

At komme fra 'udkanten'

Om sted, stedsans og unges uddannelsesstrategier i et socialt rum under forandring - belyst gennem et casestudie af Hirtshals, en havneby på den nordjyske vestkyst

Hansen, Sune Jon

Publication date:
2014

Document version
Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):
Hansen, S. J. (2014). *At komme fra 'udkanten': Om sted, stedsans og unges uddannelsesstrategier i et socialt rum under forandring - belyst gennem et casestudie af Hirtshals, en havneby på den nordjyske vestkyst*. Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Ph.d.-afhandling

At komme fra ‘udkanten’

Om sted, stedsans og unges uddannelsesstrategier
i et socialt rum under forandring
– belyst gennem et casestudie af Hirtshals,
en havneby på den nordjyske vestkyst.

ved Sune Jon Hansen

Vejleder: Lektor Bolette Moldenhawer
Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet

Indholdsfortegnelse

FORORD	7
INDLEDNING	9
Interesser	11
Afhandlingens opbygning	12
 DEL I – Om Hirtshals, fiskeri og fiskeriarbejdere	15
 EN TEORETISK INFORMERET ANKOMST TIL HIRTSHALS	18
Lokalsamfundsstudier: Ferdinand Tönnies, det rurale fællesskab og den urbane splittelse	20
Om empiriske lokalsamfundsstudier: Det lokale i det rurale og i det urbane	23
Det glemte folk	26
En teoretisk stedsans – trukket fra Københavns Universitet i 00'erne	29
Pierre Bourdieu, felt-logik og urbane settings	30
Territorial stigmatisering: mere end blot sted	31
Fra sted til stedsans	34
 FISKERIARBEJDERKLASSE SOM KONSTRUERET OBJEKT	37
At gribe om og med illusio, doxa og habitus	39
Klasse og socialt rum	40
<i>Min</i> fiskeriarbejderklasse: en opsamling	42

EN ANDEN ANKOMST: HJEM TIL HIRTSHALS	44
Empiriproduktionsmetoder til udforskning af havet og havnen og Hirtshals	47
På (felt)arbejde	51
Historien om Hirtshals/Hirtshals' historie	53
Analytisk systematik	54
 HIRTSHALS SOM KONSTRUERET OBJEKT: HAV, HAVN OG FISKERI	57
Et historisk vue over hav, havn og Hirtshals	58
Hirtshals: et upyntet opkomlingesamfund	62
Appendiks 1 – Første vandring rundt i Hirtshals, en mandag i februar 2011 (1)	65
Appendiks 2 – Første vandring rundt i Hirtshals, en mandag i februar 2011 (2)	66
Hirtshals som socialt rum	68
Dengang der var <i>gang i den</i>	69
Nu, hvor der <i>ik' er møj ve' fiskeriet</i>	72
Opsamling	75
 EN FISKERIARBEJDERKLASSE I HIRTSHALS	77
De første markeringer af en række fiskeriarbejderlogikker og -praktikker	78
Appendiks 3 – Morgenmad i Marineforeningen	80
<i>Havets særlige logik</i>	86
Om at tage fra	87
Appendiks 4 – Observationsnoter fra trawleren, måltider	89
Om kvinder og tøsede regler	92
Appendiks 5 – <i>Vi er i et overvågningssamfund</i>	93
Om fangst og fælles interesser	95
Appendiks 6 – Første dag på trawleren: <i>Du er sku ik' bange af dig</i>	95
Opsamling på havets særlige logik	99
<i>Havnens særlige logik</i>	101
Om ikke at arbejde gratis	102
Om at have og passe sit arbejde, men uden at gå op i det	106
Appendiks 8 – Observationsnoter fra fiskefabrikken: <i>Vi har da også mere end holdt budgettet</i>	107
Om nedslidning og social udsathed	110
Appendiks 9 – <i>Det er hårdt arbejde for kroppen</i>	111

<i>Relationerne mellem havet og havnen – deres fællestræk og forenende logik</i>	112
Om at tage fra	113
Appendiks 10 – <i>Det er også derfor, at der er forskel på aflønningen</i>	113
Om <i>Skrivebordsfolket</i>	114
Lokalt tilhørsforhold og tilknytning	118
OPSAMLING	122

Del 2 – Om indstillinger til uddannelse og unges uddannelsesstrategier. 125

INTERVIEWS: EN FORVRÆNGET SAMTALE	128
<i>Forvrængninger i praksis</i>	130
Informanter og informationer om livets historie og historiens liv	133
Analytisk systematik	135
På jagt efter uddannelsesstrategier	138
Opsamling	141

SOCIAL KLASSE OG UDDANNELSE	143
<i>Tre indstillinger til uddannelse</i>	144
Fiskeriarbejderne: skolen, det er et arbejde	145
Skrivebordsfolket: du skal passe din uddannelse	147
De nyvundne: <i>det der med uddannelse, det er vigtigt</i>	151
<i>Moral og uddannelse: mistillidens sociale indlejring blandt fiskeriarbejderne</i>	153
Om at klare sig: Så længe jeg har et arbejde, så er jeg glad	155
Om at klare sig selv: <i>Du lærer lidt sådan at tjene dine penge</i>	160
Om penge og uddannelse: <i>Så længe man tjener nogle penge ved det</i>	166
Opsamling	170

DE UNGE OG UDDANNELSE	175
Et forsvar af Hirtshals: <i>Hun er fake hirtshalsboer</i>	177
At tage afstand til Hirtshals <i>og blive et eller andet bedre</i>	181

På vej ud af de voksnes skygge: <i>Det kommer an på, hvad der kommer til at ske med min uddannelse</i>	184
Om de unges indstilling til uddannelse	190
Skrivebordsfolkets unges indstilling til uddannelse: Jeg lærer altid noget nyt.	191
Fiskeriarbejdernes unges indstilling til uddannelse: <i>Vores klasselærer, han var fin, han elskede også fodbold</i>	192
To overordnede uddannelsesstrategier	195
Fiskeriarbejdernes unges uddannelsesstrategier: Mellem underlegenhed og pligt.	196
Skrivebordsfolkets unges uddannelsesstrategi: <i>Man skal kunne sidde på sin røv</i>	200
Langt fra historieløse, men uden uddannelseshistorie: <i>Det har jeg ikke spurgt ende efter</i>	202
Opsamling på fiskeriarbejdernes relation til uddannelse: det fælles og forskellige.	205
KØN OG UDDANNELSESSTRATEGIER	208
Ikke bare køn – et teoretisk afsæt	212
Det er måske ik' lige pigearbejde det her	214
Som far, så søn?	216
Jeg havde det bare sådan, at fisken det vil jeg ik'	222
3F de tilbød så, at jeg kunne komme på VUC	227
Mange af dem, det var sådan lidt finere piger	231
De ska' ka' mere og mere	233
Jeg har ik' hørt om nogen, der vil blive her	236
Mine karakterer var ikke gode nok i hvert fald	240
Opsamling	244
SOCIAL KAPITAL, LOKALT TILHØRSFORHOLD OG UDDANNELSESSTRATEGIER	247
Om at høre til: <i>Men der kunne jeg slet ikke være oppe, selvom det kun er syv kilometer herfra</i>	247
At have og holde sin familie tæt på og <i>bare lige og ka' ta' og sige hej</i>	252
Det er uddannelsen, <i>der afgør det i sidste ende</i>	259
Om fiskeriarbejder-unge med relativt meget social kapital	263
Om fiskeriarbejder-unge med relativt lidt social kapital	265

Om plads i søskenderækken	267
Opsamling	270
AFSLUTTENDE OG KONKLUDERENDE BEMÆRKNINGER	272
LITTERATURLISTE	277
RESUMÉ	298
ENGLISH SUMMARY	300
 Bilag 1 – Interviewguide, voksne	 302
Bilag 2 – Interviewguide, unge	304
Bilag 3 – Baggrundsoplysninger de unge: Uddannelse og erhverv	307
Bilag 4 – Baggrundsoplysninger de voksne: Uddannelse, erhverv og arbejdssituation	308
Bilag 5 – Baggrundsoplysninger de voksne: Uddannelse, erhverv og arbejdssituation	309
Bilag 6 – Migration og lokal tilknytning: Hos unge af fiskeriarbejdere	310
Bilag 7 – Migration og lokal tilknytning: Hos unge af <i>skrivebordsfolket</i>	311
Bilag 8 – Kort over Hirtshals by	312
Bilag 9 – Kort over Hirtshals og omegn	313

Forord

Denne afhandling har involveret en lang række mennesker, som hver for sig og tilsammen har bidraget til, at turen til og arbejdet med Hirtshals og havet og havnen og unges uddannelsesstrategier, har kunnet lade sig gøre.

Først og fremmest en stor tak til alle de folk i Hirtshals, der gav plads til mig og gav sig tid til at snakke med mig, og på den måde gjorde mit feltarbejde muligt. Til Poul, der var den første til at vise mig rundt i byen og åbne døren til Marinestuen og alle de historier, der bliver *byttet* der. Til Torben, der uden at stille spørgsmål, lod mig komme ombord på hans trawler, så jeg kunne komme tæt på og se, hvad der går for sig, når fiskere gør sig som fiskere. Til bedstemanden ombord på trawleren, Brian, som insisterede på at jeg fik et par kartofler, efter at jeg havde overgivet mig til havet. Også folkene på fiskefabrikken skal have en stor tak. For at de hjalp mig med at få *tag om fiskene* og ikke grinede for meget og for højt af, at jeg havde *hænderne skruet forkert på*. Og for at også de lod mig indgå i, og for en periode være en del af, deres arbejdsdag. Lærere, ledere, forældre og unge på Stx, Htx, Hjørring Ny 10. og på Hirtshals skolecenter skal også have en stor tak. Særligt de unge for at ville fortælle mig om deres liv og hverdag og tanker om fremtiden.

En stor tak skal også lyde til Bolette Moldenhawer, min vejleder. For inspirerende diskussioner, klare markeringer, kritik og en dør der altid stod åben. Og til Christian Sandbjerg Hansen. For at være der hele vejen med sine skarpe, tydelige og præcise læsninger og kommentarer.

Tak til Donald Broady for diskussioner på Island og for at huske mig, så diskussionerne kunne fortsætte i Uppsala. Tak til Mette Buchardt – for opbak-

ning og optimisme og udsyn og indblik. Og tak til Eva Bertelsen for fagligt og dagligt nærvær.

Jimmy Krab, Rasmus Præstman, Lene Skytthe Schmidt, Maja Plum, Lene Ingemann Brandt, David Thore Gravesen, Jan Frederiksen, Pia Mikander, Kristine Marie Berg og Marianne Brodersen, skulle noget i denne afhandling fremstå klart og læseværdig, har også I en stor andel heri. Det gælder også for *Historisk Sociologi* og *Den gamle læsegruppe*.

Tak til Ea Hansen for korrektur – og til F1 for kort.

Mine venner ude på den anden side af muren – Søren og Jakob og Kathrine og alle i andre – og de ældre generationer, familien, I er der stadig. Og har været der hele tiden. Tak.

Men ingen har været der som Stine, min hustru. Du er alt det man kan drømme om og mere til.

Og Ella og Nina, vores unger – forbered jer! Moslefrekvensen er på vej til at stige.

Indledning

Det var ligesom de kloge der sku på gymnasiet, men det vidste jeg faktisk allerede i folkeskolen at jeg sku' på gymnasiet, ligeså snart jeg var færdig på min efterskole, troede jeg jo så, fordi jeg vidste at jeg ville ha' en uddannelse og jeg vidste at jeg sku' ik' stå uden en uddannelse. Det har mine forældre prøvet og ... I [henvendt til forældrene] har aldrig sådan sagt at jeg sku' ha' en uddannelse, I har sagt at det selvfølgelig er en god ting, og vi fik meget information om i folkeskolen at det jo altså var, nu om dage var det altså en god ide at få en uddannelse og man ville ha' svært ved at klare sig uden

– Katrine, 17 år, gymnasieelev, fra Hirtshals.

Denne afhandling handler om unge i Hirtshals og hvordan sted og en bestemt stedsans gør og gøres til en forskel i og for deres uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder, og med udgangspunkt i Hirtshals som et bestemt geografisk og socialt sted udforskes, hvordan unge som Katrine er og er kommet i en situation, hvor det er muligt og nødvendigt at orientere sig mod uddannelsessystemet – også selvom man har forældre, der har klaret sig uden. Sammen med de fleste andre unge på hendes alder, sætter Katrine sig hver morgen ind i toget og kører de små tyve kilometer til Hjørring, hvor områdets ungdomsuddannelser lægger. Og ligesom mange andre af togets passagerer, er hun også den første i familien til at tage en ungdomsuddannelse. At tage toget til Hjørring er derfor også en rejse med stor symbolsk betydning. For som Katrine siger: *Jeg sku ik' stå uden uddannelse. Det har mine forældre prøvet.*

Og Katrines forældre har, som mange andre af de ældre generationer, arbejdet som ufaglærte, fra de kunne slippe fri af skolen. De fleste af dem på havet og havnen, Hirtshals' hovedpulsåre, som i flere årtier sikrede byen og byens indbyggere en god økonomi. Det var hårdt fysisk arbejde, men fisk var der nok af og nok til, at det kunne betale sig – både økonomisk og socialt – at arbejde som ufaglært. Det er denne tid, Katrine læner sig op ad og distancerer sig fra, når hun sætter sig ind i toget og rejser til sin uddannelse i Hjørring. I relation hertil knytter afhandlingens hovedinteresse sig til, hvad det er for udfordringer unge fra Hirtshals – en by hvor fiskeriet tidligere har domineret og sikret en grundlæggende mobilitet med tydelige reproduktionsmuligheder, lav emigration og lavt behov for videregående uddannelse til følge – står overfor, når ændringer i de lokale erhvervsstrukturer og nationale uddannelsesstrukturer skaber et behov for/krav om videregående uddannelse.

Med Pierre Bourdieus relationelle tilgang til den sociale verden og hans begreber om socialt rum, kapital og habitus som styrende teoretisk optik, oparbejder og forstår og forklarer jeg den lokale og aktuelle erhvervs- og uddannelsesorientering i relation til en reproduktionstilstand under forandring. Jeg stiller skarpt på, hvad der går forud for og hvad der går for sig, når unge i og af Hirtshals må investere i uddannelse, idet det ikke i samme grad og på samme måde som tidligere kan betale sig, hverken økonomisk, socialt eller symbolsk, at investere i havet og havnen? Hvilken arv giver Katrines forældre videre, hvordan erhverver Katrine denne arv og hvordan aktiverer og konverterer hun sin arv til bestemte uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder? Og hvordan forholder det sig hos andre unge i Hirtshals – hos dem, der er drenge, har forældre med uddannelse eller er stærkt lokalt forankret? Hvad sætter sig med andre ord igennem som aktive differentierings- og orienteringsprincipper, når voksne og unge i Hirtshals skal håndtere den aktuelle reproduktionstilstand?

Det empiriske udgangspunkt for afhandlingen og for besvarelsen af afhandlingens spørgsmål er et etnografisk orienteret casestudie af Hirtshals – med særligt fokus på fiskeri, unge og uddannelse. Her tilbragte jeg 3,5 måned i vinteren og foråret 2011 – med observationer på en trawler, en lokal fiskefabrik og på havnen generelt, med klasserumsobservationer på to ungdomsuddannelser i Hjørring, 20 km syd for Hirtshals, og med feltdagbog over hverdagen

i Hirtshals, over livet på gaderne og til offentlige arrangementer. Som en del af feltarbejdet har jeg også produceret en række interviews med nye og ældre generationer af *hirtshalsboere*, som alle har sigtet på at indfange beskrivelser af de enkelte aktørers sociale løbebaner; dvs. de sociale mekanismer der begunstiger eller autoriserer den almindelige oplevelse af livet som enhed og helhed.

Interesser

Mit afhandlingsarbejde har været drevet af flere sammenvævede interesser. Nogle har været til stede fra starten, andre er kommet til undervejs. Først og fremmest har jeg med dette studie været interesseret i at forstå og forklare unges uddannelsesstrategier i et lokalt og lokaliseret socialt rum under forandring – Hirtshals. Jeg har fra start været interesseret i og nysgerrig efter at arbejde systematisk med sted – dels som fysisk og socialt rum og dels som social kategori – og ved at zoome ind på Hirtshals har ambitionen og ønsket været at komme tæt på og åbne op for forståelser af, hvad der er i og på spil, når oplæringen så at sige flyttes fra kutteren til uddannelsessystemet; dvs. når den grundlæggende sociale mobilitet bevæger sig væk fra det lokale og uformelle uddannelsessystem til det nationale og formelle. Uddannelsesstrategier blandt unge i Hirtshals er interessante, fordi det på en kompleks måde synes at være spændt ud mellem træghed og forandring. Mellem ældre generationer og en lokalhistorie, hvor fiskeri og Hirtshals knyttes sammen i en stærk og lokalt forankret identitet på den ene side og på den anden side nyere generationer, hvor havet og havnen og Hirtshals ikke yder uddannelsessystemet og livet væk fra Hirtshals den samme modstand; hvor flere og flere unge orienterer sig mod uddannelsessystemet og væk fra byen¹.

Studiet er et generelt bidrag til forståelsen af sociale bevægelser fra relativt tydelige og stabile til relativt utydelige og ustabile reproduktionsmuligheder og et specifikt bidrag til forståelsen af, hvad der går for sig og hvad det er for en situation og udvikling, der kendetegner flere områder i Danmark – aktuelt og populært kaldet „Udkantsdanmark“. Ved at slå ned på – og slå mig ned

1 Befolkningstal og prognoser peget entydigt på, at der bliver færre og færre unge i Hirtshals – samtidig med at flere og flere unge fra Hirtshals tager en ungdomsuddannelse (Hjørring Kommune 2009 & 2010).

i – Hirtshals med Bourdieu og etnografisk inspirerede undersøgelsesmetoder, gives prioritet til analyser af, hvordan der rent faktisk ser ud og hvilke differentieringsmekanismer, der gør sig gældende og er i og på spil i Udkantsdanmark. På den måde bliver studiet af unges uddannelsesstrategier i Hirtshals også et vindue til at forstå den praktiserede side af de tilbagetrækninger af velfærdsinstitutioner, stigninger i arbejdsløshed og fraflytning, fald i arbejdsudbud, skævheder i alders- og kønsfordelingen, fald i huspriser, etc., der karakteriserer de objektiverede udgaver af Udkantsdanmark. For selvom disse forhold og udviklinger også tildeles en vis analytisk opmærksomhed i afhandlingen, så hviler afhandlingsarbejdet helt overvejende på en ambition om at komme bag om og levere et nuanceret supplement til det talmateriale, der ligger bag det objektive og officielle Udkantsdanmark. Min brug af Bourdieu som afhandlingens grundlæggende og primære teoretiker er således fokuseret omkring at komme tæt på, få greb om og analytisk kvalificere og præcisere det hav af forskelle, der viser sig, når man snævrer optikken ind på et område af den fysiske og sociale verden, der i objektiverede udgaver er klynget sammen på relativt få variabler – og fremstår relativt modalt.

Med afsæt i Bourdieus relativt få epistemologiske og sociologiske principper og åbne begreber, *konstruktionsredskaber*, dykker jeg opsamlende ned i en empirisk realitet med det formål og den målsætning at konstruere denne tids- og stedfæstede historiske realitet som en særlig konfiguration i et afgrænset univers af mulige konfigurationer (Bourdieu 1997a:16).

Afhandlingens opbygning

Afhandlingen falder i to dele. Den første del stiller skarpt på og oparbejder Hirtshals som sted og som socialt rum. I relation hertil fremanalyseres lokale logikker og praktikker på havet og havnen – analyser som samlet fører til konstruktionen af en fiskeriarbejderklasse i Hirtshals. I fokus for denne del af afhandlingen er de dyder og traditioner, som har gjort og som til dels stadig gør sig gældende blandt folk og familier, der har haft deres daglige gang på havet og havnen i Hirtshals. Hvad er det med andre ord for (re)produktioner af klasse, køn, lokalitet og historie, der ligger bag og indgår i aktuelle praktiserin-

ger af fiskeriarbejderklasse i Hirtshals? I afhandlingens anden del rettes blikket mod uddannelse og hvordan den familiære arv og forældrenes indstilling til uddannelse på forskellig vis sætter sig igennem som aktive differentierings- og orienteringsprincipper i og for unges uddannelsesstrategier og deres migrations- og mobilitetsmuligheder. Hvad er det for interesser og investeringer, der er i og på spil, når unge fra Hirtshals skal gøre sig i og finde vej til uddannelsessystemet? Og hvordan fordeler de sig forskelligt blandt de unge i forhold til kategorier som social klasse, køn og social kapital?

Når progressionen i afhandlingen først går til stedet og erhvervet, det sociale rum og klasse, er det for et etablere et blik på og en forståelse for den baggrund, den historie og sociale arv, som unge som voksne tager afsæt i, når de orienterer sig i relation til uddannelse og uddannelsessystemet².

Jeg har gennemgående prioriteret at give plads til mit materiale – gennem indrammede visninger af feltnoter og udbredt brug af citater og selvom der er „rene“ metodeafsnit knyttet til hver af afhandlingens to dele, så bevæger teori, metode og empiri sig ind og ud af hinanden i afhandlingens forskellige afsnit. Dels fordi de begreber, som Bourdieu leverer, ikke kun er deskriptive, men også og helt afgørende er konstruktionsredskaber – det er nogen, der skal sættes på arbejde og som bliver til og dels fordi – i tæt relation hertil – at forskningsprocessen betragtes som på samme tid teoretisk og empirisk³. Som et centralt element heri indgår en opmærksomhed på den videnskabelige fremgangsmåde og objektkonstruktion. For som al anden praksis er også forskningsprocessen, den sociologiske praksis, et resultat af mødet mellem en habitus (et forskersubjekt) og nogle specifikke, sociale omstændigheder (et felt/ socialt rum)⁴. Jeg betragter i forlængelse heraf forskningsprocessen som hverken lineær eller endimensionel, men som et arbejde der nogen gange foregår i mørke og andre gange i det klareste lys. Det er en proces, der springer, som

2 Som et grundlag for denne opdeling ligger også den teoretiske pointe, at „As the product of history, habitus produces individual and collective practices, and thus history, in accordance with the schemata engendered by history. It ensures the active presence of past experiences which, deposited in each organism in the form of schemata of thought and action, tend, more surely than all formal rules and all explicit norms, to guarantee the conformity of practices and their constancy across time.“ (Bourdieu cit. i Wacquant 2011b:85)

3 Se bl.a. Bourdieu 1986b, 1996d, 1997a og 2002 og Bourdieu & Wacquant 1996

4 Se bl.a. Bourdieu 2000b og 2002

falder i brud og bryder sammen, for så at blive ordnet på ny og som derfor kalder på og kræver en konstant refleksiv opmærksomhed – og dette jo ikke mindst fordi at den sociologiske praksis også, ligesom al anden social praksis, er genereret af grundlæggende ubevidste dispositioner udfoldet indenfor et bestemt historisk og konkret mulighedsrum.

Hirtshals er med andre ord et sted, jeg konstruerer som objekt i og for et videnskabeligt arbejde, hvor jeg mobiliserer en række teoretiske ressourcer til brug for afhandlingens empiriske analyser. Hvordan jeg så at sige er ankommet til Hirtshals, med hvilke interesser og teoretiske ressourcer, og i relation hertil kvalificerer Hirtshals som socialt rum og afhandlingens generelle genstandsfelt – „Unges uddannelsesstrategier i et socialt rum under forandring“, indleder afhandlingens del 1. Her præsenterer jeg to ankomster til Hirtshals, som hver især peger på og forsøger at objektivere, hvordan jeg går til Hirtshals og hvad jeg er styret af. Samlet set betegner disse ankomster rammerne for, hvad der var muligt for mig, det forskende subjekt, at se; dvs. hvordan jeg har konstrueret og arbejdet med afhandlingens genstandsfelt.

DEL I – Om Hirtshals, fiskeri og fiskeriarbejdere

Der blæser hele tiden, altid, stort set altid. Vi har ikke ret mange dage på året hvor der er stille. Og det skal man kunne ta'. Hvis man bor hernede så skal man være klar over at vejret det er...hvis bare man tager ind til Hjørring, så er vejret helt anderledes, altså man kan sommetider hvis man er ude og køre og man kommer ind midt i landet, til Viborg eller Silkeborg, altså inde sådan lidt inde i landet, så kan man bliver helt forundret hvor fremskredet foråret det er andre steder end det lige er her, fordi at det er altså ude på første revle. Men det er også charmen ved at være her.

– Jens Christian, fiskeriarbejder og hirtshalsbo.

Det er sku', altså det, primitivt og en trivielt by, synes jeg sådan, det er mange gange (...) det er ik', ja, så det er meget, jeg synes at det er sku' gråt, for det blæser sku' altid og sådan noget. Det er ik' sådan en solskinsby.

– Mads, gymnasieelev og hirtshalsbo.

Der er noget om blæsten i Hirtshals. Den er en slags lokal identitetsmarkør. Hvad enten man gør en dyd ud af den eller forbander den, er blæsten, det hårde vejr, del af de orienteringsprincipper der er i og på spil, når den enkelte gør sig som og bliver gjort til hirtshalsbo. Blæsten finder ikke kun sted – den er også med til at gøre sted; som en kategori i et kompleks af kategorier, der med forskellig tyngde og vægt er del af lokale logikker og praktikker, dels i form af mentale repræsentationer – måder at forstå og gå til, og erkende, genkende og anerkende verden på og dels i form af objektiverede repræsentationer, i

ting – byskilte, våbenskjold, fodboldstadion, havnen, etc. Inden for byskiltet og bag de objektiverede og objektiverende opgørelser over Hirtshals (indbyggertal, jobtal, skilsmissetal, uddannelsesetal, ejerbolig/lejebolig ratio, etc.), alt det, der umiddelbart markerer og signalerer, at vi har at gøre med et afgrænset, geografisk og socialt område – en by eller et lokalsamfund, finder Hirtshals sted. Gennem daglige interaktioner mellem aktører, gennem daglig brug af materialer og redskaber, gennem specifikke arbejdsgange, dyder og traditioner kæmper aktører, der hver især har forskellige sociale livsbaner, om at få legitimeret og få mest muligt ud af deres tilgang til og forståelse og oplevelse af at være et bestemt sted i det fysiske og sociale rum.

Så Hirtshals er med andre ord ikke bare et fysisk rum – et rum, hvor jeg i vinteren og foråret 2011 var på feltarbejde. Det er også et socialt rum, som jeg forstår og forklarer mine aktørers logikker og praktikker i relation til og endelig er det også en social kategori, som er i og på spil, når de lokale aktører skal gøre sig gældende – lokalt og ikke mindst, som vi skal se i afhandlingens anden del, i relation til uddannelsessystemet.

Uanset om der er tale om Hirtshals eller andre af afhandlingens kategorier, så forsøger jeg at begribe dem relationelt; som kategorier der er blevet og bliver til i relation til og som del af et socialt rum på den ene side og i relation til et forskersubjekt på den anden side. Hvordan jeg er ankommet til Hirtshals og går teoretisk og metodisk til værks, er i fokus på de næste sider. Her arbejder jeg to ankomster frem, som tilsammen udgør det grundlag, eller det afsæt, som er styrende for afhandlingens analyser og som de skal læses i relation til. For jeg er ikke ankommet til Hirtshals og en problemstilling omkring stedets betydning for unges uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder som en ren tavle, men med en historie, nogle bestemte interesser og orienteringer. Dels er jeg ankommet med teoretisk afsæt i den franske sociolog Pierre Bourdieus tilgange til og måder at begribe og gribe om den sociale verden, og dels er jeg ankommet med en personlig historie og tilhørende interesse for mindre lokalsamfund – og særligt fiskerisamfund. Det er i relation til disse to ankomster, at Hirtshals oparbejdes som sted og socialt rum, at Hirtshals bliver til.

I mine bestræbelser på at vise, hvordan jeg er ankommet til Hirtshals, med hvad og hvilke teorier, begreber og forståelser⁵, vil jeg til en start gå til og bryde med de forståelser, der almindeligvis knytter sig til byer med Hirtshals' karakteristika. Byer der generelt er blevet karakteriseret som lokalsamfund, men i de senere år som udkantsområder, udkantsdanmark, etc. Med Bourdieu bevæger jeg mig ind i lokalsamfundsbegrebet og arbejder mig fra en forståelse af lokalsamfund, der trækker på Ferdinand Tönnies' kategorisering af *gemeinschaft/gessellschaft*, frem til afhandlingens tilgang. En tilgang der er præget af Loïc Wacquants arbejde med og begreb om territorial stigmatisering og Bourdieus begreb om socialt rum. Med afsæt heri redegøres for, hvordan sted, det at komme et sted fra, oparbejdes og analyseres i relation til et socialt rum og ikke mindst klasse. I den forstand handler det om, og kommer det til at handle om, hvordan jeg begriber og griber om den enkelte aktørs stedsans; dvs. fornemmelse for sin plads i det fysiske og sociale rum. Bærende og centrale begreber i dette arbejde er Bourdieus begreber om *illusio*, *doxa* og *habitus*. Som en overgang til gennemgangen af afhandlingens etnografiske undersøgelsesmetoder og empiriproduktion, vil jeg komme ind på, hvordan min egen opvækst i et fiskerisamfund potentielt har styret/forstyrret afhandlingsarbejdet.

5 Det er et arbejde, der lægger sig op ad det *krav*, som Bourdieu, Chamboredon og Passeron stiller om, at sociologen reflektivt, systematisk og epistemologisk årvågen må arbejde med at analysere de implikationer og effekter, de anvendte begreber og deres historie har for konstruktionen af forskningsobjektet for derved at få de prækonstruerede forhold under kontrol (Bourdieu, Chamboredon & Passeron 1991:21)

En teoretisk informeret ankomst til Hirtshals

At jeg i det hele taget taler om og arbejder med objektkonstruktioner – som kategorier der bliver til i relation til specifikke sociale omstændigheder såvel som i relation til et forskersubjekt – har afsæt i en Bourdieusk sociologi og et krav om, at sociologien og sociologen må konstruere sine egne objekter (bl.a. Bourdieu, Chamboredon & Passeron (1991) og Bourdieu & Wacquant (1996)). Som et element i at gå til den sociale verden med Bourdieu er en opmærksomhed på, at begreber og kategorier er produkter af et komplekst historisk konstruktionsarbejde og repræsenterer nogle bestemte, men i princippet vilkårlige, logikker⁶. De begreber og kategorier, vi umiddelbart anvender til at beskrive den sociale verden, er altså bærere og resultatet af nogle specifikke historiske kampe, og mere end at beskrive den sociale verden, er de derfor med til at (re)konstruere den (Bourdieu 1996e:19). Det gælder i denne sammenhæng om, om ikke at oprulle ethvert begrebs opkomst og indhold, så at arbejde med og ud fra en opmærksomhed på, at hver gang man benytter sig af et begreb, som eksempelvis lokalsamfund, klasse, køn, familie, etc., så beskriver og foreskriver man på samme tid – og som oftest uden at være opmærksom på det, idet begreberne og deres betydning er mere eller mindre naturaliserede; dvs. skjulte for en⁷.

6 Se fx Luc Boltanski's (1987) analyse af 'Cadres' og Bourdieus analyser af sociale klasser (bl.a. 1984, 1987 og 1996c)

7 Udgangspunktet er, at der eksisterer en kløft mellem hverdagslig viden og videnskabelig viden, og at forskeren i konstruktionen af den videnskabelige viden må bryde med, for derved at blive i stand til at distancere sig fra, den sociale verdens selvindlysende prækonstruktioner (Durkheim 1982:73)

Jeg vil på de følgende sider fremanalysere nogle af de forestillinger og forståelser, der dominerer og er indbygget i begreber og kategorier, der anvendes om områder med samme kendetegn som Hirtshals. Det vil sige mindre samfund placeret, geografisk og symbolsk, i periferien, eller udkantsdanmark som det i de senere år er blevet betegnet i den offentlige diskurs i Danmark.⁸ Her indikerer og signalerer begreber som lokalsamfund, lokalområde, fiskerisamfund, landbrugssamfund, udkantsområder, småbyer, etc., at vi har at gøre med bestemte steder og ikke mindst måder at leve på – særlige stedbundne logikker og praktikker. Udkanten fremstilles generelt som steder for de mindst fremtidsorienterede og omstillingsparate; som steder i tilbagegang (Christensen & Nielsen 2013). Lukker man øjnene og forestiller sig et sted i udkantsdanmark, vil man med stor sandsynlighed snarere se vindblæste huse og tomme butiksvinduer end en bymidte med springvand og blomstrende tulipan-bede. Mens begge dele findes og mens der helt afgørende foregår en masse og forskelligartet i de forskellige udkantsområder, så synes fremstillingerne af det, der med tiden er blevet udkantsdanmark, i høj grad at være præget af, at de *etablerede* i byerne, dem der sidder på definitionsmagten, positionerer sig på bestemte måder ved blandt andet at fremdrage de mest ekstreme eksempler fra periferien og stereotypet tilskriver deres værdi og tanker til alle, der bor i udkantsområderne.⁹ I den forstand er der tale om klassificerende begreber, der på samme tid beskriver nogle sociale omstændigheder, realiteter, og er med til at skabe og fastholde dem.

Som en del af min teoretiske ankomst til Hirtshals, indgår i forlængelse heraf en bestræbelse på ikke blindt at reproducere disse begrebers indhold og på samme tid åbne op for og skabe en vis distance til dem. Til at gøre dette vil jeg se på, hvordan lokalsamfundet og dikotomien land/by er blevet begrebsliggjort og kategoriseret historisk inden for humanvidenskaberne. At gå til – og tilbage i – historien skal i denne sammenhæng ses som et objektiveringsredskab, der hjælper til at komme på afstand af etablerede og naturaliserede be-

8 For en udtømmende analyse af mediernes brug og begrebsliggørelse af udkantsdanmark, se Christensen og Nielsen (2013).

9 En lignende konklusion kommer Elias og Scotson frem til i deres arbejde med relationer mellem de etablerede og outsiderne i et mindre engelsk lokalsamfund. Her klassificeres *deres* område også gennem en radikal kontrastering (Elias & Scotson 1996).

tydninger af rurale lokalsamfund, udkantsområder, etc. og i samme moment er del af og en forudsætning for det empiriske konstruktionsarbejde.

Lokalsamfundsstudier: Ferdinand Tönnies, det rurale fællesskab og den urbane splittelse

Et sted at starte et sådant arbejde er hos Ferdinand Tönnies og hans begreb om *Gemeinschaft*. Et begreb han formulerede i forbindelse med sin teori om overgangen fra det tidligere agrarsamfund til det, dengang, nye industrisamfund (Tönnies 1963). *Gemeinschaft* betegner det fællesskab, der var i agrarsamfundets landsbyer og som både omfattede det sociale liv og produktionen. I modsætning hertil kom den nye samfundsmæssige samlivsform i industrisamfundet – *Gesselschaft*. Blandt mange andre, der på denne tid var optaget af denne nye samfundsform, analyserede Emile Durkheim dette skift i samfundet, hvor produktionen ikke længere var fælles og organiseret i små sluttede enheder som landsbyer, men var blevet differentieret og omfattende – samfundsmæssig, som udtryk for en ændring i den sociale arbejdsdeling.¹⁰ Nye arbejdsgange førte til nye samlivsformer, og det moderne samfund blev kendetegnet ved en højt differentieret arbejdsdeling – i modsætning til de små samfund, ofte placeret på landet, hvor 'gamle', lavt differentierede arbejdsdelinger stadig herskede (Durkheim 2000). En af konsekvenserne ved dette nye *Gesselschaft*, med dets nye sociale arbejdsdeling, var en anden samlivsform – menneskenes omgang med hinanden blev ifølge både Durkheim og Tönnies mere flygtig, man omgik ikke længere folk, man havde arbejdsfællesskab med etc.¹¹

I Tönnies *Gemeinschaft und Gesselschaft* etableres, og værket er i det hele taget med til at etablere, distinktioner mellem det landlige og urbane, det tra-

10 Durkheim anmeldte i et fransk tidsskrift i 1889 F. Tönnies' *Gemeinschaft und Gesselschaft* bl.a. med ordene: „Like the author I believe that there are two major types of society, and the words which he uses to designate them indicate their nature fairly well“ (Durkheim 1972b:146).

11 Netop denne karakteristik er én, der historisk (for)følger mange mindre samfund og kontrasterer dem i forhold til urbane samfund (Peter Henningsen 2006). Og i dag med hele opdragelses-/uddannelsesopmærksomheden, der fortsat har oplysningen af rurale lokalsamfund som et mere eller mindre bevist pejlemærke (Corbett 2007).

ditionelle og det moderne, det homogene og det heterogene.¹² Distinktioner mellem et lokalsamfund, Gemeinschaft, der bygger på følelser, sammenhold, kærlighed og solidaritet – personlige relationer mellem individer – og et (by) samfund, Gessellschaft, der bindes sammen gennem rationelle interesser og formelle kontrakter, gennem beregning og kalkulering, hvor individerne kun er partielt involverede og hvor penge og økonomiske interesser udgør grundkomponenterne (Tönnies 1963:77). I forlængelse heraf etableres Gemeinschaft som et begreb med en moralsk værdi, der er „founded on man conceived in his wholeness rather than in one or another of the roles.“ (Nisbet 1970:47) Det bliver her et begreb med en moralsk-normativ karakter, hvor det i hans optegning af de to antitetiske sociale sammenhænge – Gemeinschaft og Gessellschaft – er førstnævnte, der er at foretrække. Det ligger i og lægger sig til begrebsparrets polaritet, at man med begrebsparret kan sige noget kvalitativt forskelligt om relationer mellem mennesker og hvordan de er konstitueret. En udfordring, der således har og som stadig knytter sig til forskning i lokalsamfund, er at afstå fra at vælge side.¹³ Når jeg forsøger at oparbejde Hirtshals som sted, er det blandt andet for at imødegå de erkendelsesmæssige begrænsninger, som begrebsdikotomien Gessellschaft/Gemeinschaft tendentielt påfører den sociologiske iagttagelse af lokale kompleksiteter.¹⁴ Dette for at idealer iboende

-
- 12 Distinktioner som også findes og forstærkes i en tysk tradition funderet i miljøerne omkring universiteterne i Heidelberg og Berlin og bl.a. repræsenteret ved Max Weber og Georg Simmel. Begge med en udpræget interesse i og for sammenhænge mellem byliv og modernitet og begge, ligesom Tönnies, med en mere eller mindre forkærlighed for det traditionelle liv, som det levedes ude i de små lokalsamfund – og dermed også med tilhørende afstand til det moderne, opsplittede liv i de større og større byer (bl.a. Simmel (1998) og Weber (1995)). I 1920'erne og 30'erne opstod i England og USA en egentlig community-forskningstradition med forskellige teoretiske retninger. Særligt kendt var og er studierne fra University of Chicago – ikke mindst Robert E. Park og Ernest W. Burgess' studie af *The City*, der udkom i 1925. Denne tradition leverede også tyngde til distinktionerne mellem land og by, det traditionelle og moderne, etc. I denne periode udvikledes også en egentlig faglig disciplin på området – parallelt med især Chicago-skolens bystudier: *Rural Sociology* (med eget tidsskrift fra 1936). For en gennemgang af danske lokalsamfundsstudier og –traditioner, se Henning Friis (1966).
- 13 Eksempler på studier der i en dansk sammenhæng er opmærksomme på og undersøger, hvad det rent faktisk vil sige at bo og gøre sig i et *udkantsområde* – uden at det på forhånd er defineret, er Beck & Ebbensgaard (2009), Hermansen (2011) og Hermansen & Rosenmeier (2011). Af eksempler der modsat tager lokalsamfundet på sig, uden at undersøge det, men snarere diagnostiserer ud fra hvad begrebet med tiden er kommet til at konnotere, er Karlsen (2001) og Paulgaard (2006).
- 14 Se fx Born & Jensens (1998) refleksioner over begrebskonstruktionerne inklusion/eksklusion og integrering/marginalisering.

lokalsamfundsbegrebet om en samfundsmæssig orden, ikke oversættes til og reproduceres i mine analyser af en lokal social orden¹⁵.

Tönnies afviste selv i senere oplag af *Gemeinschaft und Gessellschaft* kritik af sit værk som henholdsvis pessimistisk og romantisk og påpegede, at han ikke fornægter det positive i oplysning og den nye samfundskonstellation, i frihed og civilisation¹⁶. Til trods herfor, så fremstår Tönnies' bog som et kritisk indlæg mod det fremvoksende kapitalistiske samfund og altså som et værk med en vis normativ prioritering. Dette skyldes i nogen grad, at hans begreber om fællesskab og samfund var konstrueret som idealtypiske¹⁷ og om end de var skabt med henblik på, og fint formår, at kunne beskrive, forklare og forstå begivenheder og bevægelser i samfundet, så lykkedes Tönnies ikke i at lade begreberne indholdsudfylde alene af sit materiale; de bliver med andre ord ikke bare kategoriske, men også kvalitativt forskellige. For ser man på de karakteristika, som han anvender til at etablere og beskrive sine to idealtyper med, så er det tydeligt, at *Gemeinschaft* for Tönnies repræsenterer meget af det gode i ideal-form; det er her den ideale sociale organisering eksisterer og det er *Gemeinschaftlignende* sociale relationer, som mennesker stærkest har behov for. *Gemeinschaft* skrives frem som noget oprindeligt og naturligt, mens *Gessellschaft* står for noget fremmedgørende, for kalkulerende og udnyttelse. Han skriver blandt andet at „In the Gessellschaft everybody is by himself and isolated, and there exists a condition of tension against all others“ og at „Gessellschaft is an artificial being“ (Tönnies 1963:65,68).

15 En begrundelse herfor kan være, at dikotomien mellem det lokale fællesskab og det urbane og industrialiserede samfund skriver sig ind i et Durkheimsk landskab, hvor pointen er, at man må give afkald på at „Vurdere en institution, en praksis eller en moralsk maksime, som om de var gode eller dårlige i sig selv, uafhængigt af hvilken samfundstype de tilhører.“ (Durkheim 1972a:62). Det vil sige, når sociale fænomener begrebsliggøres, så må begrebsdannelsen ifølge Durkheim ikke afkobles fra grundlagsforestillinger om samfundet.

16 Se fx Loomis, C.P: *Notes on Tönnies Fundamental Concepts* (Tönnies 1963:273, n. 6).

17 Tönnies begreb Normalbegriffe minder på mange måder om Webers begreb om idealtyper – og tjener i høj grad samme formål; at samle og sammenfatte en kategori.

Om empiriske lokalsamfundsstudier: Det lokale i det rurale og i det urbane

Vender vi os nu mod de empiriske lokalsamfundsstudier kan man groft inddele to typer. Den ene type orienterer sig overvejende med statistisk materiale og abonnerer og er funderet på et mere positivistisk videnskabsideal. Disse studier anvender lokalsamfund i den forstand, at den eller de sociale problematikker, som er undersøgelsen fokus, gives en territorial/geografisk afgrænsning. Sociale karakteristika kvantificeres og relateres til specifikke områder. Det vil med andre ord sige, at disse studier arbejder med klart afgrænsede områder og også med klart definerede kategorier. De sociale karakteristika, som disse studier skildrer, er således ofte bundet op på kategorier som køn, klasse, etnicitet, etc. Eksempler er sociodemografiske undersøgelser, hvori også – og ikke mindst – indgår opgørelser over lokalsamfundets struktur (befolkningstal, skole- og uddannelsesstal, arbejdsløshedstal, etc.), dets virksomheder og institutioner, boligtyper og –forhold, etc.¹⁸

Den anden type af lokalsamfundsstudier er anderledes kvalitative og som oftest etnografisk funderet. Der er tale om studier, som går helt tæt på lokalsamfund og fokuserer på forhold, der undslipper datamateriale af mere kvantitativ karakter; man kan sige, at denne type af undersøgelser går bag om eller videre end tallet i sine beskrivelser af, hvordan mennesker lever og skaber mening og betydning i deres sociale og kulturelle kontekst.¹⁹ Fra at have sit udspring i den klassiske antropologi, hvor hovedinteressen knyttede sig til udforskningen af absolut fremmede kulturer,²⁰ orienterer dele af etnografien sig fra starten af det 20. århundrede mod aktuelle samfundsmæssige problemstillinger, der, som omtalt ovenfor, på dette tidspunkt især handler om, at industrisamfundets tilblivelse viser sig at have nogle sociale problemstillinger hæftet på sig. Med etableringen af sociologien som videnskab, stilles i denne periode skarpt på, at opkomsten af det kapitalistiske industrisamfund sker på

18 Fx Rauhut et al. (2008), Danske Regioner (2010) og Arbejderbevægelsens Erhvervsråd (2011).

19 Denne formulering knytter an til en definition af etnografi, som er formuleret på tværs af forskellige centrale bidrag til denne forskningstradition, som f.eks. Brewer (2000), Anderson (1998), Hammersley/Atkinson (1983).

20 Et eksempel på denne antropologisk forankrede etnografi, der har den absolut fremmede som sit fokus, er Margareth Meads arbejde på Samoa (Mead 1960).

bekostning af en stadig øget marginalisering af bestemte samfundsmæssige grupper: hjemløse, arbejdsløse, forældreløse børn, etc.²¹ Det er således i nogen grad som redskab til udforskningen af disse marginaliseringsprocesser, at sociologien udvikler og raffinerer den etnografiske metode og dermed styrker sin kritiske orientering mod analysen af det kapitalistiske samfund. Historisk har etnografi således et kulturelt og socialt spor, der fastholdes og på forskellig måde integreres i den faglige udvikling, disciplinen gennemløber op gennem sidste århundrede.²²

Hvad angår lokalsamfundsstudier, så fordeler interessen sig også forskelligt inden for disse to spor. Inden for den kulturelle etnografi, så arbejdedes der til en start, som nævnt ovenfor, med afgrænsede og mindre ikke-vestlige lokalsamfund²³; det handlede dels om at udforske menneskehedens oprindelse, som man mente, man kunne komme tættere på at forstå gennem kendskab til disse oprindelige kulturer, og dels handlede det om en bestræbelse på at tilvejebringe forståelse af fremmede kulturer for på den måde at øge kontrollen og magten over folkeslag og nationer, der var eller skulle indlemmes i kolonimagterne (Madsen 2003:12). Med tiden blev disse studier også domestiske og særligt orienteret mod rurale egne. Der er særligt tale om studier af landdistrikter, rurale lokalsamfund, som qua deres relative afskårethed fra industrisamfundet, karakteriseres som oprindelige; samfund som med andre ord opfylder nogle af de samme kriterier, som gjaldt den kulturelle etnografis studier af fremmede og fjerne samfund. Tendensen i disse studier er, at lokalsamfund oversættes til bondesamfund; at bondesamfund sættes over for storsamfundet (Löfgren 1974:8). Udgangspunktet er også her, at det er steder, hvor man finder og udforsker livet, som det levedes før og mens samfundet og verdenen forandres; lokaliteter hvor tiden så at sige har stået stille og hvor folk handler, som man handlede før pengeøkonomi, markeds kræfter, individualisering, industrialisering, etc. installerede et, om ikke kunstigt, så andet forhold

21 Det er i høj grad denne *virkelighed* Chicagoskolen forsøger at begribe og bliver til i relation til.

22 For gennemgange af etnografiens (videnskabs-)historie se blandt andet Denzin & Lincoln (1998), Hastrup (1999) og Kjørup (2003).

23 Se fx Cameron, A.L.P. (1885): 'Notes on some Tribes of New South Wales', Dorsey, J.O (1894): 'A study of Siouan cults', Hunt, A.E. (1899): 'Ethnographical notes in the Murray Island, Torres Straits', MacCauley, C. (1887): 'The Seminole Indians of Florida'. Af senere eksempler kan nævnes Clifford Geertz studie af hanekampe på Bali (1993)

mellem mennesker.²⁴ Selvom det ikke er hensigten med Durkheims og Mauss' lille skrift *Primitive Classifications* (1963)²⁵, så markerer det på mange måder en tendens til at knytte det primitive til, først fremmede og fjerne samfund, og senere også domestisk beliggende rurale områder; i modsætning til først vesten og senere også byerne som det primitives negation – som udviklede og civiliserede.²⁶

Og netop byerne, metropolerne, bliver i stigende grad genstand for socialvidenskaberne – herunder også det sociale spor af etnografien. I meget af dette arbejde forbindes lokalitet til områder i byerne.²⁷ Antropologiske teorier og metoder, udviklet til at indfange fremmede forhold og kulturer, appliceres på urbane forhold i hjemlandet og især fra efterkrigstiden og frem, tilkæmper by- og bydelssudier sig en legitim plads inden for socialvidenskaberne.²⁸ Der er tale om studier, der generelt afgrænser sit forskningsfelt, eller sin forskningsgenstand, gennem enten geografi (bydele og områder – gamle som nye) eller

24 Se fx Arensberg & Kimball (1940): „Family and Community“ in Ireland, Rees, A.D. (1950): Life in a Welsh Countryside, Williams, W.M. (1956): The Sociology of an English Village – Gosforth, Frankenberg, R. (1957): Village on the Border, Löfgren, O. (1977); Fångstmän i industrisamhället, Scheper-Hughes, N. (1977/2001): Saints, Scholars and Schizophrenics – mental illness in rural Ireland. Et uomgængeligt værk i en dansk kontekst og for nærværende afhandling er Thomas Højrup's analyse af livsformer ved Limfjorden (Højrup 1983). Dette værk behandles senere i afhandlingen.

25 Først og fremmest er dette værk en markering af, at samfundet er kilden til menneskets klassificering og med sine empiriske nedslag også en markering af relationer mellem sociologi og socialantropologi.

26 En markering og effekt af dette skrives frem i Jeanne Favret-Saada's etnografiske arbejde om hekseri i det rurale Frankrig: „No wonder that country people in the West are not in any hurry to step forward and be taken for idiots in the way that public opinion would have them be – whether in the scholarly version developed by folklorists, or in the equally hard faced popular version spread by the media.“ (Favret-Saada 1980:4)

27 På universitet i Chicago dannedes skole for sociologiske studier af byen. Det drejede sig i programmatisk form om byens økologi, byens sociale organisation samt psykologiske og socialpsykologiske aspekter blandt byens indbyggere (Hat & Reiss 1961:4). Et andet eksempel på denne bevægelse er, at der i 1954 i London oprettedes den urbane tænketank og forskningsinstitution *The Institute of Community Studies*.

28 Af eksemplariske studier kan nævnes Michael Young & Peter Wilmotts studie af familie- og slægtsforhold i en bydel i London (1976). Genererende spørgsmål i dette studie er, hvilken rolle har og får familien og de relationer, der eksisterer med slægt, venner og omverdenen, og hvilke sociale konsekvenser leder en fraflytning/tilflytning til for familien og dens relationer. Et andet studie er Paul Willis' arbejde med arbejderklassedrenge og deres skolegang (Willis 1977). Dette arbejde er eksemplarisk derved, at makrospørgsmål, der vedrører grundlaget for det kapitalistiske samfunds produktion og reproduktion. Her eksponeres nedefra gennem studiet af arbejderklassedrenge og den betydning, det kapitalistiske samfunds socialisationsmekanismer har for børns og unges konstruktion af identitet i forhold til klasse.

økonomi (klasse, bebyggelses- og boligforhold), men som ikke på samme måde som inden for den kulturelle etnografi arbejder med geografiske, symbolske og mentale afstande. Det her med at være oprindelig og potentielt have undsluppet den accelererende udvikling gælder ikke, når forskningsobjektet er bybo. Så er man så at sige blevet udviklingen til dels, og sociale karakteristika og eventuelle stigma knyttes an til andre variable eller finder andre begrundelser, end de der har tendens til at dominere studier af landdistrikterne. Et eksempel kunne være Pierre Bourdieus studier af sin barndoms egn i det rurale Frankrig (Bourdieu 2008). Et studie som stiller skarpt på ægteskabsmønstre og –strategier og påpeger, hvordan byen, urbaniseringen, så at sige trækker kræfterne ud af landdistrikterne. I byen er mulighederne flere; der er samlet og akkumuleret flere ressourcer, end tilfældet er på landet. Lidt karikeret kan man sige, at Bourdieus studie peger på det generelle forhold angående lokalsamfundsstudier; at studier af landområder undersøger sociale forhold i relation til mangler og knaphed af ressourcer, der nok er anerkendte i lokalområdet, men som er relativt miskendte og ugenkendelige i byer/urbane settings. Hvor studier af urbane områder i højere grad undersøger mangler og knaphed af ressourcer i relation til en relativ nær mangfoldighed og genkendelse af ressourcer. Hvor der i mange af studierne af lokalsamfund i landdistrikterne er fokus på reproduktionsmuligheder – på hvordan reproduktionsmulighederne lokalt er stabile eller har været stabile og nu er utydelige og usikre, er den lokale sammenhængskraft og reproduktionsmuligheder ikke i samme grad en central del af by- og bydelsstudierne. Når det i dette kapitel er en gennemgående pointe, at lokalsamfundsbegrebet, herunder studier af lokalitet i landdistrikterne, har et vist moralsk-normativt indhold og umiddelbart konnoterer sammenhold og sammenhæng, familie og slægtskab, oprindelighed og naturlighed, så har det ikke mindst at gøre med netop reproduktionsmulighederne; deres oprindelige og med tiden aftagende tydelighed.

Det glemte folk

Et værk, der i mindre grad arbejder med reproduktion, men som også har et vist moralsk-normativt præg, og som umiddelbart er uomgængeligt for ethvert dansk *udkantsstudie*, er Thomas Højrup's *Det glemte folk* (1983). Det er et om-

fattende studie af befolkningen på Salling-egnen ved Limfjorden, som stiller skarpt på og introducerer begrebet livsformer²⁹ og undersøger og lokaliserer forskelle på livsformer i byen og på landet og hvordan de står i relation til en statslig centraldirigering. Højrups ærinde var at belyse det gab, der ifølge ham er mellem lovgivning og befolkning og hvad der sker, når der lovgives henover hovedet på folk (Henningsen 2002:318). Til dette iværksattes og produceredes et empirisk materiale, fra klassisk etnologisk feltarbejde over dokumentanalyser til statistikanalyser, der tilsammen udgjorde grundlaget for oparbejdelsen af tre forskellige livsformer: en rural livsform (Højrup 1983:196) og to urbane livsformer – en arbejderlivsform og en karrierebunden livsform (ibid.:203). Disse oparbejdes og udforskes i relation til et begreb om centraldirigering; det vil for Højrup sige lovgivningsmagtens tiltag over for befolkningen.

Med Højrup kommer vi helt tæt på livet i de rurale og urbane dele af Salling-egnen og samtidig, hvad enten det drejer sig om de små familiedrevne enheder på landet eller arbejderne i byen, viser Højrup, hvordan statsmagten via beskatning og kontrol, centralisering, griber forbydende og regulerende ind i deres lokale verden. Indgreb der er med til at føre landmænd og fiskere, familier inden for den rurale livsform, over i det uofficielle netværk, der af *magthaverne*³⁰ opfattes som *uden for samfundet* (ibid.:88); dvs. bytte- og sort økonomi, og/eller over i almindeligt lønarbejde. Som tilfældet er med Kresten, der hidtil har haft og holdt et familieforbrug, men på grund af statslige indgreb ser sig nødsaget til at tage arbejde på et slagteri 30 kilometer væk: „Den rurale livsform er arnestedet for „slagteriarbejderens“ [Krestens] forestillinger. Det spores helt ned i hans vurdering af geografiske afstande. Man gør sig næppe forestillinger om, hvor stor en omvæltning det er at skifte fra at bo midt i sin egen arbejdsplads og til at skulle køre 30 kilometer til en fremmed virksomhed.“ (ibid.:93)

Det glemte folk rummer analyser og visninger af, hvad det er for udfordringer, forskellige livsformer, måder at leve på på landet og i egnens hovedby, står overfor, når stat og magthavere griber ind. Og i den forstand har det været til stor inspiration for mit arbejde. For Højrups analyser åbner op for en række

29 Begrebet anvendtes dog allerede et par år inden af Palle Christiansen (1980 & 1983)

30 Hos Højrup er det politiske, statslige og fagpolitiske bureaukratier (ibid.:88)

opmærksomheder på, hvad der kan gå for sig og hvad folk tænker, når afstande socialt og geografisk skal tilbagelægges og også, hvordan modstand til statslige indgreb kan manifestere sig lokalt som socialt set legitime lovovertrædelser. Men i sin teori- og begrebsbrug, der i høj grad er styret af – og skriver sig ind i – en Althusser-inspireret, strukturel tradition (ibid.: 496-n.4), får staten i mine øjne i for høj grad skylden; dvs. stat og magthavere, deres indgreb, står som det niveau, der nærmest eksklusivt forårsager handlinger. Højrup glemmer, eller giver ikke plads til, analyser af, at det glemte folk også agerer i relation til hinanden; at de kæmper for at gøre sig gældende indenfor et specifikt område af samfundet, geografisk og socialt, som kun kan fungere i sin specificitet i det omfang, at aktørerne er overbeviste om, at det kan betale sig at være med, og på den baggrund kaster sig aktivt ud i kampen. Eller med Bourdieus ord: „There is action, history, and preservation or transformation of structures only because there are agents. But these agents are only effective and efficient because they are not reduced to what is ordinarily meant by the notion of the individual. As socialized organisms, they are endowed with a set of dispositions that imply both their propensity and their ability to enter into and play the game.“ (Bourdieu 1996:38)

Dette perspektiv fylder ikke hos Højrup, hvis analyser og oparbejdelse af forskellige livsformer til trods for, at de går helt tæt på de enkelte aktører, helt overvejende låses fast på og forklares i relation til en statslige centraldirigering.³¹ *Det glemte folk* leverer i forlængelse heraf en strukturel livsformanalyse, hvor det samtidig er svært ikke at have en fornemmelse af, at synderen, staten, er fundet på forhånd på samme måde som dem, det er synd for. Som titlen også antyder, har Højrops arbejde altså et vist moralsk-normativt præg.

31 Mens lokalsamfundsstudier for Højrup mere illustrerer den kulturelle variation og i mindre grad de generelle mønstre, der ligger bag disse variationer, synes Højrup i sit forsøg på at gribe og begribe disse mønstre at blive fanget i dem.

En teoretisk stedsans – trukket fra Københavns Universitet i 00'erne

I Danmark og i Norden kommer sammenfletningen af socialantropologi og sociologi blandt andet til udtryk gennem et begreb om bymiljøer, som har sin opkomst i løbet af 1970'erne (Mogensen et al. 1979:19). Dette begreb fungerer på mange måder som pendant til lokalsamfundsbegrebet, men forankret i urbane settings og dertilhørende urbansociologiske, socialantropologiske teorier. Dvs. at rammesætningen for og begrebsliggørelsen af arbejds- og beskæftigelsesforhold, beboernes økonomiske og sociale forhold, familieforhold, kontaktforhold og politiske forhold og så som noget nyt i en dansk sammenhæng fra midten af 1980'erne og frem, etniske minoriteter og sammensætninger, etableres fra andre perspektiver end er og har været lokalsamfundsbegrebet til dels.

Netop spørgsmål om og undersøgelser af etniske minoriteter i urbane settings har fyldt meget i – og etablerede sig i – løbet af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne som en central del af dét pædagogiske forskningsfelt, jeg trådte mine første skridt ind i som studerende på Københavns Universitet i 2000. Under mine studier på Københavns Universitets afdeling for Pædagogik, blev jeg præsenteret for – og orienterede mig med tiden mod – den uddannelsessociologiske pol af det pædagogisk-videnskabelige forskningsfelt; i høj grad defineret ud fra Pierre Bourdieus sociologi. Dette har 'naturligt' ført mig til et ståsted, som tildeler studier af observerede pædagogisk praksis forrang og som, farvet af traditionen fra Staf Callewaerts Bourdieu-formidling³², følgelig er præget af et etos om, at viden om det pædagogiske genstandsfelt skabes via empirisk baserede studier. Selvom der stadig i begyndelsen af 2000-tallet var en betydelig interesse for og forskning i uddannelsesforhold i 3. verdenslande³³, så domineredes afdelingen af studier af nationale opdragelses- og uddannelsesforhold – ofte i urbane settings, uden at dette dog blev dyrket som en kategori for sig.³⁴ Især var jeg inspireret af og blev i forskellige ansættelser knyttet til Bolette Moldenhawers forskning i migration, uddannelse og etnicitet. En rød

32 Se fx Callewaert (1992, 1995, 1997-1999, 2003 og 2006).

33 Se fx Callewaert (1990, 1999), Carney (2004), Geckler (2000).

34 Se fx Andersen (1996, 2002), Eriksen (1992), Moldenhawer (2001, 2002, 2007).

tråd i disse arbejder var, inspireret af Bourdieu, at skolen, uddannelsesinstitutioner og det, der foregår i klasserummet, betragtes som et felt, hvor de sociale praktikker og betydningsdannelser analyseredes som udtryk for en kamp om positioner mellem agenter udstyret med forskellige dispositioner, habitus og kapital. (Moldenhawer 2001:70)

Pierre Bourdieu, felt-logik og urbane settings

Her blev feltbegrebet sat på arbejde for at overskride det, der inden for Bourdieusk sociologi betegnes som en falsk modsætning mellem det ydre og det indre, mellem struktur og agens. Bourdieus feltbegreb gav og giver med andre ord mulighed for at fastholde et relationelt blik på genstanden som en hierarkiseret struktur af forskellige positioner, samtidig med et fokus på interne logikker og eksterne betingelser (Hansen 2011:23). For det er helt centralt, at et felt ikke (må) forstås som et aflukket og isoleret hele, men skal behandles og forstås som en indtaget position i et større socialt rum, der påvirker og har effekter i feltet.³⁵

En af konsekvenserne ved en sådan feltlig logik, og tilhørende relationel optik, og ved at være rundet af og abonnere på et Bourdieusk begrebs- og teoriekompleks, er fordringen om, at kategorier skal oparbejdes empirisk. På et niveau handler det om ikke at sætte lighedstegn mellem konstruerede kategorier, som kun eksisterer som sådan på papir, og så kategorier, som de konstitueres i praksis. Dette er to væsensforskellige størrelser og går man fra papiret til virkeligheden, forveksler man ifølge Bourdieu tingenes logik med logikken i tingene (Bourdieu 1987:4). På et andet og tilhørende niveau handler det om at blive i stand til, ved at gå empirisk til værks, at komme bagom – og om ikke at

35 Selvom jeg ikke arbejder med og oparbejder specifikke felter, er jeg stærkt influeret og inspireret af en Bourdieusk felt-logik. En logik som i afhandlingen viser sig gennem en opmærksomhed på relationer og forskelle mellem de positioner, som aktørerne indtager i et socialt rum – et rum der er mere overordnet end et felt, men som grundlæggende fungerer efter og skal forstås ud fra de samme principper (Bourdieu & Wacquant 1996:83).

dekonstruere, så nuancere de kategorier, der normalt anvendes til at beskrive givne genstande og forhold.³⁶

I min forskningskarriere satte denne opmærksomhed sig for alvor igennem under et arbejde med migration, etnicitet og uddannelse i urbane settings.³⁷ I fokus var at analysere migration og etnicitet som punkter for og i en statsdannelsesproces³⁸, og som en del af og et perspektiv i denne proces kastede vi etnicitet op i luften, så den ikke fik lov at stå som eksklusiv forklaringsramme. Centralt i og for dette arbejde stod to af Bourdieus nære kolleger, Abdelmalek Sayads arbejde med immigrantens lidelser (2004) og Loïc Wacquants (2004a, 2007a, 2008 og 2009) arbejde med urbane marginaliteter. Begge leverer raffinerede analyser af marginaliseringsprocesser og de viser, hvordan kategorien etnicitet ikke alene kan forklare etniske forhold. Særligt hos Wacquant sættes fokus på, hvordan der ikke kun er tale om, at etniske minoriteter marginaliseres i økonomisk og social forstand, men også territorielt. Wacquant viser, hvordan der er et sammenfald mellem urbane områder med høj koncentration af etniske minoriteter og så tilbagetrækningen af den offentlige sektor, der ellers udgør den organisatoriske infrastruktur i ethvert 'udviklet' urbant miljø (Wacquant 2004b:95)³⁹.

Territorial stigmatisering: mere end blot sted

Et centralt element i disse studier har altså at gøre med territorium, eller sted og steders effekt: „Rather than being disseminated throughout working-class areas, advanced marginality tends to concentrate in isolated and bounded ter-

36 Durkheim siger ligefrem, at de mest almene kategorier er sociale ting eller sociale kendsgerninger: „Not only do they [kategorierne] come from society, but the very things they express are social.“ (Durkheim 1995:441)

37 Forskningsprojektet: '*Ethnic Differences in Education and Diverging Prospects for Urban Youth in an Enlarged Europe*' (EDUMIGROM).

38 I min specialeafhandling (Hansen 2008) forsøgte jeg, gennem at undersøge den rurale befolknings subjektivering og nationalstatslige integration i sidste halvdel af 1700-tallets Danmark at lave en parabel til en os/dem problemstilling, der allegorisk modsvarede den aktuelle fortælling om integration og uddannelse i relation til indvandrere og flygtninge.

39 En del af min interesse for sted handler også, om end det står meget i baggrunden, om at illustrere, hvordan og hvorvidt de store sociale modsætninger der er objektiveret i det fysiske rum mellem de boligområder, som etniske minoriteter bebor, og byrummets øvrige områder også gælder regionalt, mellem udkant og centrum, små byer over for større byer.

ritories increasingly perceived by both outsiders and insiders as social purgatories, leprous badlands at the heart of the post-industrial metropolis where only the refuse of society would accept to dwell.“ (Wacquant 2007a:67) Wacquant viser med nedslag i den amerikanske *ghetto* og de franske *banlieue* at „(...) the current predicament of the ghetto [/banlieu] and it's unending deterioration pertain essentially to the political order of state institutions and actions – or the lack thereof.“ (Wacquant 2004b:114) Hos Wacquant forstås sted i tæt relation til staten, eller mere præcist statslige processer. Gennem sine handlinger, eller fravær af handlinger, er staten med til at over- og påføre en „blemish of place“ på de allerede eksisterende stigmata, der traditionelt associeres med fattigdom og etniske oprindelse, men som ikke kan reduceres til disse. Der er tale om en territorial stigmatisering analog til kropslige, moralske og grupperelaterede stigma.⁴⁰ Det sted, man bor, analyseres således frem som en begrænsning, der kan være med til at diskvalificere individet og stå i vejen for at blive fuldt accepteret af andre. (Wacquant 2011a)⁴¹

I disse studier åbnes, og åbnes for mig, op for at arbejde med sted som selvstændig kategori; dvs. arbejde med og forstå steder som materielle og symbolske markører i relation til og inden for det sociale rum. Og samtidig have øje for, at sted, ligesom etnicitet, ikke kan stå alene. Hos Wacquant kommer sted med andre ord til at betyde noget, til at markere og gøre en forskel, sådan at den enkelte aktørs plads i det fysiske rum spiller ind på hans/hendes position i det sociale rum – og vice versa. Sted bliver, på samme måde som køn, klasse og etnicitet, et differentieringsprincip, som forskeren må konstruere empirisk inden for og i relation til det, Bourdieu betegner det sociale rum; et multidimensionalt rum, hvor åbenlyse størrelser, hvad enten det drejer sig om individer, erhverv eller steder, eksisterer og opretholder deres eksistens ved og i kraft af deres indbyrdes forskelle (Bourdieu & Wacquant 1996:84). Den bærende pointe er, at strukturen i og af dette rum er givet af fordelingen af for-

40 Denne opdeling er inspireret af Erving Goffman, der foretager en lignende tredeling i sin analyse af stigma: fornedrelse af kroppen, nedgørelse af den individuelle karakter og markeringer af race (etnicitet), nation og religion (Goffman 1964: 4-5).

41 I en dansk kontekst har blandt andre Sune Qvortrup Jensen (2007), Sune Qvortrup Jensen & Ann-Dorte Christensen (2012) og David Thore Gravesen (2012) arbejdet med og bearbejdet Wacquants begreb om territorial stigmatisering.

skellige former for kapital – økonomisk, kulturel, social og symbolsk kapital⁴²; dvs. af fordelingen af besiddelserne, som er aktive inden for det univers, som forskeren studerer – de besiddelser som er egnede til at give styrke, magt og dermed udbytte til deres indehavere. (Bourdieu 1987:4)

Det handler om de aktive og genererede principper bag prissætningen for de forskellige pladser i det sociale hierarki; prissætninger som også må omfatte sted fordi, „there is no space in a hierarchized society that is not itself hierarchized and that does not express hierarchies and social distances, in a form that is more or less distorted and, above all, disguised by the naturalization effect produced by the long-term inscription of social realities in the natural world.“ (Bourdieu 1999:124) Distributionen af goder og services fordeler sig således ikke kun efter aktørers position i det sociale rum, men også efter deres plads i det fysiske rum. Den samme kapitalbeholdning kan altså veksles forskelligt afhængigt af aktørens plads i det fysiske rum, og kigger man med denne optik, så fremtræder det sociale rum, som distributionen i det fysiske rum af dels forskellige typer af goder og services og dels distributionen af aktører og fysisk situerede grupper, der er begavet med en større eller mindre mulighed for at tilegne sig disse goder eller services; muligheder der afspejler både deres kapitalbeholdning og den fysiske afstand til disse goder – som igen afspejler deres kapitalbeholdning. Et sted betegner således mere end blot et geografisk afgrænset område; det er også en forskelsmarkør i en social struktur/et socialt hierarki.

„De sosiale aktørene er konstituert som det i og gjennom sitt forhold til et sosialt rom (eller bedre, til felter), og i den grad ting tilegnes av aktører og slik konstitueres som eiendom, er både aktører og ting plassert på et sted i det sosiale rommet som kan beskrives gjennom dets

42 Bourdieu operer generelt med tre former for kapitaler: Den økonomiske kapital, der er af materiel karakter; dvs. penge, ejendom, biler, etc., der direkte kan omsættes til penge. Den kulturelle kapital, der er af immateriel karakter; dvs. informationsbaserede ressourcer, uddannelse, kunst, smag, etc. Den sociale kapital, der også er af immateriel karakter, dvs. sociale netværk, gode forbindelser, et godt navn, ry og rygte, etc. Hertil kommer den symbolske kapital, som er „(...) lig med den form som enhver kapital antager i det øjeblik den opfattes på basis af nogle opfattelseskategorier der er resultat af kropsliggørelsen af de opdelinger og modsætninger som er skrevet ind i den pågældende kapitalforms fordelingsstruktur (fx stærk/svag, stor/lille, rig/fattig, dannet /udannet etc.“ (Bourdieu 1997a:115)

relative posisjon i forhold til andre steder (under, over, mellom osv.) og gjennom distansen det er mellem disse stedene.“ (Bourdieu 1996d:150)

Fra sted til stedsans

I forhold til at forstå og gribe analytisk om sted er noget af det, Bourdieu og Wacquant peger på, og en præmis som de begge arbejder ud fra, at den sociale verden skal forstås relationelt; som noget der bliver til. Og uanset om vi har den brede eller smalle optik på, som relationer mellem positioner. På et niveau handler det i relation til sted om, at Hirtshals bliver til i relation til andre byer. Dens placering på den jyske vestkyst er eksempelvis med tiden blevet til en symbolsk placering i periferien – derude hvor koncentrationen af økonomisk, kulturel og symbolsk kapital er markant lavere end i de større byer inde i landet; Hjørring, Aalborg og ikke mindst København. Sådan har det ikke altid været, men på grund af og i relation til de overordnede sociale strukturer, gør og gøres det at bo i Hirtshals til noget kvalitativt andet end at bo i det Danmark, der har magt til at definere og gennemtvinge en forståelse af Hirtshals som udkant.⁴³ På et andet niveau bliver Hirtshals til i sin levede hverdag; i relation til sine indbyggere og det arbejde, de hver især gør for at gøre sig gældende over for hinanden. Et positionsarbejde der helt afgørende tager form af og står i relation til de overordnede strukturer i det sociale rum. De muligheder, man har for at gøre sig som indbygger i Hirtshals, de investeringer i det sociale liv der giver det bedste afkast, varierer altså efter tilstanden i det sociale rum.

Det, som Bourdieu og Wacquant giver prioritet til i deres arbejde med og oparbejdelse af sted, er netop analyser af, hvordan aktøren er i den sociale verden og hvordan den sociale verden er i aktøren (Bourdieu 1994:190) – herunder også hvordan det sociale rum er i det fysiske rum og vice versa. (Bourdieu

43 „This means one cannot conceive of the relationship between the ‘national’ and the ‘local’, the ‘centre’ and the ‘periphery’ as a relationship between a universal rule and its particular application, between conception and execution.“ (Bourdieu 2005b:126) Der er mere i det og helt grundlæggende det forhold, at relationen mellem det lokale og nationale i princippet er vilkårlig og udtryk for historiske kampe om, over og med specifikke kapitaler.

1999:123)⁴⁴ Her bliver sted og at være et sted noget, der finder sted – på sociale præmisser; dvs. som en menneskelig aktivitet, der udfolder sig på sociale betingelser og har sociale effekter. Det er både noget, der er uden for og i kroppen; noget aktøren orienterer sig efter og som orienterer aktøren.⁴⁵

Dette er helt centralt for – og omdrejningspunktet i – den måde, jeg konstruerer Hirtshals som objekt i og for mine analyser – og for afhandlingens analytiske arbejde generelt: At aktørerne handler med afsæt i noget og i relation til noget. Eller med en begrebsbrug hentet fra Bourdieu: Aktørerne handler med afsæt i en habitus og i relation til et felt/socialt rum. Der er altså ikke blot tale om sted, men om stedsans. Om at aktørerne qua en opragelse og opvækst under nogle bestemte sociale vilkår har en fornemmelse for deres plads, for hvor de hører til i det lokale sociale hierarki.⁴⁶ Et hierarki der grundlæggende eksisterer på to måder: Dels som fordeling af materielle ressourcer og dels som klassifikationssystemer, der på et symbolsk plan fungerer som ramme for den enkeltes handlinger og forståelser af verden. (Bourdieu 2000b:134)

I lyset af dette begriber jeg ikke, og går jeg ikke til Hirtshals, som en substantiel størrelse – som et lokalsamfund i Tönniesk forstand. I bestræbelserne på at arbejde systematisk med sted, konstruerer jeg det i stedet som et socialt rum; dette multidimensionale rum af forskelle, hvor de materielle og symbolske strukturer, og ikke mindst fordelingen af dem, står i relation til de klassifikationsskemaer, der strukturerer aktørernes opfattelse af og tilgang til den sociale verden.⁴⁷ Det handler for mig om at komme tæt på og ind i Hirtshals.

44 I sine studier af sin hjemegn, Béarn – et ruralt område i Frankrig, analyserer Pierre Bourdieu, hvordan det rurale lokalsamfunds sammenhængskraft udfordres gennem forandringer i de overordnede sociale strukturer; ændringer der forårsager en gradvis åbning mod det urbane samfund. En åbning der bl.a. lader sig gøre via ændrede infrastrukturelle forhold, forbedrede informationsmuligheder, udbredelse af uddannelsessystemet, etc. og forplanter sig i den måde, særligt de nye generationer orienterer sig i verden på. (Bourdieu 2008)

45 Denne dobbelthed er central og hele tiden i spil hos Bourdieu. På den måde er eksempelvis sted som objektiv kategori (strukturerende struktur) grundlaget for sted som subjektiv social kategori (struktureret struktur), en mental kategori som er rammen for utallige repræsentationer og aktioner, som er med til at reproducere den objektive sociale kategori. (Bourdieu 1996e:21)

46 „(...) the sense of the position occupied in social space (what Erving Goffman calls „sense of one's place“) is the practical mastery of the social structure as a whole that reveals itself through the sense of position occupied within that structure.“ (Bourdieu 1985:728)

47 I takt med at vi kommer ned i analyserne, fremanalyseres sted også som social kategori; en kategori der ligesom andre kategorier reproduces i tanke, sprog og handling og indgår som differentieringsprincip. Som noget der gør og gøres til en forskel i relation til andre aktører.

Ind bag de objektive eksistensbetingelser, de der i statistiske opgørelser og offentlige fremstillinger har tendens til at klynge et område eller en gruppe sammen på få variable og se på, hvad der går for sig, når stedsanser praktiseres i Hirtshals. Men altså styret af en teoretisk pointe om, at den enkelte aktørs stedsans praktiseres med afsæt i en habitus og i relation til et socialt rum.

Ved at gå til Hirtshals med et begreb om socialt rum, går jeg til Hirtshals med et fokus på forskelle; sociale afstande. Det er for mig at se det, der helt afgørende ligger i Bourdieus begreb om socialt rum – og mere overordnet i hele hans sociologi. At hvad enten der er tale om steder, institutioner, sociale grupper eller enkelte aktører, så gør de sig i og gennem forskelle. Gennem en fornemmelse for afstande, en forskel mellem dig og mig, dem og os, som det socialt set er nødvendigt at markere og opretholde. For at bevare og forsvare sin plads, sin position, i det sociale rum. Det centrale er i den sammenhæng, at den enkelte aktørs forsvar for sin position er forankret i et system af dispositioner, en habitus, som er blevet til gennem – og er inkorporeringen af – de sociale forskelle, der så at sige har produceret positionen; dvs. de sociale forskelle som er objektiveret i det sociale rum i form af specifikke fordelingsstrukturer – værdisættelser af kapitalbeholdninger og –sammensætninger. At det sociale rum således tilbyder forskellige pladser i det sociale hierarki, som inkorporerer sig i den enkelte aktør som dispositioner for nogle bestemte logikker og praktikker, en bestemt stedsans, der virker tilbage på – og i et vist omfang reproducerer – det sociale hierarki, er et element i og teoretisk fundament for min oparbejdelse af en fiskeriarbejderklasse i Hirtshals. En oparbejdelse hvis analytiske systematik er bygget op omkring og i relation til et socialt rum, men som med begreberne *illusio*, *doxa* og *habitus* forsøger at kvalificere, hvordan sociale forskelle tager sig ud i praksis; som logikker og praktikker der er i og på spil, når aktører knyttet til et bestemt område af det sociale rum, med en bestemt historie og social livsbane, skal gøre sig gældende.

Fiskeriarbejderklasse som konstrueret objekt

Udgangspunktet for mit arbejde med og oparbejdelse af en fiskeriarbejderklasse er en præmis, jeg henter fra Bourdieu om, at klasse er noget, der gøres – noget der bliver til (Bourdieu 1987). På et niveau er det et objekt, jeg som forsker konstruerer på et bestemt tidspunkt og fra et bestemt sted, en bestemt position, i det sociale rum (Bourdieu 2002); som uddannelsessociologisk, Bourdieu-orienteret ph.d.-stipendiat i det pædagogiske forskningsfelt. Og på et andet niveau er klasse, eller sociale grupperinger, både internt, i relationerne mellem klassens medlemmer, og eksternt, i klassens relationer til andre klasser, udtryk for kampe om at få mest muligt ud af sine kapitaler: „Klasse som en modalitet af social gruppering, og udspring for bevidsthed og adfærd, opstår og er tilstede i og gennem den endeløse konkurrence for tilegnelse, kontrol og anfægtelse af forskellige former for magt eller ‘kapital’, som agenter involverer sig i på tværs af det sociale livs varierede områder.“ (Wacquant 2007b:1) Jeg har særligt fokuseret på, hvordan klasse konstitueres nedefra og bliver til gennem disse kampe om kapitaler. Hvad det er, der gør en klasse, er således ikke først opgjort topologisk qua diverse socioøkonomiske variable, men forsøgt fremanalyseret som den praktiseres i relation til et kompleks af relationer mellem differentieringsprincipper, historiske og aktuelle kampe, steder, institutioner, offentlige og lokale inddelinger, erhvervsforhold, tilhørsforhold, familieforhold, rivaliseringer, etc. Det vil med andre ord sige, at jeg ikke går fra

kategoriseringen af klasse til realiseringen af klasse⁴⁸, men den modsatte vej: Fra analyser af hvordan praktikker og logikker på havet og havnen rummer og producerer kategoriseringer af, hvad der fagligt og socialt er *rigtigt* og *forkert*, til på baggrund heraf at opføre en fiskeriarbejderklasse i Hirtshals.

I relation hertil har jeg forsøgt ikke at forveksle umiddelbart åbenbare og åbenlyse kategorier som kedeldragter, truckkørsel, ophold på kuttere, fabrikker, samlecentral og marinestue, uddannelsesniveau, forbrugsmønstre, familiemønstre, bevægelsesmønstre og handlingsmønstre med fiskeriarbejdere og fiskeriarbejderklasse.⁴⁹ Først når disse kategorier på forskellig vis og med forskellig tyngde gør og gøres til en forskel hos den enkelte aktør, når de viser sig som del af en social praktik, som måder at gøre på, der gen- og anerkendes som legitime og som værd at værne om af og i relation til andre, indgår de i min kategorisering af fiskeriarbejdere og en fiskeriarbejderklasse. Dette betyder med andre ord, at jeg udvikler *min* klasse som en empirisk generalisering, der har med erhverv, fiskeriet, at gøre, men uden at reducere den til det. For der er andet og mere i og på spil; køn, lokalt tilhørsforhold, erhvervshistorie, familiehistorie, etc. Det viser sig på havet og havnen såvel som hos de fiskeriarbejdere, hvis erhvervs- og livsforløb har ført dem til ansættelser uden for havnen; hos den lokale trælast, i boligforeninger, i den lokale ældrepleje, m.v. Der er altså tale om, som Bourdieu også understreger i bl.a. *Distinktionen* (1984), at klasse ikke defineres eller oparbejdes på baggrund af kun én, men flere egenskaber. For der er altid flere forskellige egenskaber i og på spil og til trods for, at de viser sig på forskellig vis og med forskellig styrke i de sociale praktikker, er de alle til stede i og spiller en rolle for kategoriseringen af klasse. Fiskeriarbejderklassen i Hirtshals kan med andre ord ikke tænkes uafhængigt

48 Det handler ikke om at udfordre, så meget som at supplere objektiverede versioner af det sociale rum (fx Bourdieu 1984 og Prieur, Rosenlund & Skjøtt-Larsen 2008), med mere historiske og kvalitative perspektiver; dvs. at give analytisk prioritet til hvordan og med hvilke midler de kampe der gør en position kæmpes.

49 På et niveau handler det om at undgå at forveksle logikkens ting med tingenes logik (Bourdieu 2005a:196), dvs. oversætte klassen som den konstrueres på papir til klassen i praksis og derved reducere logikker og praktikker til deres objektive mening. På et andet niveau handler det om ikke at lade egne og offentlige forestillinger om og forventninger til klasseadfærd, logikker og praktikker blive det grundlag, man kategoriserer klasse på (bl.a. Bourdieu & Wacquant 1996:234, Callewaert 1992:146).

af fiskeriet, Hirtshals, køn, familie, etc., fordi: „Through each of the factors is exerted the efficacy of all others.“ (Bourdieu *ibid.*:107)⁵⁰

At gribe om og med *illusio*, *doxa* og *habitus*

Denne nedefra-oparbejdelse af en fiskeriarbejderklasse er centreret om et fokus på arbejdsgangene og de sociale omgangsformer på havet og havnen i Hirtshals i sær og i Hirtshals generelt. Disse analyser, af hvad det er for dyder og traditioner, der er i og på spil, når fiskeriarbejdere og fiskeriarbejderklasse konstitueres og konstituerer sig, er særligt informeret af Bourdieus begreber om *illusio*, *doxa* og *habitus*. Med *illusio* kategoriserer jeg logikker og praktikker som interesser og investeringer i et spil, som aktørerne ikke er bevidste om, de spiller, men som de er disponeret for at spille; en sans for spillet de har fået gennem et liv under bestemte betingelser og som de derfor har i kroppen (*habitus*) (Bourdieu 1997b:151). Når fiskeriarbejderne gør, som de gør, analyserer jeg det således som udtryk for, at de er grebet af og har dispositionerne til at kæmpe om de indsatser (kapitaler), der er på spil i spillet – in casu fiskeriarbejderklassen, og ikke mindst retten til at værdisætte disse indsatser (kapitalernes valutakurs). Et vigtigt perspektiv i disse analyser har at gøre med *doxa*, selve spillets grundlag (Bourdieu 1997b:86). For det er ikke kun kampene, men også kamppladsen eller rammerne for kampene, jeg er ude efter; dvs. de klassificeringssystemer der bestemmer, hvad der regnes for at være interessant og uinteressant – det som ingen fiskeriarbejdere gør eller siger, fordi der ikke er nogen efterspørgsel på det.⁵¹ Det handler om alt det, der antages at gå af sig selv; den del af spillet, af positionskampene, der ikke skænkes en tanke

50 Hvor Bourdieu i *Distinktionen* orienterer sig mod at vise den objektiverede udgave af det sociale rum og dermed også strukturen hos relationen mellem alle relevante egenskaber i og for den enkelte klasses praktikker, så forsøger jeg at vise praktikkerne. Dette fokus åbner Bourdieu også op for i selv samme værk: „Those who suppose they are producing a materialist theory of knowledge when they make knowledge a passive recording and abandon the ‘active aspect’ of knowledge to idealism, as Marx complains in the „Theses of Feuerbach“, forget that all knowledge, and in particular all knowledge of the social world, is an act of construction implementing schemes of thought and expression, and that between conditions of existence and practices or representations there intervenes the structuring activity of agents, who, far from reacting mechanically to mechanical stimulations, respond to the invitations or threats of a world whose meaning they have helped to produce.“ (Bourdieu 1984:466)

51 Disse klassificeringssystemer er udfaldet af historiske kampe om specifikke kapitaler og udtryk for fiskeriarbejderklassens naturalisering af sin egen vilkårlighed (Bourdieu 2005a:183).

(Bourdieu 1997b:119). Det er enigheden om, at spillet er værd at spille; at det kan betale sig at være fiskeriarbejder. Og det er netop denne overensstemmelse mellem fiskeriarbejderne, omkring hvad der gør sig fortjent til at blive sat på spil – dvs. det er alle de underliggende forudsætninger, de stiltiende accepterer uden overhovedet at vide af det, fordi de selv spiller med og går ind for spillet, som jeg forsøger at stille skarpt på via doxa.

I relation hertil analyserer jeg fiskeriarbejdernes logikker og praktikker, deres praktiseringer af klasse, som udtryk for, at de er udstyret med en habitus (en praktisk sans og sans for spillet), der gør, at de er interesseret og investerer i fiskeriarbejderklassen, samtidig med at de har som grundlæggende interesse alt det, der knytter sig til fiskeriarbejderklassens eksistens; de immanente love i spillet. At jeg taler om logikker og praktikker er for at markere, at de klassificeringsprincipper, der er konstituerende for habitus, både er logiske og aksiologiske – teoretiske og praktiske. Til fiskeriarbejdernes praktisering af klasse hører således både ideen om fiskeriarbejderklasse, forestillinger om, hvad en fiskeriarbejder er og ikke er (logiske skemata), og fiskeriarbejderklasse som social praktik, det fiskeriarbejderne gør og ikke gør (praktiske skemata) (Bourdieu 1997b:135). Der er tale om to uadskillelige dimensioner af det samme, af habitus, som viser sig i de måder, fiskeriarbejderne går, står og taler på – i deres praktiseringer af klasse, og mere end at være en distinktion er min brug af logikker og praktikker udtryk for en opmærksomhed på, at der til krop hører holdninger og til holdninger hører krop.⁵² I forlængelse heraf kommer habituelle tilbøjeligheder og doxa – det at gøre doxa – til at stå i forgrunden for mine fremanalyseringer af fiskeriarbejdernes praktiseringer af klasse.

Klasse og socialt rum

Men på samme tid som det er praktiseringer af klasse, jeg er ude efter; de måder aktører aktivt producerer deres tilgang til, forståelse af og plads i den sociale verden, så orienterer jeg mig helt grundlæggende efter, at disse konstruktioner

52 Selvom Bourdieu kun sjældent anvender denne skelnen, ikke mindst for at undgå en opdeling af habitus i forskellige dimensioner, mener jeg, at den kan tjene til dels en opmærksomhed på og orientering mod det teoretiske forhold, at den praktiske logik er rettet mod praktikken og dels som et empirisk greb, der stiller skarpt på både det (u)sagte og det (u)gjorte.

ikke effektueres „(...) i et socialt tomrum, sådan som visse etnometodologer synes at mene. Den position man indtager i det sociale rum, dvs. i strukturen af de forskellige kapitalformer, der også er [sociale] våben, bestemmer hvordan dette rum repræsenteres, og hvilke standpunkter, der tages for at bevare eller forandre det.“ (Bourdieu 1997a:29) De principper for, hvordan verden skal anskues og opdeles, som er i og på spil i fiskeriarbejdernes praktiseringer af klasse, sker netop ikke i isolation fra – men i relation til – et socialt rum; et multidimensionalt rum af positioner, der konfigureres efter volumen og fordelingen af kapitaler, der hver især og tilsammen kan omsættes til magt, kontrol og indflydelse. Og selvom jeg hverken fremanalyserer kapitalernes specifikke fordelingsstrukturer for fiskeriarbejderklassen eller i det sociale rum, så er begreberne om kapital og socialt rum med til at styre en forståelse af, hvordan den enkelte fiskeriarbejders dispositioner værdisættes i relation til og efter de kapitaler og kapitalsammensætninger, der sættes pris på og dominerer inden for fiskeriarbejderklassen – som igen står i relation til det sociale rum. Noget er mere værd end noget andet, afhængigt af, hvor man befinder sig i det sociale rum, og disse prissættelser er hele tiden og overalt på spil; nogle der kæmpes om. Mere konkret er der tale om, at jeg empirisk forsøger at afprøve den teoretiske pointe, at tilbøjeligheden til at handle på bestemte måder skabes i relationen mellem et spillerum (in casu en fiskeriarbejderklasse i Hirtshals), der tilbyder og består af bestemte indsatser (kapitaler) og et system af dispositioner (habitus), der gennem en opvækst under bestemte vilkår er tilpasset dette spil (Bourdieu 1997b:38). Pointen ved at inddrage og empirisk oparbejde et socialt rum, hvor kapitalernes fordeling og volumen godt nok ikke objektiveres, men snarere skitseres, er i denne sammenhæng, at de indsatser, kapitaler, der kæmpes om, ligesom den enkelte fiskeriarbejders dispositioner, skal forstås relationelt – og ikke substantielt.

Det sociale rum, jeg placerer min fiskeriarbejderklasse i relation til, er konstrueret ud fra et materiale hovedsageligt bestående af historiske og aktuelle beskrivelser af og opgørelser over Hirtshals og fiskeriet til lands og til vands⁵³, og det etnografiske feltarbejde omtalt ovenfor. Jeg objektiverer med andre ord

53 Det drejer sig, som jeg vil komme ind på i næste afsnit, overvejende om kommunalt, regionalt og nationalt datamateriale, arkivmateriale i form af artikler, dokumenter og litteratur om Hirtshals, anden forskning samt tv- og radioprogrammer om fiskeriet på Vestkysten.

det sociale rum ud fra, hvordan Hirtshals og særligt fiskeriet til lands og til vands har set og ser ud, og ud fra, hvordan diverse lokale aktører har erfaret og oplevet og aktuelt erfarer og oplever deres eget liv og livet i Hirtshals generelt. Jeg forsøger på denne måde empirisk at åbne op for og forfølge Bourdieus teoretiske pointe om, at forandringer i det sociale rum også er med i (klasse) positionen (Bourdieu 1987:4). Eller sagt på en anden måde: Skal man forstå fiskeriarbejderklassen i Hirtshals af i dag, må man forstå det sociale rum af i går.⁵⁴

Min fiskeriarbejderklasse: en opsamling

Sammenfattende konstruerer jeg *min* fiskeriarbejderklasse ud fra et overordnet og teoretisk forankret fokus på, at den sociale verden er i aktøren og at aktøren er i den sociale verden. I forgrunden for mit arbejde er et metodologisk fokus på aktørsiden og jeg giver prioritet til analyser af praktikker og logikker på havet og havnen og hvordan de rummer og producerer kategoriseringer af, hvad der fagligt og socialt er *rigtigt* og *forkert*. Dette betyder, at jeg er opmærksom på og forsøger at konstruere en fiskeriarbejderklasse i Hirtshals som en sammenhængende klasse med fælles og forenende logikker og praktikker, på samme tid som jeg er styret af og har fokus på alt det, der adskiller inden for fiskeriklassen; alt det der kæmpes om, for at få den bedst mulige position i det interne hierarki. Til at få greb om og give analytisk tyngde til disse kampe, benyttes i særlig grad Bourdieus begreber *illusio*, *doxa* og *habitus*. Med disse begreber rettes fokus på, at social handlen ikke er styret af rationelle kalkuler, men kropsliggjorte dispositioner – en praktisk sans og at logikker og praktikker, der giver mening, afkast, i én sammenhæng, ikke nødvendigvis gør det i en anden. I baggrunden for disse analyser, men som en uadskillelig del af dem, arbejder jeg med og oparbejder jeg et socialt rum. Et socialt rum som helt afgørende for oparbejdelsen af en fiskeriarbejderklasse som konstrueret objekt

54 „In order to construct a model of the game which is neither simply a reproduction of explicit norms nor a statement of regularities, but which integrates these norms and regularities, one must reflect on the different modes of existence of the principles of regulation and regularity of practices.“ (Bourdieu 1986b:114)

er i forandring – hvor den position fiskeriarbejderne tidligere har haft, deres classesikkerhed og høje grad af autonomi og status, er udfordret.

Ovenstående er de centrale omdrejningspunkter i min konstruktion af en fiskeriarbejderklasse som objekt og for mine analyser af, hvad det vil sige at praktisere fiskeriarbejderklasse i Hirtshals; et samfund, hvor fiskeriet til lands og til vands ikke længere er, hvad det har været.

En anden ankomst: *hjem* til Hirtshals

Jeg vil i dette kapitel komme ind på, hvordan det empiriske materiale, som analyserne og oparbejderne af et socialt rum og en fiskeriarbejderklasse baserer sig på mit feltarbejde på havet og havnen i Hirtshals, blev til og er blevet behandlet. Hvordan fik jeg adgang til og hvordan har jeg bevæget mig rundt i feltet? Hvad har jeg set efter, hvad har jeg set med og hvordan har jeg ordnet det, jeg nu engang så?

Og hvad jeg så, har ikke kun afsæt om min teoretiske ankomst til Hirtshals, men også i, at jeg som barn af Skagen, et fiskerisamfund 40 kilometer nordøst for Hirtshals, i et vist omfang har nogle habituelle præferencer for, hvad der går for sig i en by som Hirtshals⁵⁵. Eksempelvis figurerer lugten af fisk, lyden fra tunedede scootere og blæsten ikke en eneste gang i mine feltnoter. Ligesom at jeg under mit 3 ½ måneders lange ophold, ikke en eneste gang begav mig ind på nogle af byens værtshuse, ud fra erfaringer hjemme fra Skagen om, at folk udefra var særligt udsatte for at få *nogen på hovedet*. Mine bevægelser og orienteringer i Hirtshals var med andre ord også præget af erfaringer hjemmefra; erfaringer som umiddelbart blev aktiveret i mødet med genkendelige størrelser; enten i form af et fravær af opmærksomhed (jf. fiskelugt, scootere og blæst) eller i form af et fravær af krop (jf. de lokale værtshuse)⁵⁶. Ligesom

55 Og i et mere eller mindre erkendt omfang ser på sådanne lokalsamfund som steder, hvor „bestemte måder at leve på er ved at forsvinde“, som samfund „der har det svært“ og som „det er synd for.“

56 Jeg var i en vis udstrækning stillet over for den samme øvelse som Bourdieu, da han studerede sin hjemegn Béarn i begyndelsen af 1960'erne (Bourdieu 2008). Nemlig at gøre det kendte eksotisk – i modsætning til hvad der ellers har været antropologiens klassiske opgave: at gøre det eksotiske kendt.

jeg i mit teoretiske konstruktionsarbejde har prøvet at bryde med et begreb om lokalsamfund ved at give prioritet til empiriske oparbejdelser og analyser af et socialt rum og en fiskeriarbejderklasse, har jeg også forsøgt at bryde med min subjektive relation til mit genstandsfelt. Brud, der med Bourdieus ord, er *brud med nogle meget dybe og ubevidste følelser af samhørighed og loyalitet over for undersøgelsesgenstanden* (Bourdieu & Wacquant 1996:234). Følelser der jo helt afgørende også har været med til at vise vej hen til og få Hirtshals, fiskeriarbejdere og unges uddannelsesstrategier til at fremstå spændende i første omgang. At fluen på væggen, feltarbejderen, også har en historie, og i dette tilfælde en historie fra et lignende sted, har jeg konkret forsøgt at bryde med, gennem en løbende opmærksomhed på og aktivering af Bourdieus praktik-teoretiske pointer om, at aktørerne gør mere og andet, end de kan gøre rede for og at forskersubjektet tendentielt projicerer sin egen procedure over på de praktikker, hun studerer (Callewaert 1992:162).

Konkret betød det, at jeg forsøgte på ikke at slutte fra et lokalt kendskab til Skagen til lokale forhold i Hirtshals og i stedet arbejdede med og ud fra den pointe, som Georg Simmel fremsætter i sin *Ekskurs om den fremmede*, at: *Da den fremmede ikke er bundet til enkelte bestanddele eller ensidige tendenser i gruppen, står han overfor alt dette med den „objektives“ særlige attitude, der altså ikke kun indebærer afstand og manglende deltagelse, men en særlig struktur af afstand og nærhed, ligegyldighed og engagement* (Simmel 1998:97). Det gjaldt både om at være til stede og få *det hele med* og om at holde afstand og være opmærksom på, at der ikke var for stor og god overensstemmelse mellem de kategorier, jeg gik i felten med og de kategorier, jeg fandt. Dette forsøgte jeg ved løbende at konsultere mine feltnoter og konfrontere dem og mit feltarbejde med spørgsmålet: Hvad er det, der står stille, når alt andet rører sig? Hvor er det, jeg med andre ord kigger hen, hvad kigger jeg på og hvorfor ser jeg det, jeg gør? Dette var en måde at træde tilbage og etablere et metablik på mit feltarbejde, som udfordrede mit blik og min tilstedeværelse, samtidig med at det fastholdte en opmærksomhed på, med Callewaerts ord, „(...) at man ikke uden videre kan stole på forskerens spontane objektivisme eller på de indfødte aktørers spontane subjektivisme“ (Callewaert 1992:51). Ved – som et led i dette – at arbejde med en opmærksomhed på ikke at sætte lighedstegn

mellem kategorier og realiseringerne af dem, dvs. først at kategorisere efter og i relation til at de forskellige logikker og praktikker er observeret og systematiseret, har jeg forsøgt at sætte endnu et bånd op for, at jeg skulle reproducere nogle inkorporerede forestillinger om og forventninger til, hvad det vil sige at leve i Hirtshals og hvem det er, der lever der⁵⁷.

Samlet set var dette en måde at forsøge at blive klar på, hvilket socialt bestemt filter jeg går og gik til min genstand med. Der er og var ikke tale om en fuldstændig objektivitet, men snarere løbende praktiseret, deltagerobjektivering; dvs. en opmærksomhed på at objektivere mig selv som forskningssubjekt gennem en metodologisk refleksivitet, der så at sige pendlede mellem feltarbejdet og mit teoretiske blik. En pendlen mellem et fokus på den kulturelle viden og de kulturelle konstruktioner, der allerede eksisterer i praksis (feltarbejdet) og en opmærksomhed på at få mulighedsbetingelserne for indsamlingen/produktionen af denne kulturelle viden – og den videnskabelige viden med i billedet (deltagerobjektivering). (Bourdieu & Wacquant 1996:234-241)

At jeg også ankom til Hirtshals med et habitueret blik, dvs. var disponeret for at se på og gå til Hirtshals på en bestemt måde og med en vis naturlighed, har på samme tid, som det har betydet, at der var nogle steder, jeg ikke kiggede hen, nogle ting jeg ikke så og nogle ting jeg ikke spurgte om, også været med til at give adgang til mit genstandsfelt – til havet og havnen. Det, at jeg kan tale med lokal dialekt, kender jargonen og tempoet i samtaler og sociale situationer, kender til hovederhvervet og har en fornemmelse for, hvordan jeg skal gebærde mig i det offentlige rum, gjorde, at jeg kunne markere og vise en vis nærhed og derved være lettere genkendelig for de mennesker, jeg mødte og havde med at gøre under feltarbejdet. Som da jeg mødtes med fiskerne på det skib, jeg skulle ud med og de efter lidt snak frem og tilbage fandt ud af, at jeg var fra Skagen. *Han er sku' fra skawi*, råbte den ene begejstret op til skipperen, underforstået at det, for at blive i en nordjysk jargon, *kunne have været værre*.

57 Kirsten Hastrup har sammenfattet denne problemstilling således: *Kort sagt, den form for refleksion, som et feltarbejde 'hjemme' indebærer, anbringer etnografen midt i et eksplosivt semiotisk paradoks: Jo mere man tror man ved, des mindre opfatter man. Viden, og herunder historisk viden, bærer den objektive sandheds stempel, og ethvert oplevet tegn fra vidensrummet fortolkes derfor bogstaveligt som et udtryk for det, etnografen allerede ved eller genkender. Den meget vidende etnograf løber derfor en risiko for at overse de enkelte tegns semantiske rigdom* (Hastrup 1988:211).

På samme måde blev jeg mødt på fabrikken, hvor jeg også observerede: *Nå, så du er fra Skagen? Så er du nok ik' bange for fisk.* (Anita)

Men hermed ikke sagt at jeg er, eller blev betragtet som, lokal. Langt fra. Skagen og Hirtshals er ikke og kan aldrig blive det samme og videre og vigtigere, så er min sociale arv jo blandt andet blevet konverteret til en social løbebane inden for uddannelsessystemet, som har været med til at positionere mig langt væk fra Hirtshals; geografisk såvel som socialt og symbolsk. Som ph.d.-stipendiat på afdeling for pædagogik og solidt plantet i den kulturelle middelklasse i København, besidder jeg en kapitalbeholdning, der har inkorporeret sig som og er udtryk for måder at gøre og tænke på, der ikke umiddelbart kan veksles til brugbar lokal Hirtshals-valuta. Jeg skulle således også kæmpe for at være til stede. Dels med min krop – i den tætte cigaretrøg på skibet og i Marinestuen, under måltiderne på havet (fx paneret flæsk, løgsovs af stegemargarine og sort kaffe i høj sø og en doxa om, at en rigtig mand kan tage fra) og under de lange og seje arbejdsstræk på skibet og fiskefabrikken. Og dels med min position som fremmed, der ville vide noget om de lokale. Som en af mændene i Marinestuen sagde, da han under mit første besøg i *stuen* blev opfordret til at fortælle mig sin historie: *Jeg taler ik' med journalister.* Da jeg kom tilbage ugen efter, efter at have været *på hawe* (ude at fiske), gav han imidlertid en øl og begyndte at dele ud af sine historier. Ved at have været *på hawe*, havde jeg (be)vist, at jeg var værd at tale med.

Og i det hele taget så var det oplevelsen, at mit tilhørsforhold til og mine erfaringer fra en by i en lignende situation som Hirtshals, om ikke fra en start, så med tiden, kom til at stå i forgrunden for mine relationer til feltet og dominerede over, at jeg samtidig også kom fra og repræsenterede *Tjøvenhavn*.

Empiriproduktionsmetoder til udforskning af havet og havnen og Hirtshals

Materialet, som denne del af afhandlingens hovedobjekter – Hirtshals som socialt rum og en fiskeriarbejderklasse i Hirtshals – konstrueres på baggrund af,

er blevet til gennem dels et etnografisk inspireret feltarbejde på havet og havnen i Hirtshals⁵⁸ og dels nedslag i et historisk og statistisk materiale.

Feltarbejdet var rettet mod at komme tæt på og få fat på, hvad der er i og på spil, når folk på havet og havnen, i analysearbejdet fremanalyseret som fiskeriarbejdere, gør sig som, ja, folk på havet og havnen. Med Webers ord at komme helt tæt på *'den virkelige handlen'*, der i langt de fleste tilfælde udspiller sig *'i uklar halvbevidsthed eller i ubevidsthed om sin mente mening. Den handlende har i højere grad en ubestemt 'følelse' af meningen, end han er vidende om den og 'gør sig den klart'; og i de fleste tilfælde handler han instinktivt eller vanemæssigt* (Weber 2003c:206). Det handlede med andre ord om at få adgang til, hvad det er for dyder og traditioner, der gør sig gældende på havet og havnen; de kategoriseringspraktikker og klassifikationskampe som livet på havet og havnen er funderet i. Det der så at sige stod stille, når alt andet rørte sig – det, mit observationsarbejde var orienteret mod, var praktiseringer af fiskerierhverv på havet og havnen; af det konkrete arbejde og hvad der hører til af sociale markeringer, når en fiskeriarbejder på henholdsvis havet og havnen gør sig som fiskeriarbejder.

De to hovedforløb i dette feltarbejde var et ophold på en lokal fiskekutter – en trawler med en skipper, to fiskere og en fiskerlærling, hvor jeg var med under en femdages tur op til fangstpladser på kanten af Nordsøen – og et 14-dages ophold på en lokal fiskefabrik med omkring 50 ansatte. Under begge ophold bestræbte jeg mig på at nærme mig en tilstand af og position som ikke-observerende deltager⁵⁹; dvs. indgå i og være del af arbejdet og dagligdagen på

58 Gennem en række diskussioner med Professor Donald Broady fra Lunds Universitet i Sverige, blev jeg overbevist om, at et case-studie som mit både i sin proces og i sin fremstilling styrkes af, at casen er kendt. Det handler så at sige om at gøre det til en pointe, at afhandlingen finder sted, et bestemt sted. Ikke at man ikke kan foretage generaliseringer med afsæt i mit arbejde, men de greb jeg gør og de analyser jeg foretager, foregår i Hirtshals. Dette er både en måde at forpligte mig på mit sted og mine informanter, men også en måde, at åbne op for og give andre mulighed for at af- og efterprøve, nuancere og kritisere, de greb, analyser og konklusioner jeg kommer frem til.

59 En position der særligt er inspireret af Annick Prieurs og Loïc Wacquants etnografiske forskningsarbejder, som begge går mod og efter en rolle karakteriseret som *non-observing participant* (Prieur 1998) eller *observant participation* (Wacquant 2004a). Et arbejde der i begge tilfælde foregik over en væsentlig længere periode end mit feltarbejde, og netop tid er en faktor i forhold til at opnå en position som ikke-observerende deltager. At jeg kun var i Hirtshals i 3 ½ måned og endnu kortere tid på havet og havnen, har helt åbenbart stået i vejen for, at jeg kunne blive (som) en af de aktører, jeg undersøgte. Ikke desto mindre var det en måde at gå til og orientere mig i mit feltarbejde.

en måde og i et omfang, så jeg selv stiftede praktisk kendskab til de dispositioner, kropslige og mentale, som udgør fiskeriarbejderne på havet og havnen – og som de gør sig med afsæt i⁶⁰. Ved at være til stede med hele kroppen i og på arbejde, sigtede jeg efter at komme tættere på den sociale produktion og samling af fiskeriarbejdernes habitus; dvs. de indre og gemte logikker der guider aktørernes sociale praktikker. Ideelt set gennem at opleve dem på egen krop, men realistisk set gennem en anden og stærkere mental nærhed til dem; dvs. mulighed for at få at praktisk og nuanceret greb om havets og havnens virkelighed, så det bliver muligt at belyse de kategorier og relationer, der organiserer fiskeriarbejderne og deres måder at agere i og forholde sig til den sociale verden. (Wacquant 2011b:88)⁶¹

På kutteren og fabrikken gjorde jeg det fra en start klart, hvem jeg var (ph.d.-stipendiat i København, *men* opvokset i Skagen), hvad jeg var ude efter (kendskab til arbejdslivet og det sociale liv på havet og havnen) og jeg så vidt muligt gerne ville tage del i det daglige arbejde. Begge steder blev der givet plads til dette. Men på to måder, der retrospektivt markerede nogle af de materielle og symbolske forskelle, der er mellem havet og havnen i Hirtshals.

På kutteren var det op til mig selv. Jeg havde fundet frem til netop den kutter via en årsberetning fra Hirtshals Fiskeriforening og kontaktede skibets skipper og ejer, først via brev og siden via telefon. Her forklarede jeg mit ærinde, som skipperen sammenfattede: *Ve' du bar' mæ' os u' og fisk' efterfulgt af det ka' vi*

60 En anden overvejelse bag denne tilgang var at jeg havde en forventning om, at man på havet og havnen sætter pris på én, der ikke er bange for at arbejde. At sidde i et hjørne eller gå rundt og på afstand observere, forestillede jeg mig ville, ja, fastholde og skabe afstand til mine aktørers logikker og praktikker. Nu kan jeg ikke spå om, hvad der ville have sket, hvis jeg havde gået anderledes til værks, men det, at jeg havde gjort mig på havet og havnen, havde haft fisk mellem hænderne, blev en døråbner og et referencepunkt i mine bevægelser rundt i Hirtshals – også i forbindelse med mine interviews, hvor det, at jeg havde været rundt havet og havnen i flere tilfælde, resulterede i en velvillighed, som jeg har svært ved at forestille mig, ville være den samme, hvis jeg var kommet udefra.

61 Jeg fulgte i min tilgang til mine observationer anbefalingen fra Erving Goffman (1989) om *at stå i lære* (apprenticeship), som metodologi kan være et middel til at synliggøre og tydeliggøre ens aktørers logikker og praktikker. Men altså uden at jeg selv opnåede et praktisk mesterskab og en kropslig viden om det arbejde, jeg stod i lære til: fiskeriarbejdet på havet og havnen.

*nok find' u' a*⁶². Jeg skulle bare medbringe *noget varmt tøj og noget du ka' sov' i...og så noget slik hvis du spiser så'n noget*. Og så understregede han, at *det er jo ik' nogen luksusliner* og at medmindre jeg var kræsen, så *spiser du bare mæ*⁶³. Vi kunne imidlertid ikke aftale noget præcist tidspunkt for, hvornår jeg kunne komme med. *Vi er på hawē hele tiden, så du må holde øje med os og lige ring'*. For fiskeriarbejderne på havet er der ikke nogen klare regler for, hvad man skal have på og tiden er sat i baggrunden for arbejdet med og efter fangsten. Ligesom skipper ikke kunne fortælle, hvornår vi tog af sted, kunne han heller ikke fortælle, hvornår og hvor vi igen ville lægge til kaj.

Helt omvendt forholdt og forholder det sig på fiskefabrikken. Her fik jeg af chefen nogle faste mødetider og ved ankomst udleveret et ydre sæt arbejdstøj; hårbet, hvid kittel og træsko/gummistøvler. Ved indgang som udgang af produktionshallerne skal jeg desinficere mine hænder og under pauser skal kitlen tages af, så eksterne elementer ikke bringes med ind i produktionshallerne. Og selvom der er nogle ligheder mellem produktionshallerne og produktionsrummet på kutteren, mest iøjnefaldende er samlebandene og maskinernes materialitet, korpulente konstruktioner i metal, så er forskellene mere udtalte. Først og fremmest vidner store ure monteret centralt i de forskellige haller om, at tiden her er en faktor og et omdrejningspunkt i og for organiseringen og praktiseringen af arbejdet. At fabrikken er en større enhed, med en større social og symbolsk afstand mellem arbejderne og chefen, end tilfældet er på

62 Jeg forholder mig gennem afhandlingen ikke stringent til gengivelser af dialekt i citaterne. Nogle steder forkortes ord [med ' – fx ka' og ta'], nogle steder skrives ord som de udtales [fx mæ' og u' – som i citatet] og nogle steder skrives citaterne frem i skriftsprog. Til en start ville jeg gerne, at alle citater var skrevet med dialekt (ikke at forveksle med talesprog), men dels var det en svær øvelse, der kaldte på og krævede sit eget skriftsprog og dels kunne det ikke sikres, at folk læste citaterne, som de udtaltes (for et eksempel på og nogle overvejelser over at skrive med dialekt, se bl.a. Baugh 1983 og Wacquant 1999:157ff). Man skal have været i og kende til Hirtshals, for at kunne høre udtalen i citaterne. De steder i afhandlingen, hvor citaterne står med dialekt, er det for at understrege, at der tales på en bestemt måde. Omvendt er det ikke pointen, at der ikke tales med dialekt, de steder, hvor citaterne er skrevet efter „retstavningsordbogen“. Generelt har jeg i mine citater arbejdet med og mod et skriftsprog, for at citaterne opnår en vis grad af sammenhæng (Kvale 1997).

63 For en der aldrig har været ude med en fiskekutter, var det svært at fortolke *varmt tøj og sove i*. Hvad skulle jeg tage med for ikke at stikke for meget ud, som pivet (/kuldskaer) og forfængelig (lagen eller ikke lagen/ dyne eller ikke dyne). Jeg endte med en nyindkøbt kedeldragt og en sovepose og lagen (som jeg havde pakket nederst i tasken og kun ville bruge, hvis de andre også brugte lagen). Kedeldragten var selvfølgelig alt for ny og afslørede straks min relation til fiskeriet. Hvad min krop også gjorde, da vi ramte det åbne hav.

kutteren, viste sig også ved, at chefen på min første dag på fabrikken placerede mig ved fabrikkens tillidskvinde *hvis de andre ser dig med hende, så er det nok lettere*⁶⁴.

På (felt)arbejde

Både på trawleren og på fabrikken deltog jeg i arbejdet og fulgte efter bedste evne med. Uden nogensinde at komme i nærheden af at indtage og gøre mig i arbejdet med den naturlighed som mine „kolleger“. Men at jeg forsøgte mig og ikke peb, blev bemærket med anerkendelse. Dels i form af mundtlige ytringer og dels i form af indvielse i det sociale liv. Særligt på havet, hvor man rent fysisk også er tættere på hinanden og sammen i længere tid ad gangen og uden kvinder. Her var min fornemmelse, at der relativt tidligt, i løbet af det andet døgn på havet, blev talt „uden filter“. På fabrikken tog det noget længere tid og det skyldtes ikke mindst, at pauserne her var korte og udmålte (i modsætning til på skibet hvor der kunne være op til ti timer mellem slæbene, som bl.a. blev tilbragt omkring bordet i kabyssen).

Begge forløb var præget af, at det var arbejde først og så snak; dvs. det var først efter, at jeg havde taget fra, at jeg begyndte at blive involveret i samtalerne. Denne udvikling fylder også i mine feltnoter. Hvor optegnelserne fra de første dage er fyldt med beskrivelser af arbejdet – dets monotoni, hårdhed, kulde, ømme led – beskrivelser af, hvordan arbejdet tog sig ud og tog fat i mig, så fylder samtaler med tiden mere og mere. Arbejdets karakter og min krop kommer med andre ord til at fylde mindre, mens snakke, historier og sociale markeringer, eller det jeg fortolkede som sociale markeringer, fylder mere. Det var en bevægelse ind mod de sociale logikker og praktikker, hvor de første og umiddelbare markører, der dominerede omkring mit første møde med trawleren og fabrikken, fik plads til at først at fylde og siden træde i baggrunden. Et eksempel på, at jeg under mine observationer nærmede mig og kunne indgå i feltet, var oplevelsen af lugt på trawleren. Et var, at der blev røget tæt under hele turen, kun afbrudt af søvn, noget andet var, når tobaksrøgen blev kom-

64 Dette er samtidig også en markering af organiseringsgraden og fagforeningens betydning og indflydelse på fabrikken.

bineret med lugten af stegemargarine. I mine feltnoter optræder en længere beskrivelse fra den første aften om, dels hvor svært det var at være i, at jeg var bange for, at jeg skulle kaste op og vise mig som en svækling, dels hvad det var for en klassemærke at bruge stegemargarine og hvad det sagde om afstanden mellem mig og dem. På de fem døgn på havet nåede jeg imidlertid at glemme eller komme forbi denne lugt. Der figurerer således ikke optegnelser af stegemargarine eller røg eller andre former for lugt i mine feltnoter fra de sidste dage – ligesom det gælder andre fysiske karakteristika.

Under begge ophold skrev jeg feltnoter efter endt arbejdsdag. På fabrikken var det ligetil. Arbejdsdagen sluttede enten klokken 15.00 eller 16.00 og derefter tog jeg hjem og gjorde mine optegnelser. På kutteren var tiden som før nævnt anderledes delt op og fordi vi var samlet på relativt lidt plads – kabyssen var vel en 8 km² og lugaret vi sov i endnu mindre – var det lidt af en udfordring at få skrevet feltnoter ned, uden at de andre så det. Når de andre ikke skulle se, at jeg tog noter, var det ud fra en bekymring om, at vores relation ville lide under dette. At jeg i endnu højere grad ville blive set som reduceret til en observatør. Løsningen blev, at jeg skrev de fleste af mine feltnoter, når de andre sov. Dette betød imidlertid ikke, at de andre ikke var klar over og også mod slutningen i et vist omfang forholdt sig til mig som observatør. Eksempliceret ved, at efter at en af fiskerne en af de sidste dage under mit ophold, havde fortalt en erotisk historie om ham og konen, kiggede en anden grinende på mig og sagde: *Så Sune, så er det ned i lugaret og hent' notesblokken.*

Som nævnt ovenfor blev notesblokken dagligt konsulteret – med nye beskrivelser og refleksioner over de gamle beskrivelser. Generelt prøvede jeg at beskrive så meget som muligt – både i forhold til min krops oplevelse af og mit blik på det arbejds- og sociale liv, jeg deltog i. Dette gjaldt også mine observationer uden for trawleren og fiskefabrikken. Observationer i den lokale Marinestue, hvor aktive og pensionerede fiskeriarbejdere dagligt mødes til *morgenmad*, som dog mestendels består af kaffe og en *bjesk* (brændevin) og nogen gange også en øl. Og observationer af byen og det offentlige liv; bl.a. gennem deltagelse i gudstjenester, sportsarrangementer, markedsdage, etc. og gennem feltvandring rundt i byen – for at se hvem der deltager, hvor og hvordan. Disse observationer handlede i høj grad om at få blik for de lokale fordelingsstrukturer; hvordan dyder og traditioner inden for fiskeriet på havet og havnen

viser sig i det sociale liv udenfor. Det er beskrivelser af, hvordan Hirtshals ser ud som sted, men med spor til og et fokus på Hirtshals som et socialt rum også. Som jeg vil komme ind på i afhandlingens anden del, så er et af fundene i dette materiale bl.a., at mænd i kedeldragter, de mandlige fiskeriarbejderes „uniform“, optræder regelmæssigt i det offentlige liv, mens de kvindelige fiskeriarbejdere kun yderst sjældent ses i deres arbejdstøj.

Historien om Hirtshals/Hirtshals' historie

Til at fange den historiske dimension af de lokale fordelingsstrukturer, eksempelvis forskelle på, hvem der viser sig og må vise sig i arbejdstøj i det offentlige rum, har jeg både forud for, under og efter mit ophold i Hirtshals orienteret mig i forskellige historiske materialer. Søgninger på forskellige biblioteks-databaser og på internettet gav et bredt og forskelligartet materiale. Bl.a. romanen *Hirtshals Hirtshals* (Lønn 1992), en antologi med barndomsminder (Stjernfeldt & Zerlang 1998), en radiodokumentar fra 1983 med titlen *Havets hårde drenge*⁶⁵ og en lille bid fra et radiointerview fra 1981 med en tillidskvinde på en af fiskefabrikkerne. En kvinde som jeg tilfældigt mødte og mødtes med under mit feltarbejde⁶⁶. Jeg har også rekvireret og studeret materiale fra kommunale arkiver og det lokalhistoriske arkiv i Hjørring og årbøgerne fra Lokalhistorisk Forening i Hirtshals. En stor hovedpine i dette arbejde har imidlertid været at få fat i og adgang til statistisk materiale. Specifikke opgørelser for Hirtshals har generelt været begrænsede og i særdeleshed efter kommunesammenlægningerne i 2003, hvor Hirtshals kom til at høre under Hjørring Kommune, har det været småt med anvendelige opgørelser. Ingen i kommunen har kunnet hjælpe mig med at finde eller tilrettelægge noget materiale, der specifikt gik på Hirtshals. Og bekymrende for historiske studier, blev der givet indtryk af, at meget af det historiske materiale om Hirtshals var forsvundet i forbindelse med kommunesammenlægningen. I forhold til at kunne skitsere nogle skarpere markeringer af udviklinger i det sociale rum i Hirtshals og i relationer mellem Hirts-

65 <http://www.dr.dk/P1/Radioklassikeren/Udsendelser/2008/07/havet.htm>

66 Min kontakt til hende gav adgang til optagelser fra et ældre og ikke længere eksisterende program på den lokale nærradio: Fiskerens halve time. Dette var et program, hvor fiskeriarbejdere og fiskeriets interessenter fortalte om livet og forhold på havet og havnen.

hals og Hjørring, som et middel til og en måde at indramme og relatere mit etnografiske arbejde, har dette altså ikke været muligt. Jeg har forsøgt mig med Statistikbanken og granskninger i det materiale, jeg nu engang ellers kunne få fat på⁶⁷. Heriblandt nogle nyere opgørelser af forskellige socioøkonomiske variabler – lavet på kørsler af Hjørring Kommunes forskellige skoledistrikter samt en befolkningsprognose. (Hjørring Kommune 2009 & 2010)

Det, jeg har været ude efter med det historiske materiale, har ikke kun været at få tal, men i det hele taget at få beskrivelser af det sociale rum; hvordan det har taget sig ud historisk⁶⁸. Hvad er det for logikker, der har domineret og været i høj kurs? Både for at få tag om relationen mellem byen som helhed og fiskeriet og for at kunne fremanalysere, hvordan de lokale fordelingsstrukturer, det sociale rum i Hirtshals, har taget sig forskelligt ud historisk – fokuseret i et nedslag i 70'erne og de tidlige 80'ere, det der kan betegnes som de glade dage, og i dag.

Analytisk systematik

Omdrejningspunktet for afhandlingens teoretiske *set up* og produktion af empirisk materiale har, groft sagt, været den teoretiske pointe, at sociale aktører er konstitueret i og i relation til et socialt rum og nogle specifikke fordelingsstrukturer og samtidig positioneret et fysisk sted i dette sociale rum, som kan defineres qua dets relation til andre steder og afstanden mellem dem (Bourdieu 1999:124). Denne pointe har været med mig fra starten, som en central del af min Bourdieu-inspirerede tilgang til den sociale verden og som et udgangspunkt for at ville producere et empirisk materiale, der dels kunne sige noget om aktørernes praktikker og det sociale rum, disse praktikker bliver til i – og i relation til. Men hermed ikke sagt, at der var eller har været tale om nogen lineær og selvfølgelig produktion og analytisk kvalificering af dette materiale. Selvom jeg har forsøgt at gå frem, teoretisk og empirisk, med en opmærksomhed på diverse teoretiske, almene og subjektiver prækonstrukto-

67 Et materiale der på ingen måder kan siges at udgøre et, eller som er blevet samlet til at udgøre, et stringent talmateriale.

68 I min konstruktion af Hirtshals som socialt rum indgår således også beskrivelser af gamle dage fra de fiskeriarbejdere, jeg mødte under mit feltarbejde i byen og på havet og havnen.

ner, så er jeg helt afgørende og grundlæggende ikke gået frem med et sæt klart definerede forskrifter, der kunne følges som en metode. Ej heller har jeg anlagt analysestrategier som en suverænt autonom og om alle forhold bevidst strateg (Hansen 2011). Mit materiale er blevet til og behandlet i en til tider famlende, til tider kontrollerende proces, hvor jeg også er blevet ramt af materialet. Af aktioner og udsagn der ingen mening gav eller af for store overensstemmelser mellem teori og praksis; dvs. af at materialet gav for god mening.

Jeg har i mit feltarbejde – i min hele konstruktion af Hirtshals som case – arbejdet med en opmærksomhed på og med et afsæt i Wacquants parafrasering af advarslen om, at antropologer ikke må *go native*: „My position on the contrary, is to say, „go native“ but „go native armed“, that is, equipped with your theoretical and methodological tools, with the full store of problematics inherited from your discipline, with your capacity for reflexivity and analysis, and guided by a constant effort, once you have passed the ordeal of initiation, to objectivise this experience and construct the object, instead of allowing yourself to be naively embraced and constructed by it“ (Wacquant 2011b:87). At *go native armed* betyder blandt andet for mig, at jeg løbende har penduleret mellem empiri, teori og analyse for at få øje på og gribe og få greb om fiskeriarbejderne, deres logikker og praktikker og det sociale rum, som de bliver til i relation til. Og for at blive i stand til at objektivere min egen relation til og oplevelser af feltarbejdet. Så mere end det er bestemte analysestrategier formuleret gennem stringente teoretiske begrebssystemer, der styrer afhandlingens analytiske arbejde, er der i stedet tale om, at den analytiske systematik er funderet i metodologiske penduleringer, hvor teoretiske, empiriske og analytiske indsigter informerer og justerer hinanden.

På samme tid som disse penduleringer er udtryk for en refleksivitet i forskningsarbejdet – frem og tilbage mellem forskningsarbejdets forskellige, men uadskillelige niveauer, udgør de således også grundlaget for mine konstruktioner og analyser af en fiskeriarbejderklasse og et socialt rum; ligesom det gælder min kvalitative tilgang og fokus på praktikker – gennem doxa, illusio og habitus – på realiseringen af kategorien før kategorien og på relationen mellem aktør og socialt rum.

I fremstillingen af det analytiske konstruktionsarbejde starter jeg udefra. Ved først at vise Hirtshals som sted – oparbejdet på baggrund af det historiske

materiale og mine første feltvandring. Fra disse visninger af Hirtshals som fysisk rum, til Hirtshals som socialt rum. Det rum som „mine“ fiskeriarbejdere gør sig som aktører og som klasse i; med nogle fælles og forenende logikker såvel som nogle særlige logikker afhængigt af, om man er fiskeriarbejder på havet eller havnen. Disse analyser er denne del af afhandlingens sidste og lægger op til og udgør et væsentligt element i analyserne i afhandlingens anden del af de ældre generationers indstillinger til uddannelse og de unges uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder. Der er altså tale om en bevægelse fra sted til stedssans til unges uddannelsesstrategier.

Hvad Hirtshals så er for et sted og hvordan det konkret er blevet oparbejdet empirisk, som fysisk og socialt rum, er i fokus på de følgende sider.

Hirtshals som konstrueret objekt: hav, havn og fiskeri

Hirtshals eksisterede altså allerede som sted, inden jeg fysisk ankom til byen i vinteren 2011⁶⁹. Jeg kendte til byens historie, til forskellige statistiske opgørelser over byen og havde bestemte (for)forståelser om og forventninger til lokale sociale logikker og praktikker. Fiskerne og fiskeriet, havet og havnen var i forlængelse heraf fra en start etableret som noget særligt for byen. Med andre ord var byens udvikling og fiskernes og fiskeriets rolle i og for Hirtshals allerede skitseret, inden jeg fysisk gik til værks i Hirtshals og udgør en del af min empiriproduktion samtidig med, at det har bidraget til at orientere mine feltobservationer. Og det gør det ikke mindst fordi, en grundlæggende præmis i mit arbejde med sted er, at det fysiske rum skal forstås og forklares i relation til det sociale rum; at det beboede rum fungerer som en form for umiddelbar symbolisering af det sociale rum.

Konkret betød det, at det historiske materiale jeg konsulterede og de observationer jeg gjorde af Hirtshals – fra de første feltvandring i byen til observationerne på havet og havnen, blev analyseret og fortolket som udtryk for og markeringer af og i et socialt rum⁷⁰. Med det historiske materiale, som også

69 På den måde er det med sted, som med sociale grupper, de eksisterer „(...) so to speak twice, and do so before the intervention of scientific observation itself: they exist in the objectivity of the first order, that which is recorded by the distribution of material properties; they exist in the objectivity of the second order, that of the classifications and representations produced by agents on the basis of a practical knowledge of these distributions as they express themselves in lifestyles“ (Bourdieu cit. i Wacquant 2007b:2).

70 Det er i den sammenhæng væsentligt at understrege og minde om, at Hirtshals både oparbejdes som sted, hvilket er ærindet her, og etableres som analytisk kategori, hvilket vil fremgå af analyserne i afhandlingens del II.

er blevet suppleret af beskrivelser fra mine interviews, har jeg forsøgt at få tag om og skitsere hvordan Hirtshals er blevet til og vise dets dominerende logikker og praktikker; hvordan de står i relation til forhold udenfor og over tid har reproduceret og forandret sig.

Som et næste skridt på vejen mod at oparbejde Hirtshals som sted og placere det i relation til et socialt rum, følger her en række beskrivelser af det fysiske rums karakteristika; en visning af Hirtshals' historie og aktuelle fysik, præget af ovennævnte fokus på – og pegen hen i mod – de sociale logikker og praktikker der ligger bag ved og gemt.

Et historisk vue over hav, havn og Hirtshals

Uanset om du ankommer til Hirtshals med tog eller ad en af de to veje, der fører til byen sønden fra, så står det hurtigt klart, at havet og havnen og Hirtshals står i tæt forbindelse med hinanden. Hirtshals ligger for foden af bakket terræn – ud til Skagerrak – og fra den gamle hovedvej møder du Hirtshals i fugleperspektiv. Du kører ned til Hirtshals og måske er det derfor, at indbyggerne refererer til Hirtshals som *hernede* og ikke, hvad man kunne tro, som heroppe⁷¹. Ankommer du via motorvejen E39 vidner et stort anlagt velkomst- og servicecenter i periferien af byen om en betragtelig trafik til og fra Hirtshals⁷². Fortsætter du af E39 ind til Hirtshals, understreges dette nyere fokus på transport og turisme ved, at en stor færgeterminal udgør vejens naturlige og umiddelbare forlængelse; du skal således dreje fra for at komme ind til selve byen – ellers havner du på Color Lines rute til Larvik i Norge. Får du imidlertid drejet fra, følger østkajens store, lave industribygninger, fjernvarmeanlægget og færgeterminaler til Norge og Færøerne én ind mod byens centrum. Med tog er ankomsten næsten den samme. Lokaltoget fra Hjørring kører via de mindre, men ældre byer, Tornby og Horne, til Hirtshals (se bilag 9). Turen fra Hjørring er, uanset hvordan den tilbagelægges, en tur gennem landbrugsland, hvor dyrkede marker, græsningsområder og gårde beretter om områdets tid-

71 Som det vil fremgå senere i afhandlingen, så er rummer *hernede* også en vis symbolsk underkastelse i forhold til den noget større nabo mod nord, Skagen.

72 Et anlæg der blev indviet i 2004, med tilstedeværelse af blandt andre hirtshalsbo og daværende Justitsminister, Lene Espersen, og HKH Kronprinsesse Mary.

lige erhvervshistorie og arvegods – kirkerne i Tornby og Horne er fra 1100-tallet. Hirtshals' opland dyrkede landet længe før vandet, længe før Hirtshals overhovedet blev til – Hirtshals Kirke er fra 1908.

Benævnelsen af Hirtshals stammer fra hollandske søfarere, der i 1500-tallet med reference til områdets formation ud mod kysten kaldte det Hartshals; hjortehals. I en anden og noget senere udlægning beskriver Aage Ibsen samme område: „Hirtshals derimod har Alle hørt om, Pynten syd for Byen, hvor Fyrtaarnet knejser, der hvor Kysten bøjer af mod Øst og krummer sig som et langstrakt, dovent S op til Skagens gren.“ (Ibsen 1896:3) At alle har hørt om Hirtshals er nok en overdrivelse, men når Hirtshals har været kendt, må det overvejende skyldes fyret, som stod klart 1. januar 1863 – et for tiden og området imponerende bygningsværk⁷³. Byen, som Ibsen refererer til, er Lilleheden – et fiske- og landbrugsleje, som dengang i slutningen af 1800-tallet „(...) næppe nok (er) opdaget endnu“ (ibid.:3), men som altså var stort nok til at blive betegnet som en by. Med tiden blev Lilleheden opslugt af Hirtshals, og i dag er Lilleheden sidste stop med toget inden Hirtshals. Stoppet er placeret i udkanten af Lilleheden Klitplantage og over for Nordsø Museet, Hirtshals' største turist-aktiv, og her fra kommer havnebyen Hirtshals til syne. Ind mod land er der forskellige former for husbyggeri – langt det meste mindre end 60 år gammelt. Ud mod vandet tegner store, lave og overvejende grå industribygninger og færgeterminaler landskabet og ved Hirtshals Station har man udsigt over havnen. Mere præcist, den sydlige og sydvestlige del af havnen.

For siden det første molebyggeri på den jyske halvø nordvestligste punkt påbegyndtes omkring 1880, har hav, havn og Hirtshals stået i tæt relation til hinanden. Den første mole var 275 meter lang og strakte sig beskyttende ud i Skagerrak. Et læhegn i vandet som på den tid på den danske vestkyst kun fandtes tilsvarende ved Esbjerg. Det var noget andet på østkysten, hvor vejr, vind og strømforhold var nogle helt andre – her var moler og havnebyggeri anderledes begunstiget, hvad også førte flere statskroner med sig (Vandsted 2004:27). I et indlæg for at anlægge en egentlig havn ved Hirtshals påpeges det i 1900, at:

73 I en skrivelse, der vedlagtes opførslen af Hirtshals fyr, hedder overskriften: *Fyret paa hirtshals*. Dette kunne antyde, at Hirtshals betegnede placeringen på pynten – altså fyret på pynten og så sidenhen, i takt med havnebyggeri og bosættelse, er blevet synonym med byen.

„Molen er Hirtshalsboernes Stolthed og Haab (...) Og man haaber da at Staten vil indfri de Løfter, den saaledes stiltiende har givet, og der paa Stedet opføre en Havn, som alle Vestkystboere i mere end en menneskealder har ventet paa (...) Det er på Tide, at det bankes ind i den almindelige Bevidsthed, at Havne sagen er en national Velfærdssag, som fortjener en bedre Skæbne end at flyttes fra Kommission til Kommission uden Udsigt til Virkeliggørelse.“ (Riis 1900:8)

Havnen kom til at ligge øst for den tidligere byggede mole og stod klar i 1930⁷⁴. En auktionshal stod klar 2. januar 1930 og nu kunne fiskerne sælge deres fisk i tæt forbindelse med et stigende antal fiskeeksportører. Eksporten steg hastigt i disse år – ikke mindst som resultat af større skibe; ældre snurrevodskuttere købt i Skagen, hvor skagboerne i læ af Grenen i langt større omfang kunne udøve deres erhverv og var på vej ind i anden generations fiskefartøjer⁷⁵. Sammen med forbedrede låneordninger fra statens side, udbyggedes i disse år Hirtshals' fiskeflåde betragteligt i antal og størrelse og fiskeriet ændrede karakter

74 Hovedarkitekten bag havnebyggeriet, Jørgen Fibiger, er i dag forevigtet via en statue på Hirtshals Torv og med en af byens hovedveje opkaldt efter sig.

75 Dette ulige forhold ligger måske til grund for, at fiskerne fra Skagen i generationer har omtalt Hirtshals *det bette røvhul*. Betegnelsen af Hirtshals som *det bette røvhul* er det første, jeg forholder, da det på Marinestuen kommer for øre, at jeg er fra Skagen. I løbet af feltarbejdet møder jeg flere gange denne betegnelse i relation til min forbindelse til Skagen.

fra kystfiskeri til havfiskeri⁷⁶. Disse nye organiseringer af fiskeriet fortsatte og intensiveredes over årene. Flere og flere tog del i fiskerirelaterede erhverv og nye industrier blomstrede op på og omkring havnen fra 60'erne og nogle årtier frem. Det er også i disse årtier at Hirtshals oplever den største indvandring⁷⁷. Udover Hanstholm-fiskerne, der i 1943 var blevet fortrængt fra deres hjemegn af besættelsesmagten og i stort tal flygtede til Hirtshals, så tiltrak fiskeriet fra især slutningen af 50'erne og et par årtier frem mennesker fra nær og fjern. Det var folk med relationer til fiskeriet andre steder fra, såvel som folk uden nogen erfaring eller kendskab til erhvervet⁷⁸. Stærk var også immigrationen fra Færøerne. Godt nok fik den første færøske trawler, der anlagde Hirtshals Havn i 1964, ikke lov til at losse sin fangst. Lokalt var man ikke meget for import af fisk og slet ikke i de mængder, de færøske notfartøjer kunne præstere, men

76 Dette skifte kan ses som led i en øget arbejdsdeling – en strukturforandring af det lokale næringsliv, som gennem en øget integration i større markedssystemer får nye produktions- og konsumtionsmønstre og som derved ændrer ved lokale, sociale og økonomiske differentieringsmarkører. Nye fiske-teknikker og –redskaber betød eksempelvis, at man ikke længere havde det samme behov for hjemmets kvinder til at sætte agn på kroge (i takt med ekspansion af havn, tonnage og fangst udvikledes en fiskeindustri på land, hvor mange kvinder i stedet blev beskæftiget (Det er en lignende bevægelse som Emile Durkheim fremanalyserer i sit klassiske værk om den sociale arbejdsdeling, hvor en stigende differentiering i udbuddet af arbejde fører til en organisk solidaritet i modsætning til de mere udifferentierede samfunds mekaniske solidaritet; en bevægelse som helt grundlæggende påvirker og ændrer ved husholdningen som eksklusivt organiserende enhed og omdrejningspunkt (Durkheim 2000)). I sine tidlige studier af kabylerner i Algeriet og bønderne i Béarn er Bourdieu også inde på, hvordan udviklinger af monetære relationer og åbninger af de mindre lokalsamfund, fører ændringer i logikker og praktikker med sig; grundlaget for de måder, hvorpå man socialt har organiseret sig på, ændres radikalt (Bourdieu 2005a & 2008) og en stigende bevægelse fra bytte- til markedsøkonomi betød, at fiskerne i højere grad blev afhængige af mellemhandlere i forbindelse med pengetransaktioner. Orvar Löfgren har i sin afhandling om Fångstmän i industrisamhället (Löfgren 1977) vist, hvordan der bag den øgede differentiering iblandt bønder og fiskere i et lille samfund på den svenske vestkyst blandt andet står de enkelte familiers formåen til at tilpasse sig disse nye forhold; herunder varierende former for økonomisk planlægning og arvs- og investeringsstrategier (ibid. 52).

77 Fra 1950 til 1970 stiger indbyggertallet i Hirtshals fra 2532 til 6750 (i samme perioder stiger antallet af husstande fra 699 til 2105). I 70'erne stabiliserer indbyggertallet sig på små 7000 og toppe i 1983 med et indbyggertal på 7062. Herfra falder indbyggertallet årligt, og over de sidste ti år er indbyggertallet faldet med knap ti procent; fra 6760 indbyggere i 2002 til 6140 i 2012 (Statistikbanken (Danmarks Statistik) og Hjørring Kommune 2010).

78 Flere gange under mit feltarbejde støder jeg på formuleringer om, at Hirtshals er et klondyke; en guldgroverby, hvor folk er kommet til for at prøve lykken på havet. Der er blandt andet historien om bornholmeren, der kom til byen og fik hyre og på sin første tur måtte bindes fast til skibet, så han ikke af egen fri vilje sprang i havet – så søsyg var han. Eller landmandssønnen der kom til Hirtshals i vinterhalvåret, hvor markerne alligevel var frosne og på det halve år tjente tre gange så meget som hjemme på gården om sommeren – han kom aldrig siden hjem og arbejdede.

med tiden fik færingerne også plads – med egen kirke og såkaldte færingerveje⁷⁹.

Siden den første mole stod klar ved Hirtshals i 1880 og til i dag, hvor Hirtshals Havn foruden at være en fiskerihavn også er en betydelig færge- og trafikhavn og ikke mindst en selvstændig havn, fri af statslig administration, har havneudvidelser fundet sted løbende. I dag udgøres havnens forretningsområder af tre ben – fiskeri og fiskerirelaterede erhverv, transport og transportrelaterede erhverv og fiskeriforædling – og havneområdet strækker sig i dag over et område på 750.000 kvadratmeter (Hirtshals Havn 2006:3).

Hirtshals: et upyntet opkomlingesamfund

Hirtshals er ikke en by med en historisk midte eller et gammelt, autentisk område med huse, der vidner om en fjern fortid. Med sine omkring 100 år er Hirtshals en ung by og var til en start nærmere sporadisk placerede huse i forlængelse af Lilleheden. De tilbageværende huse fra Hirtshals' begyndelse ligger således spredt rundt i byen flankeret og indrammet af bebyggelse fra især 50'erne, 60'erne og 70'erne. Den gamle kro står stadig renoveret, centralt dér, hvor byens hovedgader samles ned mod havnen. Ellers står almene lejeboliger, et- og toplans murstensvillaer og parcelhuse side om side og fortæller på samme tid historien om et skærpet behov for at huse et stigende befolkningstal og et stigende lokalt indkomstniveau. Det gode fiskeri gav grund til at udstykke flere og større grunde til husbyggeri samtidig med, at der skulle findes plads til et stigende antal beboere.

Noget af det første, der slog mig på mine første vandringer rundt i Hirtshals, var, at det ikke umiddelbart var til at få øje på byens borgerskab; eller for at være mere præcis: De symbolske og materielle fordelingsstrukturer, som andre steder, i andre byer, blandt andet kommer til udtryk i og henter sin legitimitet gennem dels bestemte historisk anerkendte arkitekturformer og dels ved at være samlet i et bestemt område/bydel, sætter sig anderledes igennem

79 I mit materiale findes både udsagn om, at der ikke er forskelle på færinger og hirtshalsboere og udsagn om det modsatte. I sidstnævnte gruppe opereres der med markører omkring færingerne som mere religiøse, mere ekstravagante i deres forbrug og mere prægede af en ø-mentalitet. På den måde optræder de som en gruppe, men beskrives ikke som en marginaliseret minoritet. Og dette stemmer overens med mine observationer.

i Hirtshals. Hvor man andre steder har bygninger og områder, der står som monumenter over en historisk og ofte aktuel overklasse – herskabslejligheder, villaer, slægtsgårde, bindingsværk, dresserede og kultiverede haver, alleer, brostensbelagte gader, en kapitaltung kommerciel infrastruktur, etc., så er det ikke tilfældet i Hirtshals. Måske det har med byens korte historie at gøre? For som en af byens ældre beboere påpeger, så er Hirtshals et *opkomlingesamfund*, som er kommet hurtigt op og stå og det kan man jo se med byplanlægning og al ting, det er ikke, det fløj jo bare derud af. Og det var som sagt fra der i slutningen af 50'erne og i 60'erne, der gik den bare...ud over stok og sten. Hvis nu man kigger på befolkningstallet, hvordan det har udviklet sig, så vil du se...det var de glade tider og der var der nogle der troede at de aldrig blev fattige. De sov kort og godt og de havde et forkvaklet forhold til økonomi, men det var fiskere i en nøddeskal (Anton)⁸⁰. Hirtshals havde vokseværk i disse år og fiskere, unge som ældre, havde gode muligheder for at købe og/eller bygge hus. Dette betød dels en komprimering af huse centralt i Hirtshals, men også at der blev bygget til Hirtshals. Områderne Nejst, Emmersbæk og Lilleheden nær Hirtshals blev boligområder overvejende med type- og parcelhuse – det var tilflyttere og nye generationer af hirtshalsboere, der mestendels flyttede ind⁸¹ (se bilag 8). Nye penge om man vil, og særligt i Emmersbæk er grundene og husene generelt større; med store haver, garager, indgange og indkørsler, etc.

At størstedelen af Hirtshals er bygget med stor hast og iver og med vind og hav som sin nærmeste nabo var indtryk, der var svære at undslippe, da jeg ankom til Hirtshals. En ældre (og nu fraflyttet) hirtshalsbo fortæller, at *Jeg har altid godt kunne lide byen, fordi den var så grim, altså der er jo ikke, der er ikke noget pænt her i byen...og de forsøger sådan forgæves at smykke lidt, men det tror jeg ikke at man skal, jeg tror at man skal acceptere den som en grim by...der er ingen pæne huse, der er ingen pæne restauranter, men det er jo det der er charmen ved det, at man ikke forsøger, sådan ligesom Skagen og sådan...der er ikke noget der er skjult...der er heller ikke forsøgt på at gøre det pænt* (Bjarne). En anden hirtshalsbo formulerer, at *Hirtshals er jo i bund og grund et hul i jorden, det*

80 I citaterne er pauser, mindre og længere, markeret med ... og hvor der er skåret i talen, vises det med (...).

81 I 1969 boede så mange i Emmersbæk, at en skole blev bygget og i 1972 opførtes en kirke. I dag er både skole og kirke lukket.

er det jo. Hvis du kommer hertil som fremmede, så må man jo sige, at Hirtshals, den er jo dødhørende kedelig. Det siger folk. Når folk hører mine lovprisninger af Hirtshals, så griner de råt af mig og siger: at den er jo så kedelig. Og de har jo fuldstændigt ret, men når man kommer herfra, så er der så meget sjæl i byen. Det er jo et sted hvor naturen er meget stærk...for mig er det verdens bedste by...det sted hvor jeg føler mig på en meget speciel måde hjemme (...) der var ingen haver der så ud af noget, måske lige bort set fra præsteboligens (Henrik).

Meget fra disse beskrivelser er rammende for de første indtryk, jeg fik af Hirtshals, da jeg i februar 2011 ankom til byen i forbindelse med mit feltarbejde. På et niveau handler det om denne her oplevelse af byen som grim, eller mere præcist aktiveringen af en umiddelbar æstetisk domsfældelse over byen, sådan som jeg, fra mit afsæt som opvokset i et mere „pyntet“ Skagen og solidt plantet i og udsprunget af en kulturel middelklasse, møder den. På et andet niveau handler det om, at jeg genkender lugte, lyde, sprog, tempo, etc. – distinkte, lokale markører, som er „hjemlige“ for mig; som jeg ikke umiddelbart stiller spørgsmål til⁸². At komme til Hirtshals var således hverken helt fremmed eller helt hjemligt og ikke mindst, og uanset at jeg her retrospektivt kan fremskrive to niveauer, så ankom jeg til Hirtshals i én krop. Det vil sige, at disse to niveauer var i gang på samme tid og guidede mit blik og mine orienteringer⁸³.

82 For studier af hjem, hjemme og hjemlighed se fx Pierre Bourdieu (1996e), Tian Sørhaug (1996) og Ida Wentzel Winther (2006).

83 Stærkest og mest udifferentieret i begyndelsen – ved min ankomst, men aftagende med tiden, i takt med at Hirtshals og lokale praktikker og logikker blev en del af hverdagen. Jo længere tid jeg opholdt mig i Hirtshals, jo mere fik jeg arbejdet med og reflekteret over min bagage – mine forforståelser, etc. Og helt afgørende, så blev jeg rundet af Hirtshals; jeg fik et stærkere og stærkere kendskab til lokale praktikker og logikker.

Appendiks 1 – Første vandring rundt i Hirtshals, en mandag i februar 2011 (1).

Fra mit hus i den vestlige udkant af byen, tæt på vandet/stranden, har jeg gået rundt på må og få. Husene er forskellige, men har ikke umiddelbart noget lokalt særpræg. Nogen er pudset op og malet hvide, gule eller røde, andre står med mursten – røde eller brune. Jeg kan ikke få øje på en sammenhæng mellem husene, deres byggestil og udseende. I Skagen domineres husfarven af skagensgul og man har tage med røde teglsten og to striber yderst ved hver af tagets ender. Her ser det ud til at være vilkårligt, eller i hvert fald afgjort fra person til person. Er det fordi, det er en relativt ung by? Flere af husene ser noget medtaget ud, med afskallet puds og vinduer, der trænger til at blive malet/skiftet, men der er ikke så mange tomme huse, som jeg havde forestillet mig hjemmefra.

I mit område, i byens vestlige del, synes koncentrationen af murstensvillaer at være større end i øst- og syddelen. Her er der flere parcelhuse, men også hvad der ligner almene lejeboliger. Der er et stort sådant kompleks lige i midten af byen, lige før stationen. Det er blå, med måge-figurer på og i tre etager. Underligt at placere sådan et monstrum så centralt. I det hele taget er sammensætningen af boligerne eller boligformene noget broget og uklar. Ude ved stadion og det lukkede Hirtshals Mejeri er der også et område med store boligblokke. Stadion ligner sig selv og vækker minder fra min barndom og ungdom, hvor vi kom og spillede kampe mod Hirtshals. Kommer til at tænke på en episode, hvor en modstander rev mig med sine „gælle-handsker“. Jeg har vel været i Hirtshals 10-12 gange og spille kamp, men aldrig været længere inde i byen end stadion.

Mine første feltnoter er fyldt med beskrivelser af byens huse og sammensætning; beskrivelser som forsøger at fange og skildre en forskellighed, men som mere peger på, at der er tale om et sted, der ved første blik ikke er voldsomt differentieret. Byens almene lejeboliger skiller sig ud ved sine bygninger, som

de eneste i byen er flere af dem i tre etager, og som områder med en formodet socialøkonomisk sammensætning og koncentration, der adskiller sig fra byens øvrige områder, men ellers markerer de første feltnoter mere ensshed og fælleshed⁸⁴. Det Hirtshals, jeg møder, præsenterer sig med andre ord først for mig som et samfund, der ikke er voldsomt differentieret, eller mere præcist: Et samfund hvor det er lettere at få øje på de områder, hvor folk med lave kapitalbeholdninger bor, end der hvor kapitalakkumulationen er høj(est). Her skilter man ikke med sin rigdom. Hermed også sagt at det ved ankomsten til Hirtshals var svært at få øje på, hvordan fordelingen mellem kulturel henholdsvis økonomisk kapital materialiserede sig i bestemte boligtyper og –områder. Min „æstetiske“ reaktion på byen som omtalt ovenfor vidner vel i nogen grad om, ikke et fravær af kulturel kapital i byen, men forskelle i møntfoden.

Appendiks 2 – Første vandring rundt i Hirtshals, en mandag i februar 2011 (2).

Der er vildt mange supermarkeder rundt om i byen – flest i og omkring centrum. Der er en stor Eurospar ude i østdelen – lige ved siden af det store boligområde over for stadion. Lidt længere ude, på samme vej som stadion, ligger en Superbest – nær ved Emmersbæk. Tættere ved centrum ved stationen er der en Fakta, en Netto og en Rema 1000. På hovedgaden ligger en SuperBrugsen og lidt bag gågaden ligger en Aldi. Ved Jørgen Fibigers Plads, med udsigt over havnen og der hvor byen på en måde samles, i hvert fald byens tre handelsgader, ligger en stor kødgrossist, Slagter Winther. Jeg er både i Netto og SuperBrugsen. Begge steder har et ret stort udvalg af økologiske varer. Hvem mon aftager det? I SuperBrugsen, som er ret stor, med bagerafdeling og hardware-

84 Der var og er selvfølgelig forskelle, men til en start var de svære at få øje på. At det er ensheden, der dominerer mine første feltnoter relaterer sig således nok mere til, at bygninger og infrastruktur har med arbejderklasse og den økonomiske kapitals dominans at gøre. Det er derfor ikke et økonomisk, men et kulturelt borgerskab der mangler, for at jeg *med lethed* kunne genkende og foretage distinktioner.

afdeling, med salg af cykler og sådan, er der i en af kølediskene et større område med „hjemmelavede“ færdigretter i store/kæmpe portioner. Hakkebøffer med bløde løg i brun sovs, hakkebøffer med bearnaise og kartoffelmos, medister med surt, sovs og kartofler, etc. Dansk mad. Der er otte bøffer i hver pakke og de koster en 50'er. Det er sikkert til at dække fiskernes behov for at have noget at tage med på havet.

Nede i det der ligner byens handelsgader, i hvert fald der hvor koncentrationen af butikker er størst, er mange af butikkerne lukkede. Der er et apotek, en Matas, to sportsforretninger, et par skoforretninger, nogle tøjforretninger, to fotohandlere, en blomsterbutik, en del kræmmerbutikker og så et betragteligt antal grillbarer og restauranter; de fleste med enten italienske eller kinesiske/thailandske menuer. Det ser ud til, at der er mange flere spisesteder, end der er mennesker til. I hvert fald er gaderne ret så tomme og det samme er flere butikslokaler. Så der må alligevel være en vis sommerturisme. Turisme eller ej, så springer antallet af banker og sparekasser også i øjnene: Danske Bank, Jyske Bank, Nordjyske Bank, Spar Nord og Sparekassen Vendsyssel har alle filialer inden for en tæt omkreds i det centrale Hirtshals. Hvad der mere falder i øjnene, er et par værtshuse, som begge skilter med morgenbajer og formiddagsbajer, etc. De har åbent fra morgen til nat. Den ene, Skipperkroen, har min vicevært i København og min onkel i Skagen fortalt om – den er berygtet for at *fiskerlussingerne* (knytnæveslag) sidder løst.

Der er selvfølgelig flere, mange flere, karakteristika ved Hirtshals, nogle beskrives senere, mange beskrives slet ikke – fordi jeg ikke får (/kan få) øje på dem, men til en start ved min ankomst til Hirtshals, så sammenfatter den nu fraflyttede hirtshalsbo, Hans Hauges, beskrivelse af sin barndomsby fint mine første erfaringer: „Hirtshals er aldrig blevet malet til som Skagen, og derfor kan man endnu se byen. Byen er endnu næsten uden historie (...) Her sej-

rede det identiske over alle forskelle. Æstetikken har aldrig vundet.“ (Hauge 1998:202)⁸⁵

Hirtshals som socialt rum

Men Hirtshals eksisterer helt grundlæggende også som, og står i relation til, et socialt rum; dvs. et rum af forskelle, hvor positioner, hvad enten der er tale om aktører, institutioner, klasser, steder, står i relation til hinanden – ikke som noget givet, men som noget der må og hele tiden skal (gen)skabes. Det betyder med andre ord, at de beskrivelser, jeg har givet af Hirtshals ovenfor, af opkomsten af Hirtshals, havnens dominans, bygningerne, de store portioner i kølemontren, alle er bærere af forskelle og indgår som del i og af en lokal social fordelingsstruktur. En social struktur som helt afgørende har forandret sig over tid og ændret ved værdien af Hirtshals som sted, i relation til andre steder, og værdien ved at være fiskeriarbejder, i relation til andre positioner i og uden for Hirtshals.

Jeg vil i dette afsnit vise, hvad det er for et socialt rum, Hirtshals har udgjort og i dag udgør. For ligesom bygningerne, fra dengang Hirtshals havde sin opblomstring i 1960'erne og 70'erne, stadig står, så gør erfaringerne fra dengang også. Dels i form af en objektiviseret historie; dvs. historien som den over tid har akkumuleret og sat sig i ting, bygninger, monumenter, bøger, lokale normer og kutymmer, etc. Dels i form af en inkorporeret historie; dvs. som den enkeltes habitus. For at forstå de kampe, der kæmpes for at gøre sig som fiskeriarbejder i Hirtshals i dag, handler det derfor ikke *kun* om at sætte dem i relation til en aktuel tilstand af det sociale rum, men også om de kampe, der er blevet kæmpet; dvs. tidligere tilstande af det sociale rum. De er nemlig med og aktive i den måde, fiskeriarbejdere – og alle andre – orienterer sig i og går til den sociale verden.

85 Det skal understreges, at jeg ikke betragter æstetik som en essentialistisk og substantiel størrelse, men som relationel. Anvendelsen af betegnelsen her skal blot hjælpe til at beskrive byens generelle udtryk i relation til min position som udefrakommende (meget betegnende herfor er det først sent i afhandlingsforløbet, at jeg bliver opmærksom på, at jeg som barn og ung, når vi skulle spille fodboldkamp mod Hirtshals, tænkte på dem som fiskere og ikke os selv; hvad der helt sikkert ikke gjaldt hele „mit“ hold, hvor mange havde forældre, der arbejdede inden for fiskeindustrien).

Det særlige ved Hirtshals er, at uanset hvilken position man indtager i Hirtshals' sociale rum, så kommer man fra en fiskerby, når man kommer fra Hirtshals. Det er en by, der er synonym med fiskeri, og fiskeriet, havet og havnen fungerer som den dominerende '*site effect*' (Bourdieu 1999:123); som en størrelse lokale aktører definerer sig i forhold til og som definerer lokale aktører. På godt og ondt. For tingene er ikke længere, som de har været i Hirtshals. Der er ikke mange skibe tilbage i havnebassinet, som ellers er blevet udvidet med jævne mellemrum, for at kunne modtage en større skibe; færger, fragt og ikke mindst *noterne* – notskibe der bemander få i forhold til deres tonnage på flere tusinde tons fisk. Og det er i det hele taget kendetegnende for udviklingen inden for fiskeriet; at der skal færre og færre personer til at fange og forarbejde den samme mængde fisk. Derfor er der heller ikke så mange folk. Hverken på havnen eller i bybilledet. Ved middagstid, når færgen fra Larvik har lagt til, er der et leben af nordmænd omkring Slagter Winther ved byens torv. Tasker fyldes med bacon, røde pølser, salami og den slags. Og siden det blev muligt for færgegæsterne gratis at blive kørt til Hjørings store og nye indkøbscenter, Metropol, har „stormen“ fra nordmændene slet ikke været den samme.

Nogle timer efter sejler færgen og der bliver igen stille på torvet og i de tre handelsgader, der fører til og fra det. Gader som for år tilbage var anderledes befolkede. For siden befolkningstallet toppede i 1983, med 7062 indbyggere, har indbyggertallet været støt faldende. De sidste ti år med ti procent til de 6028, der bor i Hirtshals i dag. Men hvor de fleste af disse på et tidspunkt i deres liv har været beskæftiget inden for fiskeriet, på havet eller havnen, vil dette i fremtiden gælde for de færreste.

Dengang der var *gang i den*

Der var engang, hvor man kunne gå tørskoet fra kaj til kaj. Det fortæller de gamle fiskere og børn af byen, og billeder fra havnen i 60'erne og 70'erne bekræfter det. Her lå kutterne side ved side og fyldte havnebassinet. Og på kajen stod fiskene i kasser, i starten bygget lokalt i træ – siden købt udefra, støbt i plastik⁸⁶. Det var dengang, der var hyre til alle, der ville. Dengang at Sømands-

86 Men vasket *hjemme* i kassevaskehallen, der stod klar på østkajen i 1973.

hjemmet og de forskellige skibsprovisioneringer fungerede som jobcentre og som samlesteder og led i den sociale organisering. Det var her, man byttede historier, skiftede skib, fik hyre og i det hele taget begik sig som fiskeriarbejder. I dag er der, som en af de ældre fiskere siger det, *ingen steder at bytte historier* (Henning). På havnen kan man dagligt se mindre klynger af mænd stå og vende fiskeriet, men der er, som en anden fisker siger, *ik' gang i den, som i gamle dage* (Poul). Nogle af de gamle og pensionerede fiskere mødes dagligt ved *bænki* oppe på torvet og andre i Marinestuen, men generelt er der lang tid og det er lang tid siden, at folk kom fra nær og fjern – i fysisk såvel som social forstand – for at prøve lykken og få del i havets guld. De fleste uden problemer med at få hænderne *måge te'* (beskidte). Det var dem, der tog på havet eller ned i fiskeindustrien. De færreste med investeringsinteresser. Det var dem, der investerede i skibene og lod en skipper eje ti procent og stå for fiskeriet. *Trusserederierne* kaldtes disse arrangementer. Det var folk, der var vant til at have med penge at gøre og forsvandt straks, det vendte med fiskeriet. I modsætning til dem, der tog på havet og på havnen. Som Benno, landmandssøn fra Sindal, der som knægt, en vinter hvor der alligevel ikke var meget at lave hjemme på gården, tog til Hirtshals og straks fik hyre på et skib. Den vinter tjente han mere, end han havde gjort hele sit hidtidige liv – tilsammen. Han vendte aldrig tilbage til Sindal.

Til gengæld satte han en ære i, som andre af sine kollegaer, at tage til Hjørring, Ålborg eller endda natflyveren til København og som en symbolsk markering af, at man også var noget, *havde noget at gøre med*, uanset at man ikke havde titlerne til det, viste sig frem på alle *de fine steder*. Med Hans Jørgens, en anden ældre fiskers ord: *Hold kæft de stirrede noget, når man kom anstigende der og bestilte champagne og det hel'*. Dengang kunne man tænde smøger med femhundredekronesedler og fem fiskemelsfabrikker sørgede for, at det altid *lugtede af penge* i Hirtshals, når vinden kom vest fra. Så meget så det sad i vasketøjet – og blev kropslig indlejret som mentale og kropslige strukturer.

At der var penge i Hirtshals illustreres også ved, at det, med ordene fra en mand der flyttede til i byen i 1960'erne, var som at ankomme til et månelandskab: *aldrig havde jeg set så mange fjernsynsantennener* (Hans). Og de sad på fiskernes huse. Dengang i de glade dage frem til 1980'erne, hvor kvoter og statslige reguleringer for alvor satte ind, kunne det betale sig at være på havet

og havnen. Mange havde en husstandsindkomst, der langt oversteg, hvad deres uddannelsesniveau strukturelt berettigede til, og lokale sociale hierarkier var i højere grad domineret af dem med hænderne frem for hovedet skruet rigtigt på. De, der kunne tage fra, ikke var bange for at arbejde meget og længe, ikke peb, var til at regne med, ikke var for fine på den, kunne tåle og klare mosten, m.m., blev belønnet økonomisk med penge og socialt med status. En status som også materialiserede sig i nye huse oppe i Emmersbæk; med garage til bilen, en terrasse til konen og en stor have til børnene. Hele lokalsamfundet nød godt af fiskeriet og især fiskeriarbejderne blev tilgodeset i og af de lokale fordelingsstrukturer, der på samme tid var forankret i og producerede en form for klassesikkerhed; en sikkerhed der hentede styrke i ikke kun at kunne matche, men i mange tilfælde overmatche, grupper i det sociale rum, der ellers strukturelt set burde være, og uden for en lokal kontekst var, placeret højere end fiskeriarbejdere.

Og fordi havet og havnen havde en altdominerende position i og for byen og sikrede en grundlæggende lokalt forankret social mobilitet med tydelige reproduktionsmuligheder, blev logikker og praktikker på havet og havnen i vid udstrækning synonym med Hirtshals. Det var Hirtshals mod *slatten* [de andre]; mod storebroderen i nord, Skagen, som yndede at omtale Hirtshals som *det bette røvhul* og mod de fine folk i syd – de veluddannede, embedsværket, bureaukraterne, politikerne, m.m., i Hjørring, Aalborg og København. Kort og godt *folk dej åldri hår hat måge bævser åv*⁸⁷. Eller *skrivebordsfolket* som de ofte omtales. At positionere sig i det lokale hierarki var med andre ord også at stille sig i opposition til og markere en afstand til *tjøvenhavnerne*, som uagtet, eller netop fordi de var synonym med den kulturelle og økonomiske elite principielt ikke anede, hvad de gjorde eller talte om. Som da de i 1975 indførte kvalitetskontrol af industrifiskene, så det ikke længere kun handlede om mængden, men også kvaliteten. Og ikke mindst i 1983, hvor EU, dengang EF, for første gang var inde og regulere fiskeriet på danske fangstpladser. Med den tidligere formand for Hirtshals Fiskeriforening, Erik Jespersens, ord, så gjorde *bureaukratiet for alvor sit indtog. Der var ikke tale om fiskeriregulering for fiskeriets*

87 Vendelbomål for folk der aldrig har haft beskidte bukser på.

eller fiskens skyld, men mere for at manifestere bureaukratiets position. Praktiske løsninger blev skubbet ud i mørket. (Vandsted:67)

Nu, hvor der ik' er møj ve' fiskeriet

Selvom havnen i Hirtshals stadig står som byens geografiske midt- og omdrejningspunkt, så er det ikke længere ligetil at finde derned. Fiskeriet har ikke den samme sociale status som tidligere, og nye generationer orienterer sig i stigende grad mod og efter uddannelseskrævende erhverv, der ikke er at finde i Hirtshals. Arbejdsudbuddet på havet og havnen i Hirtshals har over de sidste årtier været jævnt faldende. Hvor der i 1981 var ca. 80 procent af lønmodtagerne i Hirtshals afhængige af fiskeriet (Hirtshals Byråd 1982:3), er dette tal i dag et godt stykke under 50 procent.⁸⁸ Denne bevægelse viser sig også ved, at antallet af medlemmer i den lokale fiskeriforening er gået fra over 600 i 1980, hvor de samlede fiskelandinger i øvrigt kulminerede med en tilførsel af ca. 300.000 tons industrifisk, til under 100 i dag. Og de 212 fartøjer over 5 tons, der leverede medlemmer til fiskeriforeningen i 1980 og fisk til havnen, (Vandsted 2004:59) er i dag reduceret til 54. Af de 54 skibe er der et enormt spring fra de mindste en- og tomands-betjente joller til notbådene med en tonnage-kapacitet på op til 7500 tons⁸⁹. Af de 54 skibe over fem tons er forholdet mellem antal og vægt omvendt proportionelt; dvs. jo lavere vægt, jo flere både (Hirtshals Fiskeriforening 2013). Der er på havet som på havnen tale om en bevægelse fra mange og mindre enheder til færre og større enheder. I begyndelsen af 1980'erne var det lokale arbejdsmarked præget af, at ud af de godt 1600 virksomheder i Hirtshals kommune, havde de 1500 færre end seks ansatte (Hirtshals Byråd 1982:4). Dette viste sig i havnebassinet, hvor der var godt fyldt op af kuttere og det viste sig i fiskeindustrien, hvor mindre fiskepak-huse, vodbinderier, servicevirksomheder dominerede den erhvervsmæssige infrastruktur.

Der er tale om en bevægelse fra, at mange havde sin egen eller var ansat i en mindre virksomhed, hvis navn var lokalt forankret – familiens efternavn,

88 Det har ikke været muligt at fremskaffe et præcist tal, så det er på baggrund af vurderinger fra 3F Skagerrak og ledere i fiskerindustrien på Hirtshals havn.

89 Trawleren, jeg var ude med, kunne have ca. 100 tons fisk ombord.

konens fornavn, børnenes navne, etc. – til at få har sin egen virksomhed og de fleste er ansat i større virksomheder. Virksomheder hvor hovedsædet i mange tilfælde er placeret udenbys. Det er en bevægelse fra, *dengang kunne en fisker altid få hyre. Der var jo x-antal både og hvis du ikke rigtigt kunne enes med skipper, eller det ikke gik så godt med hans fiskeri, så hopped' du bare over til Allan. Gik det ad helvedes til med Allan, han var træls, så hopped' du bare over til Henning. Dengang var der nok at flytte på. Nu er der ik' møj ve' fiskeriet* (fra interview med formanden for Hirtshals Fiskeriforening). Til at der ikke er mangel på arbejdskraft: *Filetkvinden i sin traditionelle forstand er afgået ved døden. De, der er tilbage, fungerer mere som maskinoperatører. For 15-10 år siden fungerede det sådan, at kunne man ikke andet, kunne man altid gå ned i fisken (fiskeindustrien). Sådan fungerer det ikke længere. Først og fremmest er der ikke mangel på arbejdskraft som sådan og for det andet stilles der nu krav til kvaliteten af arbejdskraft* (fra interview med formanden for Hirtshals Fiskeeksportørforening).

Fiskeriets svækkede betydning og position lokalt viser sig også ved, at fiskekødfabrikkerne i 1990'erne lukkede og siden, som en nærmest symbolsk markering af udviklingen, blev revet ned for at give plads til den øgede færgetrafik. På samme måde er store dele af den fisk, der forarbejdes på fiskefabrikkerne ikke fanget af lokale fiskere, men opkøbt og fragtet til Hirtshals – ofte på atlantgående frysetrawlere af en størrelse, der kræver vandybder på op til 10,5 meter. Det har man nu som den eneste havn i Nordjylland i Østbassin 2, og det er led i og resultat af havnens nye strategi: fra havnedrift til erhvervsudvikling (Hirtshals havn 2013). For mere end blot at handle om fiskeri, handler det nu om erhvervsudvikling; om transport, færgefart, renovering af offshore borerigger, etc.

Parallelt med dette har uddannelsesniveaut været støt stigende og i dag tager næsten alle på en ungdomsårgang dagligt toget til ungdomsuddannelserne i Hjørring⁹⁰. Dette er i geografisk og mental forstand en rejse væk fra Hirtshals, som har fået svært ved at byde sig til over for sine uddannede bysbørn. Dette viser sig også ved, at befolkningstallet for alle aldersgrupper under 40 år er

90 Af de 82 elever der blev færdige med 9.klasse på Hirtshals skolecenter i skoleåret 2012/2013, tog 78 toget til Hjørring. 52 af dem for at gå i 10

faldende (stærkest i gruppen af 25-39-årige, hvor der i 2002 var 796 og i 2012 var 475 personer). Modsat er befolkningstallet for alle aldersgrupper over 40 år stigende og ser man på antallet af nyfødte, så er det faldet med 50 procent i løbet af det sidste årti.⁹¹ At det ikke længere på samme måde, med samme sociale legitimitet, kan betale sig at søge mod fiskeriet, kommer også til udtryk ved et fravær af unge inden for fiskeriet. På trawleren, jeg var ude på, var ingen af fiskernes sønner beskæftiget inden for fiskeriet og det er ikke let at få en kvik lærling: *Halvtreds procent af lærlingene er kun i fiskeriet fordi de ikke ved hvad de ellers skal lave.*“ (Torben, fiskeskipper) Og det er en markering, der både rækker bagud, til en tid før fiskerierhvervet blev institutionaliseret med en statssanktioneret og sanktionerende uddannelse, og fremad i forhold til, hvad det er for forståelser af uddannelse, der dominerer hos visse fiskeriarbejdere, når Torben, trawlerens skipper, understreger, at: *Fisker er ikke bare noget man bliver og slet ikke noget man kan lære på land: Det er herude de lærer at fiske, ik’ på skolebænken.*“

Fraværet af unge i fiskeriet beskrives både i Hirtshals Fiskeriforening, Hirtshals Fiskeeksportørforening og i Marinestuen som et problem og en udfordring: *De unge får tudet ørene fulde af krav om uddannelse, men når først de har fået en uddannelse, så kommer de ik’ ned i fiskeindustrien (...) Det er råt og koldt at være i fiskerindustrien.* (Formanden for Hirtshals Fiskeeksportørforening) Og ikke nok med det. Det er også med tiden blevet et sted, havnen, og erhverv, fiskeriet, som det er blevet muligt for flere og flere – også unge af fiskeriarbejdere – at distancere sig fra. Og det er det helt overvejende, fordi de økonomiske og sociale strukturer, der tidligere sikrede Hirtshals en vis autonomi og modstandsdygtighed over for byer og folk fra byer med en højere koncentration af økonomisk, kulturel og symbolsk kapital, med tiden er svækket anseeligt. Det er en by, folk flytter fra, ikke til. Hvor huspriserne er relativt lave og til salg-skiltene relativt mange.⁹² Som en af de lokale ejendomsmæglere beskriver det, *så troede man jo også engang, at man kunne få nogen af dem ude*

91 Hjørring kommune 2010 & Statistikbanken 2012.

92 Af landets 98 kommuner er den gennemsnitlige liggetid for boliger i Hjørring Kommune den 22. højeste med 465 dage. Hvad angår den gennemsnitlige kvadratmeterpris for ejerboliger, så er det den 33. laveste i Hjørring Kommune (9480 kr/m²). Ifølge ejendomsmægleren står det værre til for Hirtshals i begge kategorier. Hvor Hjørring trækker op, trækker Hirtshals ned (jeg har desværre ikke været i stand til at fremskaffe præcise tal for Hirtshals).

fra Ålborg, de der arbejder derude, til at placere sig her. NIKS, der er ikke nogen, dem der er her, de har haft en eller relation eller et livsforløb med deres arbejdsliv eller familie og så er de groet fast, så bliver de boende her, det er sådan nogle vi har (...) De vil sku' ikke, køre så langt. Også bare i relation til Hjørring, der er der mange der siger at de vil hellere bo i Hjørring end de vil bo her. Det er en kendsgerning.

Hvor markedet for materielle og symbolske goder tidligere tilgodeså ufaglært og manuelt arbejde – det kunne betale sig at arbejde som ufaglært og det var ikke nødvendigt at uddanne sig for at indtage en relativ attraktiv og legitim position i lokalsamfundet – tilgodeser det i dag i stigende grad uddannelse og uddannelseskrævende stillinger. Vi har at gøre med forandringer i Hirtshals' objektive forhold, der gradvist har og som fortsætter med at neutralisere effekten ved de forskellige kategorier, som ellers har sikret byens autonomi og gjort en vis modstand mod bestemte værdier mulige. Det handler om, at logikker og praktikker, der historisk har været i overensstemmelse med dominerende og lokalt forankrede klassifikatoriske skemaer – *ikke at være bange for at tage fra og ikke være for fin på den* – ikke længere garanterer den samme mobilitet og mængde af kapital; hverken økonomisk eller symbolsk. Hirtshals er i den forstand blevet et sted, hvor mulighederne for socialt advancement med – såvel som uden – uddannelse er begrænsede og i de fleste tilfælde kræver, at man bevæger sig væk fra byen; i bogstavelig såvel som mental forstand.

Opsamling

Den fiskeriarbejderklasse, jeg på de følgende sider vil oparbejde, bliver til således til i et socialt rum, der først og fremmest udgøres af fordelingsstrukturerne i byen Hirtshals i 1970'erne, begyndelsen af 1980'erne og i dag. Det er gennem disse snit, at jeg får øje på, og i min kategorisering af en fiskeriarbejderklasse har øje for, nogle markante forandringer i de lokale fordelingsstrukturer.⁹³ Fra Hirtshals' og fiskeriets storhedstid i 70'erne, hvor 80 procent af byens lønarbejdere var direkte afhængige af fiskeriet, hvor der var arbejde til alle og hvor

93 Om end jeg jo ikke er ankommet tilfældigt til Hirtshals, men har udvalgt byen, fordi dens historie og aktuelle situation muliggjorde og lagde op til et teoretisk informeret analysearbejde af reproduktionsmuligheder og -umuligheder i et socialt rum i forandring.

fiskeriarbejdernes lønninger oversteg, hvad deres position som ufaglærte objektivt set berettigede til, til at det i dag er under 50 procent af lønarbejderne, der er direkte afhængige af fiskeriet, arbejdsløsheden er steget og er stigende og fiskeriarbejderne har hverken den samme indkomst eller indkomstsikkerhed og kan ikke indløse deres kapitaler efter den samme valutakurs som tidligere. Den udvikling i det sociale rum, jeg fremanalyserer, er en, der viser, hvordan fiskeriarbejderne i 70'erne og de tidlige 80'ere havde gode kort på hånden. I denne periode kunne det både økonomisk og symbolsk betale sig at være fiskeriarbejder – de havde en relativ høj position i lokalsamfundet og der var en stabil social mobilitet og gode reproduktionsmuligheder lokalt i Hirtshals. Og hvordan der i dag er tale om et socialt rum, der i stigende grad honorerer faglært arbejde, uddannelse, de større byer, etc. – *skrivebordsfolket*, som disse folk omtales af fiskeriarbejderne. Hvor afstanden til Hjørring og Aalborg, til uddannelse og åndsarbejde, objektivt set er blevet kortere, især for de nye generationer, og hvor den grundlæggende sociale mobilitet og reproduktionsmulighederne ikke i samme grad kan ordnes eller sikres lokalt.⁹⁴

94 Et udtryk for dette er faldet i antal af nyfødte, der over de seneste ti år er faldet med 50 procent i Hirtshals (Hjørring Kommune 2010). Social mobilitet viser sig i den forbindelse også som et spørgsmål om geografisk mobilitet.

En fiskeriarbejderklasse i Hirtshals

Men hvad vil det sige at være arbejder på havet og havnen i Hirtshals i dag og hvordan praktiseres fiskeriarbejderklasse i et lokalsamfund, hvor det ikke længere er lige så let og naturligt at være fiskeriarbejder, som det har været; hvor de logikker og praktikker, der var med til at producere og reproducere et bestemt klassetilhørsforhold og skabe en vis classesikkerhed for fiskeriarbejderne, ikke længere har den samme værdi, men stadig er til stede som aktive orienteringsprincipper hos den enkelte fiskeriarbejder? Hvad er det for logikker og praktikker, som store dele af de ældre generationer og nuværende forældre til de unge, der er i færd med at uddanne sig, enten gør sig eller har gjort sig i, og som de helt overvejende er gjort af?

Dette er i fokus i de følgende afsnit, hvor jeg analytisk vil oparbejde en fiskeriarbejderklasse og udfolde den karakteristika og interne differentieringer; dvs. se på de logikker og praktikker der er i og på spil, når en fiskeriarbejder skal gøre sig gældende som fiskeriarbejder i Hirtshals i dag. Hvad forener og adskiller fiskeriarbejdere og hvordan og med hvilke midler lykkes de i at opretholde sig som klasse? Det handler altså både om at få greb og begreb om, hvad der gøres og hvad der siges; hvad det er for sociale mekanismer og forskelsmarkører, der er operative og opereres efter og som fiskeriarbejderne orienterer sig efter i kampe for at opretholde eller indtage en legitim position i fiskeriarbejdernes interne sociale hierarki. Først vises havets særlige logik, dernæst havnens særlige logik og til sidst relationen mellem disse to dele af fiskeriarbejderklassen, deres uligheder, fællesstræk og forenende logik. Men

inden vi når dertil, skal der først introduceres til nogle første og overordnede markeringer af en fiskeriarbejderklasse.

De første markeringer af en række fiskeriarbejderlogikker og -praktikker

Retrospektivt blev fem generelle orienteringsprincipper hos fiskeriarbejderne allerede ved feltarbejdets start markeret; via min første feltkontakt, Poul, og mit første af mange morgenmads-besøg hos den lokale marineforening⁹⁵. Det er principper, der alle er at finde på tværs af fiskeriarbejderklassen – på havet og havnen – og som i forskellig grad er med, når fiskeriarbejderne gør sig som fiskeriarbejdere.

Det første princip handler om, at alle kender alle, hvilket viste sig den første morgen, jeg opholdt mig i Hirtshals. Her kontaktede jeg Poul, en ældre og pensioneret fisker og bl.a. aktiv i den lokale marineforening, via telefon, idet hans telefonnummer stod opgjort som reference til en lokalhistorisk udgivelse. Poul inviterede mig med det samme til at komme med ned i Marineforeningen til morgenmad den efterfølgende morgen. *Hvor skal jeg hent' dig, det er noget snaller'n vejr vi har i øjeblikket.* Da jeg fortalte, hvor jeg boede, fortalte han straks om familien til den kvinde, jeg havde lejet mig ind hos. Om faderens båd og fiskeri og hvor forældrene boede. I Hirtshals kender man hinanden, på godt og ondt, og da jeg dagen efter mødte op i Marinestuen, kendte mange allerede mit opholdssted og stemte i med beskrivelser af familien og særligt faderens fiskeri: *Han er sku en go' fisker.*

Et andet orienteringsprincip handler om at dyrke og værne om Hirtshals. Hos Poul kom det til udtryk dels i en udpræget lyst til at fortælle om Hirtshals: *Jeg vil så gerne fortælle de her historier – de er så vigtige (...) Jamen det er da fint at du sådan vil kig' lidt på os herop'.* Under hele mit feltarbejde var Poul interesseret i at videreformidle Hirtshals' historie og situation og han var lokalt

⁹⁵ Personer, undtagen i de få tilfælde hvor personer udtaler sig på en forenings/institutions vegne [fx *formanden for fiskeeksportørerne* eller *en repræsentant for 3F*], er anonymiseret. Ligesom trawleren og fabrikken jeg observerede på også er det. Et samlingssted som Marineforeningen, er imidlertid ikke anonymiseret og det ud fra en vurdering af, at min offentliggørelse af Marineforeningen, som sted for nogle generelle beskrivelser af fiskeriarbejderlogikker og -praktikker, med den strøm af mennesker der i løbet af en uge kom forbi, ikke ville gå ud over anonymiseringen af de citerede.

engageret i forskellige tiltag til bevaringen af fiskeriets historie og byen. Pouls fokus var især på, hvordan Hirtshals og fiskeriet havde været. *De go'e tider* som han beskrev dem. Og dette træder frem som generelt referencepunkt blandt folk på havnen, hvor fortiden hyldes og nutiden og fremtiden beklages.

Et tredje orienteringsprincip, som ligger i forlængelse af interessen for at bevare *de go'e tider*, er, at fiskere er et specielt, særligt folkefærd. Det er folk, der adskiller sig fra det normale borgerlige liv, og som forberedelse på mit første møde med den lokale Marineforening understregede Poul flere gange, at jeg skulle: *kunne tåle noget røg, i bogstavelig forstand også. Heroppe ligger vi ikke bånd på os selv (...)* *De siger de ikke har oplevet noget, bare ludere og barer, men det passer ikke. Hvis du bare havde set halvdelen af hvad vi har set, så ville dine øjne ha' trillet ud af hovedet.* Der sker med andre ord ting og sager på havet, der ikke er for sarte sjæle og almindelige mennesker. Skal man være fisker, og skal man kunne omgås fiskere, skal man være af en vis støbning.

Heri ligger også konturerne til det fjerde orienteringsprincip, som dels handler om relationer mellem fiskere og borgerskab, de ufaglærte og lokale over for de urbane og uddannede klasser, det vilde liv og det stille liv, etc. og dels om at være fiskeriarbejder fra Hirtshals over for andre, konkurrerende havnebyer; ikke mindst storebroderen mod nord, Skagen. Denne sidstnævnte relation sammenfattes af Poul, da han hører om min tilknytning til Skagen: *Nå hvad synes du så om det bette røvhul, ja det kalder I os deroppe i Skawi*⁹⁶.

Det femte og sidste orienteringsprincip handler kort og godt om, at der er forskel på mænd og kvinder. Det er mændene, der er på havet og som har fællesskaber omkring havet og mere generelt fiskeriet. Og en ordentlig mand er en mand, der har styr på sin kvinde. Som det fremgår af mine feltnoter fra den første morgenmad i Marineforeningen, så er disse orienteringsprincipper i forskellig grad alle til stede, som nogle der tales ud fra, som giver mening til talerne og som i videre forstand kan ses som indsatser, man gør og kæmper om for at gøre sig gældende i rummet.

96 Forud for og under mit feltarbejde var jeg løbende, men aftagende, nervøs for, hvordan man ville tage imod mig. Min forestilling var, at kombinationen af at være opvokset i Skagen og akademiker i København ville udfordre folk og folks opfattelse af mig. Jeg repræsenterede på samme tid den store konkurrent fra nord og statsadministrationen i København. Selvom denne skepsis er begrundet og viser sig som figur i mit materiale, har oplevelsen imidlertid ikke været, at det i væsentlig grad har forhindret mit arbejde.

Appendiks 3 – Morgenmad i Marineforeningen

Marineforeningens lokaler ligger på havnen, i det gamle auktionshus får jeg at vide, *her hvor man kom og førte sin søfartsbog*. Væggene prydes af gamle – ophuggede – kutteres ‘navneskilte’; disse er udhuggede i træ og refererer til familie og slægt. For enden af væggen i forsamlingsalen hænger to sabler flankeret af to billeder; et af dronningen og et af prinsen. *Her drikker vi altid dronningens skål*, fortæller Hans Jørgen mig, med alvor i stemmen, *Ja, det er derfor vi drikker så meget* suppleres det grinende. Marineforeningen har indrammet et flag modtaget umiddelbart efter nu afdøde kong Christian: *Det er vi meget stolt af – det betyder meget for os* (Poul).

I et lokale ved siden af forsamlingsalen er et lille mødelokale. Her er der dagligt morgenmad. Kaffe og brød og øl og snaps – brødet er der vist mest for syns skyld. Ingen spiser det. Fra 07.30 og nogle timer frem. Her kommer aktive såvel som pensionerede fiskere; mestendels pensionerede fiskere. Nogle har fået ophugningsstøtte fortæller en: *du ve’, efterløn*. Mange af dem lystfisker stadig fra små joller og alle har fiskeriet til fælles. Der ryges og snakkes og grines. Fortælles historier. Denne dag er temaet mestendels den netop afholdte generalforsamling, som, at tyde ud fra historierne, også er en festdag, hvor der drikkes godt og hvor nogle ender på værtshus. *Kan du drikke bajere* bliver jeg spurgt – uden at jeg bliver budt. I stedet bydes jeg kaffe og en bjesk (/snaps). Hjemmelavet porse. Nogle tager sig en akvavit og hælder den i kaffen. Kun to, Henry og Søren, får sig et par øl. Fiskernes hænder er slidte og grove i det. Mange har tatoveringer. De fleste er i kedeldragter og når de forlader stuen tager de en hue på, der ikke dækker ørerne. Der er i alt en seks-otte stykker i lokalet – nogle kommer, andre går.

Søren er den mest talende. Han er nyligt æresmedlem af marineforeningen, er over 80 år gammel og oprindeligt fra Hanstholm. Rundt om bordet sidder også en færing, der *kom herop i ‘70 på et skib og havde ingen returbillet*. Der tales om at *Hirtshals er et klondike – her er næsten*

*ingen oprindelige. Jeg spørger til om ikke nogle er mere hirtshalsboere end andre og jo det mener de nok, men de kommer ikke mere ind på emnet. De virker noget tilbageholdende med at svare på spørgsmålet. Et par gange i løbet af morgenen spørger Poul Søren, om ikke han skal fortælle mig om hans liv. Hver gang refererer Søren til en journalist, at han ikke gerne snakker med journalister – han siger ikke meget mere. Jeg fornemmer klart at jeg ikke er inde i varmen endnu. Senere fortæller min kontaktperson, at de ikke sådan åbner sig for fremmede – det kræver tid og tålmodighed: *De er svære at komme ind på, du ska' bare blive ved og spørge.**

Der tales om de glade dage. Det var dengang at folk kom til byen. Fra alle kanter af landet, også fra Island og Færøerne. Der fortælles en historie om en københavnner, der dummede sig noget så gevaldigt, fordi han misforstod dialekten – han havnede på det forkerte skib. Ligeledes fortælles en historie om en bornholmer, der kom op for, ligesom alle andre, at få del i nogle af alle pengene. Han led imidlertid sådan af søsyge, at de måtte binde ham fast i lugaret, for at han ikke skulle kaste sig i havet. I kølvandet på denne historie stemmer flere i, omkring det at være ude i hård sø og hvordan det kan få en til at ville tage livet af sig. Poul fortæller, at han var søsyg, første gang han var ude (han startede først med at fiske – sammen med sin svigerfar der havde eget skib – i 1980), men ellers ikke siden. En anden sagde, at det havde han godt nok været tit. En tredje: *Aldrig – heller ikke i 'snaller'n vejr.* I den forbindelse snakkes også om, hvorvidt det er tosset eller smart som fisker ikke at kunne svømme. En fortæller, at han er ræd for vandet. En anden om en kutter, der væltede med 25 kasser flyndere (fiskeart) ombord. En af de to fiskere ombord svømmede sig selv ihjel: *Tror du ikke han hellere ville have druknet end ha' lagt derude og tumlet rundt og kæmpet...nej så hellere end hurtig død.*

Jeg spørger til, om de alle har startet med at fiske som *knejter*. Det har de fleste. Hvordan? Man tog ned til købmanden. Det var ham der

stod for mønstringen. Så fik man hyre. Og der blev man så [på sin hyre] *indtil man kom op a toppes* – eller ind til man fik tilbudt en bedre hyre et andet sted. De beskriver, at i de gamle både var der ingen ilt nede i lugaret. Der stank af olie og skidtfisk og flere havde oplevet – i høj sø – at vågne med køjen fyldt med fisk, der var væltet ud af lasten. *Men der var penge i det*. Det var der også, da de nye både kom og der var forholdene også bedre. Derfor begyndte nogle skippere at lønne deres folk ugentligt – også selvom de ikke var ude at sejle; for at holde på mandskabet: *Det gik ikke at man ikke kunne regne med sine folk. Man har jo sig selv nærmest*, så hvis ikke skipper kunne garantere en god hyre, så gik man et andet sted hen.

En snak omkring kvoter finder også sted; om hvordan fiskerne, da kvotesystemerne var nye, ændrede navnene på de fisk, de landende, så det stemte overens med kvoterne. Under denne snak fortælles også om, hvordan de rensede og fileterede ombord, om at der ikke var de samme maskiner som i dag, at det var hårdere arbejde, men også at det var mere hensigtsmæssigt for bestanden af fisk. Men de er stærkt kritiske overfor de gældende kvoteregler. De har ødelagt fiskeriet: *Fiskeri plejede at være et frit erhverv*. Der snakkes om, hvordan de store norske trawlere i løbet firserne kom ind og kun landede det, der var noget værd og så spulede alle de døde fisk ud på vej ud af havnen. Lige ned i de lokale fiskeres rødspættegarn:

Uden for havnen ligger der døde fisk lag på lag på lag. Jeg kan ikke forstå, at vi ikke må tage de fisk med en?

Det er noget forbandet svineri at smide alle de fisk ud – de er jo døde. Det er bare krabbemad, hummermad.

Man tager jo kun dem med ind som man kan få penge for. Alle de der er for små smider man jo ud, dem kan man jo kun få en fjerdedel for uanset at de jo tager mere en end fjerdedel af din kvote ... og de fisk får jo aldrig lov til at vokse sig store ... de er jo døde.

En af mændene, for der er kun mænd i Marineforeningen [undtagen når de afholder diverse arrangementer, så kommer kvinder, oftest deres koner eller efterladte enker, med], fortæller til stor begejstring om, hvordan han blev vækket af konen kl. tre natten før. *Fandme*, han slår i bordet så det ryster. Slår igen: *Sådan, hun skal vide hvem der bestemmer, at vække mig klokken tre om natten*. Der grines rundt om bordet. Et andet indlæg, der trækker en masse grin, er en vittighed: *Den anden dag var der en fremmedarbejder der var faldet i havnen. Så tog jeg hjem og skrev et brev til politiet. Så var jeg nede to dage senere. Der lå han der sku endnu. Det fortalte jeg så konen. Huskede du at putte frimærke på brevet, spurgte hun så? Nej det har jeg nok glemt*.

Til denne og de øvrige morgenmads-besøg i marineforeningen er stemningen munter. Det er de nære fortællinger, der er i højsædet; hvad der er sket, siden de mødtes sidst – hvem der har været hvor, hvornår og hvordan.⁹⁷ Og så, som gennemgående tråd, festligheder; at slå en tår over tørsten. Der ligger en vis forventning om og nogle klare markeringer af, at man skal kunne tage fra; tage en bajer eller en snaps og kunne *tåle mosten*. Ikke at der drikkes meget i marinestuen, men der berettes om, at man har været ude og more og fulde sig. Drillerier som *det kan du fandme ik' husk, men vi snakkede faktisk med dig nede på kroen, du var bare så fuld, du ingen ting kan høve (huske)* og *jeg var allerede hjemme kl. 21.30 du – da havde jeg fået hvad jeg sku' ha'* fylder godt i marinestuens verbale udvekslinger, *det er fandme hver mandag vi snakker om at gå på antabus*, men det er først og fremmest drillerier. For alkoholisme, ikke at kunne holde sin brandert, betragtes med kritiske øjne og som udtryk for en svag personlighed. Ligeledes formuleres også nogle klare distinktioner over for kvinders omgang med alkohol: En berettede en dag om en beruset kvinde, han

97 En morgen kom en lokal taxachauffør ind og satte sig. Han havde aldrig været fisker eller arbejdet på havnen, hvilket jeg ellers havde indtryk af, var en forudsætning for at møde op i Marineforeningen. Hans indgangsbillet lod imidlertid til at være, at han sad inde med stor viden om, hvem der havde været hvor – informationer, som han blev spurgt til og gerne delte ud af.

havde set en formiddag: *Det går da ik', hvem vil ha' sådan et kvindfolk, hun må ha' været fra Hjørring.*

Der er fremsættes flere af sådanne forskelle mellem hirtshalsboere og folk udenbys fra. Mønstret er, at man ofte omtaler hinanden med reference til, hvor man oprindeligt er fra, hvis altså man er udenbys fra, og at oprindelsessted på den måde etablerer sig som forklaringsramme for mere eller mindre uheldige forhold – hvis man ikke forstår dialekten, ikke er søstærk, ikke kan tåle mosten, etc. Har man imidlertid (be)vist, at man kan begå sig på havet og havnen, at man er gjort af det rette stof, så spiller oprindelsessted ingen rolle. Når talen falder på arbejde, er det i hvert fald først og fremmest spørgsmål om, folk nu har *kunnet tage fra* og kun når det ikke har været tilfældet, bliver der refereret til oprindelsessted. På den måde knyttes det udenbyske, for så vidt det tildeles betydning, an til lavere værdisatte og potentielt mere marginaliserede positioner i lokalsamfundet. Der er med andre ord, når det kommer til stykket, nogen, der er mere oprindelige end andre.

Når den muntre stemning, som dominerer det meste af tiden i Marineforeningen, erstattes af alvor og alvorlige miner, skyldes det generelt to forhold. Det ene gælder, når talen falder på statslige, nationale som europæiske, reguleringer af fiskeriet. Flere gange tales der om, at *fiskere er frie* folk (Søren), at fiskeriet var og burde forblive et frit erhverv og at de der, bestemmer over fiskeriet, politikerne i EU og folketinget, ikke ved, hvad de taler om. Politikere beskrives som uddannede folk, der sidder på kontorer langt væk fra der, hvor fiskeriet foregår. *Dej hår åldri hat måge bævser åv'*, som en af de pensionerede fiskere siger og derved sammenfatter han en dominerende kritik af og mistro over for *skrivebordsfolket*; en type af arbejde og mennesker, der anses som det manuelle arbejde og fiskeriarbejdernes negation. Og dem man giver skylden for udviklingen inden for fiskeriet og fiskeriets tilstand, for som skipperen ombord på trawleren, jeg var ude på, sagde, så *er der for langt fra vores arbejde, fra vores virkelighed, til skrivebordene*.⁹⁸

98 Men hvis ikke det handler om kvoter og fiskeripolitik, fylder de politiske temaer og nyheder ikke meget og de, der er, er orienteret mod lokale forhold. Eksempelvis besøgte jeg Marinestuen dagen efter det store jordskælv i Japan, som blev dækket massivt i medierne. Begivenheden blev bemærket en enkelt gang, konstaterende, men ikke diskuteret.

Det andet forhold gælder dødsfald og (arbejds-)ulykker. Det er en del af et fælles narrativ at genfortælle og mindes tidligere episoder. Stemningen i stuen er under disse erindringer alvorlig og folk nikker anerkendende og genkendende til beretningerne. Fornemmelsen er, at alle har været tæt på og ved fra personlige erfaringer, hvad der snakkes om. I løbet af min første tid i Hirtshals forsvandt en enmandsjolle. Kort efter at han havde kontaktet land og berettet om sin fangst, var han forsvundet fra radaren. Dette fyldte meget på havnen, og i Marinestuen var budene på jollens forsvinden mange. Nogle mente, manden havde fået hjertestop og at båden derefter bare havde sejlet tør for brændstof: *De finder ham sikkert ved kysten i England, eller hvor strømmen nu har trukket båden hen.* Andre mente, at han måtte være blevet sejlet ned af en coaster, men da der ikke var fundet noget vraggods, mente mange, at dette ikke var et ordentligt argument. Denne snak foregår med en alvorlighed, grundighed og detaljerighed, der viser nogle klare konturer af en faglighed, hvor muligheden for at forlise og ultimativt dø er en uomgængelig faktor.

Hvad angår forskelle mellem kønnene, så tales her nogle klare og markante markører frem. Det handler ikke kun om, at ingen vil *ha' et kvindfolk*, der er synligt beruset om formiddagen, men også om relationer i hverdagen. Det er en kilde til morskab og et gennemgående element i drillerierne at henvise til konen derhjemme; både når det gælder *at sætte hende på plads* og når der henvises til, at man er under tøflen, som i dette eksempel, hvor en af mændene i marinestuen fortæller, at han har passet naboens hund i weekenden: *Du har fandme fået din kone til at passe den hund – så er hun også bleven fri for dig.* En anden spørges, om ikke han ska' ha' en hund: *Nej jeg har hund nok derhjemme og hun skælder sku mere ud, end en hund gør.* Disse pointeringer af relationer mand og kvinde imellem skitserer nogle kønnede logikker og praktikker, som, om end de tales frem i spøg i marinestuen, rækker ud over dens vægge. Som vi skal se senere, så er det udtryk for forskelsstrukturer, der viser sig i hierarkier, positioner og positioneringer i det lokale erhvervsliv, i hjemmene og i relationer til uddannelsessystemet.

Af de fem orienteringsprincipper, der kort er skitseret ovenfor, fylder nogle mere hos fiskeriarbejderne på havet og andre hos fiskeriarbejderne på havnen. Men generelt så hører de til og er del af fiskeriarbejdernes logikker og praktikker; dvs. at hvorvidt man kender folk, hører til og forsværer Hirtshals,

karakteriserer fiskere som et særligt folkefærd, positionerer sig i relation til *skrivebordsfolket*, folk udefra og folk fra andre havnebyer er aktive principper for, hvordan man orienterer sig i og inddeler og opdeler verden. Hvordan disse orienteringsprincipper tager sig ud og praktiseres hos fiskeriarbejderne på havet, vil blive behandlet nedenfor.

Havets særlige logik

Røvere og banditter og fiskere er de eneste der er oppe på den her tid af døgnet

– feltnoter fra trawler, mandag nat

På havet indordner man sig efter fangsten. Om det er nat eller dag, gør ingen forskel og uanset fangstens størrelse arbejdes der uden pauser, indtil de sidste fisk er lagt på is eller spulet tilbage i havet. Arbejdstid med faste, regelmæssige pauser eksisterer ikke. Trawlet tages ind, fangsten sluses ned på 1. dæk, trawles sættes ud, fiskene sorteres og tømmes for indvolde, fiskene ises og pakkes, dækket spules og rengøres for fiskerester, så det er klar til næste fangst. Det kan tage tre timer. Det kan tage fem timer. Under arbejdet kommenteres der løbende på fangsten, *det var fandme ik' meget, det ser ud til, at der er godt med* (navn på fiskeart⁹⁹), *for helvede mand, det bliver vi sku' ik' rige af*, men det meste af tiden arbejdes der i stilhed. Skal der ryges, og det skal der, sker det, imens man arbejder og ligesådan forlader man ikke dækket for at tisse. Når der arbejdes, så arbejdes der igennem og det uanset tidspunkt og længde. Ingen beklager sig og alle er indforståede med, at man fisker så længe, det kan betale sig eller så længe der er mulighed for, at det kan betale sig. Når trawlet skal hives ind, har alle travlt med at komme op på dækket og omvendt har ingen travlt med at forlade det, når sorterings- og rengøringsarbejdet omkring fangsten er ved at være afsluttet. For det står som et centralt differentierings- og orienteringsprincip, at skal man gøre sig som fisker, skal man kunne og ikke være

99 Som del af anonymiseringen er fiskearterne udeladt her og i det følgende, da det kan identificere trawleren, jeg var ude på.

bange for at tage fra. Dette gælder for arbejdet såvel som det sociale liv, hvor man gerne skal kunne *klare en bajer*¹⁰⁰, *holde sin røg*¹⁰¹ og *spise som et mandfolk*.

Hos fiskeriarbejderne på havet er det fangsten, at kunne tage fra og at tage afstand fra livet på land, der tæller. Dette er de tre dominerende logikker, som fiskeriarbejderne interesserer sig for og investerer i, når de gør sig og gør sig gældende som fiskere. Med afsæt i primært mine observationer på en trawler, der fiskede på kanten af Nordsøen – suppleret af mit generelle feltarbejde, vil jeg på de følgende sider udfolde disse logikker og praktikker, der tilsammen udgør den ene del af fiskeriarbejderklassen i Hirtshals – nemlig den der arbejder på havet.

Om at tage fra

Ombord på trawleren serveres der kød, kartofler og sovs til aftensmad – som sagtens kan serveres om eftermiddagen eller om natten; det afgøres af fangsten. Én aften er det kogte revelsben, brun sovs og kartofler, som hver af de fire besætningsmedlemmer moser ud med gaffel for at optage mest mulig sovs. Der spises og slubres og tages for sig af retterne: *Det er go' føde og når Brian* [skibets bedstemand¹⁰² og kok] *laver mad så mangler der ikke*

100 Der drikkes ikke bajere om bord, men blandt fiskeriarbejderne på havet er det at kunne klare mosten et gennemgående referencepunkt: *Jeg tror ik' der er noget folkefærd der drikker ligeså meget som fiskere, det tror jeg ik'* (Allan, Hirtshals-fisker). Drukhistorier fylder en del i og er en del af fiskernes positioneringsarbejde. Ombord drilles bedstemanden for at være blevet fuld, sidst de var i land og lærlingen svarer tørt de andre fiskere, at han skal drikke bajere i den uges ferie, han har, når skibet lægger til kaj næste gang.

101 De der ryger, ryger igennem: Skal man ryge kan man ligeså godt gøre det ordentligt. (Brian, fisker og bedstemand ombord på Trawleren) Under mit ophold ombord på trawleren forsøgte jeg at følge med i rygningen, men måtte hurtigt gi' op. Dette blev drillende kommenteret under hele opholdet.

102 Bedstemanden er nummer to i kutterens hierarki og sørger bl.a. for proviant og materialer. Foruden skipperen, der er nummer et, og bedstemanden består besætningen af endnu en fisker, Peter, en lærling, Michael, og i dette tilfælde også af en ph.d.-studerende. Torben, skipperen, har haft trawleren i små tyve år – det vil sige, at det er den anden trawler. Den første trawler blev fisket i stykker og ligger til ophugning. Torben er omkring 50 år og har været fisker hele sit liv. Han er fra Hirtshals. Brian er ligesom Torben omkring de 50 år og har også været med trawleren i flere år. Han er bedstemand på skibet og har været fisker hele sit liv. Peter er en fisker i midten af 40'erne, der også har været med trawleren i flere år. Han siger generelt ikke meget, når han gør, er det mestendels drillende kommentarer til Michael. Peter er fra Hirtshals og har været fisker hele livet. Michael er lærling og i praktik fra Fiskerskolen i Thyborøn – han er fra Hirtshals og omkring de tyve.

noget¹⁰³. Revelsbenene håndteres med hænderne og lægges på bordet ved siden af tallerknen, når kødet på dem er indtaget. Fedtede fingre tørres for det meste af i tøjet, som i forvejen er præget af arbejdet ombord. Lærlingen beder flere gange om flere kartofler og er sidst færdig med at spise: *Får jeg hundrede kroner, hvis jeg spiser resten af kartoflerne?* De tre øvrige besætningsmedlemmer, der alle er ældre og mere erfarne og positioneret på såvel som uden for trawleren som fiskere, griner hovedrystende: *Det er utroligt, du er så tynd* (bedstemanden til lærlingen). *Det er fordi jeg arbejder så hårdt* (lærlingens svar). Og lærlingen arbejder hårdt, ligesom de etablerede fiskere. Uden at kny knokler han på og er ikke bange for at tage fra – uanset om det gælder sliddet i lasten eller sovsen og kartoflerne. Så selvom han ikke får 100 kroner for at spise de resterende kartofler, får han alligevel fuld valuta for sin investering, idet den på samme tid markerer et tilhørsforhold, en overensstemmelse mellem lærlingens og fiskernes/ fiskeriets arbejdssetos, og er udtryk for en symbolsk underkastelse som opkomling og nederst i trawlerens arbejdsdeling og hierarki¹⁰⁴. For på havet skal du som det første og det sidste kunne tage fra. Dette er en dyd og et uomgængeligt referencepunkt i og for fiskeriet. En logik alle investerer og har interesse i: *Så længe du ka' ta' fra, er det sku li' godt om du er færing eller fra Hirtshals, eller om du er socialdemokrat eller venstremand* (Søren, feltnoter fra Marinestuen). *At kunne tage fra* er på samme tid et indtrædelsesgebyr for nye og kommende fiskere og noget, der er i og på spil, når man skal gøre sig som fisker. Det er med Bourdieus ord en central del af spillets, in casu fiskeriets, doxa, dets grundlag. (Bourdieu 2007:113ff)

103 Ikke kun på havet, men blandt fiskeriarbejderne generelt, har man præferencer for go' dansk mad og et godt måltid er et, hvor der er nok af det hele og hvor der tages fra. Dette afspejles også hos Brugsen ved havnen i Hirtshals, hvor en hel kølemontre er viet til fiskernes proviantering med store portioner af danske færdigretter fra Brugsens egen slagter: 10 hakkebøffer med brun sovs og bløde løg, medister med rødkål og brun sovs, koteletter i fad med kartoffelmos, etc.

104 For skibet, og fiskeriet generelt, er mere end blot en økonomisk enhed, for Michael, der er ny, er det også en moralens skole i Durkheims forståelse af termen (Durkheim 1961). Det vil sige et maskineri designet til at fabrikere en bestemt disciplin, tilhørsforhold, respekt for andre og sig selv og autonomi – alt sammen helt afgørende for fiskeriet som profession og position.

Appendiks 4 – Observationsnoter fra trawleren, måltider

Alle måltider laves af Brian. Den første aften får vi paneret flæsk stegt i stegemargarine med kartofler og persillesovs. Der er et stort køleskab og en stor fryser fyldt med proviant. Om bordet tales der om, hvordan 'Michael' – den bette knægt – kan spise alt det han kan. 'Får jeg hundrede kroner hvis jeg spiser resten af kartoflerne' spørger Michael. Der grines. De moser alle kartoflerne ud – så der kan være mere sovs. Kun Michael og jeg bruger knive – de andre spiser flæsken med fingrene. Der serveres mælk og juice til maden og straks efter, der er spist, står den igen på kaffe og smøger. Man venter til Skipper har sat sig og man ryger, så snart Skipper er færdig med maden. Skipper går op i styrehuset kort tid efter, vi har spist – han opholder sig kun i kabyssen, når der er mad, eller han skal hente kaffe.

Under måltiderne henvender Skipper sig en del til mig.

Torben: *Sådan noget mad kan du ikke få fruhen hjemme i København til at spise, hva'.*

Torben: *De har så meget underligt mad derovre (i Kbh.), I lever vel ikke af andet end pizza og sådan ...*

Michael er den eneste, der har prøvet sushi: *Det ku' jeg fandme ik' li'.*

Brian: *Det er noget underligt noget at fiskene skal spises rå'.* Da jeg fortæller, at tre rødspætter på tilbud koster 100 kroner ovre i København, ser Peter ligefrem forskrækket ud.

Torben: *Det er ikke meget, hun får støvsuget i weekenden så' (replik til Brian hvis kone skal passe børnebørn i weekenden).*

Man har hver sin plads til middagen og også kopperne har ejerskab – og der skelnes ikke voldsomt mellem, om der lige har været kaffe i, inden man tager en kop juice.

Aftensmåltiderne er traditionel dansk mad. Kogte kartofler og sovs og så forskellige slags proteiner; hakkebøffer, paneret fisk, kogte revels-

ben. Der spises og slubres og de tager for sig af retterne: *Det er go føde og når Brian laver mad så mangler der ikke noget.* Og det er mandemad og megen mad og der grines ofte over, hvor meget Michael kan spise. *Det er utroligt at du er så tynd Michael* (siger Brian). Michael: *Det er fordi jeg arbejder så hårdt.* Brian med et smil på læben: *Nå er det det.*

De øvrige måltider er kolde – til de af disse, der ligger nærmest morgenen, serveres kogte æg.

Morgenmad: Det første folk gør, efter de er stået op, er at tænde en smøg. Søvntrukne sidder de omkring bordet med smøger og kaffe. Tøjet er det samme som i går. Vi spiser og Torben spørger lidt om Penkowa-sagen¹⁰⁵. Skipper er meget nysgerrig og vil gerne høre mig om, hvordan sådan noget kan ske og hvad sagen handler om. Torben nævner også, at jeg ikke ville ku' få min kone med på sådan en tur, som vi er på; altså på *hawet*. Vi snakker også om alle bilerne i Kbh. Og hvor forurenede de må være og al støjen. Torben: *Ja vi ryger da lidt tobak, men vi får også masser af frisk luft heroppe.* De spiser æg. To hver. De slår skallen itu på bordkanten og lægger skallerne på bordet. Brian spiser kryddersild. Kaffe, juice og mælk. Ingen drikker vand. Man er spændt på, hvad der er i garnet, som vi skal tage op efter morgenmaden.

Frokost: Jeg dækkede bord – til kold mad, hvor de spiser af spækbrætter; med forskellige størrelser. Vi har faste pladser under hele turen. Dette lærer jeg med det samme. Faste pladser, faste kopper. Jeg lægger spækbrætterne på bordet og bliver hurtigt irettesat af Brian: *Skipper ska' ha' det største spækbræt.* Det er det samme med, at man ikke spiser, før skipper har sat sig – sådan er reglerne. Vi har faste pladser og man viger for skipper. Det er ham, der sætter tempoet – uden at han markerer det eller virker bevidst om det; men det er vel kropsliggjort og sådan

105 I vinteren 2011, hvor jeg er ude med trawleren, fylder afsløringerne af og sagen om hjerneforskeren Milena Penkowa en del i de danske medier.

det er. Fiskerne sidder på samme måde: foroverbøjet inde over bordet; med smøger og askebægre. Torben fortæller til et af måltiderne, at han egentlig skulle flytte for sin datter [han har også en søn], men at han heldigvis er her på *hawe*'.

Efter måltiderne er der lange perioder med stoisk ro. De tre mænd sidder og ryger og siger ingenting. Mens de er stille, sidder de foroverbøjet ind over bordet med deres røg og med hænderne på bordet. Oftest er det Brian, der bryder tavsheden:

Brian: *Hvad skal du så bruge din uges ferie på Michael?*

Michael: *Drikke bajere.*

Brian: *Få dig nu en kæreste og fald lidt til ro.*

Michael: *Nej de (kvinderne red.) er sku' for dyre.*

Skibets, og i videre forstand fiskeriets, eksistensberettigelse har strukturelt set at gøre med økonomi, med omsætning, rentabilitet, etc. at gøre, men er helt afgørende også afhængigt af, at der findes nogle indsatser, der kan spilles, kæmpes om og at der findes nogle aktører, der er parate til at, og som kan, spille spillet. At aktørerne med andre ord er udstyret med en habitus, der gør dem i stand til at erkende og anerkende de immanente love i spillet¹⁰⁶. Ombord på skibet er en af disse love tydeligvis, at man arbejder og hænger i, så længe det kræves¹⁰⁷. At man kort og godt ikke er bange for at tage fra.

106 Denne formulering markerer også distinktionen mellem doxa og illusio. Hvor doxa er feltrelateret og samlebetegnelsen for feltets common sense-forestillinger, feltets naturalisering af dets egen vilkårlighed – spillets grundlag (Bourdieu 2005a:183), er illusio aktørrelateret og omhandler det forhold, at aktørerne er inddraget i et spil, som de investerer i og tager alvorligt og derigennem glemmer er et spil. (Bourdieu (1996a:172)

107 Den tur, jeg var med, var i udgangspunktet sat til at vare fire dage, men blev forlænget en ekstra dag. Denne forlængelse blev ikke vendt med de andre ombord og heller ikke formidlet videre i plenum.

Om kvinder og tøsede regler

En dimension af at kunne tage fra er, at ingen på havet socialt set har råd til at blive kategoriseret som *for vag* (doven, pibet) eller *for fin på den*. Begge dele står som fiskeriets absolutte negation og udgør elementer i et aktivt klassifikationsskema, der positionerer fiskerne i opposition til det sushi-spisende borgerskab i de større byer¹⁰⁸, *skrivebordsfolket*, *dej åldri hår hat måge bævser åv* og kvinder. Det er en klassifikation af de normer, regler og konventioner, der gælder på land og som fiskere distancerer sig fra og for alt i verden ikke må blive forbundet med. For det er en del af havets særlige logik, at der er forskel på landet og vandet: *Herude ka' vi sku' være os selv* (Skipper). De regler, der gælder på land, gælder ikke i samme omfang på havet. Her er man herre i eget hus – eller rettere på eget skib.

Dels er der ingen kvinder til at holde og opretholde noget af den orden, renlighed og regelmæssighed, som (familie)livet på land forbindes med og som man på havet er fri for. Under de fem dage på havet gik lærlingen som den eneste i bad, en enkelt gang, og ellers anvendte alle det samme sæt tøj under hele turen: *Vi plejer at vende vores underbukser på vrangen, når vi er halvvejs*. (Bedstemanden) På havet forventer ingen, at man går i bad, børster sine tænder, skifter sit tøj, spiser pænt, spiser sundt, samtaler under måltiderne, samtaler mellem måltiderne eller viser følelser. Alt dette klassificeres som kvindelige og feminine dyder; som tegn på svaghed og forfængelighed – adfærd der med andre ord gælder kvinderne og tøsedrengene på land. En fisker er en, der kan prioritere havet over familielivet¹⁰⁹. Skipper fortæller eksempelvis, at han skulle have flyttet for sin ældste datter, men *heldigvis ku' jeg kom' på hawe'*. For

108 Under mit ophold på trawleren forholdes jeg kontinuerligt til egne og københavnske madvaner: *De har så meget underligt mad derover [i København] (...). I lever vel ikke af andet end Pizza og sushi og sådan*. Lærlingen er den eneste i besætningen, der har prøvet sushi, men helt i overensstemmelse med skibets og hele fiskeriarbejderklassens doxa er hans kommentar: *Det ku' jeg fandme ik' li'*. Bedstemanden har heller ikke meget tilovers: *Det er sku da noget underligt noget at fiskene skal spise rå*. I relation til den traditionelle mad der spise ombord, så forventes det heller ikke at være noget for byfolk: *Sådan noget føde ku' du ik' få din kone hjemme i København til at lave, hva'?*

109 Men hermed ikke sagt, at familien ingen betydning har. Tværtimod begrundes flere af fiskerne de mange havdage med, at *det giver brød på bordet til familien derhjemme* (Peter). Ligesom i Carolyn Ellis studier af *Fisher Folk* (1986) og Michele Lamonts studier af *The Dignity of Working Men* (2000), så fornemmer man også hos fiskerne i Hirtshals, at en ordentlig mand er en, der kan forsøge sin familie.

på samme tid, som der er en vis status forbundet med at kunne forsørge sin familie, er det kritisk at tage for aktiv del i familielivet; det er kvindernes område: *Hvis ikke de [kvinderne] støvsuger og vasker tøj, så er der jo ingen grund til at have dem omkring.* (Skipper)¹¹⁰

Og dels er det offentlige i form af diverse statslige interventioner i måder at organisere arbejdet på ikke inviteret med ombord. Arbejdstidsregler og arbejdsmiljøregler er ikke for folk på havet. De er ifølge fiskerne, ligesom det også gælder kvoter og diverse fiskeripolitiske reguleringer, lavet på land, af folk på land, for folk på land og strider helt grundlæggende med fiskernes og fiskeriets indstilling til at *tage fra*:

Appendiks 5 – *Vi er i et overvågningssamfund*

Allan: *EU og fiskeridirektoratet, de har reguleret dansk fiskeri ad helvede til.*

Henning: *Det har de, ja*

Allan: *Ned i kælderens.*

Henning: *Som jeg startede på dengang jeg sagde den bølge der er sket i hundrede år, for mig personligt, er fiskeriet reguleret så hårdt, at det er stærkt på vej ned. Det er altså godt nok.*

Allan: *Ja, og den måde kontrollerne agerer på også. Det er sygt*

Henning: *Ja, vi er i et overvågningssamfund og reguleret samfund*

Allan: *Prøv at tænk på en fisker, Sune, han skal altså ha' penge i kassen, der er sku' ikke noget med at en skipper han kan gå op stemple nogle steder. Der skal penge hjem ellers tager de hans kutter. Og den eneste måde han kan gøre det på, det er fandme ved at gå ud og klø på [slår i bordet]. Men det kan han ikke...*

Henning: *Nej...*

Allan: *Det er satme'*

Henning: *Det er svært*

– Fra interview på havnen med to fiskere

¹¹⁰ Det er en løbende tråd i mine observationer på havet og interviews med fiskere, at kvinder omtales i stereotyper – som undersætter i en patriarkalsk struktur, hvor rigtige mænd er ude og rigtige kvinder er hjemme – og ligesådan orienterer fiskerne sig også efter en distinktion mellem havet, der er for mænd, og landet, der er for kvinder/tøsedrenge.

I de sociale kampe om at blive og være fisker investeres konsekvent og konstant i afvisninger af *skrivebordsfolkets* regler og reguleringer. Omkring sorteringsbåndet rystes på hovedet og brokkes der højlydt over al den *discard*¹¹¹, der ryger tilbage i havet: *Hvis nu vi havde haft lidt mere af* (nævner fiskeart), *så ku' alle de her fisk kom' med ind* (Peter). Og ligesådan er rygning ind over sorteringsbåndet, vandladninger lige ved siden af sorteringsbåndet, udsmidning af køkken- og produktionsaffald i havet og at man ikke skelner mellem nat og dag også markeringer af, at på havet gælder egne regler. For man er ikke blevet fisker for at følge, så meget som for at slippe for regler og at gøre sig som fisker handler helt afgørende om aktivt at tage og vise afstand til begrænsninger, dvs. offentlige forvaltninger, af fiskeriet: *Jeg har altid troet at fiskene tilhørte os alle sammen og ikke enkeltpersoner(...). Nu har jeg været fisker i fyrre år, er det ikke også mine fisk.* (Bedstemand, søndag nat)

Opsamlende så er man på havet sin egen og ikke underlagt de samme konventioner, hverken tidslige eller sociale, som på land. I en social struktur positionerer fiskerne sig således blandt andet gennem at arbejde på havet, på skæve tidspunkter, med høj risiko, i et kvindefrit rum og på jagt efter den store gevinst. For som jeg kommer ind på i det næste afsnit, så er jagten på den store gevinst et helt uomgængeligt element i den måde, fiskerne indretter og orienterer sig på. For samtidig med at det knytter an til en social struktur, har det også rødder i en økonomisk struktur; en struktur der handler om skibets generelle omsætning såvel som besætningens personlige omsætning. Aflønningsforholdene, hvor besætningen får en vis procentdel af omsætningen, er sammen med det forhold, at de rent fysisk er i tæt kontakt med fangsten, med til at etablere fangsten som det absolutte referencepunkt for skibets samlede volumen af interesser. Man arbejder på samme tid for sig selv og for en relativ lille enhed, hvis omsætning og overlevelse man har en personlig, social og økonomisk interesse i.

111 Fagudtryk for spild/kassering af fisk, der ikke fejler noget, men som det ikke kan betale sig at beholde; pga. kilopriser, regler og reguleringer.

Om fangst og fælles interesser

Regler og reguleringer repræsenterer således ikke kun det samfund, som fiskerne konkret og symbolsk gør sig fri af, når de lægger fra land og vil ud, hvor de kan være sig selv, de klassificeres også som indgreb i den frihed og økonomi, havet giver mulighed for. Inden afgang sidder fiskerne uroligt og utålmodigt i kabyssen: *La' os nu kom' af sted, sker der snart noget, sejler vi snart eller hva'.* De vil af sted, ud på havet og have trawlet i. De afventer Skippers signal og lytter efter og kommenterer på små ændringer og udsving i lydbilledet: *Så, er det nu, nu tror jeg sku den er der.* Imens pågår en nærmest rituel overbuds-konkurrence, hvor fiskerne giver bud på den forestående turs fangst. Som opkomlingen er lærlingens bud det vildeste: *Vi får 300 kasser (nævner art) i første slæb.* Skipper råber ned: *Nu ka' I godt ta' reb'ne.* End'li, udbryster besætningen, uden at Skipper kan høre det, *det var sku os' på tide.*

Appendiks 6 – Første dag på trawleren: *Du er sku ik' bange af dig*

Skibet ligger til kaj ved auktionshallen. Det ser noget medtaget ud med afskallet maling, synlige rustpletter i skibets agterende og buler/tryk i materiellet. Skibet er en trawler. Et stålskib der har sit trawl og sine skovle monteret i agterenden, som derfor også ligger lidt lavere i vandet end resten af skibet. I telefonen havde skipperen nævnt, at *det er ikke noget krydstogtskib* og det ligner det heller ikke.

Jeg møder fiskerne – Peter, Brian og Michael. De stiger ud af en Toyota Corolla. Brian og Peter må være over 50 år og Michael omkring de 20. Brian: *Er det dig der skal med os? Du er sku ik' bange af dig.* Der smågrines lidt og vi går sammen ombord. Michael hjælper mig med min taske og sovepose. Han virker fåmælt og tager uden videre fat i mine ting og bærer dem ned i lugaret. Der er fem senge bygget ind i væggene som alkover med gardiner, der kan trækkes for og fra. En seng er fyldt med poser og gammelt affaldspapir. Tre af de fire øvrige senge er beboet, uredte med lagen og dyner. Jeg lægger mine ting i den ledige seng

og går op på dækket. Stigerne, der forbinder de tre dæk, er næsten lodrette og i stål.

De har ting at se til, inden vi sejler – forberedelse og småjusteringer, som foregår rundt om på skibet. Der er en smed ombord, som arbejder på en pumpe i maskinrummet. Før han er færdig, kan vi ikke komme af sted. Jeg tager noget mad på en grillbar og går ellers lidt hvileløst rundt på kajen uden for skibet. Jeg vil ikke være i vejen og vil heller ikke bare sidde i kabyssen og lave ingenting.

Skipperen kommer op på dækket. Vi hilser på hinanden. Min hånd forsvinder i hans hænder, der er store og sorte af olie. Han byder mig velkommen, men har travlt og forsvinder hurtigt ned i maskinrummet igen.

Lidt efter kommer de andre fiskere op på dækket: *Hvorfor fanden kom du ikke ned og fik en kop kaffe...Du ska' sku da ik' bare stå herop' og blomstre.* De går i gang med at pakke kasser ned i midterdækket, her kan jeg hjælpe og bagefter går vi ned i messen/kabyssen. Det er et lille rum på omkring 10 kvadratmeter med køkken i den ene side og spisebord og bænke i den anden. Alt er fastmonteret. På komfuret er der metalrammer til at holde på gryderne og gummimåtter på borde og i skabe sikrer, at service og andet ikke glider. Der er små falske vinduer, med gardiner og et par billeder af skibet – også i rammer monteret på væggen. Inventaret er i mørkebrunt træ – køkkenbordet i lyst laminat. Bænkene er polstret med læderbetræk. På spisebordet er en lille kasse med salt og peber og Aromat og ellers er der en række askebægre.

I kabyssen får jeg en kop – som kommer til at være min under hele turen (hver mand – sin kop) – og skænkes noget sort kaffe. Vi sidder omkring bordet og der siges ikke meget. En bekendt af Michaels, der selv er fiskerlærling på et andet skib, sidder ved bordet og taler en del. De gamle fiskere sidder mest foroverbøjet – ind over bordet med deres smøger; Prince, Cecil og hjemmerullede Petterøes. Der ryges tæt. De lytter efter motorens takter og tolker på lydene for at afgøre, hvor tæt vi er på at sejle. Flere gange er der udbrud a la: *Bli' nu færdige, så vi ka' kom' af sted.*

Temaerne omkring bordet under ventetiden handler mest om tidligere ture på havet. Om gode slæb og om forhåbninger om, at den forestående tur kan give god fangst. Michael siger med reference til sidste turs dårlige resultat: *Du bringer sku uheld Peter*. Der smågrines, men hurtigt bliver stemningen mere alvorlig: *Hvis ik' vi har [navner art på fisk] med ind så ku' vi lisså godt dreje nøglen om*. (Brian) Alle har helt styr på kilopriserne og på økonomien i deres fiskeri, og i samme moment taler de også om problemerne ved kvotesystemet og at de ikke kan tage flere andre fisk med ind (kun 50 procent af hvad de har i rejser). Skipperen er kommet ned for en kop kaffe og stemmer i: *Det er skrivebords-folk der ødelægger fiskeriet. Biologer og politikere (...) Der er for langt fra vores arbejde og virkelighed til skrivebordene*.

Når der snakkes, for der er mere tavshed end snakken, så handler det meste om fiskeri, om eget skib og fangst og generelle forhold, men også om detaljer ved andre skibe. Hvor meget de vejer, deres olieforbrug, fangsttal, fangstområder og hvor mange og hvem, de har ombord. Michael og fiskerlærningen fra et andet skib snakker også om biler og scootere og deres hastighed; hvor meget de er tunede. Til Brian og Peters morskab indgår Michael og den anden fiskerlærning et væddemål om, hvem der kan æde flest ristede pølser.

Irritationen, over at der fortsat er problemer i maskinrummet, er tydelig og flere gange går de ned i maskinrummet for at se, om de kan hjælpe med noget: *La' os nu kom' af sted*. Under den sidste 'samling' rundt om bordet, inden vi kommer af sted, tales der om Torben – skipperen – og om, at han ikke kender til weekend (vores tur er fra torsdag til tirsdag). De skyder på, at han er på havet 320 dage om året. Brian: *Ka' I ik' husk dengang vi måt' bak' u a' havnen – det blæst' så megen at jeg fandme knap nok ku' åbne bildøren*. I dag er vejret åbenbart fint. For den utrænede øje og krop virker det nu noget blæsende. Pumpen, vi har ventet på, virker nu. Smeden og den anden fiskerlærning forlader skibet og vi forlader havnen.

Fiskeriet og at indtage en legitim plads som fisker handler helt afgørende også om en interesse i friheden til at jage og muligheden for at fange den store gevinst. Det er fangsten, der spørges til som det første, når en kutter lægger til kaj og folk kommer hen og *snuser*, og i organiseringen af arbejdet ombord på trawleren er det fangsten, der sætter dagsordenen for, hvornår og hvor længe der arbejdes, hvor længe man er på havet og hvor meget der er i lønningsposen, når turen er omme¹¹². Når et slæb nærmer sig sin afslutning fortættes stemningen ombord. De vilde gætterier fra tiden før afgang nedtones og erstattes af afdæmpede, håbefulde forventninger: *Nu må vi sku' håb' der er noget i nettet, bare det ik' er lisså skidt som sidste slæb*. Fiskerne ifører sig gummistøvler, overalls og jakke og indtager deres pladser udenfor. Ingen snakker. Stemningen er alvorlig og larmen fra tromlerne brydes kun af korte kommandoer: *fir lidt mere på venstre, holdt*. Fra optrækningen af trawlet igangsættes, til fangsten bliver synlig, går der flere minutter. Fiskerne slår favntag på sig selv for at holde varmen og blodet i gang. Der spejdes efter trawlet. Straks fangsten bliver synlig, kommer kommentarerne: *Fandens, så'noget lort, nej, jeg tror sku' den er fin nok*. Vurderinger kommer prompte i korte bemærkninger og intensiveres ved sorteringsbåndet, i takt med at fiskene glider hen over det. Fangstens betydning cementeres yderligere af, at Skipper efter hvert slæb kort kigger ned på 1. dæk for at besigtige fangsten på tæt hold. Efter et dårligt slæb er stemningen sammenbidt. Den forventningsfuldhed, der prægede fiskerne, inden trawlet blev taget op, er afløst af frustrationer og irritationer, og der går nogen tid i stilhed med cigaretter og kaffe omkring bordet i kabyssen, før der igen rettes fokus mod mulighederne for en stor fangst i det trawl, som er i vandet. Igen præges det sociale liv ombord af gæt på, hvor mange kasser der er i næste fangst og af fortællinger om tidligere slæb, hvor trawlet og wirerne nær var sprunget: *Fiskesorger de er hurtigt glemt. Det er de. Det skal de være*. (Bedstemand)¹¹³

Opsummerende så er tiden på havet ikke ophævet, men underlagt nogle andre rammer end på land. Rammer, der er centreret omkring fangsten og

112 Alle ombord provisions aflønnes efter deres anciennitet og position på skibet.

113 Under mit ophold ombord på trawleren oplevede jeg desværre ingen store fangster, kun nederlag, men blandt fiskeriarbejderne på havet er det sejrene og muligheden for dem, der dyrkes og står som et uomgængeligt referencepunkt i og for deres sociale logikker og praktikker.

er med til at understrege en faglig identitet, der i en vis grad står i opposition til og ikke underlægger sig de konventioner, der dominerer det sociale liv på land; i hjemmet såvel som i det offentlige liv. På havet bestemmer fiskerne selv. Her er det andre normer, der gælder og her er al tid potentielt arbejdstid og livet ombord er organiseret omkring den næste fangst. Måltider, hvile, rygning omkring kabyssens bord og søvn, som er de hovedsysler, der foregår, når der ikke arbejdes, ordnes, imens trawlet er i vandet; og det ligegyldigt tiden på døgnet. Som lærlingen Michael sagde en nat, vi arbejdede ved sorteringsbåndet: *Røvere og banditter og fiskere er de eneste der er oppe på den her tid af døgnet.* (mandag 02.30)¹¹⁴ Og nu skal fiskere ikke sammenlignes med røvere og banditter, men der er noget omkring at tilhøre et folkefærd, der er lidt på kanten af det almindelige og normale liv – som det leves på land. Selvom der er et klart hierarki ombord, afspejlet ved at besætningen har forskellige økonomier i og på spil, så indskriver de sig alle i en social struktur, der har fangsten som sit generative princip. Det er den gode fangst, man er på jagt efter og de generelle økonomiske strukturer såvel som de personlige økonomiske incitamenter betyder, at dette er en interesse, man er fælles om¹¹⁵. Man får hurtigt syn for sagen, er det en god, middel eller dårlig fangst, og besætningen er på den måde tæt forbundet til udbyttet og dets omfang. Det er deres fangst.

Opsamling på havets særlige logik

Sammen med at *kunne tage fra og tage afstand fra livet på land* udgør fangsten og muligheden for, at den næste fangst kan være den største, et gennemgribende og gennemgående etos i og for fiskeriet og fiskeriarbejderne på havet. Etos skal i denne sammenhæng forstås som et fundamentalt karaktertræk ved den moralske grundindstilling i fiskeriet; som egenskaber der er forbundet til et specifikt (klasse)tilhørsforhold og som har effekter indadtil, blandt fiskeriets

¹¹⁴ Også Skipperen er en nat henne og sige til mig: *'Nå du er vist ikke vant til at være i gang på den her tid af natten'.*

¹¹⁵ Der er som nævnt før en guldgraver-mentalitet knyttet til fiskeriet, hvor den næste fangst kan være den største.

aktører og udadtil, som måder omgivelserne forstår og kategoriserer fiskere¹¹⁶. Etos har altså også at gøre med, hvad ikke-fiskere forstår ved fiskeriarbejdere på havet og det gælder både aktører positioneret langt fra fiskeriarbejderne på havet, fx *skrivebordsfolket* – der bl.a. kategoriserer fiskeriarbejderne på havet som *hårde i filten* (lokal bankfunktionær) og som nogle, der er så *lovly som møvly*¹¹⁷ (lokal lærer) og helt tæt på, fx fiskeriarbejdere på havnen, der – til trods for, at de har et lignende arbejdssetos, hvor det også handler om at kunne tage fra – på lignende vis kategoriserer fiskeriarbejderne på havet som nogen, der har svært ved at indordne sig under fabriksarbejdets regelmæssighed.

På havet er det reglen, at man ikke skal være bange for at tage fra og at den næste fangst kan være den største: *Nu er vi også hårde til at fiske – vi tager ud i det meste vejr* (Torben). Det er arbejde før noget andet¹¹⁸ og man vender først snuden hjemad, når lasten er fuld, eller man er løbet tør for olie. Dette er med andre ord en del af skibets doxa – de klassificeringssystemer, der bestemmer, hvad der regnes for at være interessant eller uinteressant – og når besætningen orienterer sig, gør de det således ikke blindt eller vilkårligt, men i relation til doxa.

At der bl.a. er fangsten til forskel mellem havet og havnen, vil blive behandlet i det følgende, hvor havnens særlige logik skrives frem.

116 Jeg er her inspireret af den måde, Bourdieu anvender begrebet i *The Rules of Art* (1996a: bl.a. 109, 194, 273) og *The State Nobility* (1996b: bl.a. 38, 44), hvor etos også beskriver feltet og forståelser, indefra og udefra, af feltet. Dermed skal det ikke forveksles med og reduceres til den brug Bourdieu & Passeron gør af termen i *La reproduction* (2006), hvor etos knyttes til habitus og alene betegner det system af dispositioner, der kendetegner hver enkelt agent (ibid. bl.a. 196, 232, 243).

117 Så *lovlige som mulige* i betydningen, at man ikke følger de gængse normer og regler.

118 Som når skipperen under et af måltiderne fortæller, at han egentlig skulle have flyttet for sin datter i weekenden, men at han heldigvis er på havet.

Havnenes særlige logik

Bare jeg har et arbejde, så er jeg glad

– Christina, ung ufaglært arbejder på fiskefabrik

En overvejende del af fiskeriarbejderne på land er, når de *ikke er sendt hjem*¹¹⁹, beskæftiget inden for fiskeindustriens forarbejdnings- og forædlingsvirksomheder. Dette er virksomheder, der med tiden er blevet mere og mere teknologiserede og hvor meget af det arbejde, der for år tilbage udførtes med varme hænder, der var kolde af at skære gæller af fisk, tage indvolde ud af fisk, flå skindet af fisk, filetere fisk, marinere fisk, etc., i dag udføres af maskiner. På et niveau har disse teknologiseringer medvirket til en markant nedgang i antallet af beskæftigede fiskeriarbejdere på havnen, og på et andet komplementært niveau har de medført, at det ikke længere kun er mængden af fisk, men også mængden af og kapaciteten ved fabrikernes maskiner, der kan sende den enkelte arbejder hjem¹²⁰. Over tid har store dele af forarbejdnings- og forædlingsfabrikkerne i Hirtshals gjort sig uafhængige af de lokale fiskere og den lokale auktion såvel som af sæsonafhængige fisk og produktionen¹²¹. I dag tilrettelægges produktionen efter efterspørgselssiden og de fisk, der arbejdes med på fabrikkerne, er ofte opkøbt helt andre steder end i Hirtshals. At der er fisk på og gang i fabrikkerne, er ikke længere lig med, at der er godt gang i det lokale fiskeri.

Men som jeg tidligere har været inde på, så er fiskeindustrien i Hirtshals funderet på det lokale fiskeri og bygget op parallelt med at behovet for forar-

119 Denne betegnelse, *at blive sendt hjem*, stammer fra tiden, hvor det var sæsonen og landingerne der afgjorde, om og hvor længe man var på arbejde.

120 Maskinerne varierer i funktion – nogle sorterer frisk fisk, nogle optør frossen fisk, nogle flår fladfisk og nogle fileterer dem – og afspejler en udvikling inden for fiskeindustrien i Hirtshals i retning af færre, men større virksomheder med færre ansatte. På fabrikken jeg observerede på og på en anden af havnens fabrikker antoges det, at maskiner har erstattet arbejdet for mellem 100 og 150 ansatte, svarende til 2/3 af de ansatte man havde, inden maskinerne blev indsat. På fabrikken jeg var på, var man i 2011 begyndt at indsætte robotter ved sorteringsbåndet, hvor arbejdere stod og puttete fisk i æsker. Hver robot afskedigede fem mand.

121 Tidligere kom al fisk fra auktionen – i dag vurderes det fra fiskeeksportørerne og ledere på havnens fabrikker, at det er et godt stykke under 50 procent af de fisk, der bearbejdes på fabrikkerne, der kommer fra auktionen.

bejdning med de større landinger steg¹²². Også Hirtshals' fiskeindustri havde sin storhedstid i 60'erne, 70'erne og 80'erne; dengang fiskemelsfabrikkerne sørgede for, at det lugtede af penge i Hirtshals. Og dengang fiskeriarbejderne på havnen tog sig af de fisk, som fiskeriarbejderne på havet kom ind med.

I dette afsnit stilles skarpt på fiskeriarbejderne på havnen og havnens særlige logik; et distinkt socialt univers, hvor de kropslige rutiner er indlejret i tre dominerende differentierings- og orienteringsprincipper: *ikke at arbejde gratis, at passe sit arbejde uden at gå op i det og nedslidning og socialt udsathed*. I dette specifikke område af den sociale verden er man anderledes opmærksom på arbejdsforhold- og regler. Her eksisterer i modsætning til på havet overarbejde. Skal man arbejde over tid, skal der penge på bordet.

Om ikke at arbejde gratis

Ved fabriksarbejdernes indgang til en af fiskefabrikkerne på havnen i Hirtshals mødes man af en væg fyldt med indrammede 25-års jubilæumsdiplomer. Væggen står som et monument over, at *der er værre steder at være* (Orla) og over en periode, hvor ansættelser i fiskeindustrien kunne vare i 25 år. I dag er gennemsnitsalderen på fabrikken tættere på 50 end på 40 og der er, som det gælder for hele havnen og havet, store problemer med at rekruttere unge mennesker til arbejdet.

På fabrikken ifører man sig hårnet, hvid kittel og træsko/gummistøvler, inden produktionshallerne entreres. Ved ind- og udgang desinficeres hænderne og under pauser skal kitlerne tages af, så man ikke bringer fremmede elementer ind i produktionen. Inden for i produktionshallerne kaster store lysstofrør i loftet lys ud over maskiner, samlebånd, arbejdet og arbejderne. Her er ingen vinduer, men masser af lys og et temmelig højt lydniveau – næsten alle arbejdere har høreværn med indbygget radio på. Det meste arbejde foregår stillestående med hænderne og med hovedet foroverbøjet ned mod det samlebånd, man står ved. Der kigges sjældent op og de få samtaler, der er mellem arbej-

122 I Hirtshals har fiskeindustrien særligt bestået af dels en stor produktion af pelagisk fisk, primært sild og makrel, og af laks (røget, fileteret og portioneret). Især årelange lave priser på sild (omkring to kroner kiloet) var med til at afleve mindre virksomheder og samle industrien i fabrikker med et stort produktionsapparat.

derne, er kortfattede. Til gengæld råbes der ofte efter opvarterne, der har ansvaret for, at arbejdet aldrig står stille: *ka' vi få nån' fler' fisk, vi mangler kasser, hvor bli'r fisken af*. Alle aflønnes efter akkord, enten kollektivt eller individuelt, og skal man holde en fornuftig løn, må der ikke være for mange ophold i de træk af fem kvarter som arbejdet er opdelt i.

Appendiks 7 – Observationsnoter fra fiskefabrikken: *Ka' vi få nån' fler' fisk*

Produktionshallerne er lyse, lyst op af store lysstofrør monteret i loftene, men uden vinduer. Fra start til endestation bringes fiskene via diverse samlebånd i kontakt med flere hænder, der hver især sikrer, at fisken hurtigt og sikkert undergår de tilberedninger, et givent produkt kræver. En til tider markant lugt af friture vidner om den store produktion af halvfabrikata, som finder sted og som i sit materiale-omfang lægger beslag på de største dele af fabrikken. Det er store maskiner med fintunet teknologi, der indrammer denne produktion og stiller den i skarp kontrast til det håndfileteringsarbejde, som historisk har domineret og stadig er på fabrikken, men nu i et lille perifert lokale. Den lille produktion af håndfileterede fisk, hvor fire damer står og fileterer, omtales af chefen som noget *vi er meget stolte af (...) det vi laver her, det skal bare være i orden*. Fileteringsdamerne er iført en stålhandske af små runde metalnitter på den ene hånd, den der tager om fisken, sådan at de ikke skærer sig og foran dem er monteret slibesten og to kasser; en med fisk der skal fileteres og en til fileterede fisk. En femte kvinde sørger for, at der hele tiden er fisk at filetere og kasser at smide fileterne i. Hun er opvarter, og samme funktion har andre, andre steder i produktionen. Opvarterne har ansvaret for, at produktionen glider og at der konstant er de nødvendige elementer, sådan at arbejdet aldrig står stille. Ofte høres råb rettet mod opvarterne: *Ka' vi få nån' fler' fisk og vi mangler kasser*.

De første dage arbejder jeg ved et mindre samleband. Vi står to på hver side af et rektangulært bord. Her pakkes der ferske maskinfilete- rede fisk. Hver fisk skal enkeltvis i en blå pose og placeres i en pakke. I hver pakke skal være 400 gram svarende til otte til ti fileter. Til en start viser opvarteren mig hvordan. En af de tre kvinder, der udover mig står og pakker fisk, råber til mig: *Så er du glad for at du har læst videre, hva'.* Der grines, og opvarteren fortæller, at jeg skal pakke omkring 250 pakker pr. træk (hvert træk varer fem kvarter) for at holde en fornuftig timeløn på omkring 125-130 kroner. Arbejdet er konstant, uden ophold og kun afbrudt af råb om flere fisk op til en kvinde, der betjener den maskine, der vejer og doserer fiskene, så de kommer ned på samlebandet til os i bøtter af den rette vægt. Et samleband placeret i hovedhøjde med de pakker, fiskene skal pakkes i besværliggør øjenkontakt med de to „kolleger“ overfor; men man arbejder også med hovedet nedadbøjet og der er dårligt tid til at se op. Hver gang man har færdiggjort ti pakker, trykker man det ind på et display, der står foran hver af arbejderne. På den måde kan det præcist regnes ud, hvor meget man har produceret og hvor meget man skal have i løn. Da der ringes ud til pause, har jeg fået pakket 70 pakker.

I pausen står produktionen stille og folk opholder sig i kantinen eller under et lille overdækket halvtag udenfor; her ryges der. Kantinens størrelse vidner om, at der har været flere ansatte tidligere. Der er god plads ved bordene, de fleste pladser er tomme og flere steder sidder folk alene og ved de borde, der sidder flere, er det opdelt i enten mænd eller kvinder. Stilhed er mere udbredt end snak. Der, hvor madsalget tidligere var, står nu nogle få varer, slik, frugt og sodavand til selvbetjening. To store køleskabe holder folks madpakker kolde og gårdsdagens B.T. og Ekstrabladet ligger på et af bordene. Te og kaffe er gratis, og der er to kaffemaskiner: den ene med økologisk kaffe.

I produktionshallerne er lydniveauet af en styrke, så folk ifører sig høreværn sammen med deres hvide kitler og hårnnet. De fleste høreværn

har indbygget radio: *Ja, så vi kan følge med i hvad der sker ude i verden, ellers så ville man blive tosset af at stå her.* Der er ikke megen snak, en kelte korte samtaler. Det skyldes nok en blanding af høreværn, støjen i produktionshallerne og den hastighed, som arbejdet kræver og udføres med.

Tilbage ved samlebåndet forsøger jeg at øge mit tempo. Det er ensomt og monotont arbejde og fiskene ankommer i et væk. Så selvom temperaturen i hallen er lav, folk har flistrøjer og termobukser på under deres kitler, er det ikke et problem at holde varmen. I dette træk når jeg 90 pakker, hvilket sarkastisk bemærkes af opvarteren: *Prismæssigt vil du kunne konkurrere med polakkerne.* Under det næste træk skiftes produkt, fra rødspættefileter til tungefileter. Kasser og poser udskiftes, da tungefileterne er større end rødspættefileterne og kun skal pakkes i pakker af 300 gram. Samtidigt med dette skifte i produktion, der tager under fem minutter, indlæser mine „kolleger“ tallene for rødspætteproduktionen. Pakningen af tungefileter er hurtigere og der er derfor en anden takst; der skal pakkes flere pr. træk for at holde sin akkord. Vi er hurtigt færdige med tungefileterne og skifter igen. Som ved det forrige skift er det opvarteren, der tager sig af logistikken. Det er hendes ansvar og mine „kolleger“ virker anspændte for at komme i gang. De står og småtripper og er parate i god tid før opvarteren. Der er imidlertid problemer med samlebåndet og en tekniker tilkaldes. Straks det bliver klart, at vi ikke kan komme i gang inden pausen, forlader de produktionshallen og holder pauser.

I produktionshallerne er også monteret store ure centralt, sådan at man kan holde øje med tiden, og ved hvert træks begyndelse og afslutning ringer en klokke. Straks klokken ringer ud til pause, nedlægges arbejdet og samlebåndene stoppes. Her arbejder man ikke så længe, der er fisk, for det er der så længe, man er på arbejde. Man arbejder i stedet i intervaller, som er kollektivt forhandlede og sanktionerede gennem en overenskomst: *Uanset hvad cheferne*

stiller i sigte, så må vi ikke give slip på vores pauser, for dem får man aldrig tilbage, det gør man ikke (Inger). Arbejdstid, pauser og akkorder opfattes blandt arbejderne på fabrikken som resultatet af faglige kampe og interesseforskelle mellem dem og deres arbejdsgiver. Det er vilkår, man har kæmpet sig til og som man aktivt værner om ved strengt at over- og opretholde vilkårene. Så når der råbes på *flere fisk* og arbejdes med høj intensitet, kan det således ses som udtryk for at få mest ud af de rammer, der er forhandlet frem; at få mest ud af fabrikken.

At der er forskel på og afstand mellem arbejder og arbejdsgiver står som et centralt orienteringsprincip for arbejderne på fabrikken, og i relation hertil følger arbejdet og arbejderne på havnen en logik, hvis generative princip er, at man ikke under nogen omstændigheder arbejder gratis: *Folk de er her for pengenes skyld, det er et arbejde og ikke mere end det* (Jane).

Om at have og passe sit arbejde, men uden at gå op i det

Overhovedet at have en arbejdsgiver at positionere sig i relation til, står også som et centralt element i havnens særlige logik. *Bare jeg har et arbejde, så er jeg glad* (Christina) og *vi skal ikke klage* (Erik) er udtryk, der dominerer og sammenfatter fiskeriarbejdernes tilgang til og opfattelse af at have et arbejde og sammenfatter et aktivt orienteringsprincip om, at det på havnen først handler om at have et arbejde og siden kan handle om, men det gør det nødvendigvis ikke, hvorvidt det er på den ene eller anden fabrik eller i den ene eller anden funktion. En af havnens fiskeriarbejdere fortæller stolt om sin far, der efter at have ejet sit eget skib og i en sen alder ikke var bleg for at tage noget *nederarbejde*. En anden om hvordan han i årevis havde flået fisk uden at pibe, og på fabrikken opfylder man den funktion, man får anvist. For helt grundlæggende så har en fiskeriarbejder på havnen ikke råd til at være kræsen. Eller med andre ord: Man gør en dyd ud af nødvendigheden og giver det social status, at man ikke er bange for at tage *nederarbejde*.

En dag på fabrikken er jeg vendt tilbage til min plads i produktionen i god tid, før en pause er slut. Her støder jeg på Laila, der bliver noget forskrækket over at se mig og straks siger: *Ja nu må du ikke tro, at jeg er en stræber, det er bare fordi, jeg gider ikke sidde og vent', efter at jeg er færdig med at ryge*. Samme

afvisning af at være *stræber* er også en konstant del af opvarternes strategier til at gøre sig på fabrikken. Til trods for, eller netop på grund af, en højere basisløn og et større ansvarsområde, forsømmer de ingen lejlighed til at understrege, at de kun er opvartere, *fordi nogen skal jo gøre det* og at de lige så godt kunne stå ved samlebåndene for, *der er ingen forskel på at stå her* [være opvarter] *og så stå ved maskinern'* (Mette). For fiskeriarbejderne på havnen er det en dyd at passe sit arbejde, ikke at gå op i det. Logikken er så at sige, at man tager det arbejde, der er, men man giver ikke alt, hvad man har. For går man for meget op i sit arbejde, klassificeres det som stræben opad og det har ingen fiskeriarbejder symbolsk set råd til. Det ved Laila, ligesom opvarterne, og derfor har hun travlt med at forklare og forklejne, at hun har forbrudt sig på en uomgængelig del af arbejdernes doxa. For ikke kun er det forbudt at arbejde gratis, fiskeriarbejderen bliver i vid udstrækning til og opretholder sig selv i relation til en konsekvent og kategorisk afstandstagen til arbejdsgiveren og arbejdsgiver-logikker. Så selvom arbejderne er glade for at have et arbejde, så domineres arbejdernes distinktioner af et „dem mod os“, og som en af arbejderne understreger, *så er det vigtigt, at man lærer hinanden at kende og forstå, at man er samme om det her* (Anita). Arbejderne er med andre ord i samme båd, og på fabrikken balanceres og dosseres indsatserne sådan, at der arbejdes hårdt og konstant, men uden at ens engagement overskrider grænsen mellem arbejder- og arbejdsgiverlogik¹²³.

Appendiks 8 – Observationsnoter fra fiskefabrikken: *Vi har da også mere end holdt budgettet*

I går fik jeg ikke lavet en aftale med chefen, så i dag ved jeg ikke, hvor på fabrikken jeg skal være. Der er fyldt ved samlebåndene og da jeg henvender mig til chefen, bekræfter han min oplevelse: *Ja, det er jo svært, for det er jo indrettet efter et bestemt antal, der er ikke sådan lige plads til en ekstra*. Der er plads til mig henne, hvor de pakker blokke med frossen

123 Hanne, der er en af fabrikkens ældste og positioneret som fabrikkens original, er den eneste jeg møder, som stolt og højlydt erklærer sin „kærlighed“ til arbejdet.

fisk ud. Fabrikkens yngste ansatte, Christina, og en af de ældste, Hanne, er i gang. De står som alle de andre med høreværn på og arbejder konstant og rutinepræget. Hver blok løftes fra en opbevaringsvogn op på et stort, aflangt stålbord, hvor indpakningen skæres fra og herefter bæres fiskeblokken over på paller, der, når de er fyldte, køres til optøning. Der er koldere her end i resten af fabrikken, måske er det de dybfrosne fiskeblokke. Jeg starter med at bære de indpakkede blokke op på bordet til Christina. Hun er hurtig med sin kniv og er ikke mange sekunder om at skære en blok fri fra dens indpakning. *Det har haglet i Ålborg*, beretter Hanne på et tidspunkt og kigger hen på Christina: *Ja dem* (høreværn med indbygget radio red.) *ka' vi ikke undvære, ka' vi vel?* Christina svarer et bekræftende nej og arbejdet fortsættes. Det er monotont arbejde og blokkene, der hver vejer 15 kilo, skal håndteres præcist, så tempoet kan holdes. Vi skifter plads og jeg instrueres i teknikken til at pakke ud. Det er rart at indtage en anden stilling og bruge nogle andre muskler. I starten driller blokkene, men hurtigt får jeg greb om udpakningen og i modsætning til mine dage med pakning af fersk fisk, har jeg oplevelsen af næsten at kunne følge med.

Da vi har pause, spørger Hanne, om ikke jeg vil have nogle varmere handsker til næste træk. Jeg takker nej (vil så vidt muligt undgå at bekræfte dem i, at jeg, som det i går blev sagt om nogen af de vikarer, de har, som har siddet på kontor, *har hænderne skruet forkert på*). *Det bruger jeg heller ik'*, svarer Hanne mig. Hun fortæller, at hun egentligt også skulle have læst videre, men blev gravid, da hun skulle have startet på Handelsskolen: *Dengang havde man kun tre måneders barsel, så efter dem startede jeg med at arbejde hos bageren*. Her var hun ikke længe og efter en tur omkring arbejdsformidlingen, fik hun anvist arbejde i en skolefritidsordning: *Det var sådan en speciel ordning, så da der var gået ni måneder, sluttede det. Så fik jeg arbejde i en grillbar. Her var jeg så i fjorten år*. Grillbaren lukkede og så tog hun på havnen, hvor hun arbejdede flere steder, inden hun kom ned på denne fabrik: (...) og der er ikke

en dag, jeg ikke har lyst til at komme på arbejde, de andre siger, at jeg da er helt tosset, men sådan har jeg det. Hendes ældste søn arbejder også på fabrikken og Hannes mand nåede at være på fabrikken i mere end 25 år, inden han røg i en fyringsrunde: *Det er han stadig bitter over.*

Tilbage i oppakkerrummet har vi efterhånden så mange fiskeblokke klar, at de skal køres til optøning. Hanne er ivrig efter at vise maskinellet frem; hvordan blokkene med fisk sendes ind i en slags centrifuge og kommer optøet ud, doseret efter hendes angivelser: *Er det ikke smart?* Det er hendes domæne og alle hendes bevægelser er præcist og hurtigt koordinerede. I modsætning til samlebandsarbejdet, så er der mere bevægelse her. Og ansvar. Christina og Hanne skal nå et vist kvantum, men tempoet er styret af dem og ikke et samleband, og da vi skal holde dagens anden pause, siger Hanne: *Vi har da også mere end holdt budgettet.*

De store mængder optøet fisk skal fragtes ud på lagret og først tages i brug i morgen, hvor de skal indgå i produktionen. Og sådan synes det hele at hænge sammen på fabrikken. Et leds arbejde bringes i brug og er forudsætningen for et andet leds arbejde og så videre (de fileter jeg stod med i går, er blevet fyldt og friteret i dag). Hanne spørger, om ikke jeg vil hente en af de automatiske gaffelvogne og fragte nogle frosne blokke på lager. Jeg siger tøvende ja og tilføjer, at jeg aldrig har prøvet at køre en sådan. Både Christina og Hanne griner højlydt og ryster på hovederne, som er det *helt galt fat* med mig. Hanne: *Har du virkelig aldrig kørt en gaffelvogn?* Jeg: *Nej, og jeg har heller ikke noget kørekort.* Hanne [nu skraldgrinende]: *Jamen hvordan kan man da være en voksen mand uden at ha' et kørekort?*

Sammenfattende er det blandt arbejderne på fiskefabrikken i høj kurs, at man har hænderne skruet rigtigt på, at man kan tage fysisk fra, at man ikke er bange for at blive beskidt, at man kan indgå i en stramt reguleret arbejds- og tidsstruktur og at man ikke stikker næsen for langt frem; er en stræber.

Om nedslidning og social udsathed

Ligesom de mange tomme pladser i cykelstativerne og på parkeringspladsen, så bærer også kantinen vidne om, at det er andre tider på fabrikken. I frokost-pausen er det under halvdelen af kantinens pladser, der er besatte. Folk sidder spredt. Mange sidder alene og hvor man sidder flere sammen, er det kønsopdelt. Det er mange år siden, at kantinedamerne blev afskediget og i boden, hvor de lavede og solgte mad og drikke, står nu et par skåle med frugt, nogle forskellige chokoladebarer, poser med slik og en pengekasse – til høflig selvbetjening. De fleste af dem, der sidder i kantinen i dag, sad der også dengang, her var fyldt og påpeger, at de er og skal være glade for at have et arbejde, fordi *fyringsrunder det er en del af livet her* (Morten), *nu min mand, han havde været hernede i mere end 25 år og så røg han i en fyringsrunde (...). Det er han stadig bitter over* (Hanne). Så samtidig med at arbejderne på fabrikken orienterer sig efter, at deres arbejdstid, -forhold og løn er tilkæmpede rettigheder i en faglig kamp mod ledelsen, er det også en del af deres logikker og praktikker, at de sidder i en socialt set udsat og usikker position, hvor de ikke kan vide sig sikre på om eller hvornår, de bliver udskiftet af nye maskiner eller outsourcing til billigere producerende lande.

Denne udsat- og usikkerhed viser sig i særlig grad gennem en generel afvisning af arbejdet, som et de vil og kan anbefale til andre – og slet ikke de yngre generationer. Godt nok giver arbejderne på fabrikken helt overvejende indtryk af at være tilfredse med deres arbejde og i produktionshallen, kantinen og rygeområdet udenfor, er der flere smil end sure miner. Men når talen falder på arbejdet, fremhæves de gamle dage, hvor det flød med fisk og hvor der arbejdedes i både to og treholdsskift, parallelt med arbejdets og arbejderens aktuelle situation, hvor de ikke kan vide sig sikre på deres arbejde. I relation hertil er den dominerende logik, at hvis man har muligheden for det, så skal man søge til en anden sektor, især hvis man er ung. For selvom en overvejende del af fabriksarbejderne er børn af familier, hvor en eller begge forældre har arbejdet som uflaglært på havnen eller i og omkring Hirtshals, så er det ikke noget, de ønsker for deres børn.

Appendiks 9 – *Det er hårdt arbejde for kroppen*

Anita: *Jeg sku' nok ha' taget en uddannelse dengang [hun selv var ung], men jeg vidste ikke, hvad jeg ville være, det var dengang man ikke havde forpligtigelser og boede alene... Pengene kom jo nok til at stå lidt i vejen [for at tage en uddannelse] (...) Det her arbejde har nok meget været at man hængte sin hjerne sammen med sit overtøj, når man gik på arbejde.*

(...)

Anita: *Der har jeg det lidt sådan, åhh Christina [fabrikkens yngste ansatte], kom nu i gang med noget andet, kom videre.*

Sune: *Hvorfor det?*

Anita: *Jamen det ved jeg heller ikke, nok fordi jeg ikke selv gjorde det.*

Sune: *Men du har lige fortalt, at du er godt tilfreds med dit arbejde.*

Anita: *Ja men der er jo nedslidningen, det er hårdt arbejde for kroppen.*

– Fra interview med Anita,
der har arbejdet på fabrikken i mere end 25 år.

Som det gælder for de øvrige logikker og praktikker, så forstår og forklarer jeg fiskeriarbejderne på havnens fokus på nedslidning og social udsathed i relation til et socialt rum i forandring og nogle specifikke livsbaner i relation hertil. Det handler om at kunne gribe forholdet mellem historien, som den er objektiveret i form af sociale mekanismer og strukturer i det sociale rum, og som den er objektiveret i kroppen i form af habitus (Bourdieu 2000b:150). Fiskeriarbejderne på havnen kan således godt på samme tid dyrke et etos om, at man har hænderne skruet rigtigt på, at man kan tage fysisk fra, at man ikke er bange for at blive beskidt, at man kan indgå i en stramt reguleret arbejds- og tidsstruktur og at man ikke stikker næsen for langt frem, er en stræber, samtidig med at de ikke ønsker et liv som ufaglærte for deres børn. Dette afspejler mere og er en del af havnens særlige logik, udviklingen i det sociale rum og fiskeriarbejdernes habitus, end det er udtryk for bevidste opgørelser over hvor i det sociale rum,

der er de bedste muligheder for, at ens børn kan opnå en tilsvarende eller bedre position (Bourdieu 1981:307).

Relationerne mellem havet og havnen – deres fællestræk og forenende logik

Hvis vi udvider optikken en smule og zoomer lidt ud i et forsøg på at kategorisere en samlet fiskeriarbejderklasse ud fra praktikker og logikker på havet og havnen, så gøres og opretholdes den som en relativ autonom position i det sociale rum gennem at prissætte tre indstillinger, kropslige og mentale, særligt højt: At man kan og ikke er bange for at tage fra, at man ikke er for fin på den – som *skrivebordsfolket* – og at havet, havnen og Hirtshals er noget særligt. Dette er på samme tid dispositioner, der kræves for at gøre sig og gøre sig gældende som fiskeriarbejder i Hirtshals og de indsatser, kapitaler, der kæmpes om. For selvom alle fiskeriarbejdere, fordi de er disponerede for det, sætter pris på disse tre indstillinger, så er prissætningen, fiskeriarbejdernes interne hierarki, i og på spil. Dette er netop en pointe ved, og noget der på samme tid gør det så kompliceret at arbejde med, en Bourdieusk relationel tilgang til den sociale verden, at det, der forener på et overordnet niveau, når vi zoomer ind, er noget, der kæmpes om (Bourdieu & Wacquant 1996:83ff). Det, der forener, er altså på samme tid også det, der adskiller; udadtil, som når fiskeriarbejderne positionerer sig som klasse i det sociale rum gennem praktiseringer af en række grænser og afgrænsninger, som tilsammen skaber klassen og dens specifikke logikker (at kunne tage fra/ikke at kunne tage fra, ikke være for fin på den/være for fin på den og at Hirtshals er noget særligt/Hirtshals er ikke noget særligt),¹²⁴ og indadtil, som når fiskeriarbejderne, for at gøre sig gældende, viser interesse for og investerer i de kampe eller det spil, som udfolder sig omkring klassens specifikke logikker¹²⁵ og i samme moment accepterer kampenes/spillets grundlag, *doxa*.

124 Der er tale om de op- og inddelingsprincipper, den *nomos*, som fiskeriarbejderne konstituerer sig som klasse gennem og som er i og på spil i hver af den ordinære praksis' ordinære handlinger (Bourdieu 2007:314, 2000b: 96)

125 Disse interesser og investeringer i spillet betegner Bourdieu *illusio*: en sans for spillet, eller med Bourdieus ord, *en særlig mønstergyldig form for praktisk sans forstået som den foregribende tilpasning til et givet felts krav* (Bourdieu 2007:110)

Om at tage fra

På tværs af havets og havnens sociale struktur gælder det, at man ikke er bange for at tage fra, at man ikke er for fin til at blive sølet til og at man gerne tager en ekstra tørn. Der er tale om distinktive træk, som er aktive og har effekter eksternt, i relation til andre områder af det sociale rum, og internt, indenfor fiskeriarbejdernes område af det sociale rum, og som helt afgørende er forbundet til to forskellige praktiseringer af det samme økonomiske rationale om at tjene penge.

Appendiks 10 – *Det er også derfor, at der er forskel på aflønningen*

Ja, men det er også derfor, at der er forskel på aflønningen. Det er også derfor fiskerne, de ville ikke til, prøv at sige i fiskeriet, at I skal til at have en timeløn, en fast timeløn, jamen, det er jo ikke derfor at man er fisker, men når man går ind på en fabrik så vil jeg ha' betaling for at udføre det arbejde I sætter mig til fra klokken syv til klokken halv fire og så går jeg hjem og så mit problem, det starter først næste dag klokken syv, eller ikke problem, men den starter først næste dag klokken syv. Det er det og det er den ydelse jeg giver og det er det de betaler for. Og jeg skal ikke spekulere, når jeg er hjemme klokken halv fire, så skal jeg ikke spekulere over i morgen, hvad med i morgen, er der godt vejr eller er det dårligt vejr eller hvad skal vi, mon vi skal ned og skifte grejer først inden vi skal sejle og skal vi, bla bla bla, nej, nu møder vi bare ind [på fabrikken], med sin madpakke klokken syv.

– Fra interview med Lars, tidligere havnearbejder,
nu faglig konsulent.

Forskelle i havets og havnens praktiseringer af *at tage fra* har helt afgørende at gøre med virksomhedsstørrelse og faglig organiseringsgrad. På havet er man del af en lille enhed og i tæt kontakt med hinanden og skibets omsætning. Og ved at aflønningen sker på baggrund af fangstens størrelse, har alle ombord

en fælles interesse i og et vist ejerskab over fangsten. Regler for, hvornår og hvor meget man må arbejde, giver ingen mening i denne sammenhæng, for på havet arbejder man på samme tid for sig selv og for skibet, hvis omsætning man har en økonomisk og social interesse i. På havnen praktiseres en lønmodtagerlogik, en indstilling til og indretning af arbejdet, domineret af overenskomstsanktionerede regler for arbejdsforhold, arbejdstid og løn, som fiskeriarbejderne på havet hverken kan eller vil indordne sig under. For selvom der også på havet gælder klare hierarkier og regler, så rammesættes *at tage fra* først og fremmest af fangsten, af jagten efter guldet, og af det ejerskab fiskerne har over de fisk, de har mellem hænderne. Usikkerheden ved at tage på havet, både hvad angår fangsten og risikoen for at bringe havet det ultimative offer – sit liv, er her et helt centralt omdrejningspunkt for fiskeriarbejderne på havet, der på samme tid er med til at legitimere, at fiskere er noget særligt¹²⁶, at der gælder andre regler på havet end på land og at arbejdet følger fangsten, jagten på den store gevinst, før det følger lønnen. I det lys er arbejdstid og arbejdsforhold underordnede faktorer i relation til fiskernes interesser¹²⁷ – økonomiske og sociale – men betydelige forskelsmarkører i positioneringsarbejdet i relation til livet på land, hvor afstanden mellem arbejder og arbejdsgiver, og et tilhørende fokus på løn, pauser og arbejdsforhold er etableret som centrale differentierings- og orienteringsprincipper for havnearbejderne. Mens *at arbejde gratis* ikke findes på havet, er det det generative princip blandt fiskeriarbejderne på havnens indstilling til *at tage fra*.

Om Skrivebordsfolket

At tage fra indskrives sig i en relationel struktur, der kan ses som investeringer i og legitimeringer af specifikke positioner som fiskeriarbejdere¹²⁸ – på havet og havnen – og i videre forstand som en samlet fiskeriarbejderklasse i det sociale

126 Blandt andet eksemplificeret ved: *Hvis du bare havde set halvdelen af hvad vi har set, så ville dine øjne ha' trillet ud af hovedet* (Hans Jørgen på Marinestuen).

127 For så vidt at man arbejder under et vist tidspres i forhold til olieforbrug, isforbrug, proviant – men især skal der være et rentabelt forhold mellem brændstofforbrug og fangst.

128 Afstanden mellem arbejdere og arbejdsgivere kan også opgøres strukturelt: Arbejdsgiveren har højere indkomst og uddannelse, arbejder på kontor, er sjældent på fabriksgulvet og derfor sjældent beskidt, kører i større bil, bor i større hus, etc. (jf. interviewmateriale).

rum. Det samme gælder den lokale tilknytning og den sidste af de indstillinger, som forener havets og havnens særlige logik: relationen til *skrivebordsfolket*. Det er folk med hovedet og ikke hænderne skruet rigtigt på. Folk med uddannelser, der sidder ned på arbejdet; administratorer, bankfolk, bureaukrater, embedsværket og politikere – og som vi skal se i afhandlingens anden del også lærere og ledere i uddannelsessystemet¹²⁹. Folk der spiser med kniv og gaffel og ikke kan tåle en bajer: *Vi var inde på et værtshus deroppe [i Hjørring] hvor der sad nogen af de her 1-øls-fiduser, der bare køber en øl. Vi fik øje på sådan en, han sku' satme ik' sid' og tørst og så blev han bare hevet over til bordet og så fik han sådan en stak øl i ansigtet og så ku' han bare begynd' at drik' (Jonny, fisker)*. På tværs af havet og havnen er der blandt fiskeriarbejderne en praktisk sans for at tage afstand til *skrivebordsfolket*¹³⁰. Denne har rødder i sociale livsbaner i familier, hvor man interesserede sig for og investerede i logikker og praktikker, der ikke var i overensstemmelse med eller lod sig konvertere ind i uddannelsessystemet, men derimod var i høj kurs på havet og havnen i Hirtshals. I skolen var det en strategi at lave ballade, ikke lave sine lektier, dyrke sit fritidsliv og -job og i det hele taget stille sig i opposition til de logikker og praktikker, som dyrkedes i og af skolen. Hos mændene fremhæves især balladen og at man ikke kunne vente med at komme ud af skolen; at det, der foregik i skolen, var meningsløst: *Jeg var ve' at bræk' mig over skolen. Jeg ku ik med skolen. Overhovedet. Jeg var en rod, ik også (Flemming)*. Hos kvinderne dominerer afvisninger fra lærerne og at man fagligt ikke kunne klare sig lige så godt som de piger, der var lidt finere i det: *Mange af dem det var sådan lidt finere piger og det har jeg aldrig været, altså, så jeg gik slet ikke sammen med dem (Randi)*. Her etableredes og forstærkedes en række distinktioner mellem håndens og åndens arbejde, mellem at have hænderne skruet rigtigt på og have hovedet skruet rigtigt på og mellem at have mistillid henholdsvis tillid til skolens autoriteter og skolen som autoritet.

129 I afhandlingen anvendes og arbejdes med *skrivebordsfolket* som samlebetegnelse for folk fra det, man kunne kalde den kulturelle og økonomiske middelklasse og op. Det er ikke en gruppe eller kategori jeg opgør og differentierer i sine forskelligheder, men en kategori jeg i høj grad overtager fra fiskeriarbejderne og anvender til at spænde en social struktur ud. En struktur for fiskeriarbejdernes positioneringsarbejde og en struktur, der særligt i afhandlingens anden del, indholdsudfyldes gennem inddragelse og bearbejdning af interviews med *skrivebordsfolket*.

130 På havet særligt de, der på et nationalt og internationalt niveau over indflydelse på fiskeriet (jf. ikke mindst den relativt korte afstand mellem skipper og besætning) og på havnen særligt de, der bestemmer lokalt; på direktionsgangene.

Disse distinktioner er stadig virksomme og retningsgivende for en hel række af de „valg“, som ældre og nye generationer af fiskeriarbejdere træffer og har mulighed for at træffe. Også selvom det sociale rum har forandret sig sådan, at det objektivt set bedre kan betale sig at investere i og interessere sig for åndens arbejde og have og vise tillid til uddannelsessystemet og dets repræsentanter. For den enkelte aktørs valg er ubevidste og på samme tid systematiske. De er uordnede og uorganiserede i henhold til et endemål og på samme tid bærere af en form for retrospektiv formålstjenlighed (Bourdieu 2000b:138). Kroppen husker med andre ord og dens hukommelse og mediatoren mellem den og det sociale rum, habitus, er træg og ikke sådan at forandre. At fiskeriarbejderne fastholder og praktiserer distinktioner, der ikke længere kan indløses efter den samme valutakurs som tidligere, ikke længere kan sikre den samme position i lokalsamfundet, skyldes ikke, at de ikke har læst og kan gentage skriften på væggen; ikke mindst „reglen“ om at uddannelse er afgørende for den enkeltes fremtid og at et (arbejds)liv som ufaglært er usikkert, ustabilt og uøkonomisk. Når fiskeriarbejderne kan formulere reglen, men ikke praktiserer den, skyldes det, at reglen ikke er en del af det praktiske mesterskab, som deltagelse i en fiskeriarbejderklasse betinger og kræver. Det praktiske handlingsberedskab, den fornemmelse for at gøre på socialt set acceptable måder, som en fiskeriarbejder har erhvervet sig over tid og gennem kendskab til og erfaringer med et specifikt område af det sociale rum, er ikke sådan at omvælte og betyder at strategier, der set oppe- eller udefra ikke giver nogen mening, er meningsfulde, dvs. giver et godt afkast inden for fiskeriarbejderklassens økonomi¹³¹.

Så til trods for at de lokale fordelingsstrukturer har ændret sig og der ikke længere er de samme muligheder for og status ved at arbejde på havet og havnen, så er afstande og afstandstagen til *skrivebordsfolket* stadig et aktivt differentierings- og orienteringsprincip blandt fiskeriarbejderne. For selvom de

131 Det er særligt med afsæt i sine første etnografiske studier i henholdsvis Kabylien i Algeriet og Béarn i Sydfrankrig, at Bourdieu lancerer et begreb om strategier, der på samme tid er en måde at slippe væk fra en (for) strukturalistisk objektivisme uden at havne i en (for) fænomenologisk subjektivisme. Til at forklare sit begreb om strategi anvender Bourdieu hyppigt en spilallegori, idet et hvilket som helst spil består af et regelsæt, uden derved at kunne sige præcist hvordan spillet kommer til at forløbe. For hvordan aktørerne agerer og reagerer afhænger (jo) af deres position – relationen mellem den samlede mængde kapital (inkorporeret i habitus) – og de regler (den vekselkurs) der gælder indenfor et specifikt spil (felt) (Bourdieu 1986:113).

ikke længere kan konkurrere med *skrivebordsfolket* på indkomst, så konkurrerer de stadig på status. I hvert fald lokal status. Hvor Hirtshals og fiskeriarbejderne i de glade dage, i 60'erne, 70'erne og de tidlige 80'ere, kunne grine af dem, der var så dumme at tage en uddannelse og som så endda tjente mindre end folk på havet og havnen, så klassificeres dette *skrivebordsfolk* i dag som dem, der er årsag til, at der er langt mellem skibene og arbejderne på havnen og kort mellem huse, der er til salg i Hirtshals. Eller med andre ord: Hvor fiskeriarbejderne tidligere havde høj lokal status gennem nogle specifikke lokale erhvervs- og sociale strukturer, der honorerede hårdt manuelt arbejde, så kæmper fiskeriarbejderne i dag for at bevare denne status i det lokale sociale hierarki. Ikke ved at grine af *skrivebordsfolket*, for der er ikke længere noget at grine af, men ved at anklage og kritisere dem for, hverken at „vide“ noget om eller „ville“ fiskeriet og i videre forstand Hirtshals; de to størrelser, fiskeriet og Hirtshals, som er fiskeriarbejdernes økonomiske, sociale og symbolske grundlag. Et centralt element i disse anklager og kritikker er, at den manglende interesse for og viden om fiskeriet og Hirtshals også knyttes til en række moralske mangler hos *skrivebordsfolket*: De er ikke til at stole på, de er illoyale, de interesserer sig for penge frem for mennesker, de er egoistiske frem for familieorienterede og de er magtsyge. Så ud over at *skrivebordsfolket* klassificeres som nogen, der er fine på den, ikke kan tage ordentligt fra og ikke har et stærkt lokalt tilknytningsforhold, så forstærker fiskeriarbejderne deres positionering og status gennem en række moralske distinktioner¹³². Den nedgang i fiskeriet og i fiskeriarbejdernes modstandskraft over for andre grupperinger i det sociale rum, forsøger fiskeriarbejderne således at kompensere for ved også at påpege moralske mangler hos andre, *skrivebordsfolket*, og i samme moment fremhæve fraværet af disse mangler hos sig selv: *Jamen nu er det fordi, nu er jeg så tit sammen med Københavnerne eller sjællændere på grund af det her kursusforløb og kan se en væsentlig stor forskel på sin, nej nu er det også lidt groft sagt*

132 Der er på mange måder tale om distinktioner lignende den 1) Skilbrei opstiller mellem den anstændige arbejdsomhed i form af fysisk hårdt og sejt arbejde over for middelklassens uanstændige, uddannelsesstunge arbejdsomhed (Skilbrei 2003:129), 2) Bourdieu skildrer i relationen mellem faderen, der er landmand og holder på og praktisere nogle dyder omkring manuelt arbejde, og sønnen, der tiltrækkes af livet i byen (Bourdieu et al. 1999:381) og 3) Stéphane Beaud og Michel Pialoux fremanalyserer på en Peugeot-fabrik i Sochaux i Frankrig mellem arbejderne på gulvet, der klassificerer sig som folk uden skjulte motiver, og lederne, der bliver arbejdernes negation (Beaud & Pialoux 2001).

opførsel, nu skal du ikke misforstå mig vel, men de er meget mere, 'her er jeg, hør, det er min opfattelse, hør mig', hvor vi andre sådan sidder og lader dem snakke færdige dem der er begyndt at snakke. Man afbryder ikke før at de er færdige, vel. Og så har man også det der, som jeg så siger til dig, jamen: nå ja, det går nok. Hvor de så er sådan helt. Og så vil man kun det man vil; det kan jeg i hvert fald mærke på mange af dem som er gammel hirtshalsboer (Anita).

Lokalt tilhørsforhold og tilknytning

Et sidste fællestreæk, der forener fiskeriarbejderne på tværs af havet og havnen, er dyrkelsen af og tilknytningen til Hirtshals. For fiskeriarbejderne er Hirtshals et særligt sted – og deres sted. Det vidner havnen om, der kan ses fra og høres og lugtes i det meste af byen. Det bevidner Hirtshals Museum, det lokalhistoriske arkiv, mindesmærket for redningsbåden RF2 (der sank med seks mand ombord vest for indsejlingen til havnen i 1981), granitfiguren Fiskeren på byens centrale plads. Og det vidner fiskeriarbejdernes praktikker og logikker om. Her hylder man det barske vejr. Her tager man, særligt mændene og gerne i „uniformen“ (blå kedeldragt og træsko), dagligt ned forbi havnen: *Lige for at se hvem som er inde og om der er sket noget. Jeg skal altid lige rundt og vend' havnen* (Lars). Her viser man begejstring for og bruger den lokale natur: *Men også bare sådan nu, hvis nu vi har haft sådan en dag, hvor det virkeligt bare har været lektier og man er sådan helt ør i hovedet efter at man har lukket den sidste bog. Der er bare ik' noget bedre end sådan lige, nå men 'jeg tager lige Trunte [hunden]' og så går vi lige en tur ned på stranden ik' også og så bare stå dernede og så stå og kig ud over vandet, så er man klar til næste dag igen ik' også. Det kan jeg ik' undvære* (Katrine). Her er man i særlig grad kritisk over for andre og større byer: *Dem i Hjørring de er lidt, sådan, de er lidt mere popsmarte, det er de sku', vi er mere stille og rolige og sådan, vi har ik' så travlt* (Flemming, Katrines far) *for man skal ikke længere end til Hjørring, eller rettere sagt. Du skal ikke længere end til Tornby. Så kan du mærke det* (Anita). Og hos fiskeriarbejderne ser man også gerne at de næste generationer enten bliver eller bevarer tilknytningen til byen: *Jeg har da lyst til at hun [hendes datter] ska' blive her i byen, men altså det er jeg næsten klar over, at den generation de blir' her ikke* (Randi).

Hos fiskeriarbejderne er det lokale, Hirtshals, noget, der forenes i nogle fysiske og mentale afgrænsninger. Det er noget, man er fælles om, som har en værdi og som forbinder og forener fiskeriarbejdernes praktisering af klasse med lokalitet. Der er tale om udfaldet af mødet mellem stedets historie, den objektiverede historie, der over tid har institutionaliseret fiskeriet i diverse artefakter og orienteringer, og den inkorporerede historie i form af habitus (se også Bourdieu 1981:305). At det er i Hirtshals, at man er i et med naturen, at folk er stille og rolige, at folk er nede på jorden, at ingen tror at, de er noget og at alle kender alle, skal derfor ses i relation til fiskeriarbejdernes position i lokalsamfundet. Hirtshals er fiskeriarbejdernes by, og de logikker og praktikker, der fremhæves som særlige for Hirtshals, er på samme tid dyder, der er særlige for fiskeriarbejderne¹³³.

I dette lys bliver lokalitet, Hirtshals, noget, der gør og gøres til en forskel i og for fiskeriarbejdernes positioneringer og positioneringsarbejde, eksternt som noget, der kæmpes for og internt som noget, der kæmpes om. For selvom det er en forenende logik mellem havet og havnen, er der samtidig også nogle interne differentieringsprincipper med en fordelingsstruktur, der domineres af fiskeriarbejderne på havet og de mandlige fiskeriarbejdere på havnen. Det er her, man finder de stærkeste indstillinger til og forsvar for Hirtshals. Her kan ude nogle gange være godt nok, men hjemme er altid bedst. Dette får og har kraft ved, at den objektiverede historie fremhæver og tilgodeser fiskeriarbejderne; først dem på havet og siden dem på havnen. Fiskerne er byens helte, hvis arbejdsomhed, hårdhed og vovemod er institutionaliseret i molebyggeri, monumenter, museer, lokal- og erhvervshistorie, turistguides, etc. og udgør samlet Hirtshals materielle og symbolske fundament. Arbejderne på havnen er placeret sekundært i denne historie, men findes også som del af det fundament, Hirtshals er blevet til på og består af; først de mandlige, siden og til sidst de kvindelige havnearbejdere.

133 Når unge, der ønsker at fraflytte byen og folk, der har fraflyttet byen, fremhæver årsager til, at de er flyttet, fremhæver de netop den hårde natur, at det hele tiden blæser, at man ikke kan og må stikke næsen for langt frem, at der aldrig sker noget i byen og at alle kender alle. Samtidig er der også blandt *skrivebordsfolket* i Hirtshals en vis accept af fiskeriarbejdernes position. Fx beskriver en af byens *skrivebordsfolk*, Aase, at så *ka' to fiskere sagtens sid' og snak' sammen i hver deres bil og blokere vejen så vi andre ik' ka' kom' forbi, vi må bare vent' til de er færdig' med deres snak. Det sku' lige vær' os, der gjorde sådan.*

Denne hierarkisering forstærkes af, at der til fiskeriet, det at være fisker, har hørt nogle stærke traditioner for, at erhvervet er gået i arv. Særligt i de familier, hvor faderen har haft eget skib, men også generelt blandt fiskere, har der været tradition for, at sønnen/sønnerne er taget på havet; først med far eller en onkel og siden på egen hånd. I modsætning til på havnen, hvor fiskeriarbejderne har opfyldt flere forskellige funktioner, forskellige steder på havnen og ikke udøvet et erhverv, har der på havet hersket en stolthed og hersker for så vidt stadig en stolthed over at være fisker; og ikke kun fisker, men Hirtshals-fisker. Fiskerne har således historien med sig som mentale og kropslige dispositioner, som habitus, og betaler så at sige historien tilbage ved at praktisere en stærk lokal tilknytning. Når det er blandt de kvindelige fiskeriarbejdere, at den lokale tilknytning er mindst markant, skyldes det ikke mindst, at de ikke på samme måde som de mandlige fiskeriarbejdere står i gæld til historien. Hos fiskerne og de mandlige havnearbejdere, i den objektiverede såvel som kropsliggjorte historie, eksisterer nemlig en klar distinktion mellem mandearbejde og kvindearbejde, som historisk har været knyttet til ude (mænd) og hjemme (kvinder), og som fra 1960'erne og frem, hvor fiskeindustrien i Hirtshals ekspanderer betragteligt, er med til at gøre køn til en dimension af havets og havnens sociale struktur. For i denne periode forlader en stor del af kvinderne deres hjem for at tage arbejde i fiskeindustrien. Strukturelt set er der næsten udelukkende tale om ufaglærte kvinder, der enten er unge og endnu ikke har stiftet familie, kvinder der er enlige eller eneforsørgere eller kvinder, hvor manden i huset ikke kan forsørge dem. Det er med andre ord kvinder, der befinder sig i en situation og position, hvor de ikke kan blive hjemme og derved leve op til og opfylde en dominerende forestilling om, at kvinder som ikke er i huset, så i hvert fald ikke er på havnen. De områder af fiskeindustrien, som besættes af kvinder, helt overvejende forarbejdnings-/forædlingsindustrien, kommer derfor til at høre til de lavest rangerende i social og økonomisk henseende og er med til at reducere værdien af havnearbejdet generelt, af kvinderne især og cementere og producere et lokalt socialt hierarki til fordel for fiskerne, der på havet er herre i eget hjem, skibet, og varetager et arbejde, som kun er for mænd.

Fiskeriarbejdernes praktisering af klasse og hele kategoriseringen af en fiskeriarbejderklasse bliver i forlængelse heraf også og helt centralt et spørgsmål

om lokalitet og køn¹³⁴. At *kunne tage fra*, at *distancere sig fra skrivebordsfolket* og at *have og vise lokal tilknytning* er altså på samme tid, som de er forenende, også bundet op på og differentieres gennem blandt andet ens lokale tilhørsforhold og køn. For når der zoomes ind på den plet, som fiskeriarbejderklassen udgør i det sociale rum, så viser der sig et hav af nuancer og relationer. Klasse krydses ikke bare med lokalitet og køn, men også med familie, venner, erhverv, erhvervshistorie, fagpolitisk engagement, rivaliseringer, etc.

134 Selvom de alle er fra Hirtshals og enige om, hvad det betyder og hvorfor det er vigtigt, noget de viser som samlet klasse i relation til andre klasser i Hirtshals og omverdenen generelt, så har fiskeriarbejderne, objektivt såvel som subjektivt, forskellige muligheder for at aktivere og spille Hirtshals kortet over for hinanden.

Opsamling

Når klasse alligevel ikke smuldrer mellem fingrene og bliver til alt og ingenting, skyldes det, at jeg med hjælp af og fra Bourdieus begrebskompleks bliver i stand til at begribe og gribe om, hvordan fiskeriarbejderne trods deres forskellige interesser og investeringer er enige om at være uenige; at der er nogle indsatser, at *kunne tage fra*, at *distancere sig fra skrivebordsfolket* og at *have og vise lokal tilknytning*, de er enige om, at det er værd at kæmpe om og for. Til trods for at der kæmpes om at gøre sig gældende som fiskeriarbejder, er der altså noget, en doxa, der holder sammen på fiskeriarbejderne, som de ikke er i stand til – som det ikke kan betale sig – at stille spørgsmålstejn ved. Hvad, der holder sammen på og holdes sammen af fiskeriarbejderne, har jeg fremanalyseret *nedefra* gennem det virvar af logikker og praktikker, der med forskellig vægt har og har haft indflydelse på prissætningen for at gøre sig som fiskeriarbejder.

Jeg har med dette kvalitative greb forsøgt at komme bag om det, der i en objektiveret udgave af det sociale rum ville fremstå som en modalitet. Fiskeriarbejderklassen i Hirtshals er ikke en enhed, en substans, men der er ligheder og fællestræk på tværs af alle forskellene. (Bourdieu 1987:5) Ved at gå til værks på denne måde har jeg givet analytisk prioritet til vejen til positionen, hvordan og med hvilke midler de kampe, der gør, at en position kæmpes på bekostning af positionen, som den kan opgøres ud fra sammensætningen og den samlede mængde af kapital i det sociale rum¹³⁵. Det handler altså i høj grad om, hvor-

135 Dette er potentielt noget af det, der forsvinder i topologiske opgørelser over det sociale rum, hvor logikker og praktikker oparbejdes i relation til og forholdes til en aktuel tilstand af det sociale rum.

dan og hvorvidt historien har beriget fiskeriarbejderen med det rette ophav – den rette lokalitet, det rette køn, den rette familie, den rette erhvervshistorie, de rette venner, etc., og hvordan fiskeriarbejderen har håndteret de forskellige tilstande, som det sociale rum har befundet sig i. Dette er de to gensidigt afhængige forhold, der bringes i spil, når jeg forstår og forklarer, hvordan den enkelte fiskeriarbejder gør sig som og bliver gjort til fiskeriarbejder.

Men hvorfor gør *mine* fiskeriarbejdere, som de gør? Eller snarere: Når nu det sociale rum har udviklet sig, som det har, hvorfor gør de så ikke i højere grad noget andet? Hvordan kan det være, at fiskeriarbejderne opretholder logikker og praktikker, som har rødder og havde værdi i et socialt rum, der med tiden er forandret radikalt. Det svar, der hældes til i denne afhandling, er, at aktørerne ikke handler ud fra rationelle kalkuler, sådan som det objektivt set bedst kan betale sig, men ud fra habitus: Dette varige dispositions-system, der frembringer og strukturerer praktikker og repræsentationer. (Bourdieu 2005a:197) Når det stadig har værdi og er et aktivt og effektivt differentierings- og orienteringsprincip at bruge hænderne til at arbejde og *tørre sig i røven med*, som det siges blandt fiskeriarbejderne, forklarer jeg det med, at habitus ikke er sådan at ændre, idet den er blevet til i relation til og viser sig i form af en fornemmelse for og et praktisk mesterskab over en specifik plads i det sociale rum. (Bourdieu 1985:728) Når fiskeriarbejderne praktiserer klasse og i dette anerkender og genkender en specifik række indsatser, kapitaler, så skyldes det, at de er vokset op under nogle ensartede eksistensbetingelser; de har en fælles historik indskrevet i kroppen, en klassehabitus, som helt grundlæggende søger at favorisere de logikker og praktikker, der kan befæste den. (Bourdieu 2005a:103)

Men hvad sker der og hvordan ser det ud, hvis man anlægger et tværgenerationelt fokus? Hvad sker der og hvad er på spil, når nye generationer skal arve erhvervet og erhverve arven? Hvordan håndterer fiskeriarbejderne, at deres børn skal via uddannelsessystemet og væk fra havnen og med stor sandsynlighed også byen for at sikre sig en grundlæggende social mobilitet¹³⁶? Hvordan påvirker og udfordrer dette fiskeriarbejdernes praktiseringer af klasse? Og

136 Ligesom der ikke er nogen deterministisk eller mekanisk overensstemmelse mellem habitus og de strukturer der har produceret den, påpeger Bourdieu at måden arvingen erhverver sin arv på heller ikke til at forudsige (bl.a. 1981:306, 1999:390, 2008:172). Se også Bertaux & Berteaux-Wiame (1997:62ff).

hvordan oversætter børnene deres klassemæssige baggrund til veje ind i og ud af uddannelsessystemet; dvs. hvordan konverterer de deres arv til konkrete uddannelsesstrategier. Og hvad med de symbolske dimensioner af at være positioneret lavt i det sociale rum? Kan fiskeriarbejdernes opretholdelse af at *kunne tage fra*, af at *distancere sig fra skrivebordsfolket* og af at *have og vise lokal tilknytning* i dette lys ikke også forklares som udtryk for symbolsk vold? De har objektivt set ingen, eller kun ganske få, muligheder for at ændre på deres position og situation, og derfor gør de en dyd ud af nødvendigheden og fremhæver alt det, der er nødvendigt for at kunne leve og holde livet i Hirtshals ud.

Dette er nogle af de perspektiver, der er i centrum og udforskes i afhandlingens anden del. En del der stiller skarpt på, hvordan voksne og unge i Hirtshals går til og orienterer sig i relation til uddannelse.

Del 2 – Om indstillinger til uddannelse og unges uddannelsesstrategier

Jeg tror sku hun ku' bli' Statsminister, så klog er hun fand'me

– Flemming, far til Katrine

I Hirtshals tilbringer flere og flere unge mere og mere tid i uddannelsessystemet¹³⁷. For parallelt med den specifikke erhvervsstrukturelle og generelle velfærdsstatslige udvikling, har uddannelsessystemet også her fået større og større betydning og indflydelse¹³⁸. I takt med fiskeriets gradvise optagelse af det finansielle markedes økonomiske logikker, med færre og større enheder på havet og havnen og stigende effektivisering/teknologisering af og kontrol med dem, er valutakursen på formel og formaliseret uddannelse ændret, så uddannelse i dag er placeret markant højere i de lokale fordelingsstrukturer. Højere end dengang havet og havnen kunne yde en vis modstandskraft over for ud-

137 Det er tæt på alle på en årgang der som minimum går i gang med 10.klasse (i skoleåret 2012/2013 var det 78 ud af 82 elever). Og flere og flere går også i gang med en ungdomsuddannelse efter 10.klasse. De fleste på erhvervsuddannelser, hvor ca. 53 procent starter op. Omkring 35 procent påbegynder en gymnasial uddannelse og ca. 12 procent knyttes til forbedrende og udviklende aktiviteter. Fordelingen efter 9.klasse er, at ca. 29 procent begynder på en gymnasial uddannelse, to procent starter på en erhvervsuddannelse, fem procent knyttes til forberedende og udviklende aktiviteter og knap 64 procent starter i 10.klasse (det har desværre ikke været muligt at fremskaffe tal for, hvor mange af de unge fra Hirtshals, der også rent faktisk gennemfører en ungdomsuddannelse). (UU-Vendsyssel 2013)

138 På landsplan er antallet af unge, der starter på en ungdomsuddannelse, steget støt fra 75,2 procent i 2002 til 78,1 i 2012. En bevægelse som samtidig rummer et markant skift i uddannelsesvalg- og veje – mod de gymnasiale uddannelse. I 2002 gik 29,5 procent af en årgang i gang med en erhvervsuddannelse og 45,7 procent en gymnasial ungdomsuddannelse. I 2012 var disse tal henholdsvis 23,3 og 54,8 (kilde: Undervisningsministeriets statistikbank - <http://statweb.uni-c.dk/Databanken/uvmdatabew/fullClient/Default.aspx?report=EOU-gsk-overg3-tiludd-fra10&res=1280x646>). For en analyse af denne udvikling

dannelsessystemet. For dels er der ikke den samme efterspørgsel på unge-arbejde, som tidligere efterlod skolepladser tomme, når 7.-10.-klassedrenge tog på havnen. Dels kan havnen ikke længere beskæftige samme antal ufaglærte som tidligere; den nye fiske- og følgeindustri efterspørger i højere grad uddannet arbejdskraft – den ufaglærte arbejdskraft er blevet erstattet af maskiner eller outsourcet. Og endelig er der i dag en anden og mere systematiseret opmærksomhed på, at de unge får en uddannelse.¹³⁹

Den stigende kontakt til uddannelsessystemet, som følger af både ændringerne i de lokale erhvervs- og fordelingsstrukturer og af et øget politisk fokus på og krav om, at unge skal have en ungdomsuddannelse¹⁴⁰, er i høj grad kontakt med en institution, der medierer og tager afsæt i logikker og praktikker, der ikke umiddelbart er i overensstemmelse med de logikker og praktikker, der har domineret lokalt og stadig dominerer blandt fiskeriarbejderne. Ikke nok med at ungerne holdes i uddannelsessystemet i længere tid – og længere væk, i Hjørring efter 9. klasse – det er også et system, der for mange fiskeriarbejdere associeres med *spild af tid, ballade, skæld ud, ikke at høre til*. Et system og sted der ikke sådan uden videre giver mening – heller ikke selvom de selv og alle mulige andre italesætter uddannelse som meningsfuldt.

Dette har helt centralt at gøre med, at fiskeriarbejderne og byen som havneby historisk har og til dels fortsat prissætter praktiske evner og erfaringer højest. At man *ik' ka' lære' og fisk' fra skolebænk'n* (Fiskeskipper Torben) står som rygraden i mange af fiskeriarbejderfamiliernes uddannelsesrelaterede orienteringsprincipper og markerer på samme tid fiskeriarbejdernes inkorporerede tro på og opbakning til de lokale erfaringer, den praktiske sans for det praktiske arbejde og afstanden til de nye generationer og uddannelsessystemets orientering mod videnskabelig erfaring; det vil for fiskeriarbejderne sige, negationen på det praktiske mesterskab de selv har opnået, og opnået en legitim position i lokalsamfundet gennem, ved at være til stede aktivt i livet uden for uddannelsessystemets murer.

139 Ikke mindst systematiseret ved, at Ungdommens uddannelsesvejledning, UU-Hjørring, følger og bistår alle unge med vejledning, frem til de er 25 år. Her holdes med andre ord styr på og opsyn med, hvorvidt de unge får en ungdomsuddannelse.

140 I den siddende regerings grundlag arbejdes bl.a. med en målsætning om, at 95 % af en årgang senest i 2015 skal have minimum en ungdomsuddannelse (Regeringen 2011:13).

Omdrejningspunktet og det analysegenererende spørgsmål i denne del af afhandlingen er: Hvordan forholder voksne og unge sig til uddannelse i en situation, hvor det ikke længere kan betale sig for de unge, hverken økonomisk eller symbolsk, at tage på havnen? Hvad er det for indstillinger til uddannelse og uddannelsessystemet, der dominerer blandt de voksne – blandt fiskeriarbejderne såvel som hos *skrivebordsfolket*? Og hvordan reproduceres og konverteres disse af de unge til uddannelsesstrategier – og muligheder for migration og mobilitet? Hvad gør det muligt henholdsvis umuligt at blive i Hirtshals og hvordan fordeler disse (u)muligheder sig mellem de unge? Det teoretiske udgangspunkt er stadig Bourdieusk med et analytisk fokus, hvor relationer til det 'subjektive' i udstrakt grad er analyseret som konstitueret gennem bestemte relationer til og kampe om en fortid og fremtid – medieret gennem medlemskab af en social gruppe, primært familien¹⁴¹, bliver de unges uddannelsesstrategier også et spørgsmål om, hvordan og med hvilken *lethed* de forandrer/reproducerer deres familiære arv – en arv som de unge i forskellig grad og med forskellige omkostninger må gøre sig symbolsk fri af.

Men inden vi går til analyserne, skal materialet, de baserer sig på og måden det er blevet til og kommet i stand på, have et par ord.

141 Men, som en del af den familiære arv, også klasse- og lokalt tilhørsforhold. Se bl.a. Bertaux & Bertaux-Wiame (1997) og Bourdieu (1988a & 2005a).

Interviews: *en forvrænget samtale*

Det empiriske materiale til denne del af afhandlingen består af en række interviews med fokus på social livsbane; dvs. interviews der sigter på at indfange den enkelte aktørs fortælling om sin sociale livsbane og stillingtagen til og i et aktuelt socialt rum. Som påpeget i afhandlingens indledning, så har jeg i tilrettelæggelsen og udførslen af mit feltarbejde i Hirtshals orienteret mig mod observationer af lokale logikker og praktikker førend interviewene. At komme tæt på og få en fornemmelse og oplevelse af, hvad der rører sig, hvordan der tales og gøres i Hirtshals – særligt hos fiskeriarbejderne, har på mange måder teoretisk funderet til en start, men siden i relation til mine første observationsforløb vist sig at være en effektiv strategi til at begrænse de forvrængninger, som her betragtes som en uomgængelig del af forskningsinterviewet og som følger af sociale hierarkier og fremmedhed. (Callewaert 2003:320) For uanset min tilstedeværelse så hverken var jeg, blev jeg eller er jeg hirtshalsbo. Projektets etnografiske tilgange, hvor jeg har tilstræbt en bevægelse mod at blive en ikke-observerende deltager, på skibet og på fabrikken, iværksattes med henblik på at forsøge på egen krop og i eget sind og sprog at komme tæt på og erfare, hvad fiskeriarbejdere erfarer og hvad Hirtshals er for et sted, men – og dette er helt afgørende – ikke med en forventning om eller forståelse af, at min deltagelse alene kunne være kilde til kundskab; uanset min tilstræbte *nærhed*, bliver jeg ikke fisker, filetpige eller ung i Hirtshals. Mine observationer i og af Hirtshals sigtede med andre ord mod at komme tæt på lokale logikker og praktikker, men altså ikke med en tro på at blive dem kropsligt og mentalt til dels.

Som nævnt i afhandlingens første del, er det styrende teoretiske afsæt for dette Bourdieus krav om, at der i enhver empirisk forskningspraksis må foretages et dobbelt brud: et med aktørernes spontane erfaringer og et med videnskabsmændenes spontane teoreticisme, i praktikteoriens navn, således at bruddene er nødvendige i såvel interviews som i observationer (Bourdieu 1997a:89, Bourdieu & Wacquant 1996:194). En forudsætning for dette er først og fremmest, at der forud for en analyse af den subjektive tolkning af verden må foretages, som det også fremgår af Emile Durkheims første sociologiske (metode)regel (Durkheim 2000:58), en systematisk fjernelse af enhver form for forudindtaget forståelse. Dette fordi aktørernes forestillinger og vurderinger varierer systematisk, afhængigt af deres objektive placering i den sociale struktur (Bourdieu 1988a). Nu er hverken ambitionen eller ærindet med denne afhandling at opgøre – eller måske mere præcist kortlægge – de objektive positioner, der tilsammen udgør Hirtshals som socialt rum. Alligevel fungerer dette perspektiv som et metodisk princip; at den enkelte aktørs synspunkt må analyseres i tæt relation til hendes syns-punkt – dvs. det punkt i det sociale rum hun ser, handler og udtaler sig fra.

En første implikation af dette er, at interview som metode til at generere subjektiv erfaring som data ikke i sig selv giver nøglen til en forklaring, men i stedet er det, som skal forklares (Bourdieu et al. 1999:607ff). På et niveau fordi der som anført ovenfor er tale om, at den interviewede taler ind i og ud fra en række veletablerede, inkorporerede logikker og praktikker. På et andet niveau fordi forskningsinterviewet, uagtet dets kundskabsambitioner, i første og sidste ende er en social relation som alle andre. (Callewaert 2003:314)¹⁴² I sine metoderefleksioner i det kollektive og interviewfunderede værk *Weight of the World* peger Bourdieu netop på, at „(...) all kinds of distortions are embedded

142 „At arbejde med den teoretiske forskel mellem kvantitative undersøgelser (spørgeskema) og kvalitative undersøgelser (interview) skjuler det faktum at begge retninger bygger på en social interaktion (fra person til person og med større bevidsthed) og udført indenfor rammerne af de grænser der er sat af de sociale strukturer (overindividuel og mere ubevidst).“ (Callewaert 2003:314)

in the very structure of the research relationship.“ (Bourdieu et al. 1999:608)¹⁴³ Der er altså tale om en grundlæggende opmærksomhed på forvrængninger i den kommunikation, som interviewet er; forvrængninger der, som følge af strukturen i relationen mellem interviewer og den interviewede, bliver interviewerens påtvunget, hvis ikke man bevidst væbner sig imod dem ved at opdage dem og beherske dem. Dette er så at sige hovedopgaven i etableringen og gennemførslen af et forskningsinterview. Men hermed ikke sagt at man helt kan ophæve afstanden mellem interviewer og den interviewede og etablere en magtfri kommunikation. Der er altid en vis magt i og på spil i mødet og relationen mellem to mennesker. Men ved at tænke i og arbejde med at der er tale om afstande, forsøger jeg at begrænse effekterne af de asymmetrier, der består i, dels at det er mig der tager initiativ til interviewet og som har nogle specifikke mål med *samtalen* og dels i den bagvedliggende sociale relation mellem mig og den interviewede, hvor vi hver især har vores placering i hvert vores hierarki. (ibid:609)

Forvrængninger i praksis

Inspireret af interviewtilgangene i *Weight of the World* har jeg i mine interviews forsøgt at kombinere på den ene side et fokus på interviewpersonen og det unikke i hendes livshistorie og på den anden side en metodisk konstruktion af interviewpersonen og hendes udsagn og gestikuleren på baggrund af min viden om hendes objektive livsvilkår.¹⁴⁴ I praksis betød det en balancegang mellem to gensidigt afhængige dele. Dels at agere på alt det, der spiller ind i

143 Grundantagelsen er her, at interviewsituationen er en social interaktion eller relation, der indeholder og aktualiserer objektive strukturerer (Bourdieu et al. 1999:608-609). Denne grundantagelse adskiller sig fra mere fænomenologiske (Bech-Jørgensen 2001 & Kvale 1997), socialpsykologiske (Andersen, Dausien og Larsen 2005), konstruktivistisk-interaktionistiske (Järvinen 2005) og post-strukturalistiske (Staubæs og Søndergaard) tilgange – her begrebsættes interviewet overvejende som et møde eller en social interaktion. For en nærmere diskussion og udredning af relationen mellem disse og Bourdieus tilgang til interviewet, se bl.a. Prieur 2002 og Glasdam 2007.

144 Livsvilkår som hun på et strukturelt niveau har til fælles med hele sin kategori, men som jo netop, når optikkens snævres ind på den enkelte, ikke kan sættes lig med den enkeltes dispositioner, orienteringsprincipper og præferencer. Det, der ser ens ud oppefra, er fyldt med forskelle, når man zoomer ind. Men altså forskelle, der har afsæt i nogle ens livsforhold. Med Callewaerts ord: „(...) at høre det partikulære forudsætter at man hører den strukturelle baggrund som det partikulære baner sig vej igennem.“ (Callewaert 2003:326)

selve den aktuelle interaktion, sådan at den interviewede selv kan tilegne sig spørgsmålene og ikke er fremmed for og måske endda kan relatere til dem. At spørgsmålene og hele interviewforløbet giver mulighed for, at den interviewede kan tale *frit* – eller så frit som muligt. Og dels løbende – før, under og efter interviewet – at operere med en opmærksom på ikke at spørge eller konkludere for at blive bekræftet i mit kendskab til de objektive livsvilkår.¹⁴⁵

På samme tid som mit kendskab til livet i Hirtshals var en indgang til at stille en række spørgsmål, der oplevedes af mine informanter som relevante og som stillet på en acceptabel måde, var det altså også en potentiel forhindring for at stille spørgsmål og få svar, der ikke var for- og/eller indforståede. Det samme gjaldt min brug af *skagenskortet*; dvs. min personlige relation til livet i en havneby *på den rigtige side af fjorden*, som det ofte hedder, når man lokalt skal markere, hvor i Nordjylland man er fra. For ud over et afsæt i mine observationer i og af Hirtshals, suppleret af læsninger af historisk og statisk materiale om Hirtshals, forsøgte jeg også at begrænse effekterne af og ved de asymmetrier, der her betragtes som en del af forskningsinterviewet, ved at fremhæve min relation til Skagen. Over for mine informanter lagde jeg tryk på, at mit engagement i Hirtshals skulle ses i relation til et personligt engagement, mere end i relation til min beskæftigelse og position som Ph.d.-stipendiat med sæde i København. Et engagement som jeg understregede ved at gøre brug af min nordjyske dialekt (som nødvendigvis for længe siden er blevet aflagt, når det har handlet om mit liv i København), fremhæve en forståelse for og optagethed af lokale omstændigheder og referere til egne erfaringer som opvokset i Skagen.

For interviewpersonens forestillinger om, hvad der skal ske og hvad der skal tales om, spiller helt oplagt også en rolle for, hvordan den sociale struktur i interviewsituationen aktualiseres. At spille *skagenskortet* var derfor en måde

145 Det gjaldt altså både om at reducere såvel som at bevare en vis afstand i relationen, sådan at jeg blev i stand til at møde interviewpersonens sociale strategier på en anden måde, end de kendes fra og erkendes i hverdagen. Dvs. spørge til uddybelser, bringe andre perspektiver på banen – komme tæt på uden at blive indforstået. Her har en opmærksomhed på Bourdieus homologibegreb været aktivt og hjælpsomt. Således bestræbte jeg mig på, om end det ikke altid lykkedes, at aktivere en mistro og undren, når interviews gik for let og var for indforståede. For kunne det ikke skyldes, at vi – informant og jeg – indtog homologe positioner og derved ikke aktiverede og kom ned i de selvfølgelig og naturaliserede lag. Callewaert taler i den forbindelse om, at der kan opnås en vis affinitet „På basis af en homologi i en social position, uden at man er personlige bekendte.“ (1998:131)

at overkomme og begrænse den relativt store afstand, der strukturelt set er mellem hovedparten af mine informanter og mig. Det, at jeg blev identificeret som *skawbo* frem for *københavnersnude*, hjalp til at etablere et niveau af tillid og fortrolighed, som ellers havde været om ikke umulig så svær at opnå, fordi jeg (/min position) som akademiker fra København sammenfatter mange af de markører, som en stor del af hirtshalsboerne generelt og fiskeriarbejdere især positionerer sig i opposition til; *skrivebordsfolket* – og oven i købet fra *Tjøvenhavn*. Og det tror – og troede – jeg var særligt vigtigt i en situation, hvor reproduktionsmulighederne i Hirtshals ikke længere har samme stabilitet som i de gode gamle dage – og det ikke mindst hjulpet på vej af øgede krav om og institutionalisering af uddannelse. En udvikling som ikke alle i Hirtshals har mulighed for at tage del i og være begejstret for, og som generelt er med til at bevæge de unge væk fra Hirtshals. I det lys er det måske særligt afgørende, hvem og hvordan der spørges til migration, mobilitet og uddannelse. Er det åndsarbejderen fra København eller er det *skawboen*?

Det var gennemgående, at i det interviews, hvor mine informanter anerkendte og genkendte min relation til Skagen, som oftest interviews der var kommet i stand via min kontakt til og mine kontakter på havnen, var tilliden størst og snakken gik lettest. Oplevelsen var, at informanterne ikke holdt sig tilbage, heller ikke når det gjaldt ømtålelige emner som afskedigelser, skilsmisser, konkurser, (mangel på) uddannelse, byens udvikling, relationen til forældrene, boring af scootere, etc. Her blev jeg budt på øl, for *Sune, du ka' nok klare en bajer, ik'* (Katrines far), men glemte samtidig i flere situationer at spørge uddybende ind til nogle af de selvfølgeligheder, der prægede interviewene. Flere steder i disse interviews afsluttes, stoppes, begyndende beskrivelser af forskellige forhold med ... *men det kender du jo alt til fra Skagen* eller ... *men sådan er det jo også oppe i Skagen*. Frem for at spørge efter uddybende beskrivelser eller hvad det betød for dem, accepterede jeg det i stedet, fordi jeg til en vis grad var forblindet af, at snakken flød – og af at jeg troede, jeg vidste, hvad de hentydede til¹⁴⁶.

146 I disse interviews fik jeg ikke i tilstrækkelig grad stillet „dumme“ spørgsmål, dvs. spørgsmål til de tavse forudsætninger, doxa, og derved beskrivelser af *common sense*.

Anderledes stod det til med de interviews, der var kommet i stand via min kontakt til uddannelsessystemet – det lokale skolecenter og ungdomsuddannelserne i Hjørring. Her blev der *ikke* serveret øl, for det gør man ikke til uddannelsesfolk, og generelt var der en anden mistro til min person og mit ærinde. I flere tilfælde udviklede interviewene sig positivt og det måske fordi, jeg hyppigt refererede til mit lokale kendskab og til min relation til Skagen: (...) *nu er jeg jo selv opvokset i Skagen* og (...) *hvad siger I til at boreriggen har lagt til kaj*.¹⁴⁷ Men interviewene var sjældent lige så „lette“, som der hvor jeg blev eller kunne være blevet budt på øl. Til gengæld er der i disse interviews ikke mange „forblindelser“. Dels fordi mine informanter ikke i udbredt grad refererede til mig som *skawbo* og dels fordi, jeg var anderledes på arbejde for at få interviewene til at glide.

Opsamlende har aktiveringen af *skagenskortet* og feltarbejdet forud for interviewene ikke annulleret alle „forvrængninger“ og ophævet alle afstande mellem mine informanter og mig. At spille *skagenskortet* har derfor handlet om at begrænse – ikke fjerne – de forvrængninger, et interview i princippet altid vil afstedkomme.

Informanter og informationer om livets historie og historiens liv

Samlet har jeg foretaget 26 interviews, som alle har været rettet mod arv og erhverv og sigtet på at indfange beskrivelser af den enkelte aktørs sociale løbebane; dvs. de sociale mekanismer der begunstiger eller autoriserer den almindelige oplevelse af livet som en enhed og en helhed. Interviewene har derfor især været centreret omkring relationer mellem erhverv, familie, lokalitet og uddannelse og ved også at spørge til og i flere tilfælde interviewe ældre generationer i familien, har jeg tilstræbt at producere data, der muliggør rekonstruktionen af, hvordan den samlede kapital, der knytter sig til en aktuel social position i Hirtshals, er udtryk for forskelle i og kampe om tilegnelse af kapital, der over generationer er videregivet fra forældre og slægten gennem en op-

147 Under mit ophold lagde Hirtshals Havn for første gang kaj til en borerig, der skulle renoveres. Denne kunne ses fra hele byen og var noget af et tilløbsstykke.

vækst under bestemte historiske og sociale betingelser¹⁴⁸. Det vil med andre ord sige, at jeg i interviewene har forsøgt at indfange socio-historiske forhold: interviewpersonens, forældrenes og bedsteforældrenes erhverv og erhvervshistorie, uddannelse og uddannelseshistorie, opdragelsesprincipper i hjemmet, afholdelse af højtider, tilknytning til lokalsamfundet, etc.

Fra spørgsmål om relationer til og oplevelser af familie og social baggrund til spørgsmål i relation til aktuel stillingtagen til uddannelse, det at bo i Hirtshals og forventninger til fremtiden (se bilag 1 & 2). Jeg har yderligere tilstræbt at få et bredt spektrum af det sociale rum i Hirtshals repræsenteret – høj som lav, ung som gammel. For at spænde det sociale rum ud og have noget at relatere *mine* fiskeriarbejdere til – og ikke mindst også for bedre at få greb om de unges uddannelsesstrategier. Nogle er spurgt via mit feltarbejde i byen og på havnen, andre via kontakt til ungdomsuddannelserne Stx og Htx i Hjørring¹⁴⁹, det lokale skolecenter i Hirtshals og den samlede 10. klasse i Hjørring. I alt er der tale om 11 unge fordelt på disse uddannelsessteder og 15 voksne – nogle fiskeriarbejdere, nogle *skrivebordsfolk*, nogen forældre til de unge andre ikke, men alle bosatte i Hirtshals. (se bilag 3-5)¹⁵⁰

Fordi jeg havde at gøre med informanter levende under positionelt forskellige betingelser, var det hverken muligt eller ønskværdigt at arbejde med en relativt standardiseret og struktureret interviewguide. I stedet arbejdede jeg med og ud fra en semistruktureret guide, der var ordnet omkring temaerne social baggrund, arbejde og erhverv, uddannelse og fremtid og Hirtshals – og som kunne tilpasses den enkelte informant. Som beskrevet ovenfor, så forsøgte jeg så vidt muligt at være velinformeret om mine informanter, om deres plads i det sociale rum, så jeg kunne stille relevante spørgsmål; dvs. målrette mine

148 Jeg har i mit interviewarbejde også skelet til Daniel Bertaux' etnosociologiske tilgang til og greb om interviewet. (Bertaux & Bertaux-Wiame 1997, Bertaux 2003 & 2005) Et greb der sigter på at producere et materiale, der kan illustrere, hvordan de sociale strukturer helt konkret har at gøre med „(...) agency, action [and] courses of situated action.“ (Bertaux 2003:3)

149 Dvs. det der i dag betegnes som det almene gymnasium, Stx (studentereksamen) og det tekniske gymnasium, Htx (højere teknisk eksamen). Uddannelser der begge er treårige.

150 Man kunne, og burde måske også, have inkluderet informanter fra andre byer, eventuelt Hjørring, for bedre at fange stedfaktoren; forskelle i sted og stedets betydning mellem byer. Her er arbejdet og analyserne imidlertid begrænset til et sted, men med et fokus på sociale afstande og forskelle – på tværs af det sociale rum, mellem generationer og inden for fiskeriarbejderklassen.

spørgsmål til den enkelte interviewperson, så de gav mening for ham/hende.¹⁵¹ Jeg indledte som oftest interviewene med spørgsmål, der gik på mere generelle forhold. Fødselssted og *hvor er du vokset op*, for at få interviewet i gang. Herefter spurgte jeg til beskrivelse af en almindelig dag og på baggrund heraf, spurgte jeg ind til livsspecifikke forhold. Eller med Bourdieu: positionelle forhold – *hvad vil det sige, at du er træt af skolen? Hvordan kom du i gang med det arbejde?* I nogle tilfælde var det oplagt at forfølge et arbejdsspor, personens erhvervshistorie, i andre tilfælde var det skole og uddannelse – men i alle tilfælde bestræbte jeg mig på at få beskrivelse af alle temaer i min guide.

Men som med *skagenskortet*, så gik det ikke lige let. Eller det vil sige, at jeg under transskriptionerne af interviewene og den efterfølgende ordning af dem blev opmærksom på, at jeg flere steder i et forsøg på at fastholde og sikre, at jeg fik fat på et centralt punkt i livsbanen, stillede spørgsmål, der så at sige førte interviewpersonen tilbage på sporet – tilbage til sin historie: *Vi kom fra, at du havde afsluttet niende klasse?* Eller: *Efter at du var blevet sagt op hos [navn på virksomhed], hvad skete der så?* På den måde bidrog jeg til at reproducere interviewpersonens livshistorie som et sammenhængende og lineært narrativ, eller det Bourdieu kalder den *biografiske illusion*. (Bourdieu 1997a:79ff)¹⁵² Så selvom ambitionen har været at skabe en situation, hvor jeg kunne indtage en position mellem det indforståede og det fremmede, og hvor interviewpersonen kunne føle sig sikker på ikke at blive udleveret, har der altså været nogle blinde punkter, forblindelser, i min gennemførelse af de enkelte interviews.

Analytisk systematik

Såvel som at interviewene er blevet til i relation til et vist kendskab til Hirtshals – til dens historie, sociale struktur og liv – er de også blevet analyseret i relation

151 Denne tilgang adskiller sig helt afgørende fra fænomenologiske tilgange, der generelt arbejder med, at man skal parkere sine forhåndsantagelser og vaneforestillinger uden for interviewrummet (fx Bech-Jørgensen 2001:49 og Kvale 1997:49).

152 „Man kan uden tvivl med rimelighed formode at den selvbiografiske fortælling altid (i hvert fald til en vis grad) lader sig lede af en interesse efter at give mening, at være fornuftig, at fremhæve en logik der på samme tid er retrospektiv og prospektiv, at understrege en konsistens og konstans, – ved at etablere nogle forståelige relationer, som fx årsag-virkningrelationen mellem forskellige på hinanden følgende situationer, der dermed konstitueres som etaper i en nødvendig udvikling.“ (Bourdieu 1997a:80)

til dette kendskab. Der er med andre ord ikke vandtætte skodder mellem mine observationer i og af Hirtshals og så interviewene. Interviewene blev foretaget under den sidste del af mit feltarbejde, men indgår som en del af dette feltarbejde, og i mine objektkonstruktioner og analyser har interviews, observationer og historisk materiale indgået på kryds og tværs af hinanden. Om end de vægtes forskelligt i afhandlingens to dele. I denne del er det interviewene, der er i fokus og udgør den primære del af det materiale, der analyseres på. Og det får og har naturligvis nogle konsekvenser for, hvad jeg giver og hvordan jeg kan give udsagnskraft til materialet i sin helhed og i sine dele.

Ligesom i afhandlingens første del analyseres der nedefra, men her med et fokus på hvordan den familiære arv, og herunder også et bestemt lokalt tilhørsforhold, i mere eller mindre grad transformeres, når nye generationer aktivt erhverver sig deres arv – som unge i og af et uddannelsessystem. Udgangspunktet er altså stadig, at aktøren fødes ind i og opdrages i relation til en bestemt social kontekst, hvor bestemte distinktioner og orienteringsprincipper inkorporeres – en *habitus* produceres i relation til bestemte sociale strukturer. I det lys analyserer jeg mine informanternes beskrivelser og tilkendegivelser som udtryk for den mening, det er muligt – måske nærmere bestemt nødvendigt – for dem i relation til deres aktuelle sociale position at tilskrive deres sociale løbebane og sociale situation og position¹⁵³.

Og det gør jeg velvidende, at jeg ikke konstruerer „(...) hele sættet af objektive relationer der har forbundet agenten (...) med alle de andre agenter der har været involveret i spillet i det samme felt, og som har været konfronteret med det samme rum af muligheder.“ (Bourdieu 1997a:88) I mit arbejde med og i produktionen og analyserne af interviewmaterialet har denne fordring mere været et orienteringsprincip end en målsætning. En måde at gå til og forstå og fortolke materialet. Mit arbejde med og aktivering af et begreb om socialt rum og en tilhørende og gennemgående relationel optik orienterer konstruktionen og analysen af mit genstandsfelt – Hirtshals, fiskeriarbejdere og

153 Dvs. at jeg fortsætter med at analysere og gå til aktørernes logikker og praktikker som udtryk for interesser og investeringer i et spil, som de ikke er bevidste om, de spiller, men som de er disponeret for at spille; en sans for spillet de har fået gennem et liv under bestemte betingelser og som de derfor har i kroppen (*habitus*).

unges uddannelsesstrategier. Det vil sige hele mit feltarbejde – men altså uden at der er tale om, at *hele sættet af objektive relationer* er opgjort.

I relation til interviewproduktionen har jeg således prøvet at give analytisk opmærksomhed til både et historisk og et aktuelt perspektiv på relationer til familie, erhverv, lokalsamfund og uddannelse – og analyseret dem i relation til og som udtryk for en bestemt stedsans. Dette ud fra den teoretiske pointe, at „Hvis vi er i stand til at lokalisere og forstå agentens standpunkt, dvs. syns-punkt, bliver vi i stand til at stille spørgsmål og til at forstå svarene som ‘nødvendige’ svar, som svar der følger af nødvendighed fra dette standpunkt, som er et syns-punkt.“ (Callewaert 1998:134) Relationen mellem standpunkt og syns-punkt, mellem disposition og position, mellem vision og division, forklares og forstås¹⁵⁴ opsummerende ud fra, at standpunktet helt grundlæggende henter betydning og mening, bliver nødvendigt, noget der må og skal siges, i relation til syns-punktet; den enkelte aktørs stedssans.

Interviewene kvalificeres og gives altså udsagnskraft gennem en analytisk opmærksomhed på 1) hvordan den enkeltes fortælling om sin sociale løbebane på samme tid sker med afsæt i og er med til at fastholde og reproducere hendes aktuelle position og 2) hvordan den enkeltes fortælling rummer vidnesbyrd om, hvad der har gået og går for sig, når en social arv skal erhverves.

Til nedbrydelsen, oparbejdelsen og ordningen af interviewmaterialet har jeg arbejdet med tre analysestrategier.¹⁵⁵ som hver især stiller skarpt på bestemte forhold i og områder af dem. Det drejer sig om analyser af relationer mellem uddannelse og social klasse, uddannelse og køn og uddannelse og social kapital. Analysestrategierne er konstrueret sådan, at de i videst muligt omfang har deres udspring i materialet og *tillader* en nærhed over for det, uden at kategorierne er givet på forhånd. Ud fra en præmis om at teori og empiri ikke kan eller skal adskilles (Bourdieu 1997a:16), har jeg arbejdet med et fokus på relationerne mellem materiale og kategoriseringer, hvor jeg har bestræbt mig

154 Bourdieu insisterer i sine refleksioner over interviewet (og generelt) på, at forklaring og forståelse ikke kan adskilles; man kan ikke forklare uden at forstå og vice versa (Bourdieu et al. 1999:613).

155 Analysestrategierne relaterer sig til og er en del af konstruktionen af afhandlingens genstandsfelt og objektkonstruktion; og derfor nogle som relaterer sig til det kompleks af forhold, som disse konstruktioner udgøres af.

på at give god plads og prioritet til materialet.¹⁵⁶ Dette betyder, at konstruktionen af analysestrategierne ikke har været noget, der blev fastlagt til en start og én gang for alle gennem en slags *teoretisk åbenbaring*, men noget der „(...) bygger på serier af små rettelser og ændringer, der udspringer af selve det sociologiske håndværk, det vil sige den samling af praktiske principper, der styrer en lang række små, men afgørende valg.“ (Bourdieu & Wacquant 1996:209)

På jagt efter uddannelsesstrategier

At jeg har arbejdet ud fra en teoretisk præmis om og med en analytisk opmærksomhed på, at det at udtale sig helt grundlæggende står i relation til *at tale ud fra* en specifik position, en specifik stedsans – dvs. med en bestemt habitus – udfordrer i nogen grad de interviewedes udsagnskraft. For habitusbegrebet er jo netop etableret og udviklet med henblik på at gøre rede for det paradoks, der består i, at menneskelig handlen kan være målrettet, uden at den handlende har målet klart for sig. (Bourdieu 2005a:197) Så hvis aktøren ikke kan formulere sig om målet med sine handlinger, fordi de er lagret som praksis, som et praktisk mesterskab, hvad er det så, aktøren formulerer?

Her indsætter og opererer Bourdieu med en distinktion mellem regel og strategi. For aktøren kan godt bekræfte eller selvstændigt formulere en given regel – som det for eksempel dominerer i interviewene, *at uddannelse er godt og uden uddannelse er chancerne for et godt liv dårligere end de er med* – men samtidig have en praktisk sans for et liv uden, eller med ganske lidt, uddannelse.¹⁵⁷ Det vil med andre ord sige, at aktøren i interviewet kan tilslutte sig en regel men i praksis anlægge strategier, der ikke umiddelbart bekræfter reglen.

156 Som tidligere omtalt så handler en central del af det videnskabelige konstruktionsarbejde om at bryde med forforståelser og dominansforhold indlejret i begreber, dispositioner og positioner: „I en forskningsmæssig sammenhæng er det første skridt i alle sådanne tilfælde at koncentrere sig om en analyse af det sociale konstruktionsarbejde, der er indfældet i det prækonstruerede objekt. Det er her, det kan lade sig gøre at foretage et brud.“ (Bourdieu & Wacquant 1996:210)

157 Bourdieu analyserer blandt andet, hvordan ægteskabsstrategier i Kabylien til en start ser ud til at følge et bestemt sæt af regler, men ved at ved at indføre habitusbegrebet bliver det klart, at et sådan regelsæt ikke findes i hovedet og kroppen på folk, når den skrider til værks. Dette selvom folk, når de bliver spurgt, henviser til reglen. I deres hoved og krop fungerer en praktisk sans for et klogt giftermål (Bourdieu 2005a:143).

Strategi er således ikke synonym med et bevidst valg guidet af rationel kalkulerings og etiske og affektive motiver, men derimod et begreb der sigter mod det praktiske mesterskab, som deltagelse i et specifikt område af det sociale rum betinger og kræver.¹⁵⁸ Der er tale om et praktisk handlingsberedskab, en fornemmelse for at gøre sig på socialt set acceptable måder, en praktisk sans som er erhvervet over tid og gennem kendskab til og erfaringer med dette specifikke område af det sociale rum og som fungerer på et førbevidst og førdiskursivt niveau. (Bourdieu 1986b:111)¹⁵⁹ Men denne fornemmelse for at handle *rigtigt* eller „Implementation of (...) classificatory schemes handled in a practical, pre-reflective state“ (ibid.:114) er ikke ligeligt fordelt. Ikke to positioner er ens og det er derfor, Bourdieu stiller det omfattende krav, at for at begribe og gribe om aktørens udsagn – sådan at det ikke blot kategoriseres som en simpel reproduktion af eksplicitte normer eller en markering af regulariteter, men derimod integrerer disse normer og regulariteter som et aktivt og generativt princip – „(...) one must reflect on the different modes of existence of the principles of regulation and regularity of practices.“ (ibid.:114) Når der i afhandlingens empiriproduktion er arbejdet med andet end interviews, er det således også for at blive i stand til ikke kun at navigere i forhold til og stille *de rette* spørgsmål under interviewet, men også at relatere aktørernes subjektive intention og fortolkning, sådan som disse deklarerer i et interview med observationer af, hvordan disse materialiserer sig i praksis.¹⁶⁰

Som en del af disse observationer indgår også en række klasserumsobservationer, som jeg desværre ikke har fået ordnet og gransket i en grad, så de kan

158 Til at forklare sit begreb om strategi anvender Bourdieu til tider en spilallegori og påpeger, at et hvilket som helst spil består af et regelsæt, men at man deraf ikke kan sige præcist, hvordan spillet kommer til at forløbe. For hvordan aktørerne agerer og reagerer afhænger (jo) af deres position – relationen mellem den samlede mængde kapital (inkorporeret i habitus) og de regler (den vekselkurs), der gælder inden for et specifikt spil (felt) (Bourdieu 1986b:113).

159 Som kropsliggjorte teknikker i Marcel Mauss' forstand. (Mauss 1973)

160 Når Bourdieu taler om det dobbelte brud – et med aktørernes spontane erfaringer og et med videnskabsmandens spontane teoreticisme – så gælder det for alle dele af empiriproduktionen; også i relationer mellem de forskellige empiridele. (Callewaert 1998:119)

indgå som en selvstændig del af afhandlingen.¹⁶¹ Derfor er det også småt med henvisninger til disse observationer i de foregående og -stående analyser, men de indgår alligevel som en slags mumlen i baggrunden – som et kendskab til hvad der går for sig, når mine unge informanter går til og gør sig i uddannelsessystemet. Jeg har siddet med i undervisningen som overvejende, ikke-deltagende observatør placeret forskellige steder i klasserummet med en notesbog, i en 2.g-klasse på det almene gymnasium (Stx) og en 1.g klasse på det tekniske gymnasium (Htx) – begge steder i to uger¹⁶². Forud for begge observationsforløb havde jeg bedt ledelsen på de to uddannelser om at placere mig i en klasse med et repræsentativt antal af unge fra Hirtshals, men uden at informere mig på forhånd om, hvem det var. Dette skulle fremgå af de sociale interaktioner i klasserummet. En ambition med klasserumsobservationerne var nemlig at se, hvordan sted – det at komme et sted fra – kom i og var på spil i klasserummet; som forskelsmarkører der på forskellig vis og af forskellige elever aktiveres. Som et supplement til klasserummet observerede jeg også på togturen til og fra Hjørring, når de unge skulle til og fra deres ungdomsuddannelse, aflagdes lokale kendetegn som dialekt, diskuteredes forskelle mellem dem og os, italesattes Hirtshals på bestemte måder, etc.

Når jeg benytter mig af og oparbejder et strategibegreb, er det altså også med afsæt i disse observationer. Observationer, der lægger sig til det samlede empirikorpus og som udover at give mig nogle klare billeder af, hvad der går for sig i og omkring uddannelsessystemet – dvs. se bagom reglen – også er med

161 Tid og plads og disponering af disse i relation til afhandlingsarbejdet og udviklingen i afhandlingsarbejdet, bærer den største skyld. Da jeg så at sige kom til klasserumsobservationer, var jeg et sted i afhandlingsarbejdet, hvor jeg enten måtte omstrukturere eller redefinere i en grad, så fravalget af en systematisk bearbejdning af klasserumsobservationerne blev foretrukket. Også selvom det umiddelbart betyder, at det er beskrivelser af og indstillinger til uddannelse, der kommer til at stå som og udgøre uddannelsessystemet. Det er altså ikke opgjort indefra af mig, men af beretninger om og erfaringer med uddannelse og uddannelsessystemet blandt mine informanter. Den rolle, uddannelsessystemet spiller i forhold til at sætte en bestemt dagsorden og promovere nogle bestemte logikker og praktikker, udfoldes således ikke i sin helhed, men skitseres via mine aktører.

162 Fra Stx-klassen har jeg interviewet Katrine, Julie og Lasse. Fra Htx-klassen har jeg interviewet Rikke. Jakob og Kasper, der også går på Htx, fik jeg kontakt til via forespørgsler i lærerværelset. Interviewene med de fire unge fra Hjørring ny tiende kom i stand med hjælp fra skolen. Både her og på Htx bad jeg om, at de elever, de foreslog mig, skulle være repræsentative for elevårgangene – altså ikke kun de gode eller dårlige elever. Herudover har jeg også interviewet lærere, ledere og UU-vejledere på både folkeskole og ungdomsuddannelsesniveau – af hensyn til anonymitet opgøres deres institutionelle tilknytning ikke.

til at give et grundlag for at *spørge* bagom reglen, fx: *Nu siger du at det er vigtigt med uddannelse, kan du beskrive det nærmere, for jeg kan se at I ikke gør tingene på samme måde i klassen?*¹⁶³

Med strategibegrebet forsøger jeg at arbejde med og indfange det forhold, at der er en form for, eller former for, rationalitet på spil, når mine aktører udtaler sig, orienterer sig og *praktiserer* sig. Men ikke i traditionel forstand som en bevidst kalkule over, hvad der bedst kan betale sig¹⁶⁴, men derimod som en historisk betinget, førbevidst og inkorporeret praktisk fornemmelse for, hvad og hvordan det bedst kan betale sig at investere. Strategier knytter sig til den praktiske sans, eller stedsans, som er i og på spil, når de unge skal gøre sig i uddannelsessystemet på den ene side og som arvinger af en familær arv på den anden side. Og ligeledes med forældrene som skal forholde sig til, at deres børn må gå til og ind i uddannelsessystemet, førend de kan opnå en stabil social mobilitet. Om de unge, såvel som voksne, forholdt sig til uddannelse rationelt, i traditionel forstand, ville der ikke være de forskelle i interesser og investeringer, som viser sig i mit materiale. For uanset at alle på tværs af det sociale rum og på tværs af generationer tilslutter sig reglen om vigtigheden af uddannelse, så er strategierne, der anlægges og som det er muligt at anlægge, forskellige.¹⁶⁵ Det handler, som vi skal se, i særdeleshed om socialt klassetilhørsforhold, om køn og om social kapital.

Opsamling

Opsummerende er afhandlingens produktion af interviews foregået omkring en præmis om, at interviewet er en social relation, hvor forskeren såvel som informanten bringer noget til bordet, som, afhængigt af afstanden mellem den position forskeren henholdsvis informanten indtager, skaber en række forvrængninger, en vis symbolsk vold, som spiller ind på, hvad der siges og hvordan dette opfattes. Til at ordne og strukturere interviewene og tildele aktøren

163 Som et greb til at komme bag om reglen, dvs. det som interviewpersonen skal tilslutte sig (fx at uddannelse er godt og vigtigt), har jeg spurgt til og efter beskrivelser (*hvad vil det sige, at uddannelse er godt og vigtigt*).

164 Som det måske særligt kendes fra Rational Action Theory (se fx Goldthorpe 1998).

165 Det handler jo netop om at få og kunne få øje på, hvad der sker, når folk med en anden stedsans end den modale indgår i og indtræder på nye steder – in casu uddannelsessystemet.

udsagnskraft, er der arbejdet med et dobbelt fokus på person og position; på hvad det er, aktøren siger og på, hvorfra aktøren siger det. Således er der arbejdet med en opmærksomhed på at give plads til det partikulære samtidig med en opmærksomhed på den strukturelle baggrund, som det baner sig vej igennem.

Analyserne, der på de følgende sider præsenteres, sigter stadig på at indfange og arbejde systematisk med sted og med stedsans, men nu med fokus på social klasse, køn og social kapital i relation til uddannelse. Med disse tre analytiske snit analyseres en række forskelle frem, som indgår i en struktur, der er spændt ud mellem nogle positioner i det sociale rum, men som samtidig også er spændt ud i en tværgenerationel struktur mellem nye og ældre generationer i en form for historisering, der siger noget om, hvad det er for en overlevering af logikker og praktikker, der afspejler sig i de forskellige typer af uddannelsesstrategier.

Social klasse og uddannelse

Der er ik' mange her i byen, der har jakkesæt på på arbejdet i hvert fald. Det er der bestemt ik'

– Julies far, Karsten

I fokus for denne del af afhandlingen er, hvordan unge og familier i Hirtshals orienterer sig i forhold til skole og uddannelse; hvordan skole og uddannelse placerer sig som en legitim størrelse, som et mere eller mindre nødvendigt *investeringsområde*, i og for unges liv. Omdrejningspunktet er fiskeriarbejderklassen og hvad forældrenes type af arbejde og sociale livsbane betyder for deres indstillinger til uddannelse og for det, de siger til deres børn om uddannelse – og hvad børnene omvendt siger til dem og gør? Hvad er det for logikker og praktikker, der overlever gennem generationerne, og hvordan sætter de sig igennem som specifikke tilgange til skole og uddannelse?

I det første kapitel analyseres på relationen mellem social klasse og uddannelse i en situation, hvor uddannelse er blevet et krav. I mit materiale har jeg fundet, at det krav kan man forholde sig til på forskellige måder. Først og fremmest afhængigt af klassemæssig baggrund og de erfaringer med uddannelsessystemet og praktiseringer af erhverv, der er og gør sig gældende hos den enkelte unge og dennes familie. Men også, og dette er i fokus i analysedelens to sidste kapitler, i relation til køn og familiens lokale tilhørsforhold. Det genererende spørgsmål for alle tre analyser er: Hvordan og hvorvidt kæmpes der i familien med at praktisere det, man altid har praktiseret, når nogle (eksempelvis de unge) eller noget (lokale sociale strukturer og dominerende diskurser)

markerer, at det ikke længere går, eller strukturerne ikke længere er der? Eller kort sagt: Hvilke strategier anlægger nye og ældre generationer i en situation, hvor uddannelse er blevet et krav?

I relation til social klasse fremanalyseres tre indstillinger til uddannelse. Først og fremmest hos fiskeriarbejderne, hvor der hersker en vis mistillid til uddannelsessystemet og hvor man generelt betragter skolen som et arbejde. Dernæst hos *skrivebordsfolket*, der har ressourcer til, at de unge med en vis naturlighed kan passe deres uddannelse. Og til sidst de fra fiskeriarbejderklassen der af forskellige grunde og med en anden tyngde er indstillet på, at uddannelse er vigtigt. Her fra snævres optikken en smule ind, og med fokus på fiskeriarbejderklassen stilles der skarpt på de unges indstillinger til uddannelse: Hvad vil det sige at være barn af fiskeriarbejdere og hvordan sætter det sig igennem i forhold til de unges uddannelsesstrategier. Afslutningsvis fremanalyseres det, jeg kalder for mistillidens sociale indlejring blandt fiskeriarbejderne; dvs. hvordan de differentieringsprincipper, som fiskeriarbejderne, unge som gamle, har med sig, er indlejret i et generelt moralsk system.

Tre indstillinger til uddannelse

I mit materiale kan jeg som sagt se tre forskellige måder at forholde sig til uddannelse på. Indstillinger, som alle er dele af et praktisk beredskab, nogle inkorporerede klassifikationsskemaer, som har sit afsæt i en opvækst og en position indenfor et bestemt område af det sociale rum og som derfor også gen- og anerkendes indenfor dette¹⁶⁶. Hvad der er sund fornuft et sted, er det ikke nødvendigvis, eller lige netop ikke, et andet sted. Eller sagt på en anden måde med Max Webers ord: Man overholder kun en regel i det omfang, det kan betale sig (Weber 2003b:175ff). Disse indstillinger varierer derfor både på tværs af det sociale rum, mellem fiskeriarbejderklassen og *skrivebordsfol-*

166 Med begrebet indstillinger betones og arbejdes stadig ud fra et perspektiv på den enkelte aktørs handlinger og ytringer, som nødvendige på en specifik historisk og social måde. Og snarere end at udtrykke en bevidst kalkulation af og over hvad der giver bedst og mest værdi, er de resultatet af et forbevidst organiserende princip, habitus, der er strukturerende, men ikke absolut bestemmende, for disse handlinger og ytringer. Når det imidlertid er indstillinger, jeg fremanalysere hos de voksne, og ikke strategier som hos de unge, skyldes det, at jeg ikke på samme måde har set de voksne agere i relation til uddannelse.

ket, og internt; indenfor fiskeriarbejderklassen. Men har rødder i og er bærere af nogle bestemte og overordnede klassemarkører. Det dominerende fokus er, som i resten af afhandlingen, på fiskeriarbejderne. Det er dem, der fylder mest i mit materiale. Det er her, der ligger flest informationer og her jeg kan se flest nuancer. Derfor er det også fiskeriarbejdernes indstilling til uddannelse, der udfoldes først og gennem hele analysen fylder mest. Som en anden og efterfølgende indstilling fremanalyseres *skrivebordsfolket* og til sidst den indstilling indenfor fiskeriarbejderklassen, jeg kategoriserer som *de nyvundne*.

Fiskeriarbejderne: skolen, det er et arbejde

Den første indstilling, jeg vil præsentere, handler om, at uddannelse mere end at være et mobilitetsmedium er noget, der skal stå ud. For vender vi blikket mod fiskeriarbejderne, hos hvem erhvervs- og uddannelseshistorien har været noget mere ujævn og usikker og hvor man ikke på samme måde har erfaringer med, at uddannelse og uddannelses titler fører til mere social stabilitet og mobilitet, så har disse familiers indstillinger til uddannelse og uddannelsessystemet i høj grad afsæt i værdier fra arbejdsmarkedet – deres egne arbejdsliv. Dette står i skarp kontrast til familierne med en relativ høj grad af kulturel kapital og uddannelseskapital, som helt overvejende orienterer sig efter at opfylde og gøre sig gældende i relation til uddannelsessystemets logikker og praktikker (at lave sine lektier til tiden, at komme til tiden, at deltage aktivt og kvalificeret i timerne, etc.) og dermed også negligerer relevansen og værdien ved fritidsarbejde (og i videre forstand manuelt arbejde). Hos fiskeriarbejderne lægges der vægt på, og videregives til børnene, en lønmodtagerlogik; dvs. at børnene møder til tiden i – og ikke pjækker fra – skolen/uddannelsen. At de så at sige står skolen ud, ikke piber over det og ikke skiller sig ud fra mængden. Fiskeriarbejdernes indstilling til skolen kan kondenseres i formuleringen om, at 'skolen er et arbejde', som man er nødt til at passe. Som Maikens mor, Randi, der selv er barn af en enlig fiskeriarbejdende mor og først som voksen har udskiftet sin status som ufaglært, siger:

*Ja ja, altså øh og det er ligesom, ungerne de siger, ka' vi ik', hvis der er det der TRIM-dag, må vi ik' nok ha' lov at blive hjemme, nej altså og der er jeg ligeså hård med dem [som hendes mor var ved hende], nej **skolen det er et arbejde** ligesom vi andre skal på arbejde. Ja gu' ka' det da være træls og sku' på arbejde en dag, det ka' jeg da også synes, men ærgerligt, sådan er det nu engang, ska' vi ha' mad på bordet, så er jeg nødt til at gå på arbejde og I er altså nødt til at gå i skole (...)*

Jeg har aldrig haft den boglige stærke side. Jeg har døjet meget med al indlæring, jeg har nok haft nogen indlæringsvanskeligheder. Som min mor sagde, hun aner ik' hvordan jeg har lært at læse, for jeg stod mere og kiggede ud af vinduet og lavede alt muligt andet, altså...og har haft meget svært ved det, det er nok også derfor jeg har været så sen om at få en uddannelse, så

Sune: så det [skoletiden] var nogle lange år

R: ja...jeg pjækkede ligeså meget som jeg kunne komme til, altså, sad på kontoret og lavede, altså, jeg var ik' englebarnet, nej

Hos fiskeriarbejderne er der ikke de store forventninger til skolens og uddannelsens indhold om, at det skal være sjovt og spændende. Snarere er det noget, der skal stå ud; noget man skal klare og overkomme. For et er, at skole og uddannelsessystemet i mange af disse familier har været noget, der skulle overstås og noget, man ikke har haft de bedste erfaringer med. Noget andet er, at man i disse familier ikke har arbejdet for indholdets skyld så meget som for udkommets, først og fremmest penge:

Flemming: jeg er hirtshalsdreng. Jeg er født og opvokset i Hirtshals, så, og rendt' på havnen med min fiskestang og rendt' nede ved bådene og se hvad der er foregået og så er jeg, så er jeg jo så senere, som sekstenårig, så begyndte jeg at arbejde nede på fiskeauktionen og samlecentralen som det hed. Og der var jeg indtil september sidste år. Da gik jeg konkurs med et firma dernede...og så tænkte jeg at det eneste jeg vidste noget om, det var fisk. Jeg har ingen uddannelse eller noget.

(...)

Sune: så din skoletid det har været...

*F: **jeg var ve' at bræk' mig over skolen.** Jeg ku' ik' med skolen. Overhovedet. Jeg var en rod, ik' også*

S: har du gået på Hirtshals skole

F: jeg har gået på Hirtshals skole og så kom videre på ungdomsskole

S: så ligeså snart du ku' blive fri for det

*F: lige nøjagtigt, altså da vi started' med eksamen ude på ungdomsskolen, så havde jeg fået et arbejde, så gik jeg mere op i det ik' også. **Og tjente de penge der, i stedet for at gå i skole.***

For Flemming har det handlet om at komme på havnen og tjene nogle penge. Og det har han gjort, siden han kunne komme til det. I forskellige stillinger. For hos ham og andre fiskeriarbejdere forestilles eller forventes arbejde – og med det også uddannelse – ikke at være meningsfyldt, eller rettere: Det knytter an til en række andre meningsgivende faktorer (foruden penge, ikke mindst at kunne tage fra, ikke være for fin på den, være sin egen herre, være lokal) end at arbejde skal være lærerigt, sjovt og (personligt) udviklende. Hos dem handler det om at få noget for hånden og penge i lommen, og frem for at dække over, at man ikke kunne begå sig i skolen, så fremhæves det nærmest som en dyd. Man har været en rod, en ballademager og for disse fiskeriarbejdere står skolen som noget kunstigt, der ikke har med virkeligheden at gøre. På den måde er fiskeriarbejdernes indstilling domineret af, at den nødvendige og værdifulde dannelse og uddannelse foregår uden for uddannelsessystemets murer – i den virkelige verden. For dem er skolen en kunstig størrelse.

Skrivebordsfolket: du skal passe din uddannelse

Uanset det klassemæssige tilhørsforhold, så er relationen til uddannelse gennemsyret af relationen til arbejde – og særligt for fiskeriarbejderne, hvis arbejde ikke tidligere har krævet en boglig og skolemæssig uddannelse, men gør det for de nye generationer. Her er et af de forhold, der træder frem og fungerer som et differentierings- og orienteringsprincip, internt blandt fiskeriarbejdere og eksternt som del af fiskeriarbejdernes positionering som klasse, relationen

til arbejde; til hvad det vil sige at arbejde. For blandt fiskeriarbejderne er det en dyd at have og holde et arbejde og helt afgørende, så har man endnu ikke etableret en praksis for at gå til uddannelse som forudsætningen for arbejde. Snarere er der til en vis grad tale om, at uddannelse kan stå i vejen for, eller i hvert fald ikke lærer til, livet udenfor. Som vi skal se, har dette at gøre med flere forhold – ikke mindst familiens beholdning og sammensætning af kapitaler, herunder erfaringer med uddannelse: uddannelseskapital. I de familier i Hirtshals, hvor erfaringerne med uddannelse er gode og hvor uddannelse har bidraget til en vis social stabilitet og mobilitet, (fiskeeksportører, fabriksledere, bankrådgivere, revisorer, sygeplejersker, folkeskolelærere, m.fl.), sidestilles arbejde med den indsats, deres børn gør i uddannelsessystemet. Her er man med andre ord anderledes positivt indstillet overfor og tunet ind på uddannelsessystemet, og ser og accepterer det som middel til at sikre en grundlæggende social mobilitet.

Den gymnasiestuderende Julie og hendes far, Karsten, der leder en mellemstor lokal virksomhed, oplever fx, at fritidsarbejde er en hindring for, at man kan *passer skolen*, og de betragter helt afgørende uddannelse *som en investering*.

Sune: Er det sådan at når nu det bliver sommer tager du så noget ekstra arbejde?

Julie: ja det har jeg gjort, men ja

Karsten: ja det gør hun [der grines lidt]

J: altså jeg gjorde sidste år, vi skulle ned og hente fisk og så så vi et skilt og så tænkte jeg, at det kunne jeg da godt lige gøre

K: ja

J: men jeg var også ret træt af det

K: det skal være, hvis hun skal det igen her i år, så skal det sådan være i en kort periode

J: ja fordi, det bliver for meget ellers

K: ja, men så hellere og det var så det hun gjorde sidste år dernede i fiskeforretningen, der tog hun sådan var det ikke ti dage eller fjorten dage eller sådan noget du var dernede

J: var det, jo, det var to uger og jeg tjente faktisk rimeligt godt på det

K: ja, hun tjente godt på de fjorten dage, så, hun skal ikke arbejde hele sommerferien, fordi at, vi har det sådan, at når de vil gøre noget ved skolen, så er det

*også et arbejde i sig selv, ikke også, men altså og sådan, det vil vi også gerne belønne lidt med at vi i hvert fald ikke presser på med at de skal arbejde og sådan noget og skal arbejde efter skolen, altså jeg gik jo selv med aviser og sådan noget da jeg var barn, rendte rundt med aviser hver eneste dag og søndag morgen og så videre og gjorde rent på fiskefabrikkerne imens jeg gik på HF, men det blev resultatet også lidt derefter. Du kan ikke passe begge dele, det kan simpelthen ikke lade sig gøre. Du kan ikke gå og gøre rent om aftenen og om natten på en fabrik hernede samtidig med at **du skal passe din skole** om dagen.*

Sune: Så Julie, du får støtte hjemmefra til at læse?

K: *tjaah, jeg synes nok vi er flinke. Det er ikke sikkert de selv synes. Teenagere de er lidt dyre i drift, det ved vi godt at **det er en investering**.*

I disse familier har forældrene, de fleste som unge nogle enkelte som voksne, gennemført en videregående uddannelse og oplevet, at selvom det i begyndelsen ikke kunne konkurrere med de lønninger, deres jævnaldrende på havnen hev hjem, så har det kunnet betale sig i det lange løb: Økonomisk ved at de har haft en fast og stabil indkomst, der med tiden har materialiseret sig i en velstand større end den, mange af deres jævnaldrende fiskeriarbejdere kan mønstre og symbolsk ved, at lokale erhvervsstrukturer og nationale velfærdsstatslige initiativer, ikke mindst i form af stigende krav til og om uddannelse, har spillet disse familier nogle andre og bedre kort på hånden. At det både økonomisk og symbolsk kan betale sig at investere i uddannelse, viser sig i relation til deres børns uddannelse, bl.a. i form af at de af-/belønnes for deres uddannelsesindsats. I form af lommepenge såvel som hjælp, eller fravær af krav om hjælp, i hjemmet.

Ikke kun gives der i disse familier mulighed for, det bliver også legitimt, at fravælge fritidsarbejde. Med andre ord samles disse familiers samlede kapital i en række dispositioner, der muliggør, at fritidsarbejde bliver noget, de unge skal vælge til, og som ikke må virke forstyrrende ind på deres skolearbejde. For her er troen på og tilliden til uddannelsessystemet dominerende, og at klare sig godt i uddannelsessystemet bliver i høj grad et spørgsmål om at opfylde

krav gældende indenfor dette system¹⁶⁷. Rikke der går i 1.g. på Htx fortæller fx, hvordan *megen opbakning hjemmefra* består i at blive fritaget fra huslige pligter og fritidsarbejdet, dvs. fra arbejdsoset:

Os' ligesådan jeg snakker om det med Htx, at det ka' være hårdt nogle gange, så, jeg får utrolig meget støtte hjemmefra, altså, mange de ska hjælpe til derhjemme og det er ik' fordi, vi hjælper også til og vi og jeg tager også nogen gange og laver aftensmad eller støvsuger eller et eller andet, men sådan hvor mor hun siger 'du ska lave dine lektier først' ik' også og hvis nu, hvis der er en dag hvor jeg virkelig er bombet når jeg kommer hjem, jamen så 'gå lige ind og læg dig en halv time', så sku' hun nok støvsuge og et eller andet, så der bliver taget meget hensyn til at det også ka' være hårdt, og altså jeg får meget opbakning hjemmefra

Uddannelse har og får første prioritet i disse familier og det betyder også, at den fritid, de unge har, når skolearbejdet er overstået, godt kan bruges på at restituere frem for på andet arbejde. Som Kasper, der går i 2.g. på Htx og er barn af forældre med mellemlange uddannelser, svarer på spørgsmålet om, hvorvidt han har fritidsarbejde:

Nej, det var planen, men så blev jeg så enig med mig selv om, at det kunne jeg nok ikke overskue med det heroppe på Htx. Og så læser jeg rigtigt meget.

Det er i disse familier, at de få, der holder avis ud over den ugentlige lokalavis, findes. Det er her, der i enkelte tilfælde henvises til skønlitteratur og til at man godt kan finde på at bruge lang tid i køkkenet og *eksperimentere* lidt. Og det er i disse familier, at folk, der indtager poster i byens sociale og kulturelle liv, findes. Det er med andre ord her, at den relative mængde af kulturel kapital er størst, og her man både kan gøre sig lokalt og overskride de lokale grænser. Grænserne for det lokale som de er etableret i Hirtshals som fysisk og socialt rum. Her er dialekten ikke udtalt og man kaster sig gerne ud i noget nyt og

¹⁶⁷ Som jeg vil komme ind på senere, er det også blandt disse familier, at den stærkeste afvisning af lokale logikker og praktikker fremføres. Ikke mindst fordi det er opfattelsen, at disse ikke kan konverteres til brugbar mønt indenfor uddannelsessystemet.

bruger tid i køkkenet. Ingen færdigretter. I disse familier går ferien også til mindre kendte destinationer og til storbyer, om end man også gerne tager på charterferier¹⁶⁸. Det er her, man markerer, at man orienterer sig i nationale og internationale nyheder, og her man i det hele taget møder den største åbning mod livet i de større byer. Flere af forældrene arbejder eller har arbejdet i Hjørring og andre af de større byer i området, der er familiemedlemmer som er fraflyttet og lever i Ålborg, Silkeborg og København. Sammenfattende er *skrivebordsfolkets* indstilling til uddannelse altså, at det er noget, der skal passes og noget som passer ind i den måde, man forstår og orienterer sig i verden på.

De nyvundne: *det der med uddannelse, det er vigtigt*

Den sidste indstilling blandt de ældre generationer, som jeg kan finde i mit materiale, har også rødder i fiskeriarbejderklassen, men i de fiskeriarbejdere, der ser, eller kan se, at uddannelse har noget at byde på. Blandt fiskeriarbejderne sker der nemlig en væsentlig forskydning i de familier, hvor forældrene som voksne har taget eller er i gang med at tage en uddannelse og dermed forøger familiens samlede uddannelseskapital. Her svækkes pengenes position til fordel for uddannelse og en tilgang til arbejde, hvor tryghed, indflydelse på og forbedrede arbejdsforhold er i højsædet. Der er ikke tale om nogen umiddelbar eller naturlig indstilling til uddannelse. Det er svært for dem at formulere, de kan godt se, at uddannelse bliver mere vigtigt, men koden er sværere at knække. Pointen er imidlertid, at selvom de er mere famlende, søgende, er de helt afgørende ikke afvisende over for uddannelse.

Hos de *nyvundne* bliver uddannelse et middel til at sikre en vis sikkerhed; en garanti for, at man kan få og holde et arbejde. Noget som har stor værdi blandt fiskeriarbejderne. Derfor er man også i disse familier indstillet på at gøre et offer for at være *mere klædt på* til de år, man har tilbage på arbejdsmarkedet. Ligesom med Randi, der måtte have hjælp fra banken og levede på et stramt budget, for at hun kunne blive uddannet social- og sundhedsassistent.

168 Hos fiskeriarbejderne er det gennemgående, at såfremt ferie overhovedet afholdes – sommeren er traditionelt højsæson i fiskeindustrien – så er det overvejende charterferier i Bulgarien (Sunny Beach) og Grækenland (Kreta, Rhodos, Korfu) eller ferie i Danmark – på campingpladser eller i lejede sommerhuse i Jylland.

*Randi: ja, jeg har – da jeg tog uddannelsen, da søgte jeg faktisk en nattevagt derude, og den fik jeg lov at få hvis jeg gik ind og tog uddannelsen som hjælper og jeg kom faktisk ind, jeg havde søgt nogle år før, men var ik' heldig at komme ind på skolen og så søgte jeg så og var heldig at komme ind med det samme og så, som held i uheld eller, så blev jeg jo skilt midt i det hele da jeg var halvvejs. Jeg vidste ikke om jeg skulle droppe ud eller om jeg skulle fortsætte. Og da havde jeg en god bank som sagde at jeg fortsatte. Ja, for det der med **at tage en uddannelse, det er ret vigtigt** og jeg sagde [til banken] jamen med elevløn og hus og, vi regnede lidt ud hvad jeg kunne sidde for, hvis vi solgte huset og jeg kom ind i en lejlighed og så ville jeg egentlig hellere leve for lidt mindre og så ha' huset hvor ungerne er vokset op i (...) vi levede for tusinde kroner om ugen...altså firetusinde om måneden med gaver og frisør og telefonregninger, men altså det ku' vi sagtens vi manglede ik' noget, men det var med at tilrettelægge...og man sku' tænke over det, vi levede nok lidt meget af brasede kartofler, hver anden dag og med rester til næste dag, men vi havde mad på bordet hver dag og så havde vi endda til at sige at i dag springer vi sku over, der tager vi noget grillmad.*

I disse familier står fiskeriarbejderidealer om hårdt arbejde, flittighed, tilbageholdenhed, etc. stadig stærkt, men de suppleres og justeres gennem forældrenes nyvundne uddannelseserfaringer – og uddannelseskapital. Ikke mindst fordi det hårde arbejde og den usikre sociale position som ufaglært netop står frem som en central begrundelse, når forældrene i en relativ sen alder vælger uddannelse til. At uddanne sig betragtes her som et middel til at skabe nogle socialt set sikrere og arbejdsmæssigt bedre forhold end et arbejde og arbejdsliv som ufaglært. Forældrenes erfaringer med hårdt ufaglært arbejde tjener således ikke kun som forbillede og referencepunkt for deres børn, men fremhæves også som et argument for at tage en uddannelse – og dette gælder både de unge og de voksne: At arbejde som de har gjort, er ikke noget for dem eller deres børn.

Med forældrenes uddannelse forkortes afstanden til uddannelsessystemet sådan, at børn i disse familier får og har lettere ved at forholde sig til og tage logikker og praktikker indenfor uddannelsessystemet til sig. Indenfor kontinuummet penge/uddannelse bevæger de *nyvundne* familier sig i retning af at

kunne praktisere den accept af uddannelse, som udtrykkes af stort set alle på tværs af det sociale rum. Det vil sige, at deres børn får en vis opbakning til at uddanne sig, idet den dominerende indstilling til uddannelse fungerer i form af påpegninger af ulemper ved at arbejde som ufaglært, men også, og ikke mindst, i form af at det på sigt – og på andre parametre end de rent økonomiske – er vigtigt at uddanne sig.

Moral og uddannelse: mistillidens sociale indlejring blandt fiskeriarbejderne

Selvom der er forskel på, hvordan man går til uddannelsessystemet, så kan man lidt karikeret sige, at uddannelsessystemet helt grundlæggende allerede er gået til én. Uanset om man er *nyvunden* fiskeriarbejder eller ej, så er uddannelse noget, fiskeriarbejderfamilierne er *tvunget* til at forholde sig til. Som Randi, formulerer det.

Men du splitter jo også de små samfund af, nu med skolerne, nu rykker de skolerne, med sammenlægninger, det gør jo...ja og de små lokal samfund, der kommer jo ik' nogen ud og bo [...] vi var de der femogtyve i min klasse og jeg ved jo selv, hvor mange der kan gå tabt, som ik' ka' følge med, ved at de slår jeg ved ik' hvor mange skoler sammen, det ka' godt være at de sparer penge, men om tyve år der får de bare de ringere elever ud af det, altså så får de de ringest stillet', fordi altså jeg tror at de taber hvis ikke de er med...og man ka' sige, at man lå måske ik' så meget mærke til det, da jeg gik i klasse, hvis ik' man var så god bogligt, for man ku' altid få arbejde nede på havnen, altså det ku' du jo, jeg tror da også at det var derfor at der var mange der søgte på havnen, fordi det krævede ingen uddannelse at komme derned og skære fisk.

Ser vi nærmere på fiskeriarbejderklassens indstillinger til uddannelse, så hersker der hos fiskeriarbejderne, og i et vist omfang også hos de *nyvundne*, en ganske omfattende mistillid til uddannelsessystemet; til det, der foregår i det og de, der varetager det. Denne mistillid er socialt indlejret i et generelt moralsk system, der helt centralt er forankret i logikker og praktikker, der har sit

afsæt i forhold udenfor uddannelsessystemet. Det handler om at gøre en dyd ud af at klare sig og klare sig selv, være selvforsørgende og aldrig være ked af at arbejde. I fokus for dette afsnit er, hvordan disse forskellige moralske grænsedragninger spiller en rolle for fiskeriarbejderne og deres børns indstillinger og tilgange til uddannelse. For ét er, at de kan og skal ses som måder at etablere og fastholde et selvværd og en stolthed omkring at tilhøre en bestemt klasse og kompensere for deres relativt lave position i det sociale rum i dag, noget andet er, at de relateres til uddannelsessystemets folk; lærere og ledere og de elever (og forældre) der trives i og med uddannelsessystemet¹⁶⁹. Fiskeriarbejdernes erhvervshistorie, som i forskellig grad har – og som helt gennemgående genfortælles som havende været – præget af tiltag oppefra af folk, der er rundet af og hellere vil skrivebordet end gøre et rigtigt stykke arbejde, viser sig i relation til uddannelse ikke kun som en distinktion mellem rigtigt og forkert arbejde, mellem det arbejdende menneske og skolemennesket. Men sætter sig også igennem som en distinktion mellem god og dårlig moral, mellem folk med personlig integritet og folk uden. I en økonomi som den, der har rådet og som i en vis udstrækning stadig råder i Hirtshals, hvor det er begrænset med faglært arbejde og hvor alle kender alle, har ens gode navn og meritter været i spil og en forudsætning for at man kunne få såvel som fastholde en ansættelse. At man er til at stole på, pålidelig og står ved sine ord og handlinger er dyder, der går hånd i hånd med de øvrige af fiskeriarbejderklassens fælles og forenende logikker og markerer en moralsk grænsedragning i relation til de folk ude- og oppefra, der på urimelig og uretfærdig vis har præget og præger arbejdsmarkedet og økonomien i Hirtshals. At disse moralske grænsedragninger, differentieringsprincipper, også kommer til at omfatte lærere og ledere og uddannelsessystemet generelt skyldes en kombination af to dominerende forhold: Dels at de folk, fiskeriarbejderne giver skylden for udviklingen i Hirtshals, *skrivebordsfolket*, er uddannede folk, folk med hovedet skruet rigtigt på og dels deres egne erfaringer med skolen; en tid som for de fleste fiskeriarbejdere beskrives som svær og *træls*.

169 Se fx Lamont 2000 og Charlesworth 2000. Begge arbejder med afstande og grænsedragninger mellem dominerede og dominerende klasser og begge peger på, hvordan og med hvilke midler, bl.a. gennem moralske grænsedragninger, de *dominerede* håndterer deres relative underordnede position.

Jeg vil i de følgende afsnit vise forskellige faktorer i det, jeg kalder mistillidens sociale indlejring hos fiskeriarbejderne, og som overordnet set viser sig i en generel indstilling til uddannelse, hvor de, uagtet at de alle tilslutter sig reglen om at uddannelse er vigtigt for deres børn, ikke har de store forventninger eller tillid til, at uddannelsessystemet rent faktisk kan eller vil gøre den store forskel. Generelt rangerer arbejdet stadig over uddannelse og dette præger også forældrenes forventninger til deres børn. For hvor der hos *skrivebordsfamilierne* er klare beskrivelser af og forventninger til de unges vej i uddannelsessystemet – det må gerne være sjovt og interesseorienteret, men skal også åbne døre for videregående uddannelser – så præger ikke-forventninger hos fiskeriarbejderne. Det vil mere præcist sige, at der sjældent er tale om klare og udtalte forventninger til deres børns uddannelse og i det omfang der er, er det med et fokus på, at børnene skal vælge en uddannelse, der giver gode muligheder for arbejde bagefter.

Om at klare sig: *Så længe jeg har et arbejde, så er jeg glad*

En dimension af fiskeriarbejdernes mistillid til skolen, uddannelsessystemet og skrivebordsfolkets livsstil viser sig som en orientering mod at kunne klare sig til trods for, eller på trods af, diverse forandringer og udfordringer. Det at man ikke har været herre over arbejdsmarkedet og sin situation på det, men tværtimod underlagt dets konjunkturer og (politiske) reguleringer, sætter sig, som vist i afsnittet om fiskeriarbejdernes fælles og forenende logik, igennem som en række dispositioner for at tage det arbejde, der nu engang er, samtidig med at der i udgangspunktet ikke er noget arbejde, man er for fin til; at det at have et arbejde er en kvalitet, en værdi, i sig selv. Som når Christina, en ung pige på fiskefabrikken, understreger, at „*så længe jeg har et arbejde, så er jeg glad*“ og Poul, en pensioneret fisker, pointerer at: „*Hænderne har vi fået til at arbejde og tørre os i røven med*“. Eller som Lars, der har arbejdet på havnen det meste af sit liv, stolt fortæller om sin far, der havde været en af Hirtshals førende fiskere:

...altså nogen der blev sendt derud [på fabrikken faderen arbejdede på de sidste år af sit arbejdsliv] , de ville fandme næsten hellere til Sibirien eller sådan, fordi det var bare nedarbejde, det var lortearbejde og de skulle stå derude og et eller andet. Så sagde jeg, at det kunne sku være at det var noget for min far. Så det var jeg lige nede og snakke med dem om, om de manglede en til det der, fordi jeg havde, og så sagde jeg, fordi min far han er sådan og han er gammel fisker og sådan noget. 'Jamen lad os prøve at få ham herved' og min far han var nede og snakke med dem. Det han skulle, han skulle stå ude bagved under sådan et stort halvtag og så der hvor de rygeovne de kom ud, så skulle han stå og højtryksspule dem rene. Det var det han skulle gøre. Det var jo lige ham, at stå derude og gøre det der. I fri luft...og så selvfølgelig det sociale, at komme ind til pauser og alt det der. 'men lad mig komme ud igen' og det der med at gå inde i den der varme der, for han havde sagt: 'fabrik? Uhh jeg skal ikke på fabrik' men det var det her heller ikke, altså. Der var han til at han så kunne gå på efterløn, så stod han der og det var lige ham, det var lige hans post der, det var det han kunne eller ville.

Fiskeriarbejderne gør på denne vis en dyd ud af nødvendigheden ved at hylde de arbejdsforhold, som man historisk og til en vis grad stadig er underlagt. Det at have befundet sig i og for manges vedkommende stadig befinde sig i en objektivt og socialt set usikker position på arbejdsmarkedet har medvirket til, at „at klare sig“ står som et legitimt og værdifuldt ideal for fiskeriarbejderne. De klasselogikker og -praktikker, der knytter sig til fiskeriarbejderne, sætter sig også igennem som nogle orienteringer, hvor det at have arbejdet og klarer sig på arbejdsmarkedet er noget, der giver respekt og som man er stolt af; ikke mindst fordi det på mange måder er noget, man har gjort, ikke så meget i trods som på trods af nogle kræfter, der er større end én selv; arbejdsgivere, politisk bestemte reguleringer og nationale/internationale konjunkturer. Som Katrines mor, Charlotte, der i dag er uddannet pædagog, men det meste af sit liv har arbejdet som ufaglært i forskellige stillinger, først på havnen og siden som pædagogmedhjælper, siger:

Charlotte: Det første år det var en tidsbegrænset stilling og så fik jeg lov at blive der i to år i et vikariat, men så kom hun så desværre tilbage igen, så, så blev

jeg arbejdsløs... for første gang nogensinde. Jeg started' med at gå med aviser da jeg var ni og jeg har aldrig været arbejdsløs siden. Så det var helt mærkeligt.

For ikke kun er det at være hårdtarbejdende og holde et arbejde blandt fiskeriarbejderne en værdi i sig selv – et vigtigt karaktertræk, der kendetegner og adskiller et ordentligt menneske fra *skrivebordsfolket*. Det har også været og fungerer stadig som et differentieringsprincip i relation til uddannelsessystemet. Dette skyldes ikke mindst, at forældrene sjældent har haft de bedste erfaringer med uddannelsessystemet selv og derfor sjældent forventer, deres børn skal klare sig godt i det. I lyset heraf forbindes det at klare sig godt i skolen og at klare sig godt på arbejdsmarkedet ikke direkte med hinanden. Eller rettere: Man kan godt i familierne formulere og gentage den dominerende diskurs om, at uddannelse er forudsætningen for et godt liv, men det sættes ikke lig med, og i familierne har man heller ikke det praktiske beredskab til, at man skal gøre alle sine investeringer inden for uddannelsessystemet. Tværtimod knyttes de fleste og mest værdifulde idealer til livet uden for skolen, ikke mindst arbejdslivet, og på den måde står det som en slags social nødvendighed for flere af fiskeriarbejdernes unge at gøre investeringer i et arbejde uden for skolen. Mie der går i 10.klasse fortæller bl.a. følgende om sit forhold til arbejde og skole:

Sune: hvad med sådan noget med fritidsarbejde, er det noget der sådan, har I alle sammen haft fritidsarbejde parallelt med skole

Mie: altså det har mig og min storesøster. Men det har vi jamen det har jeg altid haft, synes jeg

S. hvad har det været for noget

*M: jamen jeg tror at jeg started' med at gå med aviser og så har jeg været i et cafeteria i [nævner navn på hal i lokalområdet] og så har jeg været ved [nævner butik i Hirtshals], jamen jeg synes at jeg har været sådan forskellige steder. Og nu i en tøjbutik i Hjørring, så, **der har altid været et arbejde, altid***

S: hele tiden

M: ja og nogle gange også flere. Jeg havde to, en gang to jobs på en gang

S: hvordan med det her med at ha' arbejde samtidig med skole, hvordan ka det gå

*M: jamen det ska' det bare jo...**jeg har aldrig været det store skolemenneske***

S: det er måske sjovere med arbejdet end med skolen

M: ja det tror jeg, ja. Jeg vil nok hellere på arbejde end jeg vil lave lektier i hvert fald, ja.

Som Mie fremhæver, så har der altid været et arbejde og i samme moment, næsten som en forklaring, at hun aldrig har været et skolemenneske. „*At klare sig*“ viser sig hos disse unge gennem en praktisk sans for at differentiere mellem skole-arbejde og andet arbejde; hvor sidstnævnte kategoriseres og kvalificeres som rigtigt, eller rigtigere, arbejde. Det er med andre ord ikke et spørgsmål om, hvorvidt man skal have et fritidsarbejde, men om at få et. Med Pierre Bourdieu kan de investeringer, disse unge gør i at få og have et fritidsarbejde, i *at klare sig*, kaldes for nødvendige investeringer. Det er ikke et valg i subjektivtisk forstand som noget, den enkelte rationelt kalkulerer sig frem til, men derimod noget de unge er disponeret for og som skrider til værks som en praktisk sans, idet den måde, hvorpå de forstår, opfatter og inddeler verden på, er legemliggørelsen af de sociale differentieringer og opdelinger, som de unge er vokset op med og under og som på mange måder sætter sig igennem som naturaliserede kategorier¹⁷⁰. Praktikker og logikker har i dette lys hverken bopæl i bevidstheden eller kategorier, men opstår og skal forstås i relationen mellem to sociale tilstande: historien objektiveret i kategorier og historien inkorporeret i den enkelte i form af habitus. Mie betragtes dermed, som alle andre, som aktør i den sociale verden, samtidig med at den sociale verden er i hende. Så når hun investerer i et fritidsarbejde, er det på samme tid, fordi det er helt naturligt for hende, hun er disponeret for det, det er en central del af at tilhøre den del af det sociale rum, hun har været og er del af, og fordi hun her får mest ud af sin investering. For et er det økonomiske afkast i form af udbetalt løn, noget andet er den symbolske gevinst, der er i at ud- og opfylde det mulighedsrum, som

170 Med reference til Bourdieu har vi her at gøre med to grader af objektivitet, hvor den første omhandler fordelingen af materielle ressourcer og midler til at tilegne sig goder og værdier, der socialt set er eftertragtede. Den anden grad af objektivitet omhandler de mentale og kropslige former, der på et symbolsk plan fungerer som ramme for den enkeltes praktikker, adfærd, tanker, følelser og vurderinger. Det som med andre ord konstituerer en habitus (Bourdieu & Wacquant 1996:22). Princippet og det epistemologiske omdrejningspunkt er, at strukturerne i objektiviteten af anden grad er kropsliggørelsen af strukturerne i objektiviteten af første grad (Bourdieu 1997:22).

forældrenes distinktioner omkring arbejde i sig selv og i relation til uddannelse har været med til at skabe og dermed bekræfte forældrene i deres syn på og tilgange til verden; deres klassifikationsskemaer.

Et helt centralt element heri er, at distinktionen mellem arbejde uden for og inden for uddannelsessystemet er med til at (re-)producere en distinktion mellem rigtigt og knap så rigtigt arbejde, som fungerer og bliver effektiv i relation til en tilhørende distinktion mellem arbejdsmennesker og skolemennesker – mellem mennesker med hænderne henholdsvis hovedet skruet rigtigt på, mellem fiskeriarbejderne og *skrivebordsfolket*. Selvom der blandt fiskeriarbejderfamilierne er eksempler på, at netop det at kunne og skulle arbejde hårdt bringes ind som aktiv og anvendelig uddannelsesstrategi, så er det et dominerende træk, at det at gøre sig gældende i uddannelsessystemet er for andre mennesker end dem selv og helt afgørende, så kategoriseres et *skolemenneske* som hos Mie: Som noget man er eller ikke er og ikke mindre væsentligt, som noget det er legitimt, og nødvendigt, at distancere sig fra. På samme måde som forældrene må distancere sig fra *skrivebordsfolket*. Det er i denne sammenhæng interessant, at et relativt stort antal af de ufaglærte forældre som forklaring på relationer til skolen refererer til sig selv eller pårørende som ordblinde. En kategori som tydeligvis har været hyppigt brugt og som ikke findes hos familier med relativ stor uddannelseskapital.

Sune: Hvis vi går lidt tilbage i tiden. Var du glad nok for at gå i skole?

Erik: Nej, jeg var skoletræt i anden klasse. Så det var sat'me en sej omgang. Det var...vi blev sku aldrig venner, skolen og mig.

S: Hvad var det der var...

E: Jamen jeg er ordblind, det var sådan set det eneste...for det med kammeratskab og sådan, der var sku ikke noget, det var ik' det.

S: Det er lang tid at sidde i en skole, hvis...

E: Det var et sejt træk godt nok.

S: Og der var ikke, hvad hedder sådan noget, specialklasse

E: Jo det var der godt nok, men det var sku ik' noget altså.

S: Så hvad så, havde du arbejde mens du gik i skole eller?

E: Ja, der var sådan en gård ved siden af, der gik jeg et par timer efter skoletiden.

S: Ja, og lavede?

E: *Det var sådan landbrugsarbejde.*

S: *Alt muligt forskelligt.*

E: *Ja det var så. Han havde også en lille minkfarm jeg gik og passede.*

S: *Og så ligeså snart du kunne komme ud af skolen, så?*

E: *Så var det med at komme væk godt nok.*

Skolen var ikke for Erik, den var et sejt træk og så snart han kunne, var det med at komme væk. For Erik og fiskeriarbejderne har skolen stået som noget, man skulle komme igennem. Et sejt træk, der til forskel fra de seje træk på havet og havnen, hverken kastede penge eller status af sig. Hellere end at uddanne sig, har arbejdet haft og fået forrang for fiskeriarbejderne, der i samme proces også har gjort det til en dyd at klare sig.

Om at klare sig selv: Du lærer lidt sådan at tjene dine penge

En anden dominerende og meningsgivende faktor vedrørende arbejde og relationer til uddannelse blandt fiskeriarbejderfamilierne handler om at være selvforsynende og uafhængig af andre. *At klare sig* handler således i høj grad også om *at klare sig selv* – om at have arbejdet sig til de ting og den position, man har. Ting og social status er med andre ord noget, man opnår gennem hårdt arbejde – eller rettere: Det har høj social status at have arbejdet sig til, knoklet for, de ting, man har¹⁷¹. Dette er Poul, den pensionere fisker jeg først fik kontakt til i Hirtshals, inde på i sin beskrivelse af sin bedstefar, der både beskrives som ihærdig, smart og ikke for fin til at røre ved lidt lort:

Poul: men der ku' man så købe sådan et billigt af staten og bedstefar og mormor de købte det jord der og så hele familien, svigersønner og egne sønner, de var jo mange børn dengang, de fik lavet sådan et bette hyggeligt sommerhus, med et lag glas. Ingen strøm, ingen vand. Så lavede man en brøndboring og så

171 Dette er jo netop en del af fiskeriarbejdernes fælles og forenende logik – og klassepraktikker, at differentiere mellem det May-Len Skilbrei kategoriserer som den anstændige arbejdsomhed i form af fysisk hårdt og sejt arbejde over for middelklassens uanstændige, uddannelsestunge, arbejdsomhed (Skilbrei 2003:129). Hvor fiskeriarbejderne har knoklet sig til sine rigdomme, er *skrivebordsfolket* kommet sovende til sine.

fandt man vand, heldigvis på den grund bedstefar han havde – det var ik’ alle steder at man havde vand, det er jo strandsand deroppe, så cirka halvtreds af de sommerhuse de kom hver dag og hentede vand ved min bedstefar, så han fik jo hurtigt tjent nogen penge ind til det her sommer hus. Så blev der lavet en lille, det var veranda dengang, det hed en veranda, det hed ik en terrasse dengang og der ku vi sidde fire mennesker ved et bord bedstefar han selv havde lavet og nogen stole han selv havde lavet og der var jo så almindelig tørkloset, så når det blev fyldt op, så gik bedstefar, han gik ud og så et styk væk fra huset og så lettede han på tørven der og så tømte han lokumsspanden , for det sku’ jo bruges igen, så lå han tørven på og så sat han en pind ned og der fik jo at vide at ‘den holder I jer fandme fra’, for hvis vi tog den pind der, så ku’ han jo ik’ [utydelig tale]...så når det blev forår, så sku der jo sættes rosenkartofler, han havde lavet sådan et lille bed dernede bagved og når vi så var på ferie dernede os knejter der, så gik vi og hjalp bedstefar. Så var vi ude og let tørven og så tog han jo det her som havde lagt der hele vinteren og så det meste af foråret, så blev det skovlet op i en bette kurv og så gik os drenge, vi gik med kartoflerne. Så havde bedstefar lavet hullerne, så han tog lige en håndfuld og det var med hånden, slask derned i det sand og så sku’ vi komme med kartoflen og så skub’ sandet til. Jeg har aldrig fået så gode kartofler. Det har jeg ik’.

Og selvfølgelig er det de bedste kartofler, Poul har fået, for de er opdrættet af en mand, der praktiserer en række af de dominerende fiskeriarbejderlogikker, som Poul selv hylder og gør en dyd ud af: at være selvhjulpen, at klø på, ikke være for fin på den og gøre tingene selv. Hos fiskeriarbejderne har arbejde og de dyder, de knytter til, stået som, om ikke det eneste, så det mest genkendelige middel til at sikre sig en vis social mobilitet – målt først og fremmest i materialitet, men også symbolsk: *Ja, jeg har altid fået at vide, at når man er tredive år så skal man eje noget, så det [sit hus] købte jeg da jeg blev tredive* (Erik). Men det er ikke kun et hus, Erik køber, men også en vis social status ved at have vist sig i stand til, gennem hårdt arbejde og opsparing, at købe sit eget hus. Og derved er det også en moralsk grænsedragning i forhold til de, der er kommet let til deres besiddelser. For hos fiskeriarbejderne er velstand med andre ord ikke noget, man må komme for let til, og samtidig er det noget, der helt grund-

læggende forbindes til – og er udtryk for – en vis selvstændighed: *At man kan klare sig selv.*

Vendes blikket for en kort bemærkning mod de unge, så viser samme logik sig her, hvor vigtigheden af, at man selv tjener sine penge og derved gør sig fortjent til sit forbrug, også dominerer. Som Mads, elev i 2.g. på Stx og barn af fiskeriarbejdere, er inde på, så er han nødt til at tjene penge og nødt til at tjene dem selv, for han og de andre fiskeriarbejder-unge vil ikke sammenlignes med dem, der får af mor og far; dvs. dem der kommer for let til det:

Mads: Jeg har altid arbejdet, jeg har arbejdet siden jeg var tretten. Da gik jeg med aviser først og så tog jeg så i Eurospar da jeg var femten tror jeg, hvor jeg så blev buddreng og så flaskedreng. Så har jeg så været på [virksomhed på havnen] og arbejde og nu arbejder jeg så ved [virksomhed på havnen], sådan lidt rundt omkring, jeg bliver nødt til at tjene nogen penge (...) og jeg får ik' rigtigt noget af min mor og far efter at jeg er begyndt at arbejde sådan. Det kan jeg også godt forstå sådan og jeg har heller ik' rigtigt lyst til sådan at få af dem, så det er sådan. Jeg har faktisk altid arbejdet, sådan stort set

Sune: og du har købt en bil

M: jeg har købt en bil også, ja det gjorde jeg, jeg blev træt af at ta' toget

S: for dine egne penge eller

M: ja, jeg gav tolv tusinde for den og så, det var en jeg kendte og den var nysynet og sådan noget, så rigtigt godt

(...)

S: ok, og der er ik' noget med at nu går du i gymnasiet og...

M: altså jeg får ik' nogen karakterpenge

S: nej nej, men det kan godt være at de sagde at du sku' bruge din tid på at arbejde

M: nej det har jeg sku aldrig fået at vide, altså sådan...de har bare sagt at man ska' pas' på ik' at få for meget arbejde, altså.

(...)

S: så det [arbejde] er noget I gør

M: ja, det tror jeg, jeg kan ik' forstå folk der ik' gør det

S: nej, for det er der vel også nogen der ik' gør, nogle af dine klassekammerater

M: det er der nemlig og jeg ka' ik' forstå dem, der er måske dem der lige får en høj SU og sådan. Jeg får 1000 kroner og nogen får tre tusinde om måneden, men jeg ku' ik' leve for tre tusinde, ik' når jeg har bil i hvert fald

S: er det også en forskel i personlighed

M: ja det er det, om de vil købe noget om måneden eller om man får af mor og far, tror jeg, det hænger nok sammen

At arbejde er noget, man gør og noget, der knytter an til det moralske system, de logikker og praktikker, som fiskeriarbejderne, voksne som unge, gør hævde på og hævder sig igennem. Som en central og effektiv del heri er således også det positioneringsarbejde, der består i, at disse unge fremhæver *at klare sig selv* i relation til de unge, der ikke klarer sig selv – de unge der ikke *gider* at arbejde og i stedet får til deres forbrug af mor og far. Eller rettere: Det er sådan de unge, der får penge hjemmefra, opfattes og kategoriseres af fiskeriarbejdernes unge, der gør – og er disponeret for at gøre – en dyd ud at tjene deres penge selv og dette netop fordi det *at klare sig selv* hos sidstnævnte gruppe lægger sig op ad – og er medproducent af – en aktiv differentieringsmekanisme mellem arbejde udenfor og arbejde i skolen, mellem arbejdsmennesket og skolemennesket/skrivebordsfolket.

Sune: Er det vigtigt at tjene sine egne penge

Mie: Ja, det synes jeg

S: Hvad bruger du pengene på

M: Tøj og mobilregning og fester...og sminke og...det er nok det og så en gang imellem, jeg plejer næsten altid at smøre madpakker, men nogen gange så køber jeg også mad, men jeg bruger ikke så mange penge på mad.

S: Nu står du selv for den økonomiske side af mad

M: Ja, jo, førhen (i folkeskolen) der lå der altid en tyver om torsdagen, men det gør der ikke rigtigt mere, det er også, min tvillingebror går i gymnasiet og jeg tror også lidt at de betragter, at så betaler han også selv, så...

S: Men er der noget dine forældre betaler...

M: De er gode til at betale min mobilregning og nogen gange kan min mor godt finde på at gi' mig et par bukser eller noget når vi er ude at handle, men ellers ikke. Så har de sagt at , så skal vi selv betale

S: *Så det er en del af det at blive ældre*

M: *Ja, men det er også godt nok, for jeg kender en del af mine venner som bare får i hoved og i røv, men så har jeg det sådan lidt, at så lærer de sku aldrig, hvordan du skal klare dig selv og sådan noget. Altså selvom jeg godt ved at det kun er min mobilregning og sådan, så er der jo masser af andre ting når du flytter hjemmefra, men alligevel, **du lærer lidt, sådan at tjene dine penge** og...*

S: *Er der nogle særlige dyder du så har med hjemmefra?*

M: *Det der er mest gældende er at min mor har altid lært os det der med at tjene vores egne penge.*

Den faktor i fiskeriarbejdernes indstilling til uddannelse, der handler om at klare sig selv, kan sammenfattes i Mies formulering af, at hvis man bare får i hoved og røv, så lærer man aldrig, hvordan man skal klare sig selv; det vil sige det her arbejdssetos, som Mie og fiskeriarbejderne orienterer sig efter og som spiller ind på og er med til at producere og reproducere nogle specifikke kropslige og mentale indstillinger til, hvad det vil sige at klare sig og ikke mindst klare sig selv. Her handler det ikke mindst om familiernes erhvervs- og livshistorier, hvor man hos fiskeriarbejderfamilierne har oplevet at skulle knokle, gennem hårdt fysisk arbejde, for ens materielle velstand og sociale status. At penge er resultatet af hårdt arbejde, under hårde forhold og med tiden i socialt og strukturelt set usikre positioner, viser sig først og fremmest som aktive og operative klassifikationsskemaer, hvor arbejdsomhed, selvstændighed, sparsommelighed, m.m. knyttes til og er meningsgivende for at arbejde – og vel at mærke ikke, i hvert fald ikke i udgangspunktet, det arbejde der foregår inden for uddannelsessystemet.

Til spørgsmålet om – og disse familiers relation til – op- og velfortjent velstand hører også at det under alle omstændigheder ikke er noget, der må forandre én.

Mads: *Nu har jeg en kammerat, ham der havde [navn på Kutter] tror jeg at den hed, hans morfar han solgte den til nogle færingere, han fik fandme 540 millioner, hvor han så lige skulle dele tyve procent med hans søn og så resten det havde han bare til sig selv ik også. Det er bare sådan vanvittigt*

Sune: *ja og det er vel fordi de har lavet om på de kvoteregler*

M: ja, altså og det var kvoter bagpå, eller fiskene og så solgte de bare båden igen.

Den er jo ik' andet end tyve millioner værd

S: det er jo det

M: det er vanvittigt, prøv at se sådan en som ham, han hedder [navn], han har bare bygget det der op og så lige pludselig, så er han bare stenrig, men det ka' man ik' mærke på ham.

At være positioneret og positionere sig som fiskeriarbejder handler helt centralt også om, som Mads er inde på, at flittighed forenes med tilbageholdenhed: *Han har bare bygget det der op og så lige pludselig, så er han bare stenrig, men det ka' man ik' mærke på ham.* For man skal ikke vise sig frem eller fremhæve sig selv. Det handler om at være, som folk er flest, være nede på jorden og ikke være for fin på den. Som det også fremgår af observationsmaterialet fra havet og havnen, så har de ansatte ikke, og de forventer heller ikke at have, nogen indflydelse på arbejdsgangen og mere end at træde frem, handler det om ikke at skille sig ud fra mængden. Samtidig er det også her, at man finder den stærkeste markering af, at der i bund og grund ikke er forskel på mennesker¹⁷²; en markering som i høj grad er med til at befæste og give mening til deres position i det lokale sociale hierarki. Samtidig, som beskrevet ovenfor, knyttes en lang række positive karaktertræk til disse positioner i det sociale rum og dette ikke mindst parallelt med, at positioner, der (strukturelt set) er placeret højere i det sociale rum, tilskrives andre og mindre flatterende egenskaber. At være fin på den, at tro man er noget, at være og vise forfængelighed står således som det hårde arbejdes, flittighedens og tilbageholdenhedens klare negationer og er egenskaber, der forbindes til folk med uddannelse og uddannelsestunge erhverv – *skrivebordsfolket*.

S: nu siger du at der var nogle piger der var lidt finere i det

R: ja det tror jeg altså den enes forældre var frisør, men altså min mor har været eneforsørger lige godt om hun flyttede sammen med en, men da var deres økonomi meget delt op altså, æhh

S: så hun tog sig af sine børn og

172 Som det også fremgår af observationsmaterialet på havnen.

R: *yes altså jeg gik nok ik' i det der vildt moderne tøj for det havde hun ik' råd til, så jeg faldt den vej lidt udenfor klasse, altså jeg hørte ikke under den der pige-gruppe og jeg var, jeg vil heller ik' sige at jeg gjorde nok heller ik' noget for det selv, altså, det var bare slet ikke mine, det var ik' der jeg søgte mine sociale*

S: *nej, så dine veninder de var*

R: *lidt mere nede på jorden, mere som mig selv*

Her er der, uanset markeringer af at alle i bund og grund er ens, tale om et aktivt og effektivt positioneringsarbejde, der på samme tid fremhæver positive træk ved og hos dem, der tilhører denne del af det sociale rum og negative træk ved andre dele af det sociale rum. De finere piger er ikke, som Randi og hendes venner, *nede på jorden*. Og som jeg vil komme nærmere ind på i den del, der analyserer og differentierer fiskeriarbejdernes indstillinger til uddannelse i relation til køn, så spiller spørgsmålet om at være smart og moderne en rolle for den måde, kvinderne og pigerne orienterer sig i relation til uddannelse.

I forhold til den faktor i mistillidens sociale indlejring, der handler om at kunne klare sig selv, så gælder det opsummerende om, at man tjener sine penge selv og gør sig fortjent til, gennem hårdt arbejde, *knokleri*, det forbrug man har.

Om penge og uddannelse: *Så længe man tjener nogle penge ved det*

En tredje og sidste faktor, jeg kan fremanalysere af mit materiale, har at gøre med, hvilken rolle penge spiller i relation til uddannelse. Det handler på den ene side om, at penge opgøres som årsag til, at man arbejder såvel som uddanner sig og på den side om, at penge placeres, om ikke som sekundært, så på lige fod med et arbejdes og en uddannelses indhold.

Som jeg har været inde på tidligere, så rangerer arbejde generelt højere end formel uddannelse hos fiskeriarbejderne. Her fylder erfaringer med, at *Det er heru' de lære og fisk', ik' på skolebæn'k'n* (Fiskeskipperen Torben) og understre-

ger vigtigheden af at lære og være i praksis¹⁷³. Man har således på egen krop oplevet, hvordan praktiske kompetencer, knowhow og *sund fornuft* alle har været egenskaber, som i langt højere grad end formaliseret uddannelse, har givet fordele, muligheder og respekt på arbejdspladsen¹⁷⁴.

En måde, og den mest udbredte måde, at forklare og forsvare, at man har været beskæftiget med hårdt manuelt arbejde, er at referere til pengene; at der har været gode penge at tjene og at man har arbejdet for pengenes skyld:

Sune: var de glade for deres arbejde – har du nogle minder om at din far når han kom hjem eller

Karina: jeg tror nok at han var glad for det, men det har jo været sindssygt hårdt arbejde og han dør også meget med hans lunger nu, fordi de står jo nede i, det er jo skidtfisk

S: ja

K: så de står jo nede i alt det her gas

S: og det er helvedes usundt

K: ja, men jeg ka' ik' huske at han sådan var træt af hans arbejde, overhovedet. Og vi kørte også, det ka' jeg huske om aftenen når han var på arbejde, så kørte vi altid forbi lige på sådan en aftentur lige for at sige hej og sådan. Men nej, jeg tror aldrig at min far har været træt af noget arbejde.

S: nej

K: så længe man tjener nogle penge ved det, så tror jeg bare, at det...altså, ja

Som Karina, barn af fiskeriarbejdere og uddannet frisør, er inde på, handler det helt centralt om, at *så længe man tjener nogle penge ved det*, så er der ikke

173 Flemming: nu ska de uddannes som fiskere ik også. Fordi dem der tog på havet det var sku dem der sku ud og tjene nogen penge, det var dem der ik gad og gå i skole, nu ska de fandme ta en uddannelse for at komme ud og fiske

Charlotte: men ved du hvad, det vi nu ser i forhold til det lige nøjagtigt, det er jo også, at det er stadig dem der ik gider at gå i skole. Mikkel og Christian og altså, vi begynder at tænke på dem vi kender der er ved at uddanne sig som fiskere. Det er de der gutter som ik gider at gå i skole. De gider ik at gå på handelsskolen. De gider ik at gå på teknisk skole. De gider ik det der...

Flemming: de lærer sgu ik at fiske af at gå i skole

174 Og dette jo ikke mindst fordi disse familier har været afskåret fra positioner, jobs og arbejdspladser, der har krævet og været domineret af formaliseret uddannelse. Dette er på mange måder den samme situation som Paul Willis' Lads står i og overfor i *Learning to Labor* (1977) og tilsvarende med mændene i Caitríona Ní Laoire's studier af maskulinitet i det rurale Irland (2001 & 2002).

noget at pibe over, noget at være træt af. Parallelt med, at pengene er en del af det symbolske konstitueringsarbejde og de tilhørende symbolske gevinster ved at gøre sig som fiskeriarbejder, som på tværs af havet og havnen handler om at kunne tage fra, ikke være for fin på den, distancere sig fra *skrivebordsfolket* og have og vise et lokalt tilhørsforhold, så er fiskeriarbejdernes fokus på penge, den økonomiske kapital, også resultatet af ikke kun arbejdets karakter og den enkeltes position på arbejdsmarkedet, men også, og i tæt relation hertil, af, at mange af disse familiers erhvervshistorier har været præget af mange kortere og forskelligartede ansættelser. Man har ikke haft mulighed for selv at kunne vælge, men har derimod måtte tage, og tage til takke med, det arbejde, der nu engang har været muligt at få. Dette er særligt udtalt hos fiskeriarbejderne på havnen, der overvejende kategoriserer arbejde som noget, der skal overstås, og hvis værdi først og fremmest, og næsten udelukkende, måles i penge. Hos fiskeriarbejderne på havet gælder som tidligere vist, at der foruden penge også er tale om en frihed fra det borgerlige liv i land, og at en del af denne frihed består i at være uden kvinder (domestiske regler) og staten (officielle regler) i en jagt på den store fangst/gevinst.

Indholdssiden ved et arbejde og i et arbejdsliv tales anderledes frem i familier med relativ stor akkumulation af uddannelseskapital og hvor erhvervshistorierne har været præget af en anden og større, ikke mindst økonomisk, stabilitet. Det er overvejende familier, hvor en eller begge forældre er faglærte, nogle har en gymnasial uddannelse – de fleste er beskæftiget inden for de tertiære erhverv, blandt andet sygeplejersker, fysioterapeuter, bankfunktionærer, revisorer, fiskeeksportører, virksomhedsledere m.m.¹⁷⁵ Hos disse *skrivebordsfamilier* har man erfaringer med, at uddannelse giver en tryghed i og nogle muligheder for at præge ens arbejdsliv; erfaringer som også kommer til udtryk hos de unge – som en række orienteringsprincipper, der giver prioritet til og har forventninger til indholdssiden ved et fremtidigt arbejds- og uddannelsesliv:

175 Det skal imidlertid understreges, at man også finder stabile erhvervshistorier blandt fiskeriarbejderfamilier, men her har den økonomiske sikkerhed ofte været ganske ustabil; blandt fiskere på havet, der ikke har kunnet vide sig sikker på fangst og kvoteforhold og blandt arbejdere på havnen, der har været afhængige af landinger, sæson-forhold, reguleringer og omstruktureringer.

Sune: Det er måske lidt tidligt at spørge til, men hvad kunne du tænke dig at være bagefter

Kasper: Jeg har ikke sådan helt klare ambitioner, men sådan, ingeniør, arkitekt, jeg er rimeligt sikker på, at, jeg vil gerne på universitetet. Det er en ambition for mig. Jeg skal ind på universitetet og så vil jeg rigtigt gerne have noget med naturvidenskabeligt, eller noget med matematik eller...noget hvor jeg selv kan være med til at bestemme hvad jeg skal arbejde med og hvor der også er en god løn indblandet i det, sådan meget med matematik, for det er lige det, der tænder mig.

Sune: Og hvorfor er lige universitetet vigtigt for dig

Kasper: Altså, jeg vil bare gerne, jeg vil gerne have en høj uddannelse, fordi for mig der er det forbundet med at man kan få et godt liv bagefter. Måske ikke kun pengemæssigt, men du er sikret mere tryghed og det ser jeg også meget fra Hirtshals af, for der, der er fire i min familie, der har mere end tre års uddannelse og det er så min mor og far og så min tante og onkel, vi er, det er de eneste fire. Alle andre det er sådan, de går sådan fra job til job og har svært ved også at holde et job og har kun en folkeskole, nogle har en gymnasium, sådan kontanthjælp, de modtager også kontanthjælp og dagpenge og sådan og har generelt svært ved at klare sig. Det vil jeg gerne gøre noget ved for mit vedkommende. Det vil jeg gerne lægge lidt afstand til

Dét, Kasper peger på – og som er helt centralt blandt *skrivebordsfamiliernes* unge – er, at det er anderledes vigtigt, at uddannelse og arbejde er betydnings- og meningsfuldt i sig selv frem for at være motiveret af indtægtsdelen. Det er som nævnt ovenfor også i disse familier, at børnenes engagement i skolen betragtes og belønnes på lige fod med andet arbejde. Der er ikke tale om, at penge er uden betydning, at det er arbejde for arbejdets eller uddannelse for uddannelsens skyld, men at penge får en anden placering i relation til arbejde og uddannelse, end det er tilfældet hos fiskeriarbejderfamilierne.

Distinktioner mellem penge og indhold i relation til arbejde såvel som uddannelse fungerer til en vis grad som en forskelsmarkør mellem dem med hænderne henholdsvis hovedet skruet rigtigt på – mellem arbejdsmennesket og skolemennesket, fiskeriarbejderne og *skrivebordsfolket*. Der er således tale om differentieringsprincipper, der spænder fra at gå til arbejde og uddannelse

for pengenes skyld, til at penge er en del af, men langt fra den eneste grund til, at arbejde og uddanne sig. Når penge indtager en central plads blandt fiskeri-arbejderfamilierne, skyldes det ikke kun disse familiers position i det sociale rum, hvor de så at sige, og groft sagt, ikke har mulighed for at investere i eller påvirke indholdet af deres arbejde. Det skyldes i lige så høj grad den generelle erhvervshistorie i Hirtshals, hvor penge har fyldt meget, og hvor økonomisk kapital på mange måder har været mere udbredt og sikret fiskeriarbejderne positioner højere i det lokale sociale hierarki end kulturel, herunder ikke mindst uddannelses-, kapital kunne levere. Det er med andre ord erfaringerne med, at det ikke kun økonomisk, men også symbolsk, har kunnet betale sig at tjene penge; eller rettere at det har kunnet betale sig at arbejde frem for at uddanne sig, der er med til at orientere, men også udfordre, de unges vej fra familie til uddannelse.

Opsamling

Jeg har i dette afsnit peget på tre forhold, der udgør mistillidens sociale indlejring: *at klare sig, at klare sig selv og at penge har stået over uddannelse*. Disse tre forhold er resultatet af, at fiskeriarbejderne gennem et liv tæt knyttet til fiskeindustrien og Hirtshals har inkorporeret og udviklet en praktisk sans for at positionere sig i relation til *skrivebordsfolket*; en praktisk sans der som skildret både handler om at befæste sin egen position og markere en afstand til andre positioner i det sociale rum. I mødet med uddannelsessystemet, som forældre, aktiverer denne praktiske sans en vis mistillid. Man tror ikke rigtig på skolen og det skyldes dels de erfaringer, de selv som børn og unge gjorde med en skole, der ikke kunne modsvare den tiltrækningskraft, som havnen med sine gode og stabile reproduktionsmuligheder udgjorde og som derfor i udstrakt grad oplevedes som meningsløs og spild af tid med dertilhørende konfliktfyldte relationer til lærere og andre elever; som oftest de som kategoriseredes som *finere på den*. Og dels, og i tæt relation hertil, skyldes mistilliden, at uddannelsessystemet på mange måder kommer til at stå som repræsentant for det samme system, bestyret af samme slags mennesker, som det der er skyld i fiskeriets og i videre forstand Hirtshals' tilbagegang og som helt overvejende kendetegnes ved og af folk, man ikke kan regne med. Derfor deltager de også

i mindre grad i skolearrangementer; både på den lokale skole, hvor de også risikerer at møde de lærere, de selv havde, og ved uddannelsesdage og –aftener i Hjørring¹⁷⁶.

I lyset af, at det er de færreste fiskeriarbejdere, der har haft en god skoletid, venner har de fleste haft, men ballade, kedsomhed, dårlige lærere, etc. fylder op i beskrivelserne, er de ekstra hårde i dommen, når de bliver bekræftet i det, de på mange måder ser som uddannelsessystemets sande væsen. Som eksempelvis Randi, hvis egen skoletid var præget af pjækkerier og tid tilbragt på kontoret. Hende kunne skolen med hendes egne ord, *ik' find' ud af at håndtere*, og da jeg efterfølgende spørger hende, om ikke skolen er blevet bedre til at have øje for sådanne børn, svarer hun prompte, at: *det er den så ik' ka' jeg fortælle dig, for jeg har en dreng, som har indlæringsvanskeligheder og koncentrationsvanskeligheder og har været inde og blive undersøgt for om han er ADHD og ham har de ik' ku' tackle på Hirtshals skole, så det er de IK' blevet bedre til*. Det samme gælder for Christina. Hendes skoletid var, ligesom hun beskriver sine brødres, præget af dårlige lærere og hun har efter folkeskolen to afbrudte uddannelsesforløb – først som køkkenassistent og siden som automekaniker. I dag arbejder hun på en fiskefabrik og som hun beskriver nedenfor, bekræfter hendes moders og broders oplevelser på VUC hendes og familiens syn på uddannelsessystemet:

Sune: Og også nu her hvor din mor og din bror har været i det der tiende klasses forløb, er det så noget der kommer op når I er sammen i familien, altså det her med at uddanne sig? Har de været glade for det forløb? Har de været glade for, hvor mange uger var det det var?

C: 80 uger

S: 80 uger, hold da kæft

C: Ja

S: Har de været glade for det?

¹⁷⁶ En af hovedmålsætninger i et aktuelt uddannelsesprojekt i Hjørring Kommune, der tager afsæt i Hirtshals skolecenter (den eneste tilbageværende skole i Hirtshals), er at få engageret forældrene til at bakke op om og deltage i skolen. Man her ikke præcise tal, men det anslås at det på flere årgange er under 50 procent af forældrene, der deltager i arrangementer ud over skole/hjem-samtalen. Jeg har de seneste år fungeret som følgeforsker på projektet: Projekt Hirtshals. Se www.projekt-hirtshals.dk

C: Ja det...ja når de har haft en lærer, så har de været glade for det?

S: *Når de har haft en ?*

C: Ja, lærerne de dukker ikke op og de giver ikke besked og så kommer de for sent og, så det, **det var ikke sådan seriøst** sådan, rigtigt seriøst.

Hos fiskeriarbejderne er der generelt ikke den store tiltro og tillid til skolen og uddannelsessystemet, som i relation hertil heller ikke står som garant for og forbindes med dyder, praktiske som moralske, der har den store legitimitet eller kan konverteres til at indtage legitime positioner. At fiskeriarbejderne møder uddannelsessystemet med en vis mistro og forbinder det og dets aktører til *skrivebordsfolket/skolemennesket* afspejler en klassemæssig habitus – „et system af varige og transponerbare holdninger, tankeforestillinger og ubevidste vurderingskriterier, som i den enkelte udmærket kan skabe illusionen om, at vedkommende handler uforudsigeligt og norm-overskridende“ (Callewaert 1992:111), hvor det helt grundlæggende forholder sig sådan, at disse tankeforestillinger, handlingsmønstre og vurderingskriterier alle er indskrevet i de materielle og sociale livsbetingelser, som den enkelte er opvokset og lever under.

At have en vis mistillid til skolen og uddannelsessystemet skal således ses som resultatet af, ikke så meget en bevidst målsætning om at vise mistillid, som en kropsliggørelse af en mængde praktiske skemata for at opfatte og vurdere verden; skemata, der fungerer som redskaber til konstruktion af virkeligheden og som principper for, hvordan den verden, de bevæger sig indenfor, skal anskues og opdeles (Bourdieu 1997:156). At disse skemaer for, hvordan verden opfattes og vurderes, er kropsliggjorte snarere end bevidstgjorte, er et centralt perspektiv til at forstå og forklare, hvorfor og hvordan nogle unge og forældre i en tid, hvor alle taler om vigtigheden af uddannelse, ikke i højere grad tager dets logikker og praktikker til og på sig. For til trods for oplysninger¹⁷⁷ og en dominerende diskurs om, at uddannelse er den eneste vej for nuværende og fremtidige generationer og til trods for, at samtlige forældre

177 Bl.a. gennem den øgede vejledningsindsats i folkeskolen, UU-vejledningen, brobygningsforløb hvor folkeskoleeleverne i udskolingen skal på ugelange besøg på ungdomsuddannelser og aktuelt også gennem det kommunalt forankrede tværinstitutionelle Projekt Hirtshals, hvor oplysning af forældrene er et af hjørnebenene.

og unge kan gentage og understrege, hvor vigtigt det er med uddannelse, så orienterer mange fiskeriarbejderfamilier sig i den sociale verden, ikke mindst i relation til uddannelsessystemet, på måder, der ikke umiddelbart eller i særlig grad gen- eller anerkendes inden for skolen og uddannelsessystemet. At disse handlinger ikke gen- og anerkendes, ikke giver mening, inden for skolen og uddannelsessystemets logikker og praktikker er imidlertid ikke det samme som, at de er meningsløse.

Og dette er en helt central pointe i forhold til at forstå og gribe om, hvordan fiskeriarbejderfamilier og visse af deres unge har sværere end andre ved at gøre sig gældende inden for og i overensstemmelse med uddannelsessystemets logikker og praktikker. For ligesom den opbakning til uddannelse som familier med relativt gode erfaringer med uddannelsessystemet yder, den tillid og det engagement disse familier viser, når de deltager til diverse forældrearrangementer, støtter deres børn i lektielæsningen, viser interesse for og indgår i dialog omkring læringsmiljøer- og situationer er udtryk for en social nødvendighed, nogle sociale omstændigheder objektiveret i historien og inkorporeret i kroppen (som habitus), så gælder dette også fiskeriarbejderfamilierne, hvor man kun sjældent deltager i forældrearrangementer, hvor man ikke (kan) assistere(r) med lektielæsningen (men i stedet prioriterer, at ens børn har et fritidsarbejde), hvor skole er noget man går i, mere end noget man deltager i og hvor relationen til lærere og interessen for læring ikke er særlig udtalt. De forestillinger omkring læring og uddannelse, der dominerer blandt fiskeriarbejderne, er, at det er et slid og, som da forældrene selv gik i skole, *røv-til-sæde* undervisning. I relation hertil hjælper det umiddelbart ikke på afstanden og relationen til uddannelsessystemet, til mistroen, at der i dag praktiseres andre undervisningsformer, og hvad enten det gælder rammer eller indhold, har man i disse familier generelt svært ved at anerkende, eller man gør en dyd ud af at miskende, uddannelsessystemets autoritet og legitimitet.

I fiskeriarbejdernes moralske system fylder love og regler ikke så meget, man er *så lovly som movly*, som det hedder, hvilket placerer dem i direkte modstrid med skolens logik. Den forskel og afstand er i og på spil, når fiskeriarbejderne ankommer med deres børn til skolen (på knallert uden styrhjelm, som skolelærerne bemærker) i deres fravær til forældremøder og -arrangementer og i deres forestillinger om, hvad der foregår og skal foregå i skolen. For på

samme tid som afstanden til skolen har at gøre med, at det er de færreste fiskeriarbejdere, der har erfaringer med, at uddannelse kan betale sig; dels har de dårlige erfaringer fra deres egen skoletid (og deres børn i perioder samme lærere, som de selv havde), dels synes de ikke, at de har noget at byde ind med og dels har de i forlængelse heraf svært ved at se, hvad sådanne arrangementer skal gøre godt for, dels har det også at gøre med moralske grænsedragninger. Med opretholdelsen af det moralske system, de logikker og praktikker, som deres indstillinger til uddannelse udspringer af. Når fiskeriarbejderne på tilsvarende vis betragter uddannelse og hjem, skoletid og fritid som to adskilte størrelser, hvor skolelæring og uddannelse primært, hvis ikke eksklusivt, er uddannelsessystemets ansvar, hvor forældrenes ansvar er, at deres børn møder op, så lægger der altså også et forsvar for en bestemt måde at forstå og orientere sig i verden bag.

Hvordan og på hvilke punkter den mistillid til og miskendelse af uddannelse, der på forskellige måder er socialt indlejret hos fiskeriarbejderne, overtages og overlejres hos de unge, er i fokus i de næste afsnit; dvs. hvordan og hvorvidt kommer det moralske system, som fiskeriarbejdernes indstilling til uddannelse er indlejret i til udtryk hos de unge? Hvordan er det *at klare sig, klare sig selv* og *tjene penge* faktorer, som kommer i og er på spil i de unges uddannelsesstrategier? Når det i denne sammenhæng har været væsentligt at fremanalysere de forskellige nuancer af fiskeriarbejdernes, herunder også de *nyvundnes*, indstillinger til uddannelse, er det fordi, jeg ser det som en forudsætning for, at vi kan forstå de unges indstillinger til uddannelse. De kampe, som forældrene har kæmpet, de moralske grænsedragninger mellem dem og *skrivebordsfolket*, mellem *det arbejdende menneske* og *skolemennesket*, er del af det moralske system, den opdragelse og klassemæssige habitus, som børnene har modtaget. Som børn af fiskeriarbejdere bærer de på en arv, der er blevet til under nogle betingelser, som med tiden har forandret sig, men som ikke desto mindre stadig er at finde og lagret i kroppen; som dispositioner for bestemte måder at handle og forstå på. Mere om dette i de kommende analyser.

De unge og uddannelse

Hver morgen bevæger mere eller mindre søvndrukne teenagere sig gennem Hirtshals' gader i retning af stationen. De skal til Hjørring og enten i 10. klasse, teknisk skole eller gymnasiet, Stx, Hhx eller Htx. Skal de møde klokken 08.00, skal de med toget fra Hirtshals Station 07.06¹⁷⁸. Ved hvert stop på ruten står nye unge på og ved ankomst til Hjørring en halv time senere, er lokalbanens to vognsæt godt fyldte. Fra stationen spredes de unge i retning af de forskellige uddannelsesinstitutioner og bevæger sig det sidste stykke vej; nogle til fods, andre i bus. I flokken af unge er også fiskeriarbejdernes børn, der i deres færd mod og inden for ungdomsuddannelser betræder ny grund. Det er de færrestes forældre, der har en ungdomsuddannelse, nogle få er i gang med en, men generelt ved forældrene ikke, hvad der går – eller burde gå for sig – i Hjørring, inden deres børn vender hjem igen i løbet af eftermiddagen. Så selvom alle, unge som voksne, *nyvundne* eller ej, tilslutter sig den dominerende nationale diskurs om, at uddannelse er afgørende for den enkeltes såvel som nationens liv, er det lettere sagt end gjort.

Det handler som vist i det foregående afsnit dels om, at de ældre generationer af fiskeriarbejdere, forældrenes, indstilling til uddannelse har rødder i en mistillid, der er indlejret i et generelt moralsk system. Og så handler det dels

178 Der går også et tog klokken 07.43. Det er der også nogle, der tager. Velvidende at man så først er i Hjørring 08.05. Af alle de unge jeg taler med, er morgen-togtiderne en kilde til frustration og brok. At skulle med toget klokken lidt over syv om morgenen for at være i Hjørring en halv time inden skoledagen starter, bliver ikke mindre frustrerende af, at der går et tog, der ankommer lige præcis så sent, at man ikke kan tage det.

om, at dette system, disse fiskeriarbejderlogikker og –praktikker inkorporeres hos de unge som habituelle præferencer for bestemte tilgange til *at klare sig, at klare sig selv og tjene penge*. Tilgange som er fra en tid og en klasse, der ikke længere har den samme modstandsdygtighed over for uddannelse. I en tid og situation, hvor livet uden for uddannelsessystemet ikke byder på de samme muligheder for folk uden uddannelse, som det gjorde, da forældrene og bedsteforældrene var i kontakt med det, står fiskeriarbejdernes børn overfor at skulle håndtere disse tilgange, som til en vis grad er væsensforskellige fra og i alle fald ikke umiddelbart kvalificeres i og af uddannelsessystemet.

Som citatet nedenfor med Katrine illustrerer, så er det ikke så meget et spørgsmål om, hvorvidt de unge skal eller vil have en uddannelse. Det er snarere et spørgsmål om, hvordan de klarer at uddanne sig uden at uddanne sig væk fra deres familiære arv.

*Katrine: så jeg tror nok at i starten der vil jeg altså lige, så prøver jeg med den der med at pendle, men går det ik', **så er der selvfølgelig ikke nogen vej uden om det, for jeg vil ha' en uddannelse**, for nu ka' jeg, f.eks. min stedfar der, dengang hans arbejde så gik konkurs, så var der ik' rigtigt andre muligheder end at skulle starte som selvstændig eller på fabrikken ik' også. Så jeg ka' godt se, jeg har ligesom fået vist hvor vigtigt det er med en uddannelse og har også altid selv egentligt syntes at det var meget vigtigt, fordi der er så meget information om det i skolerne nu*

Sune: hmm

K: med at du ska' ha' en uddannelse så. Jeg er ik' i tvivl om at jeg ska' ha' en uddannelse og ska' jeg flyt' til Ålborg eller Århus så er det også det jeg ska', men jeg vil da helst være fri.

For Katrine er det ikke noget 'naturligt' valg. Hun kan se det vigtige i at uddanne sig, men det har omkostninger. Katrines strategi til og måde at tage sin sociale arv på sig, er ved at orientere sig mod at blive boende i Hirtshals, samtidig med at hun uddanner sig. Så samtidig med at hun uddanner sig væk fra sin stedfar, så honorerer hun den familiære arv ved at ville blive i Hirtshals, hvor hun og hendes familie gør en dyd ud af at høre hjemme. Som vi skal se i det næste afsnit, så er et sådan forsvar for Hirtshals en måde, forældregene-

rationens mistillid forplanter sig hos de unge på. Men andre unge tager også afstand fra et liv i Hirtshals. Denne bevægelse væk fra Hirtshals fremanalyseres som en bevægelse ud af de voksnes skygge. Andre måder, som vil blive fremanalyseret i efterfølgende afsnit, viser sig i form af indstillinger til undervisningen, læreren og hinanden

Et forsvar af Hirtshals: *Hun er fake hirtshalsboer*

Ser vi mere isoleret på fiskeriarbejdernes børn, er der nogle klare indikationer på, at deres forældres erfaringer med – og indstillinger til – skole og uddannelse reproduceres og viser sig i form af dels et fokus på fritidsarbejde og at tjene sine penge selv, som illustreret ovenfor, og dels ved at markere sin opposition til skolen og uddannelsessystemet gennem at fremhæve sit lokale tilhørsforhold i form af brug af lokale fraser og et forsvar af Hirtshals. Som Katrine der markerer en klar linje mellem at være ægte og uægte, *fake*, hirtshalsbo. Hun er også den i mine klasserumsobservationer, der tydeligst og oftest kategoriserer sig selv som hirtshalsbo og gør et nummer ud af, at hirtshalsboerne udgør en gruppe. Selvom det altid er omgivet med smil og grin, så lægger der nogle symbolske markeringer heri. Som når de skal hjem fra gymnasiet og der kun er plads til hirtshalsboere i bilen. I den sammenhæng er det interessant, at samme behov for at gruppere sig eller påkalde sig sin oprindelse som hirtshalsbo er helt fraværende hos hendes klassekammerat Julie, der er barn af en *skrivebordsfamilie* – og det både i klassen og i interviewet med hende:

Sune: er der nogen der er mere hirtshalsboere end andre, er der sådan...

Katrine: altså sådan en som Sissel fra vores klasse, hun er 'fake' hirtshalsboer [griner]. Nej det, det er fordi hun lige er tilflyttet

S: ja jeg ka' huske en episode, hvor dig og Tine og Sissel i snakked' og så skulle Sissel holde med dig, med os, imod Tine der kommer fra Hjørring

K: ja men sådan er det

S: fordi nu er hun [Sissel] flyttet til og

K: så er hun blevet en del af gruppen, den får hun tit den der, nu er du en del af gruppen, så, fordi vi er lidt som en gruppe og jeg tror også, nu har jeg snak-

ket meget med Tine og Jeannet om det, og de siger da tit, jamen I er jo også en gruppe. Ik' fordi vi er en lukket gruppe, overhovedet, men vi har jo noget tilfælles altså vi kommer jo fra det samme bagland ligesom dem fra Hjørring, de, de er jo også eller dem fra Taars¹⁷⁹, jeg tror at der er to fra Taars, men de har jo alligevel også et eller andet, men fordi vi er så mange så tror jeg mere at de ser os som en gruppe

S: ja

K: *men vi holder også, ligesom det der med, at ja, at nu ska' du holde med os, vi har mange diskussioner inde i vores klasse om det hedder romkugle eller krumsebolle. Og os fra Hirtshals der hedder det krumsebolle og dem fra Hjørring der hedder det romkugle og Sissel har ligesom altid kaldt det romkugle, indtil nu, nu ska' hun så kalde det for krumsebolle, fordi hun er flyttet til Hirtshals [der grines]. Og sådan er det bare, hun ka' ik' gøre noget ved det*

Hos Katrine gør det en forskel og er det værd at kæmpe for, at det hedder *krumsebolle* og ikke *romkugle*. At tøjet har *hunget* til tørre, at det er *snaller'n* vejrs, at man har *lagt* i sengen og været *vag* er også eksempler på sådanne markeringer af og forsvar for at høre til lokalt. Dette forstærkes samtidig for drengenes vedkommende ved at ankomme til skolen i kedeldragt, sportstøj og på en tunet scooter uden hjelm og når de er fyldt 18 i bil og for pigernes vedkommende ved at komme i træningstøj og ikke være for fine i det; nogle med hår farvet i „skrigende“ farver. Dette er måder at tage sin sociale og lokale arv på sig og markere et bestemt tilhørsforhold, der ikke let eller naturligt lader sig konvertere til strategier, der anerkendes som legitime i og af uddannelsessystemet¹⁸⁰.

Der er imidlertid ikke tale om, at disse unge, eller for den sags skyld nogle unge, reproducerer deres sociale arv i et et-til-et forhold, der er altid og alle

¹⁷⁹ By 13 kilometer syd for Hjørring

¹⁸⁰ Som Mats Trondman har vist i sin analyse af klasserejsende, så kræver uddannelsessystemet, at man aflærer sig og aflægger sig sine arbejderklassedyder, for at man skal have en chance for at begå sig (Trondman 1994).

steder tale om en vis forandring¹⁸¹. Det sociale såvel som fysiske rum er ikke statiske størrelser, men udgøres af områder, der hele tiden er i og på spil i relation til hinanden og den tilstand, det sociale rum har befundet og befinder sig i (Bourdieu 1997b:154). Det vil sige, at det i dag kræver noget andet at bevare og befæste sin position i det sociale rum, end det gjorde i går – og dette ikke mindst for unge af familier med relativt begrænsede mængder af uddannelseskapital. For selvom visse unge stadig anlægger strategier, der er i modstrid med og i opposition til de dominerende logikker og praktikker inden for uddannelsessystemet, så er der ikke, eller kun i sjælden grad, som det var tilfældet hos nogle af forældrene, tale om totale afvisninger. Her havde man på Hirtshals skole problemer med de store børn, drengene, som ikke kom i skole, fordi de var nede på havnen og arbejde om natten. Som en af skolens lærere beskriver det, så *sku' de fand'me bare også tjene penge. Ikke til forældrene, til sig selv.*

Det er ikke kun, men i høj grad også på grund af, at havet og havnen ikke længere kan yde den samme modstandskraft, garantere de samme stabile reproduktionsmønstre i form af et både økonomisk og socialt attraktivt arbejdsudbud, at valutakursen på uddannelse med tiden har ændret sig og placeret uddannelse højere i kapitalformernes fordelingsstruktur i Hirtshals.¹⁸² For det handler jo både om, at der ikke længere er den samme efterspørgsel på unge arbejdere, som tidligere efterlod skolepladser tomme, når især 7.-10. klasses drenge tog på havnen, og at der ikke længere er den samme efterspørgsel på ufaglært og erhvervsuddannet arbejdskraft på havnen, såvel som at det er blevet nødvendigt, strukturelt set, og derigennem også mere legitimt, subjektivt set, at tage en uddannelse. Så når fiskeriarbejdernes børn ikke på samme måde som deres forældre afviser skole og uddannelse, så skyldes det ikke mindst,

181 Det skal i denne sammenhæng understreges, at jeg med begrebet social arv, ikke forstår en relativt uforanderlig bagage som aktørerne, ligesom en genetisk arv, bærer med sig gennem livet. Jeg forstår social arv som en størrelse der konstant er i og på spil mellem generationer og i relationer mellem aktøren og de felter han gør sig på. Social arv er i den forstand, om end den består i og af noget – nogle bestemte akkumulationer og fordelinger af kapitaler, noget der hele tiden værdisættes. Og værdisættes forskelligt afhængigt af hvor, hvornår og af hvem den aktiveres (Broady 1998:8).

182 Selvom uddannelsesniveaue i Danmark generelt er steget med en følgende devaluering af uddannelsernes værdi som konsekvens (eller med Staf Callewaerts ord: *Den [uddannelse] er som en stige, der står på en mosegrund: „Selvom man kravler opad, synker man alligevel“* (Callewaert 2000: 40-42)), så er det for et lokalsamfund som Hirtshals en helt afgørende kvalitativ forandring af de lokale fordelingsstrukturer, som ikke tidligere i samme grad har været domineret af uddannelse. Overhovedet at tage en uddannelse får i det lys en værdi – og er nødvendigt for at sikre sig en stabil social mobilitet.

den nye position uddannelse har fået – som en forudsætning for en stabil social mobilitet.

En af konsekvenserne og udfordringerne ved forandringerne af de lokale erhvervsstrukturer på den ene side og de skærpede politiske krav om, at 95% af en ungdomsårgang skal have en ungdomsuddannelse på den anden side, er, at de unge må bevæge sig til Hjørring, områdets uddannelsescentrum, for at tage 10. klasse og ungdomsuddannelser. Denne bevægelse er ikke kun fysisk, men også symbolsk for fiskeriarbejdernes unge. For når de stiger på toget til Hjørring om morgenen, forlader og forkaster de i en vis, og forskellig, grad Hirtshals og deres klassemæssige logikker og praktikker. Og det for at kunne gøre sig gældende i det samfund, som Hirtshals ikke på samme måde længere er en konkurrencedygtig del af. For uanset klassetilhørsforhold, så sætter den opfattelse sig igennem, dog stærkest hos *skrivebordsfolket* og *de nyvundne*, at Hirtshals ikke kan modstå presset fra eller blive del af denne nye samfundsorden, hvor man skal konkurrere på faglært arbejdskraft. Det er i den sammenhæng blevet en gennemgående figur blandt de fleste, at dem, der vil noget med deres liv, som Karina i citatet nedenfor beskriver, er tvunget til at flytte væk:

Karina: Nej men dem der vil lidt mere med sit liv og dem der gerne vil læse, de bliver jo også tvunget til at rejse væk, så jeg synes dem der sådan har nogle drømme eller mål med et eller andet de bliver nødt til at rejse væk og så synes jeg meget at dem der, det ved jeg ik' om du har lagt mærke til, men jeg synes at der er rigtigt mange unge mennesker der får børn rigtigt tidligt og det synes jeg ik' der er på samme måde i storbyerne. Dem der arbejder på havnen og ik' har de store drømme eller mål med livet og får tidligt børn, de bliver her og dem der har lyst til at læse videre eller virkeligt har lyst til at prøve noget andet de rejser væk¹⁸³

For de unge, der orienterer sig mod at blive i Hirtshals, som Katrine, skal de kæmpe med og mod, at de, der bliver, generelt klassificeres som nogle, der ikke

183 Det skal også nævnes, som Karina er inde på i citatet, at tidligt forældreskab ser ud til at fungere som et alternativ til en potentielt uoverskuelig arbejds- og uddannelsessituation. For analyser der udfolder denne pointe se bl.a. Faber (2008) og Skilbrei (2003).

har de store drømme eller mål med livet. Hvordan de specifikt håndterer dette, vil blive udfoldet i analysedelene om køn og social kapital, men gennemgående gør de, ligesom deres forældre, en dyd ud af og dyrker Hirtshals; naturen, friluftslivet, det sociale liv, det at have og holde familien tæt på og ikke mindst, at alle kender alle.

At tage afstand til Hirtshals *og blive et eller andet bedre*

For mange af fiskeriarbejdernes unge er de som sagt første generation, der tager en ungdomsuddannelse. De betræder nyt land, og selvom de objektive forhold, lokale erhvervsstrukturer og velfærdsstatslige uddannelsesdiskurser og -tiltag viser sig som subjektive indstillinger, der på tværs af det sociale rum gentager reglen, at uddannelse er både godt og nødvendigt, for at unge kan begå og klare sig i dagens samfund, så er vejen til Hjørring, vejen ind i uddannelsessystemet, helt afgørende ny og længere for disse unge end de hirtshalsboere, der kommer fra hjem med mere uddannelseskapital. Og det uanset om den er understøttet af fortrinsvis kulturel eller økonomisk kapital; om forældrene er bibliotekarer eller virksomhedsledere. Ved at være de første, der tager del i ungdomsuddannelser, fordi de kan og skal, står unge af fiskeriarbejderfamilier over for kontinuerlige restruktureringer af habituelle præferencer – brydninger omkring at indtage samme eller lignende positioner i det sociale rum som deres forældre. Der er tale om brydninger mellem positioner, der er konstitueret på forskellige tidspunkter som resultater af blandt andet, og ikke mindst, forskellige arbejds- og uddannelsesbetingelser og adgange til arbejde/uddannelse. Det handler helt centralt om, at familiens kapitalbeholdning ikke har givet mulighed for, at forældrene har kunnet interessere sig for og investere i uddannelse som et mobilitetsmedium på en måde, så uddannelsesvejen for deres børn og dem selv er lige til.

Mere end at markere et skred i socialt henseende, inden for sociale hierarkier, markerer turen til Hjørring derfor et tværgenerationelt skred. Internt i familierne og for lokalsamfundets muligheder for at reproducere sig selv, idet betingelserne for og indholdet af at indtage en lignende position i det sociale rum, som den ens forældre har indtaget og indtager, kvalitativt set kræver no-

get andet; først og fremmest noget, uddannelse, som mange af fiskeriarbejderfamilierne ikke har en praktisk sans for. Her rammer det paradoks, at på samme tid som man kan formulere, at uddannelse er godt og vigtigt i dagens samfund, så betyder uddannelse også, at de unge forlader byen og i den proces udfordrer dens sammenhængskraft – og de klasselogikker og –praktikker, Hirtshals som fysisk og socialt rum er domineret af. Vejen til Hjørring er altså ikke kun en geografisk, men også en mental rejse, væk fra – om end de er med i bagagen – lokale praktikker og logikker, som fiskeriarbejderfamilierne ellers har gjort og stadig gør en dyd ud af. For fiskeriarbejderfamilierne har jo netop, om nogen, positioneret sig i relation til *skrivebordsfolket* og *skolemennesket*, men oplever nu, at uddannelse indtager og indtræder som en anden og mere magtfuld størrelse, hvor uddannelsessystemet qua ændrede erhvervsstrukturer og velfærdsstatslige initiativer i højere grad sidder på definitionsmagten og kan udfordre lokale logikker og praktikker.

Sune: Julie du nævnte før det her med at unge der tog på havnen de var sådan lidt nogle tabere?

Julie: Ja men det ved jeg ikke, jeg synes bare, at det er sådan lidt, at så er de dernede hele livet-agtigt...

Karsten: jamen jeg kan godt følge dig

J: det synes jeg da bare ik', jeg synes da at man skal tage en uddannelse og blive et eller andet bedre når nu muligheden er der...

K: det var nok også dengang at jeg var ung, da var det også sådan lidt mere, der kunne man bedre gøre det, ik'

At Julie kan sige, som hun gør, om unge, der tager på havnen, at de er lidt nogle tabere – og det i sin fars selskab, der selv har arbejdet på havnen – er udtryk for, at en række markante forskelsmarkører mellem fiskeriarbejdernes logikker og praktikker og uddannelsessystemets har forskudt sig til fordel for sidstnævnte. For selvom nogle fiskeriarbejder-unge positionerer sig inden for og i relation til uddannelsessystemets logikker og praktikker ved at dyrke og fremhæve lokale særpræg, ikke gå op i om man kommer for sent, ikke laver lektier, dyrker dialekt og fritidsarbejde/-hobby frem for skole, så sker det efter en anden fordelingsstruktur end tidligere; en struktur som er social og helt

grundlæggende også tværgenerationel og som blandt de unge placerer uddannelse højere end, for nogle få måske kun på lige fod med, havet og havnen i det lokale sociale hierarki. Dette betyder også, at mange af fiskeriarbejderfamiliernes unge ikke giver udtryk for den samme mistillid til uddannelsessystemet som deres forældre, men det ligger klar som et handlingsberedskab til at agere på og forklare afvisninger og miskendelser af ens indsatser. Som når Rasmus, en tiendeklasseelev, forklarer, hvordan han uretmæssigt er blevet behandlet i folkeskolen:

Sune: Var det nogle bestemte lærere der var sådan – eller var det i bestemte fag at det skete i

Rasmus: Nej, men der var en lærer vi havde i [nævner fag og årgange], en der hed [navn], hun var meget træls...det var lige meget, hvis bare man lige talte sammen i to minutter så var det uden for døren

S: Så hun var over jer

R: Ja, fuldstændigt

S: Var der nogle der fik lov at snakke sådan lidt mere end andre

R: Ja ja, hun kørte meget på mig og en der hed Rene, men hun har så også kørt på hele min familie, min søster har haft hende og min far har haft hende og hun har bare været efter vores familie hele tiden

S: Ved I hvorfor, hvad det skyldes

R: Nej og det er det samme med ham Rene der, hans storebror, hun var også efter ham hele tiden. Alle andre de måtte næsten gøre hvad de ville.

Her bekræftes mistilliden, og de moralske grænsedragninger træder i kraft. Der ligger ikke saglige begrundelser bag lærerens handlinger, men personlige motiver: Hun har været efter hele Rasmus' familie – og Renes også. Sådanne beskrivelser fylder hos flere af fiskeriarbejder-børnene. Hvor lærerne har været dårlige, *træls*, og uretfærdige og handlet efter personlige motiver. Som tilfældet også er for Pernille, også fra tiende:

Pernille: Tysk det var nok det værste og så var der engelsk, men der fik vi så en ny lærer i 8. eller 9., som selvfølgelig var bedre, men det 8. år og det 7. år, det var et rent helvede med læreren. Vi piger vi kunne slet ikke sammen med læreren,

hun havde set sig sur på os. Hvorfor det ved vi så ikke, det ville hun ikke rigtigt svare os på. Og tysk, hun skulle bare have en at være sur på så hun tog et par stykker fra klassen af og så, ja, gjorde det til et helvede.

S: *Hvordan det*

P: *Det var sådan meget med at man fik skylden for alt, selvom man ikke havde gjort noget. Og så ringede min mor, min mor hun ringede til hende og sagde, hvad det var for noget, for jeg havde været træt af det eller ked af det over det og efter det, så har hun så været sukkersød overfor mig, så, altså man kan ikke sige at det har hjulpet at min mor har haft ringet, fordi at så er hun jo falsk. Og det gør også at når man har tysk, så har man ikke lyst til at være der, fordi man ikke tror at hun har lyst til at være sød, det er ikke noget hun vil. Det er bare noget hun gør, fordi hun skal.*

Hvor beskrivelser af dårlige lærere fylder hos unge af fiskeriarbejderfamilier, så er det kendetegnende, at sådanne beskrivelser om at blive behandlet uretfærdigt af lærerne ikke findes hos nogle af de unge fra *skrivebordsfamilierne*. Når de imidlertid fylder blandt fiskeriarbejdernes unge, er det også udtryk for en måde at forklare og give mening til de skideballer, man har fået, og den position i klasserummet man har haft. Så selvom uddannelse har fået en anden værdi og modstandskraft over for eksterne, lokale og klassemæssige orienteringer, så aktiveres disse stadig som strategier til at begå sig inden for et system, man ikke umiddelbart er disponeret for at begå sig i, og som samtidig distancerer sig fra og marginaliserer alt for synlige referencer til havet og havnen, til lokale logikker og praktikker, som brug af kedeldragter og træsko og kørsel på tuned scooter

På vej ud af de voksnes skygge: *Det kommer an på, hvad der kommer til at ske med min uddannelse*

I dag er den dominerende relation til uddannelsessystemet, blandt fiskeriarbejdere og deres børn, også baseret på, at det står som noget andet, er et alternativ til det liv, der leves i Hirtshals. Den store forskel er, at dette alternativ objektivt har – men også på et subjektivt plan ser ud til at have – fået en anden og højere status. Og blandt fiskeriarbejderne er det især hos de *nyvundne*. Valutakursen

på lokale logikker og praktikker og uddannelsessystemets ditto er med andre ord ændret til fordel for sidstnævnte, så selvom de unge, jeg beskæftiger mig med, møder et uddannelsessystem, der ikke har nogen udbredt interesse i lokalsamfundets logikker og praktikker, snarere tværtimod, fungerer denne afstand i dag i langt højere grad til fordel for og på uddannelsessystemets præmisser. I lyset af, at beskæftigelsen og indtægten på havet og havnen har været stærkt faldende gennem de seneste årtier, er relationer til og sammenligninger med uddannelsessystemet, uddannelseskrævende erhverv og andre større og fjernere liggende byer ikke kun blevet mulige, men også til en vis grad socialt acceptable. Dette kommer til udtryk hos forældrene, der i mange tilfælde er indforståede med, at Hirtshals ikke kan tilbyde de muligheder, som de unge efterspørger, og som Maikens mor, Randi, i citatet nedenfor, uanset at det strider mod hendes ønske om at have og holde Maiken tæt på, forsøger at indtage en åben holdning til deres børns bevægelse væk fra byen:

Randi: nej men jeg har mere sagt, hvad er det du gerne vil, fordi jeg er ikke inde i hvad de så skal tage om det er gymnasiet eller om det er Htx eller...men nu her der synes jeg i hvert fald, der råder jeg hende til at sige, efter niende så synes jeg at du skal ta' på Hjørring ny tiende, fordi altså, det er der du skal hente nogle af de karakterer du måske ik' har så meget med i folkeskolen, inden du så begynder...der har jeg sådan ligesom presset lidt på og sige at det er det...men der er ham studievejlederen altså også god til tage hånd om de unge mennesker

Sune: og guide dem

R: ja guide dem i den ...

S: ja, men den ligger i København den der politiskole [som Maiken gerne vil på]

R: ja

S: det er jo langt væk

R: men altså der er jo bare nødt til at sige at er det det hun vil, så bakker jeg op om det, da må man jo lade være med at være så pibet

S: ja

R: men der er jo heller ikke længere end, altså så langt er der jo ik'

S: nej nej, man ka' let komme dertil, men sådan som dig, du har boet her i byen hele livet, det må også være specielt at sku' slippe...

R: selvfølgelig det bliver det da

S: har du ik' lyst til at de ska'

R: jeg har da lyst til at hun ska' blive her i byen, men altså det er jeg næsten klar over, at den generation de bliver her ikke, det er jo en kedelig by, altså nu har hun jo været på studietur og med skolen og hun synes jo at det er fedtovre i København.

Den samme måde at kategorisere Hirtshals som en by, der har fremtiden bag sig, som er fremherskende hos de unge, eksisterer altså også hos forældrene. Om end de, som Maikens mor indikerer, også trækker i den anden retning; ved at stå for og stå inde for en række logikker og praktikker, der er orienteret mod og forankret i en lokal klassehabitus.

At fremtiden arbejder imod og ikke med Hirtshals står imidlertid som et aktivt orienteringsprincip for de unge, der naturligvis fordeler sig og praktiseres forskelligt i relation til diverse variabler – ikke mindst køn og social kapital som jeg vil komme ind på senere. Men helt gennemgående eksisterer det på tværs af sociale forskelle og aldersskel og det henter en væsentlig del af sin effekt gennem at udfordre relationen mellem manuelt arbejde og indkomst/status. For idet man ikke længere kan tjene de samme penge inden for fiskeriet, udgør det ikke længere det samme alternativ til uddannelse. Du kan ikke længere hente en løn og en status, der kan matche, hvad du kan opnå med en uddannelse. Havde vi mødt en dreng som Rasmus for tyve år siden, ville han sikkert, som sin far, have gået til fiskeriet. I dag vil han blot prøve det for pengenes skyld, men det er ikke noget, han regner med at gøre til en levevej. Det er op til, hvad der sker med hans uddannelse:

Sune: Er der noget du tænker er særligt for Hirtshals

Rasmus: Det er nok fisk

S: Men du har aldrig rigtigt bidt på det her med fisk

R: Jeg vil gerne prøve det, bare sådan i praktik hvis man kan det

S: Ja, skulle det være ude på havet eller

R: Ja, ude på havet

S: Du kunne godt tænke dig at komme ud på en kutter

- R: *Ja – sådan på havet, hvis det kunne lade sig gøre – jeg ved ikke om man kan komme det, men hvis man nu bare får sig et fritidsarbejde.*
- S: *Kunne du forestille dig at arbejde med det*
- R: *Det ved jeg ikke, jeg har ikke prøvet det endnu, men hvis det er sjovt så kunne jeg nok*
- S: *Hvad ville det være der trak i forhold til det*
- R: *Hvis det er en god sæson, så får man mange penge*
- S: *Så det er lidt pengene der trækker*
- R: *Ja*
- S: *Når du siger at det nok er fisk der kendetegner Hirtshals – hvad er det her med fisk; at det er noget med fisk, hvad mener du så*
- R: *Det er at alle folk de er mest dernede hvor der er fisk hele tiden og gågaden den er også dernede og sådan*
- S: *Kunne du forestille dig at bo i Hirtshals som voksen*
- R: *Det ved jeg ikke **det kommer an på hvad der kommer til at ske med min uddannelse.***

For fiskeriarbejdernes unge er det i højere grad blevet legitimt at afvise lokale praktikker og logikker – også selvom det *rammer* forældrene; som når Katrine distancerer sig fra sin fars arbejde som fiskeriarbejder og mere generelt, når de unge tager fra byen for at uddanne og bosætte sig. Hos disse unge associeres røgen fra fiskemelsfabrikken ikke med penge, *det stinker af fisk*, som Pernille siger, og fordi de ikke på samme måde som deres forældre oplever, at forbindelsen mellem fiskeri og Hirtshals giver muligheder for reproduktion og social mobilitet, oplever mange af dem en mental, social og praktisk kløft mellem dem og deres forældre/familier. For det er helt centralt og udtryk for den usikre reproduktionstilstand i Hirtshals, at de unge fremhæver forældrenes manglende uddannelse og/eller deres arbejde på havet og havnen som grund til, at de selv må investere i uddannelsessystemet. De må gøre noget andet, og i den nye bevægelse udfordres den „*anstændige arbejdsomhed*“ – i betydningen det seje og hårde fysiske arbejde, som mange af disse unges forældre har forstået

sig selv ud fra og i forhold til, til fordel for den „*uanstændige arbejdsomhed*“¹⁸⁴. En form for arbejdsomhed som samme forældre betegner, eller i hvert fald har betegnet, den måde *skrivebordsfolket/skolemennesket* arbejder på; dvs. som negationen på det seje og fysisk hårde arbejde, hvor man kan se og regne med det, der laves. På havnen kender og erkender man også denne bevægelse væk fra det hårde fysiske arbejde og mod uddannelse. Som Jørgen der er daglig leder af en fiskefabrikkerne beskriver det:

De fleste af de unge der arbejder i fiskeindustrien arbejder der kun for en kort periode. For at tjene penge inden de skal flytte hjemmefra, eller mens de læser (...) Der er ikke mange unge der vil den type arbejde, at stå nede i fiskeindustrien, for det er råt og koldt arbejde (...) de unge har ikke lyst til at tilbringe deres liv i fiskeindustrien, det er ikke derfor man tager en uddannelse.

At uddannelsessystemet med tiden etablerer sig i forældres og unges perceptionsmatricer som den eneste institution, der er i stand til at producere de evner, som det økonomiske og symbolske marked med accelererende hast efterspørger – mestringer af bestemte udgaver af dansk, historie, matematik, fremmedsprog, etc., er på samme tid udtryk for nogle ændringer i og af de objektive livsvilkår og af den enkelte aktørs subjektive indstillinger. Det, at det er blevet muligt og nødvendigt at tage en uddannelse, sætter sig med andre ord igennem som subjektive indstillinger og er med til at bestemme den måde, den enkelte aktør opfatter sin fremtid på og giver form til hele hans/hendes erfaring af sted og af at være til stede, og slår sig med tiden ned i hans/hendes dispositioner for at handle.

Men hvor alle er i stand til at formulere reglen, at uddannelse er godt og nødvendigt – eller helt kort: fremtiden, så er det ikke lige let, eller omkostningsfrit, at følge uddannelsesvejen. For selvom standpunktet omkring at Hirtshals har fremtiden imod sig dominerer på tværs af det sociale rum, så er implikationerne af såvel som mulighederne for at tage uddannelse på sig – de strategier, den enkelte aktør har til rådighed – fordelt forskelligt. Et er som

184 Denne distinktion mellem anstændig og uanstændig arbejdsomhed er hentet fra den norske sociolog May-Len Skillbrei (2003:129).

tidligere nævnt at kunne formulere reglen, noget andet er de strategier, den enkelte anlægger; at uddannelse formuleres som godt, er således ikke det samme som, at man er god til uddannelse.

Disse afstande mellem regel og strategi varierer fra aktør til aktør, fra position til position og følger en ujævn blanding af aktuelle og historiske fordelingsstrukturer på den ene side, og som vi vil komme nærmere ind på i de følgende analyser, nogle konkrete intersubjektive brydninger og kampe på den anden side. For som det er blevet fremanalyseret i det ovenstående, så udfordrer den stigende bevægelse mod uddannelsessystemet den sikkerhed, som fiskeriarbejderfamilierne har oplevet ved at være del af nogle specifikke, lokale klasselogikker og -praktikker; logikker og praktikker som ikke længere nyder samme status eller har samme valutakurs, men som stadig er dele af et aktivt handleberedskab, en habitus. Dette betyder at *at klare sig* og *klare sig selv* og den mistro til uddannelsessystemet, som den overvejende del af fiskeriarbejderfamilierne har, så at sige er i kroppen; et aktivt orienteringsprincip som parallelt med, at de alle – voksne som unge – kan formulere reglen, at uddannelse er godt og vigtigt for fremtiden, giver mulighed for strategier, der umiddelbart strider imod reglen. Udfordringen for fiskeriarbejderfamilierne består ikke mindst i afstanden mellem de voksnes og de unges strategier, idet *at klare sig*, *at klare sig selv*, at være kritisk indstillet over for *skrivebordsfolket/skolemennesket* og mistroisk over for uddannelsessystemet og dets repræsentanter og i det hele taget forankret i og disponeret for lokale logikker og praktikker (dialekt, grammatik, påklædning, nyhedspræferencer, etc.) alle er kapitaler, der anerkendes og genkendes i familien, men som er svære at veksle til brugbar mønt i et uddannelsessystem, der på mange måder står som disse værdiers negation.

At de fiskeriarbejderfamiliernes unge imidlertid er orienteret mod uddannelsessystemet, og i nogen grad lykkes i at konvertere deres beholdning af kapitaler til brugbare strategier inden for det, bliver tydeligere, når opmærksomheden rettes mere specifikt mod deres indstillinger til uddannelse, til lærerne og hinanden.

Om de unges indstilling til uddannelse

At uddannelse har fået og taget plads i de objektive strukturer og subjektive indstillinger, ophæver imidlertid ikke, men er med til at forandre og reducere, de sociale, mentale og symbolske afstande til uddannelsessystemet, som fiskeriarbejderne og deres børn på forskellig vis oplever. Dog er der stadig lang vej til den naturlige og nærmest ontologiske overensstemmelse, som de familier i mit materiale med en relativ høj volumen af uddannelseskapital, hvad enten den fordeles sig på uddannelser og erhverv inden for den kulturelle eller økonomiske pol af det sociale rum, oplever mellem deres egen og uddannelsessystemets habitus. Eller rettere ikke oplever, fordi de med en relativ lethed opfylder de eksplicite og implicite krav uddannelsessystemet stiller – til det at være elev såvel som forældre. I den ene ende af spektret er der altså de *skrivebordsfamilier* og unge, hvis dispositioner anerkendes og genkendes i og af uddannelsessystemet. Det er her, hvor man har erfaringer med at uddannelse kan betale sig, og hvor det er etableret som et sikkert mobilitetsmedium. Her indløses familiens kapitalsammensætning til gymnasiale ungdomsuddannelser og i de fleste tilfælde uden at de unge går vejen forbi tiende klasse.¹⁸⁵ I den anden ende af spektret er de fiskeriarbejderfamilier og unge, hvor mistilliden til uddannelsessystemet er størst, og hvor den lokale forankring er stærkest. Her kommer alle unge i tiende klasse og orienterer sig efterfølgende mod erhvervsuddannelserne. Blandt de *nyvundne* er tiende klasse også udbredt, men her har især mødrenes erfaringer med uddannelsessystemet som voksne åbnet op for, at de unge kan bevæge sig ind på de gymnasiale uddannelser.¹⁸⁶

185 Og gør de, er det i form af et efterskoleophold. Som Julies søster, der er et sted, hvor hun kan dyrke sin interesse for heste.

186 Dette forhold uddybes i afhandlingens køns-afsnit. For analyser af rekrutteringsmønstre til og sociale bevægelser på ungdomsuddannelser i Danmark blandt unge med forældre uden en gymnasieuddannelse, se Ebbensgaard, Murning & Ulriksen (2009) og Pless (2009).

Skrivebordsfolkets unges indstilling til uddannelse: Jeg lærer altid noget nyt

Disse sociale forskelle kommer blandt andet til udtryk ved, at de unge af *skrivebordsfamilierne* har et klart og formuleret fokus på fag og faglighed. Som Jakob, der går i 3.g på Htx, beskriver sin oplevelse af at gå der:

*Jakob: Altså jeg er meget glad for den måde vi veksler mellem praksis og teori. At der er meget sådan, vi går tit over i værkstederne og er meget ude. **Vi får lov til at udfolde os kreativt.** Man sidder ikke bare konstant til tavleundervisning, som man gjorde i folkeskolen. Og så er jeg også glad for udfordringer. Jamen ligegyldigt hvilken time jeg går ind til, så bliver jeg altid udfordret. **Jeg lærer altid noget nyt. Det synes jeg at det er fedt***

Sune: Og noget af det værste

J: Nu skal jeg selvfølgelig ikke hænge nogle lærere ud, men jeg føler lidt, at der er nogle lærere, der ikke egner sig til at undervise på gymnasiet

S: Hvordan kommer det til udtryk

J: Jamen det er sådan, blandt andet i undervisningen, at vi slet ikke får det udbytte at vi, hvis vi sammenligner med vores parallelklasser. Vi lærer slet ikke det samme og...føler os slet ikke forberedt når vi tager til eksamen, og sådan nogle ting og ja, der er ikke rigtig nogen der er motiveret for undervisningen, hverken lærer eller elever. Så på den måde, så, det er skidt

Her skal undervisningen variere mellem forskellige metoder og som Kasper, en anden Htx-elev, siger samtidig være *seriøs og struktureret*. Det handler om at få noget ud af undervisningen, at blive udfordret og lære noget nyt og selvom disse unge også lægger vægt på de sociale dimensioner af deres uddannelsesforløb, så skygger de ikke for de faglige.

Sune: Hvordan med det her med at blive en sammenbragt klasse – I kommer jo alle mulige steder fra

Kasper: I starten var det mærkeligt.. i den første uge, men det kommer nok ikke bag på nogen. Det var da underligt, jeg kendte en og det var sådan set den sidste uge inden vi startede, at jeg fandt ud af at jeg skulle starte sammen med

en jeg kendte, ellers så havde jeg nok ikke kendt nogen. Der sad man da meget og lige skulle lære hinanden at kende. Men efter at man har lært det, så synes jeg at det er meget fedt, altså, fordi vi var meget ens og sådan, på måder som vi opførte os på. Man kunne godt mærke at man var kommet på gymnasiet og folk de vil altså godt lærer noget heroppe. Der er selvfølgelig et par enkelte der sådan skiller sig ud og

S: *Hvordan*

K: *Ved ikke at gide og lave noget og man kunne også godt mærke sådan, deres moral og indsats i skolen, den er måske ikke sådan på toppen. De skulle måske have haft et par år eller lige have ventet med at komme i gang. Men ellers sådan generelt så var vi meget ens og havde lyst til at lærer og snakkede rigtigt godt sammen og sådan nogle ting.*

187

Hos Jakob og Kasper og de andre unge af *skrivebordsfamilier*, står det faglige i forgrunden, og man har en klar opfattelse af, som Kasper markerer i citatet ovenfor, at høre til dem, der gør noget ud af og kan klare sig i skolen. I modsætning til dem, hvor moralen og indsatsen ikke er i top. Her lærer man ikke kun af pligt, men også af lyst.

Fiskeriarbejdernes unges indstilling til uddannelse: *Vores klasselærer, han var fin, han elskede også fodbold*

Anderledes ser det ud hos fiskeriarbejdernes unge. Her har man også finde forventninger til det faglige indhold og udbytte i relation til fremtidige muligheder. Men man er gennemgående ikke så sikre på, hvad og hvordan det skal bruges. Det er, som Rasmus forklarer det, for at åbne nogle døre:

Sune: *Ok, og hvorfor har du valgt fysik og tysk*

Rasmus: *For at åbne nogle døre kan man sige*

S: *Også selvom du ikke rigtigt er så glad for tysk*

R: *Ja, det er bare*

187 Det er i denne sammenhæng også en pointe, at han ikke på nogen måde gør noget ud af, hvor han eller andre kommer fra. Hans stedsans står ikke i vejen for ham.

S: Er det noget du har snakket med dine forældre om eller

R: Det er bare noget jeg ville for at komme længere med mit liv

Rasmus ved ikke, som det også fremgår af et citat ovenfor, hvad han skal være, men han har en klar fornemmelse af, at en investering i tysk og fysik vil være med til at åbne døre for ham. En sådan investering er sjælden blandt fiskeri-arbejdernes unge, der mere end at fremhæve fag og faglighed fremhæver de sociale dimensioner ved uddannelsessystemet; venskaber og søde og sjove lærere. Dette dominerer blandt fiskeriarbejderne og vægtes næsten konsekvent tungere end den faglig del. Daniel, også fra 10.klasse, kommenterer meget rammende rammerne for det sociale liv, ikke mindst det kæmpestore fællesrummer, hvor man kan sidde og slappe af, og at det er let at gå ned i byen.

Sune: Så og nu er du kommet herop, hvordan er det at komme på Hjørring ny Tiende

Daniel: Jamen det er fedt, det er meget andre forhold end det er nede på Hirtshals skole

S: Hvordan det

D: Jamen heroppe, der er det mere, hvordan skal man sige, nede på Hirtshals skole der er det mere sådan old school, altså det var det i hvert fald dengang vi gik der. Heroppe der er det sådan mere moderne, større lokaler og bedre ting at lave

S: Og bedre ting at lave – hvordan det.

D: Jamen her er der et kæmpestort fællesrum, hvor man kan sidde og slappe af og der et stort computerrum og det hele og man kan nemt gå ned i byen i frikvarteret, hvis det er.

De bedre ting, der er at lave, har først og fremmest noget med det sociale at gøre. Og det er et gennemgående træk, der samtidig peger på, hvor – eller inden for hvilke dele af uddannelsessystemet – de spiller deres kort; hvor de har bedst mulighed for at få noget ud af de kort, de har på hånden. Der hvor man kan konkurrere på ens sociale snarere end faglige færdigheder.

I forlængelse heraf gælder det også hos fiskeriarbejdernes unge, at den gode lærer er en, der ikke tager tingene for seriøst og er til den sjove og praktiske

side. Her står idræt og hjemmekundskab højt på listen over yndlingsfag og nævnes andre fag, er det som oftest i forbindelse med lærerens sociale egenskaber:

Sune: Og havde du nogle yndlingsfag?

Rasmus: Ja, idræt, idræt nok.

S: Er det fordi du også dyrker sport i fritiden?

R: Ja, jeg spiller også fodbold oppe i Hirtshals boldklub, og så nogle gange tennis om sommeren, når der er varmt og når der ikke blæser så meget.

S: Så det skal være varmt

R: Ja, der er koldt tit deroppe

S: Nu siger du idræt, var der nogle andre fag du godt kunne lide eller nogle lærere du syntes var gode.

R: Ja, vores klasselærer, han var fin, han elskede også fodbold, så vi var tit på stadion og spille fodbold, så det var udmærket...jeg havde ham til dansk og samfundsfag.

For fiskeriarbejderbørnene er det afgørende, at lærerne er i øjenhøjde. At de, som Daniel siger det, er *stille og rolige og kan tage noget sjov og tage en joke og ikke bare at det hele er hårdt og kontant, og bare, selvom man arbejder kan man stadig godt lege, eller lave nogle spil eller et eller andet der har med faget at gøre*. Det er et fælles træk i disse unges beskrivelser af lærerne, at det er deres person og hvorvidt de er sjove og retfærdige eller kedelige og gammeldags, der er i centrum. Den gode lærer er en, der kan være sjov og tage en joke, men som også opfører sig ens over for alle. En der ikke gør forskel. En distinktion som er aktiv hos fiskeriarbejderbørnene, som del af deres klassemæssige habitus. Men også bærer på den mistillid til lærernes motiver og tendens til at skælde lige præcis dem ud. For *sjovt* nok findes denne distinktion ikke hos *skrivebordsbørnene*, der jo helt overvejende også hører til den del af et klasserum, der modtager mindst af lærerens negative opmærksomhed.

Samtidig med at en god lærer er en, der *smiler og laver lidt sjov også*, så er det også en, der laver nogle øvelser og *ikke bare står ved tavlen hele tiden* (Mie). Eller som Mads beskriver det:

Mads: men, altså nok, sådan, undervisningen skal i hvert fald ik være for firkantet, vil jeg sige, hvis det skal være en go' lærer

Sune: nej, og firkantet, der tænker du, at det bliver meget

M: trivielt, ja

S: og sådan, her er svaret og

M: ja nemlig, ja sådan lidt som hvis nu man har matematik, altså sådan er det altid, regneopgaver og, det ka' jeg slet ik' med

De unge afviser altså ikke på samme måde som deres forældre andre undervisningsmetoder end *røv-til-sæde*. Tværtimod, og det siger noget om afstanden i fiskeriarbejderfamilierne mellem forældre og børn, at forestillingerne om og forventningerne til, hvad der foregår og skal foregå i uddannelsessystemet, er forskellige. Udfordringen for fiskeriarbejderfamiliernes nye generationer består jo blandt andet i at håndtere, som ung og relativt ny i uddannelsessammenhæng, at den måde, man arbejder på i uddannelsessystemet, ikke gen- og anerkendes af forældrene.

To overordnede uddannelsesstrategier

Bevæger vi os helt tæt på, og ser på hvordan de unge karakteriserer sig selv og hinanden i relation til deres indstillinger til uddannelse, dominerer to overordnede uddannelsesstrategier inden for kontinuummet mellem fiskeriarbejder og *skrivebordsfolket*. Der er selvfølgelig mange flere og for fiskeriarbejderne vil de blive udfoldet i de kommende afsnit om køn og social kapital. Men for nu er ambitionen at vise, hvad der forener fiskeriarbejdernes henholdsvis *skrivebordsfolkets* unges uddannelsesstrategier; det vil sige forskelle i relation til en overordnet social struktur. For fiskeriarbejderfamiliernes unge er uddannelsesstrategierne styret af, at de ikke tror på – og har ambitioner om – at høre til blandt de bedste i klassen, at det sociale vægter højest og at man gør sit arbejde. Hos *skrivebordsfamiliernes* unge dominerer et tydeligt fagligt fokus og klare forventninger til, hvad uddannelsessystemet skal tilbyde og opfylde af muligheder.

Fiskeriarbejdernes unges uddannelsesstrategier: Mellem underlegenhed og pligt

De unge, der bærer på en fiskeriarbejderarv, kan som alle andre unge og voksne for den sags skyld, formulere, at den gode elev er den, der laver sine lektier, kommer til tiden, kommer godt ud af det med sine kammerater og er ordentlig og ikke laver ballade. Men et er, hvordan de beskriver den gode elev, dette er mere udtryk for en gentagelse af reglen – man ved godt på tværs af sociale skel, hvad en god elev er. Noget andet er, at de kategorisk klassificerer andre end dem selv som den gode elev. Det er andre, der får og bærer dette prædikat. De, som i modsætning til Maiken, altid laver deres lektier, er artige og ikke laver ballade

Sune: hvordan er det sociale sammenhold i klassen?

Maiken: altså der er sådan, jeg føler lidt at vi er delt op i to grupper...der er sådan...at nogle gange kan vi godt snakke fint nok sammen og andre gange er der en masse fnidder i mellem og så går vi op imod hinanden og sådan og så råber vi og skriger vi af hinanden lidt som nogle små børn

S: er det grupper indenfor pigerne eller er det på tværs af drenge og piger.

M: Piger og så en gruppe piger hvor den ene gruppe de har også nogle drenge med til at irritere de andre og så hopper de [drene] på vognen og sådan.

S: hvilken gruppe er du i?

M: nok dem der irriterer og driller de andre

S: ja – ok og hvordan er de grupper blevet til – er der sådan noget...

M: det ved jeg ik'

S: er der noget der særligt kendetegner din gruppe i forhold til den anden gruppe?

*M: nej det ved jeg ik', eller hvad kan man sige, jo **de laver meget mere deres lektier** – jeg ved ikke hvordan man kan dele os op, men jeg tror bare at vi er forskellige.*

S: der er nogle der er mere artige eller

M: ja det kan man godt sige.

Det står helt centralt i mit materiale, at det at opfylde kriterierne for den gode elev er for de andre, *skolemenneskene*, ikke for de unge af fiskeriarbejdere.

Dette viser sig både i den måde, de opdeler sig i et dem og os, de artige og bal-lademagerne, og i deres fokus på sociale aspekter. Som Mads, der er den første i sin familie til at tage på gymnasiet (Stx). Han insisterer på, at et godt karak-tergennemsnit ikke er så væsentligt, *gør en forskel*, for de hygger sig og har det godt sammen i klassen. At score høje karakterer er ikke noget, han regner med og det stemmer godt overens med, at han heller ikke får gode karakterer. Og i lyset af hans afsæt i en fiskeriarbejderklasse, kan han heller ikke regne med at få gode karakterer. På den måde er de sociale vilkår med til at afstemme de sociale forventninger.

Mads: ja det er sku en fin klasse, altså, det er vi med klassen med det laveste snit, det mener jeg, jeg har hørt, så vi er ik' altså, men vi hygger os og sådan

S: er det vigtigt det der med snit

M: nej det tror jeg ik, det er mere for lærerne tror jeg

S: er der noget internt for klassen

M: altså der er meget fra, altså meget svingninger inde i vores. Der er sådan en som Emil, han er meget dygtig, så han får mange tolv-taller og så er der også dem der bare ligger på et gennemsnit på to, for eksempel, eller derunder fak-tisk

S: er det noget man markerer sig overfor hinanden med eller

M: nej slet ik, det er der ik nogen der gør, altså, jo Viktor ka godt sådan, jeg ved ik han er, Sanne [lærer] hun er helt forskudt i ham sådan, altid når han får afleveret ting og sådan noget, så driller vi ham med det og så sådan, men det er ik sådan, det er bare for sjov.

Mads har som de andre fiskeriarbejderbørn ingen forventninger til, at han kan eller skal konkurrere med de dygtige elever i klassen. Det er ikke det, der gæl-der eller tæller. Det er en bane, hvor de ikke har tilstrækkelige ressourcer til at dominere spillet.

Men hos Mads – og Katrine, en anden af fiskeriarbejderbørnene der også er den første i familien til at gå på gymnasiet (Stx) – sætter en del af det arbejd-setos, der har rødder i fiskeriarbejderklassen og er socialt indlejret i et større moralsk system, sig igennem som en klar forventning til, at man laver sit ar-

bejde; at man, for at knytte an til fiskeriarbejderklassens forenende logikker og praktikker, ikke er bange for at *tage fra*:

Sune: hvad gør en god gymnasieelev i dine øjne

Mads: man laver sit arbejde og sådan. Jeg har det sådan. Man behøver ik' at være aktiv, man kan sagtens side og følge med, men altså, hvis man laver sine ting og ik' har en skriftlig fraværsprocent på tyve, altså jeg ka godt få ondt i røven på dem der sidder med 100 timers fravær og som har femogtyve elev timer som de ik' har afleveret for. Jeg synes at det er helt åndssvagt. Jeg forstår ik hvorfor de går her. Det er mange i klassen så'n. Jeg afleverer alt som jeg ska', for jeg synes at ellers er der sku ingen grund til at være her

Det kan godt være, at indsatsen ikke veksles til topkarakterer og det kan godt være, at det sociale fremhæves (når nu karaktererne ikke er til det), men helt grundlæggende så skal der ikke været noget at udsætte på arbejdsindsatsen. En central del af deres uddannelsesstrategier er, at uddannelse betragtes som et arbejde. Dette er en måde at komme igennem det på og tilskrive det mening. Og når man er på arbejde, så arbejder man – ellers er der ingen grund til, og det giver ingen mening, at være der. På den måde gør Mads og Katrine aktivt brug af deres klassemæssige habitus; som en måde at klare sig igennem sliddet – eller slæbet, som fiskeriarbejderne ofte omtaler de sektioner, de arbejder i.

Katrine: det ved jeg ik', jeg synes bare nogen gange at han [gymnasiekæresten] 'slagger' for meget ...for eksempel nu bare for at give et eksempel. Der var en dag hvor jeg ik' lige havde fået lavet spansk og, det var simpelthen, jeg var så træt af den der dag fordi jeg ik' lige havde fået lavet det der og fin nok så kommer vi op i skolen og så ska vi ha' test i lige nøjagtigt det vi havde fået for den dag. Jamen jeg var, da jeg kom hjem

Charlotte: den eneste gang du ik' havde lavet spansk

Flemming: så var hele din dag ødelagt

K: ja hele min dag var ødelagt af ik' også for det er den eneste gang jeg nærmest ik' har lavet spansk ik' også

Sune: ja

K: og det irriterer mig, så det vil jeg have styr på, fordi det, ja, det ska' jeg bare.

Denne indstilling til arbejdsindsats, og til at der ikke skal være noget at komme efter, er udpræget blandt de fiskeriarbejderunge, der har fundet vej til gymnasiet. Det kan godt være, at de ikke hører til i den bedste ende i klassen, men nu hvor man rent faktisk er kommet op på gymnasiet, og det i geografisk og symbolsk forstand, så skal der også gøres noget ved det. Hos tiendeklasses eleverne fylder lektier og arbejdsindsats ikke på samme måde; men her hører man også anderledes til. Som tidligere nævnt er det stort set alle fiskeriarbejderbørn, der går i tiende og samtidig oplever ingen af *mine* unge, at de møder og skal leve op til forventninger, der er væsensforskellige fra niende klasse.

Et væsentligt aspekt i relation til Katrine og Mads uddannelsesstrategier er i denne forbindelse også det institutionelle skift i forventningerne til eleverne – fra folkeskolen til gymnasiet. I hvert fald beskriver elever på tværs af sociale skel, hvordan niveauforskellen mellem folkeskolen og gymnasiet er stor; både hvad angår arbejdsbyrden, men også, og helt afgørende, i forhold til selvstændighedsgraden. På gymnasiet er det op til en selv, hvordan man klarer sig. Som Mads beskriver, så er der ikke mindst selvstændigheden til forskel. Man bliver ikke længere betragtet som et barn – underforstået, at nu skal man opføre sig som en voksen:

Sune: hvordan var det at gå i folkeskolen

Mads: det var meget stille og roligt, altså det var, jeg synes det var sku meget, nok ligesom når man kommer herop så mærker man, den selvstændighed man har heroppe i forhold til folkeskolen, sådan hvor man højest bare bliver betragtet som et barn og ik' har de der frie tøjler som man har heroppe, det er sådan ligesom lidt skønnere

S: at komme hertil

M: ja meget, altså sådan

S: når du siger det, hvad karakteriserede så folkeskoletiden for dig

M: det ved jeg sku ik', det var nok meget sådan, heroppe der har man ik' de der, der skal man...der har man det, for eksempel fraværprocent eller sådan noget. Det har meget, der ska man hele tiden ha' den der selvstændighed og sådan, til at lave sine ting. I folkeskolen der blev man bare sådan, når men du laver det bare til i morgen og sådan noget, altså det var ikke rigtigt sådan seriøst og sådan nogen ting

Samme indstillinger viser sig ikke hos de fiskeriarbejderunge, der ikke har mulighed for at vælge gymnasiet, men som orienterer sig mod erhvervsuddannelserne. Her står sociale parametre stærkere i forgrunden og arbejdsrationalet gælder i højere grad forhold uden for skolen: fritidsarbejde og/eller hobby. Selvom disse unge, hvad enten de *vælger* gymnasiet eller erhvervsuddannelser eller ingen af delene, kommer det samme sted fra, i det fysiske og sociale rum, så er de ikke ens og har ikke de samme (valg-)muligheder. Forskelle internt i fiskeriarbejderklassen viser sig også som forskelle i de indstillinger, de unge har til – og de uddannelsesstrategier de aktiverer i – uddannelsessystemet. Hvordan og hvor meget de går op i skolen; hvor meget arbejde de kan ligge. Eller rettere: I hvor høj grad de kan konvertere et arbejdsset fra havet og havnen til et, der fungerer inden for uddannelsessystemet.

Skrivebordsfolkets unges uddannelsesstrategi: Man skal kunne sidde på sin røv

Forskelle til trods, så markerer fiskeriarbejdernes unges fælles fokus på de sociale sider af og ved uddannelse, hvor lærernes faglighed i nogle tilfælde og i nogen grad forbindes til deres metoder og til, hvorvidt de er sjove og har humor, en afstand til *skrivebordsfamiliernes* unge. *Skolemenneskerne*, der både hvad angår elever, lærere og hele uddannelsessystemet, har et tydeligere fagligt fokus; nogle klarere forventninger til hvad de kan og vil få ud af deres uddannelse. Deres uddannelsesstrategier er forankret i en umiddelbar, relativt naturlig tilgang til og forståelse af uddannelse, som helt grundlæggende stemmer overens med de logikker og praktikker, der dominerer inden for uddannelsessystemet. Den generelle beskrivelse af den gode elev suppleres her med flere nuancer. Som Kasper der også påpeger, at man skal have ambitioner om at ville klare sig godt, ikke give op og så skal man kunne finde ud af at sidde på sin røv i en time.

Sune: Ok, hvis du skal karakterisere en god elev her på Htx – hvad er en god elev så?

Kasper: Det skal være en der er meget gruppeorienteret, der kan arbejde i grupper, men samtidig også ku' arbejde alene, individuelt. Og jeg vil også mene,

skal have nogle ambitioner om hvad de gerne vil , eller bare en ambition om at gerne ville klare sig godt. De skal prøve at klare sig godt i timerne. Vi har nogen i vores klasse. De er ikke så gode, altså, de kæmper med matematikken, men de prøver virkeligt, altså, de spørger om hjælp. Hvis de ikke forstår det, så bliver de ved indtil de forstår det og hvis de stadig ikke forstår det, så bliver de ved og så må de tage den en anden gang. Det er ikke sådan, at, man skal ikke opgive på forhånd. Og så skal man virkeligt også prøve at tænke anderledes, kreativt. Vi har meget sådan med at lave produkter heroppe, så det handler meget om at tænke kreativt heroppe. Og så, man skal også været meget social, igen det med grupper, man skal kunne arbejde med alle. Alle årgange og så skal man også bare, generelt kunne sidde på sin røv i en time og så skal man kunne sidde og høre efter. Det er meget vigtigt, fordi selv om vi sidder og laver forsøg, så skal man kunne sidde på sin røv og høre på foredrag og så skal man gerne kunne sidde og lave nogle opgaver bagefter. Det karakteriserer jeg som en god elev.

Der er detaljerne og sikkerheden til forskel mellem de to grupper af unge, fiskeriarbejdernes og *skrivebordsfolkets*. Sidstnævnte gruppe reflekterer anderledes på uddannelsessystemets præmisser; om de får noget ud af undervisningen, om de lærer noget og om lærerne, med Jakobs ord, *har de faglige kvalifikationer (...) og lever op til det niveau, de burde, når de skulle undervise os*. Ud over at være klar over og klare på, hvad uddannelsessystemet er for en størrelse og hvad de skal bruge det til, så er et fællestræk blandt disse unge, at de alle er bekendte med deres egen og familiens uddannelseshistorie. De ved præcis, hvad deres forældre er uddannede som og hvad de arbejder med og flere af dem kan også nævne deres forældres søskendes uddannelser og beskæftigelser såvel som deres bedsteforældres. Når det kommer til dem selv, deres yndlingsfag og ambitioner for fremtiden, er der heller ingen slinger i valsen. De har nogle klare forventninger til, hvad de skal arbejde med og hvordan de skal nå frem til det.

Sune: Hvorfor vil du gerne studere medicin

Jakob: Jamen jeg har altid gerne ville studere et eller andet humanistisk, men min mor hun er nok det tættest, hun er demenskoordinator i Hirtshals og min far

han arbejder oppe på Novo Nordisk, som, han er uddannet elektromekaniker og går sådan set og passer alle maskinerne og sådan nogle ting. Det er i Hjørring, så der er jo sådan set ikke nogle af dem der sådan er gået den lange vej, men jeg ved ikke hvorfor det lige kom til mig, det var nok sådan når man så det i fjernsynet. Det har jeg altid interesseret mig meget for, også sådan, når vi har haft biologi i skolen så har jeg altid interesseret mig meget for, når vi havde om menneskekroppen og der tror jeg bare at det tætteste jeg kommer på, for jeg vil bare gerne hjælpe andre, sådan komme videre og arbejde med mennesker i min hverdag, der skal helst ske noget forskelligt hver dag, jeg vil gerne have sådan, ja, jeg skal ikke ha' et skrivebordsarbejde, det egner jeg mig ikke til, så der tror jeg bare at medicin det var lige.

S: Og er det med henblik på at blive læge

J: Ja

S: Og arbejde på et hospital

J: Jeg vil gerne læse anæstesi og så kører akutbil eller komme med i en lægebil

En del af troen på uddannelse som mobilitetsmedium og en del af den sikkerhed og det fokus, der kendetegner Jakobs og *skrivebordsfolkets* beskrivelser af uddannelsessystemet og deres uddannelsesstrategier, henter også styrke i at uddannelse er kendt størrelse og en faktor i familiehistorien. Jakob og de andre unge ved ikke kun, hvor og hvad deres forældre arbejder med, men også hvad de er uddannet som, hvor de er uddannet henne, om de har taget flere uddannelser og så videre. Uddannelse er noget, man taler om i disse familier, mens man taler om arbejde hos fiskeriarbejderne, og det sætter sig og er del af *skrivebordsfolkets* reproduktionsstrategier.¹⁸⁸

Langt fra historieløse, men uden uddannelseshistorie: *Det har jeg ikke spurgt hende efter*

Denne sikkerhed, som også viser sig under interviewene i form af mere uafbrudte og afslappede talestrømme, står i skærende kontrast til den usikkerhed,

¹⁸⁸ For en analyse af, hvordan netop kendskabet til familiens uddannelseshistorie er aktiv i og for bestemte sociale middelklassepositioners reproduktionsstrategier, se Palme (1990).

som præger mange af fiskeriarbejderfamiliernes unge. Her kender man ikke til sine forældres eller andre familiemedlemmers uddannelseshistorie, og i flere tilfælde har man også svært ved at formulere sig om og genkalde specifikke forhold fra sin egen skoletid. For eksempel kan Christina ikke huske, hvilke fag hun bedst kunne lide i folkeskolen og, som det også fremgår af citatet med Rasmus nedenfor, så er ens og familiens uddannelseshistorie som bedst fragmentarisk.

Sune: Og din mor, hvad er hun af uddannelse og ...

Rasmus: Jeg ved ikke lige hvad hendes uddannelse den er, men hun arbejder på fisken.

S: På fabrik eller

R: Ja, hun marinerer sild og putter dem i sådan nogle bøtter. Der arbejder jeg også nogle gange.

S: Har du også timer der

R: Ja, men det er bare sådan noget sort noget. Der er jeg omme bagved og så løfter jeg tønder op i ladbiler.

S: Hvor længe har hun arbejder der.

R: Lige siden vi flyttede.

S: Ved du hvor hun har gået i skole henne

*R: Nej, **det har jeg ikke spurgt hende efter***

S: Hvad med din far

R: Han gik i skole I Vrå

S: Har han uddannelse eller

R: Det kan jeg ikke lige huske, men han kører lastbil

Det er sigende, at Rasmus ikke har spurgt til, hvor hans mor har gået i skole, for det er ikke noget, der står højt på den domestiske dagsorden; det er ikke noget, der er værd at tale om. Og det er jo ikke mindst fordi, uddannelse ikke fylder positivt i familiehistorien. Det er derfor ikke underligt, at det er blandt fiskeriarbejdernes unge, at man har sværest ved at sætte ord på og huske sin egen såvel som familiens uddannelseshistorie og -præferencer. Om forældrene er gået ud af niende eller tiende klasse, eller om de er startet på eller har færdiggjort en ungdomsuddannelse, ved disse unge sjældent – og gør de, er det

ikke noget, de gør et nummer ud af. Udover at uddannelse ikke fylder meget i disse familier – det er ikke noget, man er vant til hverken at tale om eller praktisere¹⁸⁹ – så har fraværet af uddannelseshistorie også at gøre med, at man i disse familier ikke har gjort brug af uddannelse. Man har arbejdet. I den virkelige verden med ens hænder. Det er derfor også her, at fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker står stærkest. Dyder omkring at arbejde hårdt og meget fremhæves derfor og står i forgrunden og skygger for uddannelseshistorikken:

Sune: Er der nogen i din familie du ser særligt op til

Rasmus: ...det er måske min far

S: Hvad er det ved ham

R: Han arbejder så hårdt og, det...ja

S: Er det langture han kører

R: Ja, han arbejder vist femten timer om dagen

S: Og har han sit eget firma

R: Nej

S: Ved du hvem han arbejder for

R: Danske Fragtmænd

S: Så han kører rundt i Danmark mest

R: Ja, han kører kun rundt i Danmark. Han kører vist til, sådan, det er forskelligt, hans ture, men det længste han er væk, det er vist Århus, nej, Odense, Odense.

S: Så han kører fra tidlig morgen til...

R: Nej, han tager af sted klokken 16.00 og så kommer han hjem der ved 06.00 om morgenen

S: Og tog han nogen uddannelse efter skolen

R: Nej, det, jo...han sagde vist at han tog en uddannelse efter

S: Men du kan ikke huske hvad det er

R: Nej, det

¹⁸⁹ En udfoldet pointe i Mats Trondmans studie af klasserejsende er, at de unge fra arbejderklassen generelt kommer fra hjem, hvor tavshed er en dyd (Trondman 1994:152). Indtrykket i mit materiale er ikke, at der ikke tales sammen i familierne, eller at tavshed er en dyd – som det var på trawleren, men at det er arbejde og lokale forhold, fritidsforhold, der tales om. Og altså ikke uddannelse.

Rasmus kan ikke huske, hvorvidt faderen har taget noget uddannelse, men han ved hvor, hvordan, med hvad og hvor længe, hans forældre arbejder. Det er det vigtige og det betyder noget og gør en forskel for de uddannelsesstrategier, han og de andre fiskeriarbejderunge anlægger.

Noget anderledes forholder det sig blandt de fiskeriarbejderunge, der har haft mulighed for at finde vej til gymnasiet. Dels er de anderledes sikre omkring deres egen og forældrenes uddannelsesvej og det skyldes ikke mindst, at de har mødre eller søskende, der i nyere tid har haft gode erfaringer med at uddanne sig. Dels bruger de deres forældres mangel på uddannelse som argument for, at de selv skal have og tager en. Her står deres forældres liv, eller mangeårige erfaringer som ufaglærte, som en motor i og for et tilvalg af uddannelse.

I modsætning til *skrivebordsfolkets* unge, der relativt let orienterer sig mod og begår sig i uddannelsessystemet, så er der en række *hurdler*, som de unge, der bærer på en fiskeriarbejderarv, skal komme over. Specifikt i relation til uddannelse og de strategier de anlægger og kan anlægge, så er de i forskellig grad funderet i, at de ikke tror på og har ambitioner om at høre til blandt de bedste i klassen, at det sociale vægter højest og at man gør et arbejde; at uddannelse er et arbejde.

Opsamling på fiskeriarbejdernes relation til uddannelse: det fælles og forskellige

Så til trods for en fælles overordnet reference- og præferenceramme – hvor dominerende logikker er *at klare sig* og *klare sig selv* og at differentiere mellem vi, der arbejder og de, der studerer – har fiskeriarbejderklassens unge altså forskellige måder at gå til uddannelse på. Eller sagt på en anden måde: Selvom de kommer det samme sted fra, som position i det sociale rum og placering i det fysiske rum, er de ikke ens. For det er ikke kun positionen i det sociale rum, men også den sociale livsbane, der har ført til positionen, den enkelte aktør og families habitus og livsstil, der er i spil og som skrider til værks i mødet med uddannelsessystemet. Det handler nemlig helt afgørende ikke kun om, hvor man er, men også om, hvor man kommer fra og hvordan man er kommet

frem. De forskelle, der er mellem fiskeriarbejderne og mellem fiskeriarbejdernes børn, skyldes forskelle i habitus; i det system af dispositioner der sammenfatter og er produktet af hele den livshistoriske erfaring. Og idet der ikke findes to identiske individuelle historier, findes der heller ikke to identiske habitus og dette er tilfældet, selvom der findes klasser af oplevelser og altså klasser af habitus – de forskellige klassehabitus. (Bourdieu 1997b:78)

Så samtidig med, at der er en vis overensstemmelse mellem den socialiserede krop og det område af det sociale rum, som den er blevet til i, idet det er to produkter af den samme historie, så resulterer det altså ikke i ens adfærd. At være fiskeriarbejder og barn af fiskeriarbejdere sætter godt nok nogle grænser for, hvad der er muligt, men det former helt afgørende og grundlæggende ikke alle i denne klasse ens. For på samme tid som en opvækst under bestemte vilkår – i et bestemt område af det sociale rum – sætter sig i kroppen som bestemte måder at inddele og opdele verden på, så består sociale felter, grupper og klasser også af relationer mellem positioner, forskelle som hver enkelt aktør og hvert enkelt felt, gruppe eller klasse forsøger at kvalificere og få mest mulig indflydelse ud af.

Fokus i dette kapitel har været på, hvordan fiskeriarbejderklasse står i relation til uddannelse og kommer på spil i relation til uddannelse. Hvordan det står som et centralt orienteringsprincip, at man har et arbejde og tjener sine penge selv, at man ikke er et skolemenneske, som børn af *skrivebordsfolket* er det, at uddannelsessystemet er for de andre, *skrivebordsfolkets* børn, og ikke noget man som forældre deltager i og som barn kan forvente at gøre sig gældende i. Eksemplificeret med Katrine og hendes familie, som uanset at hendes klasselærer understregede, at hun var klar til at gå direkte fra niende klasse til gymnasiet, ikke kunne tro og troede på, at det kunne passe. Men selvom der er store ligheder i fiskeriarbejderfamiliernes kapitalbeholdninger og sammensætninger, så viser der sig også store forskelle. For mens nogle af fiskeriarbejderne, *de nyvundne*, deltager i skolearrangementer og lykkes i at forkorte afstanden mellem hjem og uddannelse, mellem den familiære arv og deres børns uddannelsesliv, så er mistillidens sociale indlejring anderledes blokerende for andre fiskeriarbejderes indstilling til uddannelsessystemet. Og selvom disse familier, ligesom alle andre familier, tilslutter sig den dominerende diskurs om, at uddannelse er vigtigt for deres børns fremtid, så prissættes fiskeriar-

bejderklassens logikker og praktikker, som de tager sig ud på havet og havnen og i relation til uddannelse, relativt højere end uddannelsessystemets logikker og praktikker. Men uden, og det er ikke uvæsentligt, at nogle direkte afviser uddannelse; dertil har uddannelsessystemet sat sig igennem som samfundets eneste mobilitetsmedium.

I denne analysedel har det imidlertid ikke været sigtet at udfolde forskellene internt blandt fiskeriarbejdernes, unge som voksne, indstillinger til uddannelse, så meget som mere generelt at vise indstillingerne. Hvad er det, der er på spil og hvordan kæmpes der om og for nogle bestemte måder at forstå og gå til verden – og uddannelse på. Der har imidlertid allerede vist sig nogle interne forskelle, mellem de *nyvundne* og *traditionelle* fiskeriarbejdere; forskelle som også har indflydelse på de unge. Eksempelvis i forhold til muligheden for at konvertere en fiskeriarbejderarv og tilhørende arbejdsnet til en orientering mod at lave sine lektier på gymnasiet. Men der er flere forhold, der spiller ind på disse forskelle inden for fiskeriarbejderklassen. Forskelle i positioner skyldes forskelle i dispositioner og vice versa, og en forskelsmarkør i og for den måde fiskeriarbejdernes børns uddannelsesvej er blevet præpareret – og de unges uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder har også at gøre med køn og social kapital; dvs. hvordan man selv og ens familie er forankret lokalt.

Hvorvidt og hvordan ens køn, om man er dreng eller pige, mand eller kvinde, spiller ind på den enkelte fiskeriarbejderunges indstilling til uddannelse og de uddannelsesstrategier, de har mulighed for at anlægge og anlægger, er i fokus i det kommende kapitel.

Køn og uddannelsesstrategier

Under mine observationer på havet og havnen i Hirtshals mødte jeg to jævnaldrende unge: Michael der var lærling på trawleren og Christina der var ansat på fiskefabrikken. Begge var omkring 20 år og havde lignende sociale livsbanner. De kom begge fra Hirtshals, havde ufaglærte forældre og ufaglærte ældre søskende, som med undtagelse af Michaels mor var beskæftiget inden for fiskeriet – begges familier boede i Hirtshals og omegn. De beskrev skoletiden som hård og præget af modgang fra lærernes side, havde begge taget tiende klasse og var begge startet på en erhvervsuddannelse – Michael på fiskeriskolen i Thyborøn og Christina først som køkkenassistent og siden på grundforløbet som mekaniker – begge gange på EUC Nord i Hjørring. Men hvor Michael var i gang med sin uddannelse til fisker, var Christina stoppet på sit uddannelsesforløb, fordi hun ikke kunne få en læreplads som mekaniker. Og som det også gjaldt for Michael, og for fiskeriarbejderklassens unge i det hele taget, så kunne Christina ikke bare gå og ingenting lave, så hun fik straks et arbejde:

Sune: Så...hvad skete der med dig efter at du gik ud af tiende klasse?

Christina: ja...jamen så fik jeg jo det der arbejde nede i, jamen hvad lavede jeg der, jo jeg kom på teknisk skole...som køkkenassistent og der fandt jeg sådan ud af at...det var ikke sådan lige mig det der, fordi jeg har altid interesseret mig for biler og knallerter og sådan noget. Så tog jeg grundforløbet som mekaniker bagefter og der arbejdede jeg så i Brugsen imens i Bindsløv¹⁹⁰ og så

190 Mindre by ca. 20 kilometer fra Hirtshals – se bilag 9

da jeg var færdig på teknisk skole som mekaniker, der kom jeg op til [navn på automekaniker] oppe i Hjørring og gået som arbejdsdreng, så skulle jeg så selvfølgelig have startet i lære deroppe, men, så havde de ikke nok at lave og så blev jeg fyret og så skulle jeg bare ha' et hurtigt arbejde og så kom jeg herved [på fiskefabrikken].

Christina har været på fiskefabrikken i to år og arbejder det meste af tiden med at pakke blokke med frosne fisk op. Blokkene er pakket ind i pap og vejer mellem 15 og 20 kilo. De forekommer store sammenlignet med Christinas fysik, hun er relativt lille og spinkel af bygning, men det er ikke noget, der ser ud til at gå ud over tempoet og Christina knokler på ligesom sine kollegaer.¹⁹¹ Som det meste arbejde på fabrikken foregår udpakningen af blokke også i tavshed. Christina har høreværn på med indbygget radio og der udveksles ikke mange ord mellem hende og den anden 'udpakker' – og når der gør, er det på initiativ af kollegaen. Ligesom Michael er hun ny i arbejdet, opkomling, men hvor Michael opmuntres til at blive, gennem inddragelse i og opdragelse til livet som fisker, så ønsker Christinas kollegaer ikke, at hun bliver. Ikke fordi de ikke kan lide hende, tværtimod, der sættes stor pris på hende og hendes arbejdsindsats, men fordi det ikke er et arbejde for hende – eller nogen ung kvinde.¹⁹² Selvom Michael var i gang med et uddannelsesforløb til fisker og Christina havde afbrudt sit og var i arbejde som ufaglært, var det slående, hvordan sikkerheden og selvtilliden omkring deres plads, stod i skærende kontrast til hinanden. Hvor Michael ikke havde nogen problemer med at tale om sin fremtid på havet og som indbygger i Hirtshals, så var Christina mere beklagende og forsvarende. Samtidig med at hun gennem sit afbrudte uddannelsesforløb var blevet bekræftet i, at uddannelse ikke var for hende (ligesom det heller ikke var for hendes forældre og søskende, der alle enten arbejdede som eller var arbejdsløse fiskeriarbejdere på havnen) og i den sammenhæng gjorde en dyd

191 Ligesom sine kvindelige kollegaer kommenterer også Christina under mit interview med hende på arbejdets hårde fysiske karakter og den tilhørende nedslidning. Dette er en del af logikken blandt de kvindelige fabriksarbejdere – i hvert fald støder jeg ikke på den blandt de mandlige.

192 Paradokset, blandt de kvindelige fiskeriarbejdere jeg observerede på fiskefabrikken, er, som Anita tidligere formulerer det, at samtidig med, at hun selv er tilfreds med sit arbejde, så er det ikke et arbejde, hun ønsker, at unge kvinder skal blive i. De skal videre og dette var den gennemgående holdning, jeg mødte blandt fiskefabrikkens kvindelige fiskeriarbejdere.

ud af at have et arbejde, var hun tydeligvis ikke tilfreds med at være, hvor hun var i sit liv. Når jeg spurgte til hendes uddannelsesforløb på teknisk skole og hendes fremtidsplaner, og dette gjaldt både samtaler i pauserne fra arbejdet på fabrikken og under interviewet, vi lavede, var hun undskyldende og markerede samtidig bestemt, at hun ikke skulle blive på fabrikken, men færdiggøre sin uddannelse og måske endda forlade Hirtshals.

Sune: Nu er du her, hvordan med fremtidsplaner og tanker og...tænker du at du skal have femogtyve års jubilæum her...

Christina: Nej, det skal jeg ikke. Det kan jeg ikke holde til?

S: Er du aktivt søgende efter lærepladser?

C: Ikke lige nu, fordi jeg har lige sådan, at økonomien den skal lige passe med at jeg skal ned på SU. For jeg har jo både et lån og lejlighed og bil og sådan noget, så det hele det skal lige passe sammen.

S: Så er penge drivkræften først og fremmest ved at være her?

C: Ja, det er det faktisk.

S: Og så når du har penge nok, så tænker du at du vil prøve at få en læreplads?

C: Ja

S: Er du villig til at flytte efter det?

C: Ja, det er jeg nok.

Der er flere ting i spil her, men først og fremmest er der tale om, at de forskelle – der er mellem havet og havnen – mellem den stolte fagtradition og stærke faglige identitet der er knyttet til fiskerne og fiskeriet, som både viser sig i den objektiverede historie i Hirtshals, i de institutionelle rammer for faget (fiskeriuddannelse og skipperuddannelse) og i form af habitus (inkorporeret historie), og den noget svagere position fiskeriarbejderne på havnen indtager i relation hertil – også er udtryk for kønnede og 'kønnende' forskelle. At det kræver sin mand, ikke sin kvinde, at være fiskeriarbejder på havet, og omvendt er muligt for kvinder at være fiskeriarbejdere på havnen, har at gøre med bestemte konstruktioner af historie, lokalitet og arbejde; konstruktioner som har rødder i de lokale erhvervsstrukturer, adgangen til arbejde og arrangementen af det lokale arbejdsmarked i Hirtshals og som bærer på og producerer be-

stemte forståelser af køn (Campbell 2006:90ff)¹⁹³. Det er med andre ord også fordi, Christina er kvinde, at hun ikke er – fordi hun ikke kan og må være – tilfreds med sin situation. En mand i hendes situation, med egen bil, bolig og fast indkomst og med en lignende klassemæssig baggrund, ville i højere grad acceptere og ikke på samme måde som Christina beklage, være pinligt berørt over og tage afstand fra situationen. Så selvom Christina rent faktisk opfylder nogle af de betingelser der blandt fiskeriarbejdere forbindes med et godt liv – egen bil, bolig og fast indkomst – så går det ikke. Eller så er det ikke nok, og det har, som vi skal se, både at gøre med, at uddannelse står længere fremme i bevidstheden hos hende og hendes kvindelige kolleger og fordi, og i relation hertil, at hun er kvinde.

Denne del af afhandlingen handler om, hvordan køn gives betydning i forskellige sammenhænge og hvad relationerne er mellem disse: på havet, havnen, i byen og i uddannelsessystemet. Hvad er der for forskelle mellem fiskeriarbejderklassens mænd og kvinder, drenge og piger og hvordan er køn en faktor i og for de idealer, normer og krav, som de bliver til og agerer i relation til? Progressionen i analysedelen er, at jeg først introducerer til, hvad køn er for en størrelse teoretisk og empirisk; dvs. hvordan køn er dukket op og kategoriseres i relation til den grundlæggende sociale struktur og relationelle tænkning, som jeg arbejder med og forstår mit materiale i relation til. I centrum for de efterfølgende analyser er først, hvordan fædrene har inkorporeret Hirtshals- og fiskeriarbejderarven og dernæst, hvordan de derigennem har været med til at producere nogle specifikke muligheder for deres drenge og deres orienteringer i forhold til uddannelse og et liv i Hirtshals. I kapitlets sidste dele analyseres samme forløb og forhold for fiskeriarbejderkvinderne og -pigerne. Hvad der fremgår af analyserne er, at i sådan en overgangssituation, som jeg har at gøre med, hvor de nye generationer skal begå sig i (d)et uddannelsessystem, som det ikke var nødvendigt for forældrene at begå sig i, der er mødrene interessante for pigerne, men ikke så meget for drengene. Og omvendt, og som det vil fremgå af det følgende, så gør dét en forskel for de unges uddannelsesstrategier.

193 For andre studier af relationer mellem køn og sted, se bl.a. Campbells analyser af pub-kultur i de rurale New Zealand (Campbell 2000), Laoire's analyser af irske landmænd og deres sønner (Laoire 2001 & 2002). For en opsamling på traditioner og orienteringer indenfor studiet af maskulinitet og ruralitet, se særudgaven af *Rural Sociology* (2000, vol 65, no. 4), der var tilegnet emnet.

Ikke bare køn – et teoretisk afsæt

Når man bevæger sig rundt på havnen i Hirtshals, er det tydeligt, at det er et mandsdomineret område. Det er mænd, der bevæger sig rundt på havnen og mænd, der opholder sig ved de få offentlige samlingssteder, der er: pølsevogne, bænke og handelssteder (kiosk, skibsproviantering, redskabshandel). De fleste af de få kvinder, man ser, er enten på vej på eller på vej fra deres arbejde på havnen; enten som fiskeriarbejdere på de forskellige fiskefabrikker eller i administrative stillinger i havnens forskellige virksomheder. Man ser dem sjældent opholde sig på havnen, de er altid på vej, og det er mændene, ikke kvinderne, der gerne lige skal et *smut rundt havnen* for at se, hvad der sker – og det uanset vejret og ugedagen.

Når disse observation knyttes til køn, er det fordi, måden arbejdet blandt fiskeriarbejdernes mænd og kvinder er fordelt på, ser ud til at spille ind på, hvordan de unge drenge og piger går til uddannelse. Når jeg beskæftiger mig analytisk med køn, er det med andre ord fordi, det ser ud til at gøre en forskel. Men som det gælder for de øvrige af afhandlingens centrale kategorier, har jeg forsøgt ikke at sætte lighedstegn mellem kategorien og realiseringen. Eller mere præcist: Køn har ikke været en analytisk kategori til at starte med, men er blevet det, fordi empirien har givet anledning til det.¹⁹⁴ I praksis har dette betydet, at jeg har bestræbt mig på ikke at se på kønnet, om det er en mand eller kvinde, men på praktikken – på de logikker og praktikker som er i og på spil for fiskeriarbejderne og deres børn.¹⁹⁵ Og i dette træder kønskategorien frem som en relevant social kategori – på linje med social klasse og lokalitet.

I tråd med afhandlingens teoretiske optik, afsættet i Bourdieusk sociologi, betragtes køn som noget, man gør, noget der altid produceres i processer, der omfatter det virvar af interesser, indsatser, sociale repræsentationer og over-

194 Men empirien har også givet anledning til det, fordi mit teoretiske afsæt og min orientering inden for det pædagogiske forskningsfelt har lært mig at og opdraget mig til, at køn er en kategori, der også kan gøre en forskel.

195 Når det er sagt, så er der nogle klare karakteristika mellem kønnene, som gjorde det svært helt at annullere, hvorvidt det var en mand eller kvinde, dreng eller pige, jeg så på. Og på samme måde i interviewene, hvor det kendskab jeg havde fået fra mine observationer, sammen med den *naturlige* relation jeg som mand har til andre mænd, sikkert har været med til at mine spørgsmål (og efterfølgende fortolkninger) har været kønnede.

ordnede strukturer, der yder effekter i og på det sociale rum (Bourdieu 1999). Uanset at køn som oftest optræder sådan, må det ikke analyseres eller fortolkes som en naturaliseret og substantiel størrelse i det sociale rum.¹⁹⁶ En central pointe og følgende analytisk opmærksomhed er, at kategoriseringer af køn, kønnede og 'kønnende' kategoriseringspraktikker, fordeler sig forskelligt i det sociale rum; dvs. at jeg arbejder med en opmærksomhed på, at logikker om og praktiseringer af køn varierer afhængigt af, hvor man befinder sig i det sociale rum og at forskellige aktører derfor gør køn i relation til og med afsæt i de udgaver af køn, der anerkendes som legitime og værdifulde inden for et specifikt område af det sociale rum (bl.a. Bourdieu 1999, Faber 2008 og Skeggs 1997). Der knytter sig med andre ord forskellige logikker og praktikker og forventninger til kategorien mand og kategorien kvinde, afhængigt af hvor og hvornår han/hun er i det sociale rum. For som antydnet i beskrivelsen af Christina og Michael, så agerer de også på baggrund af nogle dispositioner for at være et bestemt køn; dispositioner, der har rødder i en fortid og som for Michaels, men ikke for Christinas, vedkommende stadig er umiddelbart omsættelige til en legitim position i dag.

Selvom det er køn, der er i forgrunden i denne del af afhandlingen, så er det en vigtig (teoretisk) pointe, at køn ikke kan eller skal stå alene. Det er en relationel størrelse, der i forskellig grad hæfter sig på andre størrelser: erhverv, lokalitet, klasse og uddannelse. Uanset fokus og genstandsfelt står dette centralt i Bourdieus arbejde og han inddrager konsekvent flere differentieringsformer, fx etnicitet, køn, klasse og lokalitet i sine analyser. I *Distinktionen* (Bourdieu 1984) understreger Bourdieu bl.a., at klasse ikke kan defineres på baggrund af kun én egenskab; dvs. hverken alene af kapitalvolumen og -komposition eller af alder, lokalitet, køn, social baggrund, etnisk oprindelse, etc. Det handler derimod om strukturen hos relationerne mellem alle relevante egenskaber, og det er denne struktur, som tildeler hver og en af disse egenskaber og de effekter, de har på praktikkerne, deres specifikke værdi. Det er således ikke køn

196 Blandt andet Bourdieu (1999), Butler (1990, 1998), Bye (2010), Campbell (2000, 2006), Faber (2008), Foucault (1994, 2003), Li Náo (2001) og Skeggs (1997, 2004) har vist, hvordan køn har naturaliseret sig som en kategori, der kategoriserer bestemte forskelle mellem mand og kvinde, dreng og pige. Som en kategori der ikke umiddelbart stilles spørgsmålstegn ved og som vi i samfundet inddeler og opdeler efter – i offentligt såvel som i privat regi.

alene, eller i sig selv, men i relation til en social struktur, der bliver til og oprettholdes gennem forholdet mellem diverse differentieringsformer.

Nu konstruerer jeg ikke en sådan struktur, hverken halvt eller helt, men overtager logikken, at kapitalvolumen og –komposition giver en specifik form og værdi til den betydning, som faktorer ud over køn (ikke mindst alder, lokalitet og klasse) pålægger logikker og praktikker. Køn betyder med andre ord noget forskelligt afhængigt af, hvor gammel man er, hvor man bor og hvilken klasse man tilhører. I relation hertil etablerer og arbejder jeg med et fokus på køn som en relationel størrelse, der er i og på spil på bestemte måder afhængigt af den sociale, historiske og geografiske kontekst; eller rettere tilstande i det sociale rum.

De kategoriseringer af køn, som fremanalyseres i det følgende, står således i relation til andre størrelser, der hver for sig og tilsammen er på spil i det sociale rum, og i særlig grad for fiskeriarbejderne, og som spiller ind på, hvad det er for udgaver af køn, der anerkendes hvor, hvornår og af hvem.

Det er måske ik' lige pigearbejde det her

I radiodokumentaren *Havets hårde drenge* fra 1983 (Baastrup & Valeur)¹⁹⁷ om livet og fiskeriet i Hirtshals, portrætteres Hirtshals som et lokalsamfund med en stærk patriarkalsk struktur: Et mandesamfund, hvor mændene bestemmer og kvinderne skal kende deres plads. Som en af fiskerne siger det: *Kvinderne heroppe er ikke som dem, der hvor du kommer fra, fra byen. Vi har ingen feminister...vores kvinder må indordne sig efter deres mand* (Jens, fra radiodokumentaren: *Havets hårde drenge*). Det dominerende perspektiv i dokumentaren er mandens, fiskerens, og hans hårde og vilde liv – først på havet og siden i land, hvor det økonomiske udkom af sliddet på havet ofte fyres af. I baggrunden står kvinderne og gennem overvejelser omkring familiedannelse og hvorvidt de har en fremtid i byen, kontrasterer de mændenes liv på havet og sikre position i byen. Hvad dokumentaren bl.a. illustrerer er, med mine ord, at adgangen til og typen og organiseringen af arbejde bærer på og producerer (og reproducerer) bestemte kategoriseringer af køn; dvs. at den sociale legitimitet,

197 <http://www.dr.dk/P1/Radioklassikeren/Udsendelser/2008/07/havet.htm>

mændene har, er udtryk for og resultat af nogle bestemte relationer mellem arbejde/(klasse), lokalitet og køn. At markere sig i opposition til kvinderne og det kvindelige er med andre ord en del af deres praktiske sans; af at være fisker på havnen i Hirtshals i 80'erne.

At det sociale rum tidligere har tilgodeset fiskeriarbejderne i Hirtshals med gode kort på hånden – kort som har kunne veksles til en sikker og relativt dominerende position i lokalsamfundet – er altså også udtryk for og bærer på nogle kønnede fordelingsstrukturer. For som omtalt tidligere dominerer den mandlige fiskeriarbejder, særligt ham der er på havet, det sociale rum og den objektiverede historie i Hirtshals og den legitimitet, han har i og får igennem dette, viser sig helt afgørende, også i den måde han går til og gør sig til en del af den sociale verden i dag. For den mandlige fiskeriarbejder er Hirtshals stedet. Det er her, man hører hjemme. Det er her, blandt de mandlige fiskeriarbejdere, at den objektive tilknytning (ufaglært, hårdt manuelt arbejde, ikke være bange for at tage fra, lokal tilknytning, etc.) og subjektive tilknytning (indskrevet i habitus) til fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker er størst og stærkest. Det er her, man mest af alle gør en dyd ud af at være en *hirtshalsdreng*, af aldrig at have været længere væk fra byen end Aalborg, af at de er nogle snobber oppe i Hjørring, af at tale med dialekt, af at arbejde hårdt og længe og uden at kny, etc. Mens det hårde fysiske arbejde blandt de kvindelige fiskeriarbejdere fremhæves som problematisk for fysikken og den sociale anseelse, så har det høj status og stor symbolsk værdi blandt mændene. Det handler om, som Søren, der har fisket siden han var knægt, siger, at det ikke er pigearbejde.

*Altså drengene, der er rigtigt mange der har holdt ved hernede, det er mere pigerne der er flyttet ud fordi **det er måske ik' lige pigearbejde det her**. Så de flytter ind til byerne og får nogle fine uddannelser. Nogen flytter tilbage igen og nogen de bliver derinde i de større byer.*

Og dette står ikke mindst i relation til, at den objektiverede historie hylder fiskeriet og fiskere (mænd) for deres mod og mandshjerte og fremhæves som

det fundament, Hirtshals' eksistens hviler på.¹⁹⁸ Og på byens torv er havnens grundlægger, ingeniør Jørgen Fibiger, foreviget, ligesom der her er oprettet en mindesten for de tre fiskere og seks redningsfolk, der forulykkede ud for Hirtshals Havn d. 30. november 1981. Hirtshals er med andre ord fiskeri, og fiskeri er for mænd, og således forbindes i den objektiverede historie mænd, fiskeri og lokalitet med hinanden på en måde og i et omfang, der er med til at sikre, at den mandlige fiskeriarbejder kan indtage en legitim, dominerende og sikker position i Hirtshals. For selvom, for at bruge en vending fra Bourdieu, at den objektiverede historie er *frossen*, så står den i uløselig relation til sin levede modpart; den inkorporerede historie i form af habitus. Når en mandlig fiskeriarbejder orienterer sig og handler, sker det jo netop ikke tilfældigt, men fordi hans dispositioner „(...) are the history of a group or class acquired in socialization.“ (Bourdieu 1981:304) Den position, fiskeriet og mændene har i den objektiverede historie, er altså på samme tid udtryk for nogle bestemte tilstande af det sociale rum; dvs. nogle historiske kampe om og værdisættelser af bestemte logikker og praktikker og grundlaget for reaktiveringen af disse i en aktuel praksis. (ibid.:305)

Som far, så søn?

At det bedre har kunnet betale sig at være mandlig fiskeriarbejder i Hirtshals, både økonomisk og symbolsk, kan være med til at forklare, at det er blandt de mandlige fiskeriarbejdere, at man i dag holder stærkest fast i fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker; forandringer i det sociale rum af de forudsætninger, der var med til at skabe en gunstig valutakurs for fiskeriarbejderne, rammer med andre ord ikke mændene på samme måde som kvinderne. Dette viser sig også i relation til uddannelse, som de mandlige fiskeriarbejdere helt gennemgående rangerer lavere, end de kompetencer og den knowhow man

198 I en udgivelse af H.R. Christensen fra 1964, *Minderuner fra Hirtshals*, hvor forskellige beretninger om det tidlige fiskeri og liv i Hirtshals er samlet, sammenfatter forfatteren forholdet mellem mand og kvinde i Hirtshals i sin indledning til beskrivelsen af *Den hårde sønden* (en historisk dag i Hirtshals-fiskernes historie): „Den dag blev fiskernes sømandsdygtighed og mod sat på en hård prøve, og fiskernes hustruer og børn samt fiskerlejets øvrige beboere gik i angst og spænding.“ (ibid.:27) Ibsen beretter ad samme tangent, at det var „på kvindernes foranledning“, at der i slutningen af 1800-tallet kom en redningsstation i Hirtshals (Ibsen 1896:30).

kan lære sig i praksis: Det er, som skipperen på trawleren siger *ikke på skolebænken, at de lærer at fiske*. Hvorvidt du er eller var god i uddannelsessystemet forbindes altså ikke med og giver hos fiskeriarbejderne ingen indikationer af, hvorvidt du er egnet til at gøre dig som fiskeriarbejder. Tværtimod tyder meget på, at der blandt de mandlige fiskeriarbejdere er så lidt resonans mellem formel og formaliseret uddannelse og havets og havnens logikker og praktikker, at et problematisk skole- og uddannelsesliv tilskrives værdi. I hvert fald er det gennemgående fra lærlingen på trawleren til fiskeriarbejderne på *ophugningsstøtte* (deres udtryk for efterløn og pension) i Marineforeningen, at de beskriver deres uddannelsesliv som domineret af ballade, narrestreger, gode kammerater, konflikter, spild af tid, dumme og urimelige lærere, kedsomhed, etc. Her er ingen social skam over ikke at have kunnet gøre sig gældende i uddannelsessystemet, og det markeres samtidig klart, at skolen var noget, der bare skulle overstås, *skolen og mig vi blev aldrig venner* (Erik), så man kunne komme ud og bestille noget og *tjæn' nog'n pæng'* [tjene nogle penge] (Flemming, Katrines far). Når det for fiskeriarbejderne har handlet om at få noget mellem hænderne, når de helt overvejende orienterer sig efter en distinktion mellem uddannelse og rigtigt arbejde, handler det samtidig også om at gøre en dyd ud af nødvendigheden. Fordi de de facto er udelukket fra positioner, der kræver en uddannelse, bliver det praktiske beredskab og mesterskab, som hører til og kun kan læres på havet og havnen – som når lærlingen på trawleren arbejder, spiser og ryger igennem, omtaler kvinder som dyre i drift og vender bylivet ryggen, afgørende for den plads man kan indtage i fiskeriet. Det er med andre ord ikke uddannelse, men praktisk knowhow der giver fordele og respekt på arbejdspladsen.

Da vi i skoletiden der, der havde vi en småjolle og fisk' i, når der var godt vejr så og så havde vi som'tider noget garn ude og så, havde vi sådan set ik' så skidetravlt for det sku' jo ordnes inden vi sku' i skol' og vi var jo op' halv seks om morgenen og sku' u' og ordn' de garn der og så hjem og i bad og klæde om inden vi sku i skol'. Det var ligesom om, at hvis det drejede sig om fiskeri så ku' det sku godt blive godtaget at, ja, vi havde fandme fanget mange fisk i dag, så derfor er vi kommet for sent: „ja, men det er så i orden, men det ska' ik' genta' sig“. Det er sket mange gange (...) Vi var jo lidt betaget af det som børn,

og havde en jolle og fiskede lidt her og der. Men så startede jeg så på tømreuddannelsen, der fordi man sku' ligesom, man sku' ha' en ordentlig uddannelse man ku' falde tilbage på, hvis ik' fiskeriet det duede, og, men det der med at sidde så lang tid på en skolebænk, otte timer om dagen og sidde og glo ned i en bog og solen den skinnede udenfor, og, der var mange andre ting jeg hellere ville end det, og så droppede jeg ud af tømreuddannelsen og så blev jeg sådan set bare fisker – Søren¹⁹⁹

At kombinationen mand, fiskeri og Hirtshals historisk har givet nogle gode kort på hånden, og til stadighed i en vis grad gør det, viser sig også blandt de mandlige fiskeriarbejdere ved, at det er her, den største mistro til uddannelsessystemet findes. Selvom flere af de mandlige fiskeriarbejdere har været ramt af de ændrede erhvervsstrukturer og oplevet perioder med arbejdsløshed, så er efteruddannelse ikke et benyttet alternativ.²⁰⁰ I stedet benytter man sig af sit netværk og tager det arbejde, man nu engang kan få; for man er, som en dyd, ikke kræsen.²⁰¹ På samme måde er det kvinderne, der som oftest repræsenterer børnene i skolehenseende, fordi skole og uddannelse hverken er noget, man har forstand på eller interesserer sig for.²⁰² Eller sagt på en anden måde: Det har stadig en vis værdi blandt mandlige fiskeriarbejdere at stille sig i opposition til uddannelsessystemet:

199 I tråd med og som en del af, at de mandlige fiskeriarbejdere knytter det rigtige liv til livet uden for skolen, er det også blandt mændene, at friluftslivet dyrkes. Det man med en betegnelse fra Grimsrud kan kalde traditionelle mandeaktiviteter: jagt, fiskeri og fritids-håndværk (Grimsrud 2000:13).

200 Ud af samtlige mandlige fiskeriarbejdere i mit materiale har kun én (en bror til Christina) været tilbage på skolebænken – på et tiendeklasseforløb i VUC-regi.

201 I et enkelt tilfælde førte ændrede arbejdsforhold også til entreprenørskab:

Flemming: Da gik jeg konkurs med et firma dernede...og så tænkte jeg at det eneste jeg vidste noget om, det var fisk. Jeg har ingen uddannelse eller noget.

Sune: nej

F: så købte jeg en [enmandsvirksomhed] og så tjener til dagen og vejen den vej.

202 Under mit ophold på trawleren fortæller skipperen en nat, jeg for en kort stund opholder mig i styrehuset, at det er konen, der står for alt i hjemmet, *det er ligesom opdelingen, jeg er så meget væk og sådan.* Jeg spørger ham til børn og familie: *jamen de er jo store nu, den ene skal jo flytte her i weekenden, hun ska' i gang med et eller andet uddannelse, jeg ka' ikke lige huske præcist hva' det er.* Dette lægger sig til, at det er blandt fiskeriarbejdernes familier, at uddannelseshistorierne er mindst udbredte og kendte.

Der er i hvert fald ikke nogen der skal komme og sige i dag, at de [fiskere] ikke har klaret det godt uden [uddannelse], om så de er gået ud af 7. eller 6., 5. klasse, fordi de har villet det der hele tiden og så har de haft, jamen de har jo ramt det rigtige med hensyn til at de har været nogle brandgode fiskere. Altså deres oplæring i det og deres, i det hele taget, altså det har de bare været. De er sku født fiskere. Man kan ikke bare sætte, jeg ved godt at vi har en masse uddannelser nu, eller vi har uddannelse indenfor fiskere, det er jo en erhvervsuddannelse i dag, og når jeg har været nede på skolen sommetider og så ser, bare ser, hvor kommer de fra, det er jo ikke naturligt, når du ser hvor de kommer fra. Det er det ikke. Det er jo ikke sådan, man siger, jamen ud af det hold på tolv, der kommer ti fra fiskerbyer og så er der to der kommer, som nok er sendt af sted til et eller andet. Nej det er fandme omvendt – Lars

Vendes blikket mod de mandlige fiskeriarbejderes børn, tyder meget på, at det er faderen, der i størst udstrækning repræsenterer de aspekter af fiskeriarbejderklassen, der fungerer reproducerende. I hvert fald i relation til drengebørnene, hvor havet, havnen og Hirtshals, helt anderledes end hos pigebørnene, yder en vis effekt som noget, man i dobbelt forstand *må* forholde sig til: Som noget man forventes at gøre, dvs. *må* som imperativ, som del af en fiskeriarbejderklasse-logik, og som noget man er disponeret for, dvs. *må* som del af habitus. Hos Daniel og Rasmus, de to tiendeklasseelever, viser dette sig blandt andet ved, at de begge fremhæver deres fædres hårde og tidsomfattende arbejde som beundrings- og efterstræbelsesværdigt og begge orienterer de sig efter et fremtidigt arbejds- og familieliv i byen:

Sune: Hvor kunne du godt tænke dig at arbejde henne

Daniel: Jamen der er to steder jeg godt kunne tænke mig nede i Hirtshals. Den ene det er H.J.Jespersen og Søn et elektrikerfirma og så er der en nede på havnen der hedder Marinehallen. Og der er det sådan, der kan de komme rundt overalt. Der kan de komme med på skibene eller i fly eller i og det der H.J.Jespersen og Søn, det er kun ude i huse.

S: Og når du læser til elektriker så er det noget med at så skal du også ud i praktik

D: Jo jo og der skal jeg også finde mig en læreplads

S: Er der gode muligheder for at få en læreplads

D: Ja, men min stedfar han har snakket med dem oppe ved H.J.Jespersen og søn, de kommer vist til at mangle nogle her næste år, så det er sikkert fint nok og det er det samme nede på Marinaen.

S: Så du kunne godt forestille dig at arbejde i Hirtshals efterfølgende

D: Ja, og bo også

For Daniel og Rasmus handler det om at have hænderne skruet rigtigt på. De har begge scootere, som de bruger store dele af deres fritid på at arbejde og køre på; de tuner dem, søger på nettet efter reservedele og tager på ture rundt i byen og i lokalområdet. Begge har fritidsarbejde, tjener deres penge selv og er engagerede i det lokale foreningsliv; med fodbold, styrketræning og parkour – som én af dem har været med til at starte op. For drengene har også et bredt, lokalt socialt netværk og trives med at kende og være kendt i byen. At alle kender hinanden, beskrives her som en fordel; noget der fremhæves som en årsag til, at Hirtshals er et godt sted at være.

Den måde, Daniel og Rasmus forholder sig til deres fiskeriarbejderklasse-arv på, handler ikke så meget om, hvorvidt de specifikt vil være fiskeriarbejdere, dvs. arbejde på havet eller havnen, som det handler om, hvordan med hvilken naturlighed og legitimitet de kan være i og vælge byen til. For ingen af dem har interesse i at blive fiskeriarbejdere på samme måde som deres forældre; som ufaglærte enten på havet eller havnen. Og det har de ikke, fordi det sociale rum har forandret sig, blandt andet som resultat af at flere og flere har taget og tager en uddannelse, og derfor skal der noget andet til, for at de kan indtage en position svarende til den, deres forældre indtager. Dette er drengene *tunet* ind på og selvom ingen af dem kategorisk afviser fiskeriet, Rasmus kunne godt tænke sig at prøve det, så orienterer de sig mod erhverv, der strukturelt set sikrer dem en stabil social mobilitet; dvs. faglærte erhverv som automekanikere, elektrikere, etc.²⁰³ Det er erhverv, der kræver og sætter pris på hænderne, men som også, til forskel fra deres forældre, forudsætter formaliserede uddannelsesforløb. De skal som noget nyt og særligt i forhold til deres fædre, der ikke umiddelbart anerkendte uddannelse som et mobilitetsmedium, spore sig ind

203 Og som en vigtig overvejelse, erhverv med en vis job-sikkerhed.

på og tage en uddannelse. Så selvom det ude- og oppefra kan ligne en relativt ren reproduktion mellem generationer, hvor sønnerne indtager positioner i det sociale rum, der strukturelt set svarer til dem, fædrene indtager, er der tale om forskelle.²⁰⁴ Forskelle i uddannelsesvolumen, i de strategier man anlægger, eller kan anlægge, når man gør sine investeringer²⁰⁵ og i de specifikke logikker og praktikker der knytter sig til andre erhverv.

Hos Daniel og Rasmus erhverves fiskeriarbejder-arven gennem investeringer i det lokale sociale liv – det er i Hirtshals, de vil arbejde og bo – og i uddannelse rettet mod erhvervsuddannelser, hvor manuelt arbejde er i højsædet. På den måde er der tale om forskelle fra, men ikke brud med og store transformationer af, den familiære arv. Tværtimod synes det bærende og reproducerende element at være en stærk prissætning af og forankring i fiskeriarbejderklasses logikker og -praktikker; som er med til at orientere Daniel og Rasmus mod bestemte erhvervsuddannelser, samtidig med at de orienterer dem mod og giver dem mulighed for at blive i Hirtshals. De er med andre ord disponeret for, og tager i samme moment deres sociale arv på sig ved, at sætte pris på det sted, hvor sandsynligheden for, at de skal tilbringe deres liv, er størst. For Hirtshals er for Daniel og Rasmus, som det også gjaldt og gælder deres fædre, et sted, stedet, for dem. Det er her, de får mest valuta for deres kapitaler; for deres færdigheder med hænderne, indstillinger til arbejde, lokale kendskab og sociale netværk – og deres køn.

Dette har som nævnt at gøre med den sociale legitimitet, der knytter sig til den mandlige fiskeriarbejder og som er medvirkende til, at det er en anden arv, fiskeriarbejdernes drengebørn forholdes og skal forholde sig til, end den der gælder pigebørnene. Den sociale legitimitet, de mandlige fiskeriarbejdere har oplevet og været del af, er med andre ord med og aktiv, når de unge fiskeriarbejderdrenge skal gøre sig gældende i familien, lokalt og ikke mindst i relation til det uddannelsessystem, der med tiden har etableret sig som en uomgængelig faktor i forhold til den enkeltes mobilitets- og reproduktionsmuligheder.

204 Den homologi, der umiddelbart er på tværs af generationerne, gemmer med andre ord på en række kvalitative forskelle, der har at gøre med forskelle i det sociale rum og i de logikker og praktikker, der har været i og på spil for den enkelte aktør og klasse (se bl.a. Bourdieu 1997b:206).

205 I det lys kan drengenes markeringer af lokale smagspræferencer og indstilling til, at rigtigt arbejde er arbejde med hænderne, arbejde man bliver beskidt af, ses som måder, de tager arven på sig.

Fordi de er drenge, har deres sociale arv – bestemte indstillinger til arbejde, penge, *skrivebordsfolket*, en anden og stærkere social legitimitet lokalt end pigerne. Det er i den forstand ikke tilfældigt, at Daniel og Rasmus fremhæver deres fædre, frem for deres mødre.

Jeg havde det bare sådan, at fisken det vil jeg ik'

Vendes blikket mod de kvindelige fiskeriarbejdere, ser det noget anderledes ud. De har ikke haft den samme position i den lokale sociale struktur som mændene, idet et arbejde som fiskeriarbejder på havnen ikke har haft og givet samme status for kvinderne. Dels har fiskeriarbejderkvinderne ikke været bakket op af den lokale historie, hvor fiskeriet og mændene dominerer og fremhæves som byens fundament, og dels har havnen stået og står stadig som et maskulint rum, hvor det er *naturligt* for mænd, ikke for kvinder, at opholde sig. Hvordan fiskeriarbejderkvinderne har håndteret og håndterer dette, er i fokus for de følgende sider, hvor relationer mellem kvinder, fiskeriarbejdet og Hirtshals fremanalyseres og peger hen imod den pointe, at en vis social skam ser ud til at være en motor i kvindernes indstillinger til uddannelse.

For hvor ingen af de mandlige fiskeriarbejdere beklager sig over deres liv som ufaglærte ...*så går man fandme og har det godt her [på fabrikken] i hvert fald, hvis man går og passer sit arbejde...*(Erik, fiskeriarbejder på havnen), så er det et gennemgående træk blandt de kvindelige fiskeriarbejdere, at de ikke er stolte over deres liv i fiskerindustrien. Hvor mændene begejstret beretter om *store ryk*, hvor de stod og arbejdede i døgndrift²⁰⁶ og om hvem der havde

206 Jamen jeg arbejdede dernede hele tiden. Når vi havde tobis-sæson, så var det bare, eller de kom med skarpsild, så kunne du rykke fem uger ud af kalenderen, hvor du arbejdede, når vi kørte fisk der, du havde tolv timer, som var du hjemme i otte timer, så arbejdede du tolv timer, så var du hjemme otte timer, det var ligegodt om det var lørdag eller søndag. Sådan var det til sæsonen den stoppede, ja, det var det, og så tog man lidt ferie bagefter, men det der, det kan man selvfølgelig have dårlig samvittighed over, men sådan var det nu engang, og så er det så tilfældigt at min kone hun er pædagog oppe ved en børnehave og det har hun været i mange år, så jeg kan jo høre og se, når jeg kommer op og måske skal hente hende og se at det er fædre der kommer og det er fædre der går hjemme og har barns første sygedag og sådan noget. Det sku man da lige ha' snakket om dengang. [griner]. Min far har da aldrig nogensinde været alene med mig. Aldrig...aldrig (Lars)

hvilke skibe, hvornår og hvorfor det er gået, som det er gået²⁰⁷, så er det slid, nedslidning og nedgørelse af arbejdet, der fylder hos kvinderne. Her er det svært at få øje på nogen stolthed over sin position på arbejdsmarkedet. Her er ingen røverhistorier eller begejstrede beretninger om dengang, man stod i sild til halsen og det er en markering med stor symbolsk betydning, at ingen af de kvindelige fiskeriarbejdere opholder sig på havnen ud over deres arbejdstid. Det er mændene, der tager *rundt havnen* i deres fritid – de kan ikke lade være, mens kvinderne ikke kan lade være med at holde sig væk. På samme måde som, og helt i overensstemmelse med, at de også er holdt væk i den objektiverede historie.²⁰⁸ Af samtlige folk jeg i min tid i Hirtshals bad om at beskrive en rigtigt hirtshalsbo, beskrev alle en mand med tilknytning til fiskeriet. Ingen beskrev en kvinde. Og mens de mandlige fiskeriarbejdere kan ses rundt om i byen iført deres arbejdstøj, *uniformen* – den blå kedeldragt og træsko, så ses ingen af de kvindelige fiskeriarbejdere i arbejdstøj uden for fabrikkerne.

Sune: er der noget der er kendetegnende for en Hirtshalsbo

Karina: har du set det der Gintberg på kanten

S: ja

K: jeg syntes jo at han gjorde det meget godt med at finde de der rigtige Hirtshals mennesker i blå kedeldragter og på knallert med mælkekasser bagpå. Det er jo sådan en jeg synes er en rigtig hirtshals-mand, der kører rundt nede på havnen og så er de som regel altid fiskere eller et eller andet og så tror jeg bare

207 F: han er ellers en fin fyr, så stod han oppe ved kranen, bukserne de hang satme helt nede ik også [begejstret og med grin]. Han stod og kørte al verdens ting af, han var så hård ved sine sager...du opleved ik det gamle skib han havde

S: nej

F: nej, der havde han et skib, han havde de bedste lossegrejer i hele Hirtshals ik også, hold kæft skibet det var ved at falde far hinanden. så når han sku losse ik også, så tog han jo tolv kasser op ad gangen ik også, kranen den korte, og han sad inde i styrehuset, der blev råbt 'jeb', det blev der råbt nede i lasten, så hev han i håndtaget, så 'vupt', så røg de op, så når han slap håndtaget, så stopped' vejeeren med at køre, så hopped' kasserne sådan et styk [viser det med hænderne] og lastfolkene de kunne jo ik nå at komme væk ik også...men, nej han har, skidedygtig fisker, men han er for hård ved sagerne (Katrines far)

208 I de tre udgivelser, jeg har været i stand til at finde, der specifikt behandler Hirtshals, *Et dansk fiskerisamfund* (Petersen 1979), *Et essay om Danmarks klondyke* (Vestergaard 1984) og *Fra smult vand til modstrøm* (Vandsted 2004), nævnes de kvindelige fiskeriarbejdere ikke med et ord. Samme fravær af beretninger om og illustrationer af kvinder præger også udgivelserne fra Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals (1979, 1980-81, 1987, 1993, 1999, 2002-3, 2007).

- at det er nogle der måske arbejder hårdt i forhold til, ja det ved jeg ik', for der er mange der arbejde hårdt, men jeg tror da nok at man ka' ta' ved heroppe*
- S: *men det er sådan meget mændene, for jeg tænker at du har meget kontakt med kvinderne gennem salonen, er der noget du tænker med kvinderne, hvor de skiller sig ud sammenlignet med København for eksempel. Er der noget du tænker: 'det her er typisk hirtshals-kvinder'.*
- K: *nej det synes jeg faktisk ik'*
- S: *hvor det adskiller sig fra Hjørring eller*
- K: *nej det synes jeg faktisk ik'*

Karina sammenfatter her den lokale fordelingsstruktur i relation til køn: Det er manden, der er hirtshalsbo, der adskiller sig fra mænd andre steder fra. Kvinderne har ikke de samme særpræg. Eller sagt på en anden måde: Kvinderne har ikke den samme symbolske magt til at gøre sig synlige. For det er en social umulighed at skilte med sin position som kvindelig fiskeriarbejder, idet den ingen, eller næsten ingen, værdi har. At være kvindelig fiskeriarbejder har ikke, slet ikke, den samme sociale legitimitet, som er tilfældet hos mændene. Det er som tidligere vist et arbejde, der helt overvejende har været varetaget af kvinder uden uddannelse, der enten ikke havde en mand eller havde en mand, der ikke kunne forsørge dem.

- Randi: *Hun [moderen] har selv arbejdet i fisken og der har jeg nok været lidt modsat og sagt: der vil jeg aldrig ned*
- S: *hva' ka' det være*
- R: *jamen det er fordi at det er et hårdt arbejde og jeg kan se hvordan hun er slidt, altså ik' fordi, hun har holdt godt og har da ik', men det er da hårdt og jeg havde det bare sådan, at fisken det vil jeg ik'*
- S: *nej*
- R: *jeg vil gå en helt anden vej, altså*
- S: *jeg har hørt flere, det var jo en stor industri dengang*
- R: *ja ja, min mor var jo alene med mig og min bror, altså vi er jo levet op med fisk for det var jo nemt, at få i den tid, i dag er det jo ikke, der ka' du ik' bare sådan få, altså der er det jo dyr spise, men øhh, da var da rigeligt arbejde og hun har da aldrig manglet altså, det har vi heller ikke.*

Som datter af en enlig mor, har Randi set, hvad det kræver og derfor er *fisken* [fiskefabrikkerne på havnen] et sted, hun aldrig vil ned – og det gælder for hendes egne børn også. Det er et arbejde for dem, der ikke kunne undgå det; for dem der var nødt til det. Og selvom dette for så vidt gælder alle positioner i det sociale rum (Callewaert 1998:134), så er den store forskel, at hvor de mandlige fiskeriarbejdere i Hirtshals beskriver og fremhæver deres liv som fiskeriarbejdere som et tilvalg, som noget de ikke kunne lade være med, fordi de havde lyst, beskriver kvinderne deres liv som fiskeriarbejdere som et, de godt kunne have og gerne havde set anderledes. Her fylder forbeholdene for, hvorfor man er, hvor man er: *pengene kom ligesom i vejen* (Anita), *men så blev jeg så gravid og da barslen var slut skulle jeg bare ha' et arbejde og så kom jeg herved* (Hanne) og *jamen der sku bare tjenes penge, altså. Og der gik jeg heller ik' op i og sku' ha' en uddannelse altså, det var bare penge og jamen nu sku' man ligesom eller var flyttet hjemmefra og ... så det var ik' vigtigt at få en uddannelse.* (Katrines mor, Charlotte) For de kvindelige fiskeriarbejdere er det med andre ord nødvendigt at forklare sig og begrunde, at man kun er i fiskeindustrien, fordi noget er kommet i vejen.

Ligesom Christina, fra kapitlets indledning, understreger, at hun kun skal være på fabrikken til, hun får en læreplads, er de kvindelige fiskeriarbejdere gennemgående orienteret mod mulighederne for at komme væk. Ikke at det nødvendigvis materialiserer sig, mange af de kvinder, jeg mødte og arbejdede og talte med på fabrikken, havde været der i over tyve år og var umiddelbart tilfredse med at være der, men livet uden for fabrikken og væk fra havnen står som mere attraktivt og værdifuldt. Dette sammenfattes på mange måder af en kvindelig fiskeriarbejder, der i en pause på fabrikken fortæller, at: *heldigvis har vi haft fyringsrunder, så nogle er kommet i gang med en uddannelse til pædagog eller SOSU-assistent eller sådan noget.* Hvor der er status og social legitimitet knyttet til og forbundet med den mandlige fiskeriarbejder, er der en vis social skam hos den kvindelige. Godt nok er de del af og tager del i de samme klasselogikker og -praktikker, men den stolthed og sociale sikkerhed, som dominerer hos de mandlige fiskeriarbejdere, er svær at få øje på hos kvinderne.

Et væsentligt aspekt i denne forskel mellem mandlige og kvindelige fiskeriarbejders sociale legitimitet er også, at arbejdet som fiskeriarbejder historisk har været domineret af mænd og er blevet klassificeret som mandearbejde. Og

dette også selvom fiskeindustrien i 60'erne og 70'erne voksede og efterspurgte arbejdskraft, der ikke krævede en mandekrop, men kunne varetages af kvinder; først og fremmest filetering af fisk.²⁰⁹ Det var stadig hårdt, fysisk arbejde, og havnen og pladsen på havnen som fiskeriarbejder var og er stadig knyttet til den maskuline pol af det sociale rum. *Ikke at være bange for at tage fra og ikke at være for fin på den*, dyder, der står centralt i og for fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker, bærer på og er udtryk for en maskulin dominans. De har med andre ord større værdi og kan udføres med en anden sikkerhed og naturlighed, når det er mænd frem for kvinder, der gør det. Det er således utænkeligt, en objektiv såvel som subjektiv umulighed, at fire kvinder vil stå ved den lokale havnegrillbar og konkurrere om, hvem der kan spise flest hotdogs.

Og på samme måde er der langt mellem de kvinder, der ubetinget tager fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker på sig og gør en dyd ud af dem – også uden for fabrikken. For et er, hvad der kan betale sig inden for fabrikkens vægge; her investerer man ud fra og efter havnens fiskeriarbejderlogikker og praktikker; man er *ikke bange for at tage fra og ikke for fin på den*. Noget andet er, hvad der kan betale sig uden for fabrikken, hvor den kvindelige fiskeriarbejder har rangeret lavere end sin mandlige modpart i det lokale sociale hierarki, og hvor det at være kvinde på havnen på tværs af det sociale rum har været klassificeret som, om ikke direkte maskulint, så ufeminint. Når de kvindelige fiskeriarbejdere investerer i spillet inden for fabrikkens murer og på samme tid gør en dyd ud af deres relativt lave og svage sociale position ved at problematisere arbejdets hårde karakter, sliddet og nedslidningen, er det udtryk for og resultat af nogle historisk producerede grænser for og mellem kønnene. At en rigtig mand er på havnen, mens en rigtig kvinde ikke er på havnen, er en for hård og karikeret opdeling, men distinktionen er dog aktiv flere steder. Hos de kvindelige fiskeriarbejdere, der distancerer sig fra de fine damer, ikke kan

209 Noget tyder dog på, at kvindernes ankomst som arbejdere på havnen har bidraget til differentieringer mellem de mandlige fiskeriarbejdere på havet og havnen. Ikke kun havde og har fiskeriarbejderne på havet et erhverv og den objektiverede historie i ryggen, den er også kategorisk fri for kvinder. På den måde var kvindernes ankomst til havnens fabrikker med til at *de-maskulinisere*, dvs. devaluere, værdien af at være mandlig fiskeriarbejder på havnen. I relation hertil kan man tale om, at den kvindelige fiskeriarbejder kønnes på én måde inden for fiskeriarbejderklassen, som én der laver havnens kvindearbejde og som er rundet af fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker, og på en anden måde i relation til det sociale rum, hvor hun er en kvinde, der laver mandearbejde.

snappe pigefnidder og betegner sig selv som uforfængelige²¹⁰ og på samme tid ikke viser sig offentligt i deres arbejdstøj. Hos de mandlige fiskeriarbejdere, som har patent på havet og havnen. Hos *skrivebordsfolket*, hvor mænd kan, men ikke forventes at arbejde med hænderne – og kvinderne slet ikke. Og hos de kvindelige fiskeriarbejders pigebørn, hvor nogle tager arven på sig og tager afstand fra de fine og fnidrende, mens andre tager afstand fra deres mødrene arv ved at fremhæve, *at de* [de kvindelige fiskeriarbejdere] *gør ikke så meget ud af sig selv og sin stil og sådan noget. Og også sådan noget med smarte telefoner, der er de ligeglade, sådan med at være in. De går ikke så meget op i at det skal være moderne* (Mie).

3F de tilbød så, at jeg kunne komme på VUC

Denne måde at gøre sig som og blive gjort til kvindelig fiskeriarbejder kan imidlertid ikke reduceres til tilstande i det sociale rum og de forskellige klassificerende og kønnede fordelings- og forskelsstrukturer, der har domineret i og omkring Hirtshals. Det handler også, og i relation hertil, om den måde og det omfang, de kvindelige fiskeriarbejdere har organiseret sig fagligt på. For selvom både den kvindelige og mandlige fiskeriarbejder, særligt ham på havnen, har haft stærke traditioner for at organisere sig fagligt²¹¹, så ser det ud til, at den opmærksomhed på arbejdsforhold og –miljø og den sociale usikkerhed forbundet med en position som ufaglært, som fagforeningerne formidler²¹², har ramt kønnene forskelligt. Hos kvinderne står denne opmærksomhed cen-

210 Fx fremhæver Christina fraværet af piger og sladder på automekanikeruddannelsen: *Jamen det var jo dejligt for der var jo ikke alt det der bagtaleri der. Det er der jo blandt piger. Drenge de siger det jo bare som det er, hvis der er noget. Det er jo det jeg godt kan li' ved at være i den branche, hvis man kan kalde det det. Og Anita markerer, at hun ikke var og at det ikke gjaldt om at tage sig godt ud: Det var fordi vi var jo meget fattige på den måde at far han skulle altid betale sine regner på den måde, at vær så god så er de betalt. Det var ikke sådan noget med at han gik hen og lånte for at vi skulle være så flotte så flotte vel.*

211 Jf. interview med den lokale fiskeriforening, fagforeningen 3f Skagerak (hvor Hirtshals hører under og som har samlet SID og det tidligere Kvindelige Arbejderforbund, hvor fiskeriarbejderne på havnen primært var medlemmer) og Fiskernes Forbund (fiskernes primære fagforening).

212 Se fx Hansen & Hansen (2003), Andersen, Bering & Dybbroe (2004) og 3F's og FOA's fagblade (hvor opmærksomhed på socialt udsathed og usikkerhed og efter- og videreuddannelse går igen som centrale temaer – hos 3F med selvstændig udgivelse: Uddannelsesnyt). Hos fagforeningerne formuleres og ligger et krav om, at man som

tralt både i deres positioneringer opadtil, til ledelsen og udadtil i relation til det sociale rum. De logikker og praktikker, der dominerer blandt fiskeriarbejderne på havnen, de kvindelige og mandlige, at kunne tage fra, ikke at arbejde gratis og ikke gå for meget op i sit arbejde, suppleres i særlig grad hos kvinderne med en orientering mod den fysiske belastning (som jo helt afgørende ikke fører til strækkelige mængder økonomisk eller symbolsk kapital med sig). En orientering som fagforeningen spiller en rolle i gennem sin opmærksomhed på og kamp for bedre arbejdsforhold og giver retning til i form af de muligheder for andre forløb, som de tilbyder.

Gitte: men det tror jeg måske nok er sådan en ting som også har fulgt Hirtshals, da vi var unge, der var mange som ik fik en uddannelse. 'Nu ska du melde dig ind i en fagforening', altså det fik jeg at vide som femten årig (...) jeg tror at jeg har været medlem siden at jeg var seksten. Da jeg started nede på den første fiskefabrik hernede, ik også eller sytten. Det sku man bare og så har man været medlem af en fagforening siden, det ska' man jo være (...) men jeg ku' ik' klare og stå og skære i fisk og så lod jeg mig så fyre og så 3F de tilbød så at jeg kunne komme på VUC og tage 10. og så gik jeg videre og tog noget voksenuddannelse på handelsskolen og nu er jeg ved [navn på virksomhed]. På kontoret – Gitte, Mies mor²¹³.

For Gitte har fagforeningen været med til at muliggøre en bevægelse væk fra fiskefabrikken og i samme moment åbnet op for, at hun som voksen har øget sin relative beholdning af uddannelseskapital. En forøgelse som hun har vekslet til et skrivebordsjob, der både fysisk og symbolsk er placeret væk fra havnen.

Bekymringer over at befinde sig i en socialt set usikker position eller overvejelser omkring efteruddannelse er derimod ikke noget, der fylder hos de mandlige fiskeriarbejdere og talen falder sjældent på arbejdsforhold og –miljø. Så længe lønnen er i orden og man bliver behandlet ordentligt, er der ingen grund til at klage. Fordi mændene ikke har noget at skamme sig over, deres position som fiskeriarbejdere har en anden og stærkere social legitimitet, er de

213 Jeg har ikke foretaget et egentligt interview med Gitte, men hun sad med under den sidste del af interviewet med Mie – og var informeret om at hun dermed indgik i interviewet.

derfor ikke på samme måde som kvinderne lydhøre eller modtagelige overfor den opmærksomhed på deres status som ufaglærte lønarbejdere, som fagforeningerne formidler.

Relationen til og funktionen af den faglige organisering handler således ikke kun om en faglig kamp opad i systemet, om løn og arbejdsforhold og -vilkår, men også og helt afgørende om at, der gives næring til en social skam, som den kvindelige fiskeriarbejder er disponeret for at føle – og praktiserer, når hun ikke viser sig i sit arbejdstøj uden for arbejdet, taler om nedslidning og fremhæver årsagerne til, at hun ikke er kommet videre, frem for årsagerne til at hun er blevet. Sammen med at cementere og måske endda skærpe opmærksomheden på deres socialt set udsatte og usikre position, og en tilhørende social skam, er fagforeningen også med til at præparere en vej ud af fabrikken med tilbud/krav om uddannelsesforløb. Som en Lars beskriver det, så har udviklingen på havnen og inden for erhvervsstrukturerne generelt ført til, at uddannelse er blevet en nødvendighed:

Og der er jo efteruddannelse i dag i alt det indenfor fiskeindustrien i hygiejne og hvad ved jeg. Så det er ikke som det var dengang...og så er der altså også de her uddannelser som vi har i Hjørring og vi har universitet i Ålborg og så videre...altså hvis der er nogen der sådan har fulgt med i det og siger, hvor kunne jeg tænke mig at arbejde hernede, ja så er det altså ikke sikkert at det er alle der har lige lyst til det. Altså hvis de nu har nogle forældre der har arbejdet dernede og de har kommet hjem og de har dag ud og dag ind og ski'et, brokket sig over at nu er vi hjemsendt igen...vi har ingen fisk nu kan vi gå hjemme og nåh, ja, nu skal vi lige til at spekulere lidt over det økonomiske ikke, for det ser ikke ud til at vi får fisk før om fire uger eller fem uger, så, nu bliver det lidt sådan, så den der tur vi har snakket om til zoologisk have den udsætter vi. Hvis de [børnene/de nye generationer] har siddet og hørt på det hele tiden, 'åhh nu har vi været nede i a-kassen igen, nu skal jeg dokumentere at jeg har været ude og søge arbejde igen, og jeg har jo arbejde hernede, jeg har jo arbejdet der i femogtyve år og jeg skal stadigvæk ud [og søge arbejde]. Hvis de sidder og hører på sådan noget, det er da ikke ligefrem 'lad mig komme ned i det'. Det inspirere nok ikke til at det lige er der jeg vil sætte min fremtid, jeg tror at jeg vil prøve at kigge efter noget andet og der er en der

er bleven elektriker og der en der er bleven mekaniker og alt muligt, sosu'ere, nej det er sku nok, det er nok, det er ikke måske lige det jeg sådan, men det er nok det jeg skal gøre. Det er nok der fremtiden den sådan er [i uddannelse og arbejde væk fra havnen og byen].

I Hirtshals Fiskeriforening, fiskernes interesseorganisation, findes ingen sådanne beskrivelser eller overvejelser. Her er man tværtimod optaget af og bekymret over, hvordan man skal opretholde og rekruttere nye fiskere til erhvervet. Dette har selvfølgelig at gøre med forskelle i de to organisationers berettigelse og forpligtelse, fiskeriforeningen er ikke en fagforening og dens medlemmer modtager knowhow, ikke økonomisk hjælp. I fiskeriforeningen handler det om fagets overlevelse, om at sikre fiskerne og fiskeriet de bedste vilkår; her er det dominerende fokus på fastholdelse inden for faget. I fagforeningen står det derimod stærkere at få medlemmerne i arbejde og sikre dem de bedste vilkår; her dominerer et fokus på at komme og være i arbejde – og så er det sekundært, hvor det er. På den måde er fagforeningen med til, både fysisk og mentalt, at bidrage til og åbne op for en bevægelse væk fra havnen.²¹⁴ En bevægelse der strukturelt set har været i gang siden midten af 1980'erne, hvor udbuddet af arbejdspladser på havnen har været faldende, samtidig med at behovet og muligheden for at uddanne sig har været stigende. Det har det objektivt set, og fagforeningens opmærksomhed på (efter)uddannelse og nye beskæftigelsesområder kan ses som en institutionalisering af disse objektive strukturer. Men ser man på det i en køns-optik, så rammer behovet og muligheden for at uddanne sig de kvindelige fiskeriarbejdere *hårdere* end mændene. Eller sagt på en anden måde: På grund af forskelle i den sociale legitimitet de kvindelige henholdsvis de mandlige fiskeriarbejdere har oplevet og oplever, er der forskel på den måde de objektive strukturer sætter sig, går i kroppen, som subjektive strukturer – afhængigt af om man er kvinde eller mand.

Det overordnede strukturelle behov for uddannelse, som med tiden sætter sig i gennem som et diskursivt og politisk krav²¹⁵, fordeler sig altså forskelligt

214 En bevægelse som den lokale fiskeriforening ikke ønsker for sine medlemmer – tværtimod gør de alt for at forbedre forholdene og sikre, at fiskerne bliver og bliver flere. Her handler det i høj grad om opretholdelsen af professionen.

215 For en national karakteristik se bl.a. Hedegaard (2007) og Krejsler (2007)

lokalt blandt fiskeriarbejderne i relation til deres køn også. Og at det bedre kan betale sig for de kvindelige fiskeriarbejdere at orientere sig mod uddannelse, har altså også at gøre med den vej ud af fiskeriet og den tilhørende sociale skam, som fagforeningen er med til at præparere; dels med sit fokus på arbejdets og arbejderens socialt set udsatte position, både økonomisk og symbolsk, og dels med sine tilbud/krav om uddannelse.

Mange af dem, det var sådan lidt finere piger

Snævres optikken ind på mødrenes egen skoletid og indstillinger til uddannelse, så er der særligt for de kvindelige fiskeriarbejdere, der som voksne har taget en uddannelse og ad den vej er kommet væk fra fiskefabrikken, etableret nogle indstillinger til uddannelse, som divergerer fra og er med til at annullere de oplevelser, som de havde af og med skolen som børn og unge. Som Karina der nogle år efter folkeskolen starter på frisøruddannelsen:

Karina: det var jo faktisk der at jeg fandt ud af at jeg godt ku finde ud af at gå i skole og fik faktisk nogle gode karakterer, men det var også noget der interesserede mig rigtigt meget, så der synes jeg bare at det var fedt at gå i skole. Det ku jeg faktisk rigtigt godt li'.

Sune: ja, hvordan var det, hvis man skal sammenligne med din folkeskoletid, hvordan adskilte det sig.

K: jo man jeg syntes også, at så var man også blevet lidt ældre og man havde jo nok et lidt andet forhold til lærerne og hvis man sagde, at det her det gider jeg ik', jamen så ka' du bare la' være, men det er din egen skyld at det så ikke, hvor i folkeskolen der er der ik noget der hedder 'det gider jeg ik', der er man bare tvunget...men så tror jeg også at det var interessen fordi jeg var jo helt vild med det her med at man laved' noget med hænderne, at man ik' bare sku' sidde og sidde. Det har nok været det her med at jeg ik' har været så god til at sidde måske.

For hos kvinderne findes de samme klassificeringer som hos mændene af ikke at være god til at sidde stille og ikke være god i skolen, ikke være et skolemen-

neske. Og det er gennemgående og kendetegnende for fiskeriarbejderne, at de, ligesom Karina har gjort det, kategoriserer sig selv – og er ganske givet også i og af skolen blevet kategoriseret – som nogle, der ikke kunne finde ud af at gå skole. I modsætning til dem, der kunne.²¹⁶ Men hvor de mandlige fiskeriarbejdere gør en dyd ud af ikke at høre til i skolen gennem ballademagerier over for både lærere og elever og beskriver skolen som spild af tid²¹⁷, så beskriver og opfatter kvinderne deres position i skolen som anderledes underlegen. Godt nok fungerer distinktionen mellem de, der kan finde ud af at gå i skole og de der ikke kan, efter hensigten, dvs. som en naturlig forklaring på, at man ingen uddannelse har (haft) – en måde at gøre en dyd ud af nødvendigheden. Men hos de kvindelige fiskeriarbejdere står denne nødvendiggørelse af tingenes tilstand også i relation til en opmærksomhed på og oplevelse af ikke at være klog og fin nok.

Charlotte: så hun [Katrine] har brugt meget tid på hendes lektier og, igen det der pligtopfyldenhed ik' også, så jeg tænkte: gad vide om hun magter det [Gymnasiet]. Og det var ligesom, ligeså meget fordi min uvidenhed, fordi jeg tænkte på dem der tog gymnasiet dengang jeg gik i skole, de var godt nok kloge og hold da op hvad er de blevet til ik' også, så ... jeg ka' husk' jeg spurgte hendes lærer: tror du hun er dygtig nok til det. 'Ja' sagde hun, 'selvfølgelig er hun da det'.

&

Randi: et eller andet sted...altså vi var ik' ret mange, vi var to elever ihvertfald, som jeg kan sige med engelsk, som faldt lidt udenfor og der synes jeg måske ik' at der ligesom blev taget hånd om...men altså så var jeg bare fejlplaceret i

216 Dette er netop udtryk for symbolsk vold; for hvordan de objektive styrkeforhold i samfundet, der ligger bag skolens påføring af arbitrær kultur, miskendes, hvorved påføringen lægger sig forstærkende til styrkeforholdene. Fiskeriarbejdernes opdeling mellem de, der kan og ikke kan i skolen, de der kan sidde stille og de der ikke kan, etc. er resultat af, som Bourdieu og Passeron viser det i *Reproduktionen* (Bourdieu & Passeron 2006), at de privilegerede elevers fortrin ikke i skolen erkendes som det, de er – en socialt betinget kulturel arv, men i stedet forstås som manifestationer af individuel begavelse (ibid.:9).

217 Mange af deres beskrivelser giver mindelser om *The Lads* i Paul Willis studie af, hvordan en gruppe arbejderklassedrenge håndterer og går til skolen (Willis 1977).

sådan en klasse. Mange af dem det var sådan lidt finere piger og det har jeg aldrig været, altså, så jeg gik slet ikke sammen med dem, så...

Den sikkerhed som de mandlige fiskeriarbejdere afviser skolens logikker og praktikker med, og som har rødder i en social sikkerhed uden for skolen, eksisterer ikke på samme måde hos kvinderne, hvor den samme underlegne position, som mændene har haft i skolen, rent faktisk beskrives som underlegen. For dem var der ikke det samme økonomiske og socialt rentable alternativ til skolen, som havet og havnen var for mændene, og de har derfor ikke haft mulighed for at yde den samme modstand i og mod skolen. På samme tid som det *ikke at være for fin på den* på tværs af fiskeriarbejderklassen er en måde at positionere sig på som underlegen elev i skolen og som ufaglært voksen, handler det for kvinderne også om, at de ikke er fine og kloge nok. Det er en markering med stor symbolsk betydning og udtryk for forskelle i de kønnede fordelingsstrukturer i og uden for skolen, når Charlotte sætter lighedstegn mellem uddannelse og de, der er blevet til noget. Og generelt blandt de kvindelige fiskeriarbejdere antydes – både i deres omtale af deres skoletid og i måden de omtaler den på, med en vis forlegenhed over, at det og de ikke blev til mere – at positioneringen *ikke at være for fin på den* også bærer på oplevelsen af, ikke at være fin nok. En vigtig faktor i dette er, at der ikke ventede dem en plads eller et rum med legitime feminine dyder, men i stedet et rum der i vid udstrækning var maskuliniseret – og som havde større legitimitet og værdi for mænd. Idet de ikke kunne orientere sig mod havnen med samme sikkerhed og naturlighed som drengene, tyder deres beskrivelser på, at de havde sværere ved at affærdige skolen og skoletiden som spild af tid og noget der ikke vedkom dem – på samme måde som drengene gjorde og kunne. I stedet sammenlignede de sig med de andre piger og indgik anderledes på skolens vilkår.

De ska' ka' mere og mere

Stærkest for de kvindelige fiskeriarbejdere, der som voksne har taget en uddannelse, men også til stede hos de der stadig er i fiskerindustrien, er en opmærksomhed på og en indstilling til, at uddannelse er værd at investere i. Der er stadig tale om en relativt afdæmpet indstilling til skole og uddannelse, hvor

det vigtigste er, at børnene er glade og har det godt socialt.²¹⁸ Men betydningen af uddannelse står stærkere hos kvinderne – også selvom de ikke formulerer specifikke krav eller har specifikke forventninger til børnenes uddannelsesvej og -valg. Her har man i højere grad, som Maikens mor formulerer det, fokus på, at de nye generationer *ska' ka' mere og mere*.

Randi: altså, der er jeg nok lidt mere sådan, du skal klø på og stop nu det der fnidren, fordi de stiller større krav end måske da jeg gik ud af skolen, som de gør nu, altså forventninger altså, bliver større og større, de ska' ka' mere og mere.

Der betones stadig en fiskeriarbejderklasse-logik, *du skal klø på*, men det sker med en vis accept af uddannelsessystemets rolle. En accept som både har fået styrke af, at flere af de kvindelige fiskeriarbejdere har stiftet et andet og bedre kendskab til uddannelsessystemet som voksne og af at uddannelse generelt står i et andet lys hos kvinderne: Som en mulighed for at undgå et liv som ufaglært i fiskeindustrien. At det samme ikke må overgå deres børn som dem selv, står på mange måder som det generative princip i og for de kvindelige fiskeriarbejders orientering og åbning mod uddannelsessystemet. Og særligt for de, der som voksne har erhvervet sig nye erfaringer med uddannelsessystemet og derigennem også forøget deres relative mængde af kulturel kapital, konverteres dette princip til praktikker, der i en vis udstrækning, størst blandt fiskeriarbejderne, er i overensstemmelse med uddannelsessystemets krav og forventninger. Det være sig i form af lektiehjælp og en synlig interesse for, hvad ens barn laver i sin uddannelse, som hos Katrines mor Charlotte, eller som en opmærksomhed på, at karaktererne skal være i orden, som hos Maikens mor.

Charlotte: og sådan er det jo, men altså så tager vi lige en snak om det og, æh, er det noget, altså jeg synes jo mange af de der ting som hun kommer hjem og fortæller og viser med lektier og sådan noget, mange af dem det synes jeg fak-

²¹⁸ En tendens som Walkerdine, Lucey og Melody (2001) konkluderer følgende omkring: *Happiness is a construct for the working class parents in relation to their anxieties about their own and their children's failure. We would argue that their primary concerns of wanting their children to be happy at school was for some working class parents a response to extremely difficult but often unconscious feelings about their own unhappiness* (ibid.:131).

tisk de er rigtige spændende, så jeg skynder mig at finde mine pædagogik- og psykologibøger og så får vi nogen snakke om noget og diskussioner og sådan
Sune: ja
C: *så på den måde så kommer vi jo også lidt med i det ik' også og jeg synes det er vildt spændende*

&

Randi: *jamen jeg synes jo det er fint, hun er jo gået lidt med en drøm om gerne at ville ind til politiet, men jamen altså der stilles jo nogle krav, det kræver jo altså at du vil hænge i, altså ... og jeg synes det er dejligt at hun vil det, altså, helt sikkert*
Sune: *og det var ikke, har du præget hende i retning af at sige, at du skal i hvert fald ha', det er ik' nok med tiende klasse, du ska' også...*
R: *nej men jeg har mere sagt, hvad er det du gerne vil, fordi jeg er ikke inde i hvad de så skal tage om det er gymnasiet eller om det er Htx eller...men nu her der synes jeg i hvert fald, der råder jeg hende til at sige, efter niende så synes jeg at du skal ta' på Hjørring ny tiende, fordi altså, det er der du skal hente nogle af de karakterer du måske ik' har så meget med i folkeskolen, inden du så begynder...der har jeg sådan ligesom presset lidt på og sige at det er det...men der er ham studievejlederen altså også god til tage hånd om de unge mennesker.*

Stærkest gælder og rammer denne opmærksomhed på og tilgang til uddannelse de kvindelige fiskeriarbejders døtre. For hvor havnen stadig har en vis social legitimitet hos drengene, som også i højere grad forholder sig og må forholde sig til deres fædre, så klassificeres den som en umulighed for pigerne, som omvendt relaterer sig mere til deres mødre. I relation hertil får den gentagelse og reproduktion af diskursen om, at uddannelse er afgørende og vigtigt for de nye generationers liv og levned, som går igen på tværs af kønnene, så at sige ben at gå på; dvs. at de kvindelige fiskeriarbejdere i højere grad end mændene besidder og repræsenterer dispositioner, som er brugbare i uddannelsessystemet.

Jeg har ik' hørt om nogen, der vil blive her

Vendes blikket mod fiskerarbejderklassens piger, er det sigende, at ingen af dem fremhæver eller refererer til deres fædre, når forbilleder eller karriereveje skal beskrives. Nogle af pigerne henviser tværtimod til fædrene som eksempler på arbejdsliv, de ikke selv kunne tænke sig. Og generelt orienterer de sig efter erhverv inden for det, Loïc Wacquant med reference til Bourdieu kategoriserer som statens feminine side; dvs. erhverv inden for omsorgssektoren (pædagoger, social og sundhedsassistenter og socialrådgivere) og bestemte dele af servicesektoren (frisør) (Wacquant 2010:201).²¹⁹ Det er job og uddannelser, som i forvejen domineres af kvinder og som på flere måder giver mening at investere i. Dels har flere af pigernes mødre selv bevæget sig fra havnen til beskæftigelse inden for omsorgssektoren, som pædagoger, pædagogmedhjælpere, social- og sundhedsmedhjælpere eller social- og sundhedsassistenter. Dels er det positioner, der er fuldt ud legitime for de kvindelige fiskeriarbejdere og deres pigebørn at indtage, idet det kategoriseres som kvindearbejde lokalt og generelt. Og dels er det arbejde, der er et vist udbud af lokalt; dvs. det er arbejde, som ikke umiddelbart kræver, at man fraflytter eller flytter for langt væk fra Hirtshals. For, som jeg vil komme yderligere ind på i næste kapitel, så betyder ens lokale forankring noget, og det gør det for pigerne som for drengene.

219 Dette understøttes også af ledere på forskellige af uddannelsesinstitutionerne i Hirtshals og Hjørring og UU-Vendsyssel (den lokale uddannelsesvejledning): *Jeg plejer at sige, at når jeg kommer ind i en klasse, så halvdelen gider og den anden halvdel gider ik'. Dem der gider, det er dem der har mulighed for at komme i gymnasiet, de har lyst til at gå i skole, den anden halvdel har ikke lyst til at gå i skole. For dem drejer det sig om at komme så hurtigt som muligt ud af skolen. Og som folkeskolen er, så kan jeg godt forstå det. For drengene. Pigerne laver det de skal – stort set. Det har de altid gjort. Så har vi en lille gruppe piger som tror at de er gymnasium-egnet og det er de så ik'. Dem har vi et lille problem med. Hvad fanden ska vi sæt' dem til? Der er ikke ret meget. Der er kok, der er maler og der er handelsskolen. Det er meget få der bliver mekanikere og murere og hvad ved jeg. Der er flest mandefag og det bærer det præg af. De har lidt et problem de piger der. Det er som regel de stille piger også... SOSU-uddannelserne bliver overrendt af dem nu og de ved ikke hvor de skal gøre af dem. De kan slet ikke tage dem der er tale om. Der kommer nemlig også mange ældre, som har været ude og som søger tilbage... og vi har også rigtig mange som søger ind på teknisk skole og tager de to år på teknisk skole – eller det ene år og så kan de ikke komme videre fordi de ikke kan få en praktikplads. Men det problem er jo ens over hele landet. Men jeg kan ikke sådan svarer på hvad det er der gør det. Jeg tror simpelthen, at dem der kan, eller langt de fleste der kan, de tager en studentereksamen, men det er jo også der. Der ligger mange job i det. Alle døre står åbne stort set – UU-vejleder.*

Et element i, at hverken drengene eller pigerne kan se sig selv i de større byer, nogle nævner Aalborg og enkelte også Århus eller København, men det er mere som muligheder end prioriteter, er en opmærksomhed på, at erhvervet kan udøves lokalt. Dette er på mange måder en variation over den logik, der knytter sig til fiskeriarbejderklassen omkring, at man uddanner sig efter, om der er arbejde at få:

Sune: har du sådan en drøm eller plan for hvad du gerne vil efterfølgende

Katrine: altså nu har jeg ligesom fået dannet mig et billede af hvad jeg gerne vil og jeg ska' helt klart et eller andet med mennesker. Så lige nu er det sådan noget med at jeg ska' på universitetet efter gymnasiet og så noget socialrådgiver

S: og det er på

K: på Ålborg universitet. Ja jeg ska' ik' længere væk jo

S: nej

K: jeg er også Hirtshalspige og jeg, altså, jeg ka godt li' at være i Hirtshals, så (...) ja altså, nu vil jeg gerne, hvad hedder det på Universitet i Ålborg og så, jeg ka' mærke at jeg sådan lidt frygter at hvis jeg ska' flytte til Ålborg, fordi jeg er bare på ingen måde storbys menneske. Jeg ka godt li' at være der i et par dage og komme ud og shoppe eller et eller andet, men det der med at sku' være der i en uge eller sådan noget, det ka' jeg slet ik' overskue

S: hvad er det der

K: ...storbys liv og larm og, jamen du er bare, når man går ned gennem gaderne så er der bare høje bygninger og os' og...nej jeg er bare sådan en hirtshalspige (...) også bare nu, jeg snakked' om at jeg gerne ville være socialrådgiver, for der ka' man få noget tæt på.

Hos pigerne er det således også en del af deres sociale arv og habitus at orientere sig efter og opleve en vis lokal forankring, om end ingen i mit materiale er lige så lokalpatriotiske som Katrine. Men hvor flere af drengene er åbne overfor et arbejds- og familieliv i Hirtshals, så ser pigerne, ud over Katrine, ikke den store fremtid i Hirtshals. De lægger afstand til, nogle tager direkte afstand fra, byen, og når Mie i citatet nedenfor påpeger, at der er for få butikker, for mange stoffer og der sker for lidt, så er det udtryk for en forskel i den måde, byen byder sig til for drenge og piger:

Sune: Og med elevplads, hvor leder du så hende?

Mie: Jeg har ledt et sted i Hirtshals og så har jeg ledt fire steder i Hjørring. Jeg vil gerne til Hjørring og bo. Jeg vil ikke blive boende i Hirtshals. Det er en lidt for lille by og så også bare det her med at alle mennesker de kender hinanden. Alle ved alt om hinanden dernede [i Hirtshals] fordi vi er så, sådan en lille by og ja, og så er der mange stoffer i Hirtshals også og folk de begynder tidligt at drikke og sådan noget. Jeg gjorde det også selv med at drikke, men jeg har så aldrig rørt stoffer og det siger mig heller ikke noget, jeg synes at det er åndssvag at spille sit liv på sådan noget og det er der bare så meget af dernede. Jeg går også i byen nogle gange i Hirtshals og det er også, bare sådan nogen af de der, der tager stoffer, der hænger ud dernede, så det siger mig heller ikke noget. Så jeg er begyndt også at tilbringe det meste af min tid i Hjørring nu. Også nu hvor jeg går på skole og har arbejde i Hjørring, så.

For Mie er der ikke så meget at komme efter i Hirtshals, og hun gør og har mere ud af at distancere sig fra den. Så mens Katrine, Daniel og Rasmus alle gør en dyd ud af Hirtshals og at alle kender hinanden, så fremhæves det af de, der vil forlade byen, som en årsag til at søge væk – og det gælder på tværs af køn og klasse. Godt nok er fiskeriarbejderklassens piger ikke lige så klare i mælet som *skrivebordfolkets*, men at alle kender alle står for de fleste af dem som en begrænsning for, hvad de gerne vil med deres liv. Eller med andre ord: Det er en strategi til at legitimere en bevægelse væk fra Hirtshals:

Sune: hvordan føler du dig knyttet til Hirtshals og området her

Maiken: det ved jeg ik' det er sådan en lille by – altså man kender næsten alle her, man er jo vant til at være her, man har jo altid været her, så selvfølgelig vil det bliver noget af en omvæltning, at skulle til sådan en storby, men

S: men det tænker du – er det noget du rigtigt gerne vil eller

M: nej altså det...

S: hvis nu at politiskolen havde ligget i Hirtshals

M: så ville jeg stadig have gjort det

S: kunne du forestille dig at bo i Hirtshals som voksen

M: altså nej det tror jeg ik', jeg tror at jeg vil flytte væk herfra, altså selvfølgelig jeg har været her hele mit liv og sådan, jeg tror også bare godt at jeg vil komme ud og opleve verden på en anden måde.

S: ja...hvem er det der bliver og hvem er det tager af sted; har du venner som...

*M: altså jeg har ik' hørt nogen der har snakket om at de gerne vil blive her – jeg har nogle stykker som gerne vil flytte væk til større byer, men **jeg har ik' hørt om nogen der vil blive her***

At pigerne i mindre grad end drengene kan forestille sig at blive boende i Hirtshals har rod i flere forskellige forhold. At de lokale erhvervsstrukturer har forfordelt kvinderne, økonomisk og symbolsk, at forholdet mellem fiskeriarbejdere og lokalt arbejdsudbud ud over at være mandedomineret også i de seneste årtier har været skævt med flere arbejdere end arbejdspladser, og at det derfor er blevet nødvendigt at søge mod de større byer. Når disse bevægelser slår hårdere igennem hos pigerne end drengene, skyldes det at evnen til og muligheden for at konvertere sin sociale livsbane, sine lokale klassemæssige logikker og praktikker, afhænger af ens position i det lokale sociale hierarki og de interesser og dispositioner, der er knyttet til denne position. At det inden for fiskeriarbejderklassen er pigerne, der har sværest ved at stå imod uddannelsessystemets og de større byers tiltrækningskraft, at det er dem, der bedre end drengene kan se fordelene ved at flytte fra Hirtshals, skyldes med andre ord, at de, fordi de er piger, både objektivt og subjektivt er mindre knyttet til og forpligtet på Hirtshals²²⁰. De er i mindre grad end mændene knyttet til havet, havnen og Hirtshals og mindre involveret i det lokale arbejdsmarked og derfor også i mindre grad begrænset af og forpligtet på at forholde sig til og potentielt overtage den fædrene arv. Samlet set medvirker dette til, at pigerne har bedre muligheder for og er bedre stillet overfor og indstillet på at migrere til de større byer.

220 Hvad angår den objektive del understøttes dette af statistiske opgørelser fra Rauhut et al. (2008)

Mine karakterer var ikke gode nok i hvert fald

I relation hertil er det også pigerne, der i størst udstrækning er disponerede for uddannelse og den geografiske og sociale mobilitet, det stiller i udsigt. Det er hos pigerne, at de større byer og uddannelse har og får størst værdi; at det er muligt og kan betale sig at sætte pris på by- og uddannelsesliv. Men til trods for dette, denne bevægelse i og udvikling af det sociale rum, hvor de lokale erhvervsstrukturer såvel som sociale strukturer på samme tid umuliggør arbejde i fiskeindustrien og selvom flere af pigerne har mødre, der som voksne har oplevet en vis social mobilitet via uddannelsessystemet, så ligger skole og uddannelse ikke lige til højrebænet for pigerne. Der er stadig en vis afstand mellem deres habituelle præferencer og uddannelsessystemets logikker og praktikker, men hos pigerne fylder lektier, deres faglige position og kampe for at slå til markant mere i beskrivelserne af deres uddannelsesliv. Pigerne tager med andre ord skridt væk fra den underlegne position, fiskeriarbejderklassens børn generelt indtager i uddannelsessystemet – som drengene implicit karakteriserer, når de lægger vægt på frikvarterer, det sociale og fysiske aktiviteter – gennem en udtalt opmærksomhed på, hvordan de klarer sig i relation til de andre:

Sune: Hvorfor eller hvordan var det Hjørring ny Tiende du havnede på

Pernille: Jeg tror ikke at jeg følte mig klar til, mine karakterer var ikke gode nok i hvert fald, der i niende og jeg rykkede mig meget ned...jeg tror at det var fordi jeg følte mig lidt udenfor, så tror jeg at jeg rykkede mig lidt ned på den måde, hvor jeg ikke syntes at mine karakterer var gode og jeg følte mig ikke sådan helt klar til at komme ud på et andet sted og så vidste jeg ikke helt hvad jeg ville være dengang.

&

Mie: hun havde det også meget med at give en karakter højere, og sådan noget, men hun var rigtigt sød, men blev så syg, så der skiftede vi så lærer. Efter det skiftede vi en del lærere i matematik, så det har været lidt træls. Jeg kan bedst lide at have sådan en fast lærer, hvor man kender dem og deres måde og så lære én ting på.

S: Ja, sådan at de også kender en.

Mie: Ja, jeg havde det rigtigt skidt med ham [matematiklæreren] vi fik i 9. Jeg rykkede ned fra 7 til 02. Det var noget af, ja. Men min bror, der gjorde han akkurat det samme. Han havde det sådan at dem han kunne bedst med de fik højere karakterer, og jeg kunne ikke li' ham, så jeg havde mange diskussioner med ham.

Opmærksomheden på lektier og på, hvordan man klarer sig i relation til andre, er udtryk for en anden forståelse af og tilgang til uddannelse hos pigerne. De investerer med andre ord på måder, der er mere i overensstemmelse med uddannelsessystemet; fordi det er mere legitimt for dem og fordi de har dispositionerne til det.²²¹ Livet uden for skolen og uden uddannelse har jo netop ikke og har ikke haft den samme værdi for de kvindelige fiskeriarbejdere. Det er ikke et liv for kvinder. Det ved mødre og det ved pigerne og det sætter sig, går i kroppen, som måder at orientere sig på i relation til uddannelse.²²² Et vigtigt element er i forlængelse heraf også, at pigerne, fordi de er piger, ikke har adgang til de store og hurtige penge, drengene stadig kan tjene på havet og havnen. Som en leder i uddannelsessystemet formulerer det, betyder det, at drengene står overfor nogle større udfordringer i uddannelsessystemet end pigerne:

Jeg tror at drengene har det sværest. Det tror jeg. Det er typisk nogle drenge hvor skolen den ikke har ret stor værdi. Altså det er jo ikke det virkelige liv vi har her. Det virkelige liv, det leves andre steder. Det leves ikke her. Det leves ikke i skolen. Man er ikke, man ser det ikke som mulighed, som en mulighed for at komme længere i sit liv. Man ser det måske dybest set som en begræns-

221 Et perspektiv at forfølge kunne i denne sammenhæng også være, hvorvidt og hvordan uddannelsessystemet generelt har og er bærer af bestemte forventninger til – og møder drenge og piger forskelligt; dvs. at piger og drenges muligheder for at gøre sig i uddannelsessystemet også har at gøre med den måde, køn kategoriseres og praktiseres inden for det. Er der, som nogle undersøgelser peger på (fx Nielsen & Pless 2012:139 & Corbett 2007), umiddelbart større overensstemmelse mellem pigers dispositioner og uddannelsessystemet logikker og praktikker og er det derfor mere lige til for piger at gøre sig i det?

222 En nyere undersøgelse gennemført af Center For Ungdomsforskning peger i øvrigt på, at piger generelt oplever uddannelse som mere nødvendigt, end drengene gør, i forhold til at klare sig på arbejdsmarkedet (Hutters et al. 2013:14).

ning fordi man skal det her, fordi man kunne gøre noget andet der var penge. Hurtige penge i, mange penge i. Så på den måde så tror jeg at nogle af drenge de, de ser det som en begrænsning. Helt klart.

At pigerne kommer et bestemt sted fra, geografisk og socialt, og bærer på nogle bestemte klasselogikker og –praktikker, sætter sig imidlertid også, og helt afgørende, igennem i den måde, de positionerer sig som anderledes end de andre piger på; de piger der er placeret over dem i klasserummets og uddannelsernes hierarki – og i det sociale rum. Det er de piger, der fnidrer og bagtaler og gør for meget ud af sig selv. De piger der i modsætning til fiskeriarbejderpigerne ikke er stille og rolige og snakker med alle, men som gør forskel og er overfladiske:

Sune: Er der nogle nye ting så, måske, der giver status i forhold til på den gamle skole

Pernille: Altså der er det med opmærksomhed. Nu har jeg lige fået den her nye pung her (peger på sin pung der ligger fremme på bordet), der fik jeg da også lidt opmærksomhed. Og, hvis du har fået en ny mobil eller du har fået noget nyt tøj eller du er bleven klippet. Sådan nogle ting, der får du lidt status på den måde at du bliver...man får det jo at vide af rigtigt mange, at du ser anderledes ud, at, ja, du har fået noget nyt. Så det får man lidt status på, på den måde.

S: og hvordan så med drengene, når pigerne kigger derover, er der så noget der giver status hos dem

P: ja, det er der, men det er så udseende. At folk de bliver nedstemt på grund af udseendet og det er jo så ikke retfærdigt, men man kan jo ikke sige til at alle at de skal se ens på alle, for det kan man jo ikke.

S: Så det er ikke sådan at der er nogen der er bonderøve og andre er ikke eller

P: Nej overhovedet ikke, det er mere udseende, hvordan du ser ud og hvad du gør ud af dig selv. Nu snakker jeg med mange som faktisk er lidt ligeglade med det og altså, selvfølgelig jeg går da op i hvordan man ser ud, men ikke så meget som mange andre piger. Mange andre piger de går rigtigt meget op i hvordan de ser ud, men jeg har ikke noget imod at snakke med en der ikke ser

godt ud, det rør mig ikke. Fordi at de personer kan være ligeså søde som dem der ser godt ud. Vi har jo også et par stykker i klasse. Der er en der har noget hareshår, altså det er jo ikke noget man kan lade være med at kigge på, altså jeg synes hareshår er spændende, det ved jeg godt det lyder mærkeligt, men sådan er der så mange ting, en grisenæse, ja der kan være så meget.

Pigerne gør på samme måde som deres forældre, og i overensstemmelse med deres klassehabitus og stedsans, en dyd ud af ikke at gøre forskel på folk. Man snakker i modsætning til andre med alle, og på den måde markeres en moralsk grænsedragning over for de, særligt piger, der ikke er som dem – og som de socialt set ikke har mulighed for at være som eller konkurrere med. At fremhæve, at man taler med alle, er netop en strategi til at leve med og gøre en dyd ud af den plads, eller position, de har mulighed for at indtage. Det samme gælder også det her med, at de ikke er for fine på den; at de ikke går op i at være smarte, ikke er forfængelige – underforstået at dette gælder for andre. Et element i dette er yderligere, at det er dyder, der ikke umiddelbart kategoriseres som feminine, men går på tværs af kønnene inden for fiskeriarbejderklassen og derigennem også får at gøre med Hirtshals. Som Mie, der gerne vil være frisør og som den eneste af pigerne i mit materiale positionerer sig ved at dyrke og gå op i sit tøj og udseende, svarer på spørgsmålet, om der er nogen, der er mere fra Hirtshals end andre: *Jo det tror jeg nok, jeg tror at sådan en som mig, det tror jeg ikke, jeg har sådan lidt, at selvom jeg er fra Hirtshals af, så er jeg også sådan lidt fra Hjørring af, også sådan noget med, at jeg kan godt lide at gå lidt op i mit udseende og det er der mange sådan nede i Hirtshals, der ik' gør.* Fiskeriarbejderklassens piger bliver altså også til og gør sig til i relation til en klassebaggrund og et sted, hvor det at være fin på den, forfængelig, gøre forskel på folk, etc. forbindes med grupper i det sociale rum, der har en højere koncentration af økonomisk, kulturel og symbolsk kapital – og som derfor også befinder sig andres steder geografisk. Der er med andre ord ikke kun tale om køn, men om køn i relation til klasse og sted.

Opsamling

At der er forskelle på de muligheder og begrænsninger, som piger henholdsvis drenge af fiskeriarbejderklassen oplever at møde, når det kommer til valg af uddannelse, erhverv og sted at bo og leve, har altså at gøre med, at de befinder sig et bestemt sted, fysisk og socialt, som er resultatet af historiske kampe om og produktioner af køn, klasse og lokalitet. Eller sagt på en anden måde: „Behind the material realities of locality lies the cultural work of producing masculinity, history and localness.“ (Campbell 2006:92) Alt dette kommer på spil og er samtidig også indsatser, der spilles om, når drenge og piger skal gøre sig i hjemmet, i Hirtshals og i uddannelsessystemet – der helt afgørende finder sted i Hjørring efter 9. klasse. Og samlet set er udfaldet, at pigerne i højere grad end drengene er indstillet på og anlægger strategier til at uddanne sig og leve sit liv væk fra Hirtshals.²²³ Eller sagt på en anden måde, så har fiskeriarbejderklassens drenge bedre muligheder for at gøre sig i Hirtshals end pigerne.

For i Hirtshals har drengene historien på deres side; både i sin objektive-rede og inkorporerede udgave. De er disponeret for og har dispositionerne til at dyrke og gøre en dyd ud af det lokale og deres lokale tilknytning. Det har de blandt andet, fordi de relaterer sig mere til deres fædre, der som fiskeriarbejdende mænd har oplevet, og har i kroppen, at Hirtshals er for dem.²²⁴ Det gælder arbejdslivet såvel som fritidslivet, hvor det er drengene og deres fædre, der dyrker lokalområdet og dets muligheder for fiskeri, jagt, motocross og an-

223 Dette bakkes op af tal, der viser, at mens pigerne i stort tal rejser fra udkantsområderne til byerne for at tage en uddannelse, bliver drengene oftere tilbage og satser på de uddannelses- og erhvervsmuligheder, der er der, hvor de bor (Rauhut et al. (2008), Hemansen (2011) og Hermansen & Rosenmeier (2011)).

224 Som tidligere nævnt så tyder meget i denne forbindelse på, at fædrene repræsenterer de aspekter af fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker, der fungerer reproducerende i forhold til køn, klasse og lokalitet. Et lignende fund gør Beck & Ebbensgaard (2009) i deres studie af udkantsområder i Danmark. Her er en af konklusionerne, at drenge ofte føler sig tæt forbundet med de livsmønstre, som deres fædre står for og at de derfor ofte finder det naturligt at gå ind i de erhverv, der findes det pågældende sted.

det friluftsliv.²²⁵ Om det er i arbejdstiden eller fritiden, så dominerer dyder, der kan betegnes som maskuline livet i Hirtshals; dyder som stimulerer de interesser for og investeringer i det lokale og fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker, som drengene allerede er disponeret for og som medvirker til, at de træffer uddannelses- og erhvervsvalg, der kvalificerer dem til et arbejde og liv i Hirtshals. Anderledes forholder det sig hos kvinderne og pigerne, hvor de lokale sociale fordelingsstrukturer ikke har tilgodeset dem på samme måde som mændene. Der har ikke været den samme sociale legitimitet og status knyttet til en position som kvindelig fiskeriarbejder og blandt andet derfor, med hjælp fra fagforeningen og uddannelsessystemet, orienterer mødre og døtre sig i højere grad mod uddannelses- og erhvervsvalg, der kvalificerer dem til jobs, der både findes i Hirtshals og de større byer (primært i omsorgssektoren).²²⁶ Og fordi det ikke har og har haft den samme værdi at være kvindelig som mandlig fiskeriarbejder, har pigerne ikke – og er ikke – forpligtet på de samme faglige traditioner og fællesskaber i relation til lokale erhvervstraditioner som drengene. Dette skyldes ikke mindst, at pigerne relaterer sig til deres mødre, som samlet set repræsenterer og reproducerer dispositioner, som forkorter afstanden mellem pigerne og mulighederne for uddannelse og et liv uden for Hirtshals. For dels ønsker mødre ikke, at deres piger skal opleve samme lave sociale status, som de selv har, og dels har flere af mødre som voksne fået et skud kulturel kapital via deres nyvundne uddannelses titler inden for omsorgssektoren.²²⁷

225 Waara (1996 & 2002) i Sverige og Grimsrud (2000), Kaldal (2000) og Bye (2010) i Norge har tilsvarende konkluderet, at drenges og pigers stedtilknytning bl.a. varierer, fordi deres stedbaserede integration og deltagelse er forskellig; fx fremhæver de, at den omgivende natur og de mulige fritidsaktiviteter, der er i de rurale lokalområder, spiller en central rolle i forhold til, at drenge ofte er mere knyttet til stedet end pigerne – fordi de aktiviteter, drenge deltager i (det som Grimsrud kategoriserer som traditionelle mandeaktiviteter: jagt, fiskeri og friluftsliv (Grimsrud 2000:13)) har tendens til at knytte dem mere til stedet end de aktiviteter, som piger deltager i.

226 En variation af dette findes hos Storvik (1996), der oparbejder den pointe, at der er større forskel mellem piger og drenges fritidsinteresser, end der er mellem *bygde* ungdom og byungdom.

227 Mats Trondman kommer i sit studie af klasserejsende (Trondman 1994) frem til en lignende konklusion omkring mødrenes rolle og peger på, at mødre har et kompensationsprojekt i forhold til at forberede vejen for deres børns uddannelse. På mange måder kan man sige, at samme drivkraft gør sig gældende hos de kvindelige fiskeriarbejder-mødre, som for alt i verden ikke vil have, at deres døtre havner på havnen og/eller uden uddannelse. Forskellen i forhold til Trondman er imidlertid, at jeg fremanalyserer en relation mellem mødre og døtre; at det er mødre, der baner vejen for døtrene. Hos Trondman differentieres der ikke mellem mødrenes indflydelse i relation til børnenes køn.

På den baggrund virker det oplagt, at de unge, afhængigt af deres køn, anlægger forskellige uddannelsesstrategier og har forskellige migrations- og mobilitetsmuligheder. Men det springer alligevel i øjnene, at de unge på tværs af deres køn og til trods for deres klasse-mæssige baggrund ser ud til relativt uproblematisk at reproducere deres familiære arv. De brud og opgør mellem nye og gamle generationer, som man ellers kunne forvente i en situation og tilstand, hvor det formelle uddannelsessystem har erstattet det lokale og uformelle, der ellers tidligere oplærte de nye generationer af fiskeriarbejdere i klassens logikker og praktikker, er ikke fremherskende. Tværtimod er der mere tale om (kulturel/social) reproduktion end brud og opgør. Dette skyldes overvejende to forhold. For det første at de unge, som vist, uddanner sig til erhverv, der er genkendelige for deres forældre, i overensstemmelse med deres klassehabitus og sikrer dem en plads i det sociale rum, der er homolog med den, forældrene har indtaget og indtager. Den kvalitative forskel, der ellers er i, at de unge skal gennem uddannelsessystemet for at sikre en grundlæggende social mobilitet, udlignes yderligere af, at de – som det andet forhold – som del af deres positioneringsarbejde i uddannelsessystemet og i relation til Hirtshals i udbredt grad tager deres klasse-logikker og -praktikker på sig. De unge lykkes på den måde med gøre sig symbolsk fri af deres familiære arv ved valg af uddannelse og erhverv og, særligt for pigerne, ved at åbne op for et liv uden for Hirtshals, uden på samme tid at forkaste den.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at køn er medproducent af forskellige mulighedsrum for de unges uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder; at køn med andre ord har og gives forskellig betydning og er en faktor i og for de idealer, normer og krav, som unge som voksne fiskeriarbejdere bliver til og reagerer i relation til. Og det ikke mindst i relation til den lokale tilknytning, hvor mulighederne for at blive i eller forlade Hirtshals varierer mellem kønnene. Uden det dog kan forklares alene ud fra aktørernes køn. At der ud over køn og klasse også skal indregnes og regnes med familiernes sociale kapital for at få greb om, hvad der er i og på spil, når fiskeriarbejderklassens unge skal gøre sig i relation til et socialt rum i forandring, er i fokus i afhandlingens næste og sidste analysedel.

Social kapital, lokalt tilhørsforhold og uddannelsesstrategier

I fokus for denne analysedel er de relationer, aktørerne har lokalt og de relationer, de deraf har til det lokale. Omdrejningspunktet er familien og dens akkumulation af social kapital; dvs. dens netværk og forbindelser. Hvad betyder ens families beholdning af social kapital for den måde og det omfang, som Hirtshals har lagret sig i kroppen som et sted, man vil være? Og hvordan spiller det ind på de unges uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder? Først ser jeg på, hvordan et godt netværk og gode forbindelser på tværs af det sociale rum på forskellig vis materialiserer sig i et relativt stærkt tilhørsforhold; uanset social klasse, så føler man sig knyttet til og hjemme i Hirtshals. Dernæst vendes blikket mod de unge og jeg fremanalyserer tre måder, hvorpå familiens akkumulation af social kapital får betydning for de unges uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder. Analysedelen afsluttes med en lille ekskurs til, hvordan position i søskendeflokken også ser ud til at spille ind på de unges muligheder for at uddanne og bevæge sig.

Om at høre til: *Men der kunne jeg slet ikke være oppe, selvom det kun er syv kilometer herfra*

Under interviewet med Katrine og hendes forældre, en aften i begyndelsen af marts 2011, afbryder faderen, Flemming, interviewet, fordi han *lige har en knallert, han skal sælg' til en*. Det varer et par minutter og da han returnerer til bordet, fortæller han engageret, at *de er ved at fiske nogen op derude*. Rednings-

aktionen har manden, han solgte scooteren til, fortalt om. De kender hinanden fra byen og straks interviewet er slut, kører faderen ned forbi havnen og ser, hvad der går for sig.

Flemming: nu snakked' du før om Hirtshals og sådan noget ik' også. Nu kom jeg til at tænke ved du, har du hørt helikopteren herude. Ja, normalt hvis ik' du [Sune] havde været her, så var jeg smuttet. Per Iversen som lige har været her og hent' en knallert, han har lige været rundt havnen ik' også der, halvdelen af Hirtshals de står nede på havnen. De er ved at fiske nogen op derude

Charlotte: Okay

F: der er jo noget med at det rygtes og alle snakker med alle ik' også

Sune: så der er et skib der

F: der er en redningsauktion eller et eller andet i gang herude nu

S: hm hm

F: jamen det ved jeg ik', det ka' også være en eller anden der er syg, de er ved at fiske op ude på et skib, det ved jeg ik'

S: ja, så det er et samlingspunkt, det går stærkt

F: nu ka' du se sådan som, den jolle, du hørte godt om den jolle der sank der, en femogtredive mil oppe ik' også, det er Søren Velux, jeg kender ham vældigt godt, så

C: ham der ejer den

F: og så, han har haft det lidt svært og ik' ku' få fisk længere og sådan noget ik' også, ellers en ung fyr på, hvad er han, midt i fyrrerne

C: ja

F: så er der en nede fra Hvide Sande der er kommet herop, han kom herop for ti år siden, en gut der hedder Svend Kjær, han fisked' så med et andet skib dengang. Det blev så solgt, så har han så fisket med den [jollen] ik' også, så var det så ham der smuttet' derude.

Når det kommer til lokale forhold, er Katrines far særdeles engageret og vel-informeret. Han kender folk og til hvad der sker i byen, og når han kører på havnen for at se til en redningsaktion, er det fordi, han ikke kan lade være. Det betyder noget for ham og er en god investering i forhold til at gøre sig som og befæste en position som hirtshalsbo. I det lys kan det, der foregår sådan en af-

ten i marts på havnen i Hirtshals, ses som en specifik form for socialt arbejde, der forudsætter et specifikt forbrug af tid og ressourcer og kræver nogle bestemte kompetencer; ikke mindst at man er velinformeret om lokale forhold, er kendt af og kender til folk og viser sig til lokale begivenheder. Dette er centrale sociale kapitaler, der er i og på spil for Katrines far og som medvirker til at gøre kendskab til og tilstedeværelser under en redningsaktion til en afgørende aktivitet i og for hans sociale liv.

Katrines fars gode forbindelser og netværk lokalt er på samme tid udtryk for og resultatet af et stærkt lokalt tilhørsforhold, der blandt andet har rødder i en opvækst og et arbejdsliv i Hirtshals, hvor hans sociale kapital er blevet konverteret til økonomisk kapital i form af diverse ansættelser som fiskeriarbejder på havnen, som igen har forstærket hans beholdning af social kapital. Han har kendt folk og samtidig gjort sit navn kendt, særligt på havnen, og det arkiv af navne og historier og alle hans bekendtskaber og kendskaber til ham, udgør en kostbar ressource; især i lyset af at han som fiskeriarbejder ikke har de bedste forudsætninger for at sikre en stabil indkomst og heller ikke kan konkurrere på sine beholdninger af økonomisk og kulturel kapital.²²⁸ Hans akkumulation af social kapital er med andre ord med til at sikre ham en relativ stabil og legitime position inden for fiskeriarbejderklassen, hvor det at have og vise et lokalt tilhørsforhold står som en dominerende og forenende logik. Men også mere generelt i Hirtshals. For uanset at der er en stærk relation mellem Hirtshals som sted og fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker, så genfindes interessen for og investeringer i lokale forhold og netværk også blandt folk, der har tjent og tjener sine penge bag et skrivebord.

Skrivebordsfolket møder ikke op på havnen en sen aften for at skaffe sig førstehåndsviden om en aktuel redningsaktion. Det er for dem, der er positioneret – og har brug for at positionere sig – som fiskeriarbejdere. Men der er andre arenaer, og ikke mindst foreningslivet fylder op hos de *skrivebordsfamilier*, der har Hirtshals i kroppen – som inkorporeret historie gennem en opvækst og et liv i Hirtshals. Foruden at bakke op om skolens arrangementer, så findes i disse familier medlemmer af den lokale musikforening, trænere og

228 Fra et strukturelt perspektiv tilhører han nogle af de grupper, der har mest ud af at dyrke det lokale, al den stund at de har sværest ved at forlade Hirtshals.

kasserere i de lokale sportsforeninger og medlemmer af deres og hallens bestyrelser, etc. Her kan man ikke de samme historier, som Katrines far og andre af fiskeriarbejderne kan, foruden de der går på tværs af byens indbyggere og er objektiveret i historien, som ulykken ud for havnen i 1981, etableringen af motorvejen, branden på Nordsømuseumet, etc. Men man kender til og engagerer sig i livet i byen, har styr på og tager stilling til udviklingen og kan ikke se sig selv bo et andet sted:

*Karsten: ...jamen så boede vi i det og så dengang vi fik Julie og Tenna, så synes vi at, arh, nu var tiden ikke til at bo hernede i midten af byen, så købte vi et hus oppe i Tornby, syv kilometer herfra, **men der kunne jeg slet ikke være oppe, selvom det kun er syv kilometer herfra**, men det ved jeg ikke, jeg skulle her ned hvor der er luft og vand og tæt på, kunne tage cyklen...*

Julie: det kunne du også i Tornby

K: ja ja, det ved jeg godt, men det var bare mig der var lidt mærkelig dengang, men så, så fandt vi et hus, satte det andet til salg og solgte det igen, med det samme og så købte vi et hus oppe på [nævner navn på vej i Emmersbæk] og det er så det vi har boet i indtil for to måneder siden. Et almindeligt parcelhus fra halvfjerdserne. Og så synes vi nu her, nu var de par tøser bleven så store, at nu var tiden kommet til at, nu ville vi godt flytte tilbage igen. Vi kan godt lide det her, sådan lidt nære på kysten hernede ikke også.

For Karsten, og mange andre hirtshalsboere på tværs af det sociale hierarki²²⁹, er de syv kilometer til Tornby for langt væk. Det er ikke det samme som i Hirtshals og det er det helt grundlæggende ikke, fordi de gennem et liv i Hirtshals har opbygget en mængde social kapital, der blandt andet har og får værdi ved, at man bor lokalt. En opvækst og et liv i Hirtshals har også klædt dem på til at bakke op om og dyrke det lokale og i samme proces distancere sig fra det og dem udefra. Som Anita fra fiskefabrikken siger, så skal man ikke

²²⁹ Af de forældre, der er opvokset i Hirtshals, er det kun Rikkens mor, Lene, der har overvejet om hun kunne finde et sted at bo i Hjørring, hvor hun arbejder: *så jeg ka' spare pengene til bilen og køber cykler til os og spare penge på buskort [til børnenes transport til Htx og tiende klasse i Hjørring], det er jo også dyrt. Men indtil videre der bor vi stadig i Hirtshals. Der bor resten af min familie også. Lene er med under lidt af interviewet med Rikke, men er ikke blevet interviewet „rigtigt“.*

længere væk end Tornby, før man kan mærke en forskel, og Hans fra en af de lokale banker understreger, at selvom han godt nok har spillet fodbold i fem år i Hjørring (og altså ikke har været tro mod Hirtshals Boldklub), så boede han i Hirtshals imens. Det er den samme logik, der gør sig gældende, når Katrines far, Flemming, påpeger, at man bare skal til Uggerby²³⁰, så kan man høre forskel. Og det endda selvom der er tale om en vietnamesisk kvinde, der ellers ikke har de store danskkundskaber.

Flemming: jamen Uggerby Å, lige her udenfor ik' også. Du ka' sku' både høre og se det, ik' også. Nu i går, den aften jeg kørte en tur jeg lige sku' ud og se på dyr, den aften ik' også, så inde i en butik ude i Uggerby, ti kilometer herfra, lige inde og hente en pak smøger ik' også, ude ved ham Henrik derude, han har en vietnameserkone eller et og andet han har henter herop ik' også. Hun ka' ik' et ord dansk ik' også, men han er så meget ude fra landet ik' også, så da jeg betalte, hun ka' tallene: 'otteogfyrre' [udtalt med stærk bondsk dialekt] siger hun så

Charlotte: ja

F: man ska' ik' ret langt væk

C: nej

F: 'otteogfyrre' [igen med dialekt] siger vietnameseren. Hun ka' ik' et ord dansk.

At kunne høre og mærke forskel på steder, der er placeret tæt på Hirtshals, er del af de klassifikationsskemaer og den praktiske sans for at høre til, der kendetegner folk og familier med en relativ stor mængde af social kapital; dvs. folk der hører til i Hirtshals. For Hirtshals er, og er nødt til at være, noget særligt og i positiv forstand noget andet end *oppe i Tornby* (Julies far) eller *ude i Uggerby* (Katrines far). Den relativt store beholdning af social kapital, disse hirtshalsboere er i besiddelse af, bunder helt overvejende i en god familie, et godt og lokalt forankret familienavn og i tæt relation hertil, en tilsvarende god erhvervshistorie; dvs. at man selv, men også medlemmer af ens familie, har været til at regne med, pålidelige, arbejdsomme, etc. Deres klassemæssige baggrund gør, at de orienterer sig forskelligt i Hirtshals, kæmper om forskellige indsatser og har

230 Lille by ca. 10 kilometer fra Hirtshals – se bilag 9

forskellige netværk (som jo netop er udtryk for og konverteres til forskellige positioner i det lokale sociale hierarki²³¹), men interessen for at bo i og blive boende i Hirtshals har de til fælles.

At have og holde sin familie tæt på og *bare lige og ka' ta' og sige hej*

Nogle har været *inde og springe* (aftjent deres værnepligt udenbys), nogle har været i kortere uddannelsesforløb og nogle prøvet at bo udenbys, men gennemgående for disse hirtshalsboere er, at det er i Hirtshals, at de hører hjemme. Som Karina der flyttede med karrieren udenbys, men som vendte hjem, fordi hun savnede byen og familien:

Sune: hvordan har det været at komme tilbage til Hirtshals

Karina: det har jeg været glad for. Jeg vil sige at jeg savned' Jylland mere da jeg var i København end jeg savner København ved at være her

S: okay, ka' du prøve at gi' det nogle flere ord

*K: jamen jeg tror bare at jeg nyder totalt at være tæt ved havet. Jeg tror faktisk at jeg er på stranden hver dag og bare at være tæt ved min familie, **bare lige og ka' ta' og sige hej** og lige være der i et par timer, i stedet for at det hele skal planlægges og man ska' bruge ferie på det og, så, og så tror jeg måske også bare at det der lille samfund passer mig fint nok, altså de der intriger og sådan noget, det holder jeg mig tit lidt ude af, men jeg ka' godt li' at når man går i gågaden, så møder man tit en man kender som man lige ka' snak med eller, så jeg laver faktisk mere her i Jylland end jeg gjorde da jeg boed' i København*

S: hvordan det

K: jeg snakker med flere mennesker synes jeg end da jeg var derovre

S: så dit sociale liv det er mere aktivt

K: ja, faktisk, fordi så når man er i træningscenteret, så møder du altid nogle du kender. Det gjorde jeg jo ik' derovre, når jeg var det. Der var der jo ik' nogen

231 Social kapital har jo ligesom kulturel kapital – og økonomisk kapital – den egenskab, at den kan konverteres til symbolsk kapital (Bourdieu 2006).

som jeg kendte, så var det lidt alene. Så jeg synes at jeg snakker med flere mennesker heroppe, end jeg gjorde derover.

Karina sammenfatter her flere af de forhold, der fremhæves af folk, der føler sig hjemme i Hirtshals. Og selvom der er forskelle på, hvad havet konnoterer, afhængigt af den familiære relation til det og position i det lokale sociale hierarki, så står det – sammen med at man kender og kan snakke med folk og er tæt ved familien – frem som tre dominerende markører. Som hos Lars, der til trods for en god karriere udenbys længtes hjem.

*Lars: Ja, men jeg havde siddet og snakket med min mor og far når jeg var hjemme og sådan noget og 'ja, men jeg ved sku ikke rigtigt om jeg skulle..' og jeg var faktisk lige bleven, og et eller andet var også at jeg var bleven tilbudt, det firma jeg var i dernede, de havde som vi siger, herretøj, og så havde de en afdeling for drengetøj og der var ham for drengetøjsafdelingen han havde, han ville starte noget skotøjsforretning eller noget et eller andet sted, så han havde sådan set sagt op og der havde han jo været ved mig om ikke jeg kunne tænke mig at være leder oppe i den der drengetøjsafdeling...og så kom tvivlen. 'er det nu rigtigt' fordi hvis nu jeg siger ja til det, så er jeg jo i hvert fald, altså jeg skal jo ikke komme to måneder efter og sige, det var ikke mig. Altså når jeg havde været der så lang tid med det andet og havde været deroppe også vidste hvad det var. Så det snakkede jeg sådan med dem (mine forældre) og så sagde jeg, at jeg tror at jeg siger nej. Jeg vil hjem, eller hvordan skal man sige det: hvis jeg kan finde noget så tager jeg sku hjem. Og så ringede min far til mig og sagde, at jeg har snakket med, altså vi kender mange, jeg vil ikke sige alle, men der er jo sådan noget, der er sku lidt landsby i det. **Vi ved hvem, hvem er.** At han havde snakket med en der hed Jakob nede på Skagerak og de mangler enovre i. Og så sagde jeg: jeg vil ikke ned og røre ved de der. Det har ikke noget med de sild at gøre, for det er ikke for mig, ja det er da en fisk, men det er ikke særligt spændende at stå og...det kunne jeg godt sige, at det var slet ikke mig. Jamen det var ovre i det der fiskepakhus de havde og så ovre ved en der hed Jens, og det vidste jeg hvem var og der var dem og dem og, jamen dem vidste jeg også hvem var, og så sagde jeg, at jamen det vil jeg da gerne prøve. Jeg tror*

nok at jeg har prøvet at ha' en kniv i hånden før, ja, det måtte jeg finde ud af. Og så kom jeg så derover og så, nej jeg tog hjem og så fik jeg det.

For Lars, som for Karina, Flemming og de øvrige hirtshalsboere med en relativ stor beholdning af social kapital, er det, at *vi ved hvem, hvem er*, udtryk for, at de har haft mulighed for at veksle deres sociale kapital til en relativt fordelagtig valutakurs; dvs. til både økonomisk kapital, i form af beskæftigelse, og symbolsk kapital, i form af en sikker og legitim position i det lokale sociale hierarki. Centralt i og for dette står familien, som i alles tilfælde er lokalt forankret og forgrenet og står som det vigtigste sted for akkumulationen og videreførelsen af den sociale kapital. Det er gennemgående med afsæt i familien og dens gode forbindelser, at man har fået lærepladser og jobs, og i de fleste tilfælde har man på et tidspunkt i sit arbejdsliv arbejdet sammen med familiemedlemmer. Inden for fiskeriet gjaldt det særligt dengang kutterne i havnen var flere og mindre og arveforholdene vedrørende overtagelse af erhvervet, både økonomisk og symbolsk, var mere ligetil²³², men også nu hvor der er flere eksempler på, at familiemedlemmer arbejder sammen. Blandt andet i ældreplejen, på fiskefabrikken, i fiskeeksporten og i forretninger.

Men den sociale kapital, de gode forbindelse, der blandt andet har med familiens navn og status at gøre, virker også den anden vej; som noget man skal leve op til. En social forpligtigelse og forventning til at videreføre og værne om de gode forbindelser og netværk; ens egen og familiens sociale kapital. Som Christina understreger, så er *der er ik' nogen, der skal ku sige noget*.

Sune: ...og så kom du herved. Var det gennem din far eller

Christina: Nej det var min bror Jesper han har også arbejdet hernede, han var bare på aftenholdet og så sagde han så til mig hvorfor jeg ikke gik ind og søgte

232 De fleste hirtshalsboere har fiskere i deres familier, og mange af dem har været med en far, onkel, svigerfar, bror på havet. Det gælder for alle fiskeriarbejderfamilierne i mit materiale, men findes også hos familier positioneret andre steder i det sociale rum: bl.a. hos Rikkes familie (hvor uddannelseskapitalen stammer fra moderens side), Kasper familie (hvor det er onklerne og bedsteforældrene, der har fisket) og hos Jørgen og Anton, henholdsvis chef i fiskeindustrien og sagfører. Her ejede fædrene deres eget skib og insisterede i begge tilfælde på, at børnene og deres børn tog en uddannelse. De ville i modsætning til andre fiskeskippere ikke have, at deres børn blev fiskere. Hvad der gør og hvordan der gøres forskel i forhold til, hvilke skippere der ønsker, at deres sønner skal overtage erhvervet og hvilke der ikke ønsker det, kalder på videre studier.

herinde, så jeg kunne få et arbejde sådan, jamen det vidste jeg ikke lige, så ville folk nok snakke, fordi jeg var Torbens datter og, men, jeg søgte godt nok og så fik jeg også at vide at jeg kunne starte.

S: Med det samme mere eller mindre

C: Ja, det, jeg tror jeg søgte om torsdagen og så kunne jeg starte om mandagen.

S: Hold da kæft.

C: Så det var dejligt.

S: Er der så nogen der har snakket?

C: Ikke hvad jeg har hørt, men jeg tror at de snakker i krogene.

S: Er det noget du fornemmer eller...

C: ...Ja

S: ...er det bare noget man gør?

C: Det tror jeg at de gør, fordi jeg har også fået det der arbejde med at jeg også skal slibe knive og lave etiketter og det der...

S: Er det godt arbejde eller er det...

C: Ja, det er det. Jeg kan godt li' det.

S: Men jeg tænker også om det er noget de andre også tænker som et godt arbejde?

C: Det ved jeg ikke. Måske nok.

S: Er det sådan at du føler at du skal bevise at det ikke har noget med din far at gøre...

C: Nej, men altså, der er ik' nogen der skal ku sige noget.

Samtidig med at det er Christinas og hendes families sociale kapital, der har sikret hende plads på fabrikken, er det også den, der gør, at der ikke må være noget at udsætte på hendes indsats. At klare sig godt på arbejdsmarkedet handler i den forbindelse ikke kun om økonomisk kapital, men om at leve op til og understøtte og udbygge den sociale kapital, som hun og hendes familie besidder. Og dette bliver måske særligt vigtigt i et samfund som Hirtshals, hvor alle kender alle. Her er familien så at sige, hvis ikke fysisk så symbolsk, med på arbejde.

I forlængelse heraf er det kendetegnende for de hirtshalsboere med relativt store mængder social kapital, at familien står centralt og stærkt i deres beskrivelser af fortid, nutid og fremtid. Familien er ikke kun en dominerende kata-

lysator i forhold til arbejdsmarkedet og det sociale liv i Hirtshals, men også noget man vender hjem til og har og gerne ser forbliver i nærmiljøet. Dette har jeg tidligere været inde på i relation til fiskeriarbejderne, som fremhæver og dyrker det nære, fordelene ved at bo i et lille samfund som Hirtshals, og i samme moment distancerer sig fra det fjerne; de større byer og folk derfra. At familien får en central betydning for denne gruppe af mennesker er en del af det positioneringsarbejde og de strategier, de anlægger for at legitimere og give mening til det sted i det fysiske og sociale rum, som de befinder sig i.²³³ Det er et af de kort, de spiller, når de skal forklare, overfor sig selv og andre, at de er, hvor de er; at det er rart og vigtigt, at familien er tæt på. Men hvor man kan sige, at det hos fiskeriarbejderfamilierne er en måde at tilskrive mening til en situation, de ikke kan komme ud af, hvad gør sig så gældende for de andre hirtshalsboere med relativt store mængder social kapital? De der kan karakteriseres som *skrivebordsfolket* og som har større beholdninger af økonomisk og kulturel kapital og derfor umiddelbart bedre muligheder for at bevæge sig geografisk og socialt, men som alligevel vender hjem til familiens og byens skød; som takker nej til tilbud om større stillinger udenbys, som hellere pendler til Frederikshavn eller Århus end flytter dertil og som køber deres barndoms-hjem.²³⁴

Svaret er umiddelbart, at disse familier også har interesse i at bo i Hirtshals. For dem handler det ikke så meget om usikre arbejdssituationer eller om, at de ikke kan opnå en tilsvarende position på arbejdsmarkedet andre steder, men om at de ikke kan se sig selv andre steder; at bo i og høre til i Hirtshals er også for dem på samme tid betingelsen for og effekten af en succesfuld håndtering af de kapitaler, familien og familiens medlemmer kollektivt er i besiddelse. Det er her de får mest for deres totale akkumulation af kapitaler. At blive i Hirtshals har altså på samme tid givet dem nogle særlige muligheder og forbundet og forpligtiget dem på og til stedet. I det lys er det, at de bliver boende i Hirtshals også udtryk for en reproduktion af deres sociale arv – ikke så meget i form af

233 I sine studier af arbejderklasse mænd i USA's etablering og opretholdelse af en vis social anstændighed og stolthed, er hun inde på at: „Family is the realm of life which these workers can be in charge and gain status for doing so. It is also a realm of life that gives them intrinsic satisfaction and validation – which is crucial when work is not rewarding and offers limited opportunities.“ (Lamont 2000:30)

234 Dette er alle sammen eksempler fra materialet.

overtagelse, videreførelse af et erhverv, men af et lokalt tilhørsforhold; en lokalt forankret social kapital. Det samme kan siges om den måde, de fremhæver lokalområdets idyl; den friske luft, havet, stranden, skoven, etc.²³⁵ Det er også havet og naturen, der trækker i og holder Anton, en af byens funktionærer, i Hirtshals.

Jeg har haft et forhold til havet, naturen og...ja, det har jo siddet i mig. Da jeg blev kandidat der var der jo ikke nogle muligheder for noget heroppe, umiddelbart og så var jeg i Herning og kunne bliver der, men det vand, det har trukket i mig og naturen og det har jo så resulteret i at ægtefællen som er tandlæge, hun valgte jo så at flytte med og så, vi har boet i 34 år, jeg har en klitejendom, der har vi været i 34 år. Men jeg har altså planlagt, jeg har også overtaget mine forældres hus, deroppe på Fyrbakken, hvor vi kan kigge ud over vandet...så det har båret mere end karrieremulighederne, for der har ikke sådan været noget særligt tiltrækkende i et advokatvirke her i Hirtshals, det, nogle vil sige at det har været kedeligt og forretningsmæssigt ikke godt nok, men altså, det har jo givet til brødet og lidt mere. Men altså der har jeg jo valgt og jeg har altid med storby...det har aldrig trukket i mig, tværtimod. Jeg hader køer af alle slags. Jeg skal helst have noget plads, men jeg har en datter, ja hun er 34 og hun er også advokat og jeg har drømt om...men hun er i København, hun er et rigtigt bymenneske. Ja hun er så, international, hun har været i Belgien i to år og i New York...men det som vi andre har været tiltrukket af, det har hun ikke været påvirket af i samme grad. Men det er grunden til at jeg er kommet tilbage, det var vandet og naturen og at der var

235 Det vil kræve en anden og større analyse af de lokale sociale fordelingsstrukturer, men meget tyder på, at det er blandt folk med de største og laveste koncentrationer af økonomisk og kulturel kapital, at den stærkeste tilknytning til og idyllisering af Hirtshals skal findes. I så fald vil det være i overensstemmelse med en strukturel analyse den norske sociolog Johan Fredrik Rye har foretaget af, hvordan teenagere i det rurale Norge forstår og forholder sig til begrebet *bygd* (som vel bedst kan oversættes til landsby) (Rye 2006). Blandt Bourdieus bønder i hjemstavnen Bearn er det i øvrigt også en pointe, at fraflytningen foregår i relation til *the old order* (Bourdieu 2008); dvs. at de der har mest at blive for, dem med den største objektive og subjektive tilknytning, er dem med de største kapitalbesiddelser. I deres studie af *The Established and the Outsiders* er Elias og Scotson også omkring en lignende pointe i forhold til, at det er dem, der har været i byen længst, der har mest grund til og bedst mulighed for at blive – og at det gælder, men praktiseret på forskellige måder, på tværs af klasse-mæssig baggrund (Elias & Scotson 1994).

god plads, så har jeg placeret mig midt ude i naturen. Nu datteren Mette, hun er opvokset derude, men hun valgte sku søerne derinde i København.

Der er uanset om der er tale om *skrivebordsfolk* eller fiskeriarbejdere en sammenhæng mellem naturen og havet og den nære kontakt mellem folk. Livet i Hirtshals står for dem, i bogstavelig og symbolsk forstand, som det naturlige; der hvor der er plads, ingen bilkøer og hvor menneskene er personlige. I modsætning til livet i byerne. Et liv som man ikke kan forene sig med. Som Poul beskriver det, så får han hjemve efter en dag i København:

Sune: hvordan har du det med København i det hele taget

Poul: jamen jeg har det ad helvedes til (griner)...det er alt for stort. Altså når vi er ovre og besøge Stine [datteren], når vi tager af sted derover en fredag, så op det er meningen at vi skal tage hjem søndag, hvis jeg skal lave en eller anden ting, sætte nogen lamper og noget op, men det ka' jeg jo hurtigt jage til at lave. Så når vi kommer til lørdag over middag, så siger Stine til mig: far I må godt tage hjem nu. Jeg ka' ik'. Det er for stort. Det er det sku'. Jeg synes at det er meget upersonligt. Det er meget egoistisk

S: ja

P: men nu er jeg jo nok også så socialt engageret. Jeg bliver skuffet når jeg møder nogen mennesker over på strøget og 'Goddaw hvem er du'... 'du er kraftedeme da ik' rigtig klog mand', ik. [ændrer stemmen til københavnsk]. Nej [stemmen atter med lokal dialekt].

Et paradoks er imidlertid, at mens Anton og andre hirtshalsboere med relativt store beholdninger af kulturel og økonomisk kapital har stærke habituelle præferencer for at bo i Hirtshals, så præparerer de samtidig vejen ud af og væk fra Hirtshals for deres børn. De vil gerne et liv i Hirtshals, men samtidig giver de deres børn kort på hånden, der umuliggør et liv i Hirtshals. Og det i langt højere grad end fiskeriarbejderne har mulighed for og interesse i. Hvordan familie, lokalt tilhørsforhold og social kapital spiller ind på de unges indstillinger til uddannelser, deres uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder er i fokus i det følgende. Først hos børn af *skrivebordsfamilierne*

og siden hos fiskeriarbejdernes børn; de der er i familier med relativt meget social kapital og de hvis familier har relativt lidt social kapital (for en oversigt, se bilag 6 & 7).

Det er uddannelsen, der afgør det i sidste ende

Et eksempel på en familie, der er placeret relativt højt i det lokale sociale hierarki, er Julies. Bedstefaderen var en af byens største fiskere og forældrene, moderen revisor og faderen voksendannet maskinmester, er begge engageret i forskellige af byens foreninger. Det er en familie, hvor der ikke mangler noget på kapitalsiden og deres gode position afspejles også ved, at de er flyttet fra deres hus i oppe i Emmersbæk ned tæt ved vandet i Hirtshals; i et område hvor nogle af de højeste huspriser i Hirtshals findes. Katrine og hendes søster har begge heste og de får lomme penge, så de ikke behøver at have et fritidsarbejde, men i stedet kan koncentrere sig om deres uddannelse – og hestene.²³⁶ Her vil man gerne belønne børnenes indsats i skolen og ikke presse på, for at de tager et fritidsarbejde. Dette ser forældrene som en investering i børnenes uddannelse og fremtid. Det interessante er imidlertid, at de, parallelt med at spille deres børn nogle gode kort på hånden i forhold til uddannelse, gerne ser dem blive boende i Hirtshals. Det er en markering med stor symbolsk betydning, at det er faderen, der svarer på og tager teten i spørgsmålet til Julie, om hun vil blive boende i Hirtshals.

Sune: Hvad med dig Julie? Kunne du forestille dig at blive boende i Hirtshals?

Karsten: ja da

Julie: altså jeg regner jo med at jeg skal ud og læse et eller andet bagefter og, ja det ved jeg ikke, for eksempel, hvis nu vi bare siger at jeg gerne vil være dyrlæge, så er det jo i København og der går jo en masse år med det, men det er jo også, det ved jeg ikke, hvis man tog en uddannelse i Ålborg så kunne man da nok

²³⁶ Under interviewet er moderen ude og passe hestene, fordi søsteren er på efterskole og Julie, ud over interviewet med mig, har lektier, hun skal lave.

godt bo her, men jeg tror at det ville være træls, alligevel, at skulle køre frem og tilbage...

K: det tror jeg at der er mange der gør, også tager toget, det kan sagtens lade sig gøre...

J: ja, men altså...

K: så det tror jeg ikke det er noget problem i dag, hvis man vil det, men selvfølgelig bagefter så er der det med job, med lige at finde ud af, men det tror jeg ikke, det tror jeg faktisk ikke, det er nok ikke noget man selv sådan er herre over, det er sådan nogle ting...

*J: det kommer også mere an på den uddannelse jeg nu vælger, hvor den kan læses, **det er jo ligesom det der afgør det i sidste ende.***

Det handler ikke om, at der ikke er fuld forståelse for og opbakning til, at de unge skal have sig en uddannelse og at hverken den eller et efterfølgende job med særlig stor sandsynlighed kan foregå i Hirtshals. Og det er helt overvejende fordi, Julie og hendes søster bliver klædt på til, er disponeret for, at vælge længere videregående uddannelser. Skal Julie og hendes søster sikre en grundlæggende mobilitet, kræver det for dem, som for andre hirtshalsboere i en lignende position, at de fraflytter. Eller at de, som faderen har gjort det meste af sit voksenliv, pendler. Ufordringen, de står overfor, er, hvordan de viderefører familienavnet og den sociale kapital, hvis primære værdi er forankret lokalt, på samme tid som de forfølger det uddannelses- og arbejdsliv, som deres forældre har været med til at disponere dem for. For Hirtshals er ikke, hvad det var og den sociale kapital og tilhørende position i lokalsamfundet, som Julies forældre har, har rødder i en tid og en historie, hvor det anderledes kunne betale sig at bo i Hirtshals – også for folk med uddannelse. Dels var der mere gang i byen og flere jobs, der krævede en uddannelse²³⁷ og dels var betydningen og værdien af at bo i Hirtshals en anden; det var en by i vækst og et sted med en vis og stærkere autonomi.

237 Som omtalt tidligere, så fulgte en lang række af forskellige virksomheder med væksten i fiskeriet – banker, eksportvirksomheder, revisorfirmaer, advokatfirmaer, etc. Og hertil kommer kommunen og alle de opgaver, den varetog. Men ligesom kommunen er flere af disse jobmuligheder rykket til Hjørring eller længere væk.

For en pige som Julie ser det i dag helt anderledes ud. Muligheden for at pendle, som faderen lægger op til, er reelt ikke en mulighed, idet den uddannelsesvej forældrene har tilrettelagt for hende, betyder at hun har øje for og får øje på, at Hirtshals ikke er for hende; og det hverken strukturelt eller mentalt set. Til trods for at hendes fars og bedstefædres arbejdsliv har taget sit afsæt i havet og havnen, spørger hun retorisk sin far under interviewet: *er det ikke også lidt taber, hvis man kommer på havnen?* Og det gør hun og kan hun, fordi hun helt grundlæggende ikke vil, ikke har interesse i at blive associeret med fiskerne og fiskeriet. Men det handler ikke kun om havnen, men om at Hirtshals i det hele taget forbindes med et samfund, der har fremtiden bag sig; et sted for folk uden eller med korte uddannelser. Eller som Kasper fra Htx, med gode uddannelseskort på hånden og en stærk social kapital i bagagen, beskriver det:

Sune: Hvem er det der bliver af de unge

Kasper: Der er nogen der bliver. Men det er så igen, det er dem der ikke sådan får en uddannelse. Nogle af mine venners brødre, der er nogle dem, de har kun niende klasse og de bor stadig i Hirtshals og de har kone og børn og de er så ved at tage uddannelser nu, men stadig sådan nogle korte uddannelser. Så af den generation der, der er der stadig nogen der bliver boende i Hirtshals og så er der også nogle af mine egne venner, de tager så en erhvervsuddannelse, der kan jeg også, dem regner jeg også med, at dem kommer jeg nok til at se i Hirtshals fremover, hvis jeg møder dem igen, så der bor de nok stadig her. Men sådan mine andre venner som jeg ser på gymnasiet, dem oplever jeg som, dem tror jeg flytter væk, dem tror jeg ikke jeg ser i Hirtshals igen, måske tæt på, men ikke i Hirtshals.

Når ingen af *skrivebords*-børnene overvejer at blive boende i Hirtshals, skyldes det helt overvejende, at den symbolske værdi af Hirtshals er for lav og ikke kan opvejes af den sociale kapital, der er knyttet til ens navn og familie. Hvor familienavnet og beholdningen og videreførelsen af særligt den sociale kapital var en årsag til, at forældrene blev, så giver en lignende investering ikke mening for de unge. De har ikke de samme interesser i Hirtshals, i at blive og blive del af byen, og det skyldes paradoksalt nok, at forældrene har disponeret dem og

givet dem mulighed for at betragte og klassificere Hirtshals som et sted, der ikke er for dem.²³⁸

Når det er sagt, så sætter familien og Hirtshals sig alligevel igennem hos de fleste som størrelser, man er forbundet til og gerne vil have relativt tæt på.²³⁹ Og det er måske måden, disse unge lykkes i at tage deres arv på sig og videreføre den. For der er symbolsk set en verden til forskel for de unge på, om de bosætter sig i Hirtshals eller i Hjørring og Ålborg, men det er stadig ikke længere væk, end at de kan være tæt på familien. Af mine *skrivebords*-unge er der én, der overvejer at flytte til Århus, resten kan bedst se sig selv i Hjørring eller Ålborg.²⁴⁰ En vej til at sikre den og deres sociale mobilitet, uden på samme tid at forkaste deres sociale arv, bliver for disse unge således at holde sig i nærheden af deres familie. Nu hvor der ikke længere er et erhverv og et sted, de kan overtage.

Sune: Hvordan med det her med at rejse eller blive i Hirtshals, har du nogle ideer om hvem der gør hvad

Rikke: Altså jeg ved en der er startet i 1g og hun er flyttet til Hjørring i egen lejlighed...og så er der bare nogen, der har gået på efterskole. Men altså jeg har altid selv gerne ville blive boende i Hirtshals, men det tror jeg ikke, at jeg kommer til. Altså når jeg er færdig med min uddannelse og så blive boende men jeg kunne bedre forstille mig, Hjørring. Men altså, jeg har det også sådan, at jeg gider ikke bo midt inde i byen.

S: Hvorfor ikke

238 Nogle klassifikationer som (helt) sikkert også, men det kræver videre studier, står i relation til og henter styrke fra en dominerende uddannelsesdiskurs i samfundet med dertilhørende forventninger og krav til uddannelse, den måde Hirtshals og udkanten behandles i medierne og endnu vigtigere, den måde uddannelsessystemet promoverer nogle logikker og praktikker, der diskvalificerer folk uden uddannelse – parallelt med at de hylder de med meget uddannelse. For en analyse af disse forhold udfoldet på et materiale produceret i det sydvestlige Nova Scotia, se Corbett (2007).

239 Som Jakob beskriver det: *Altså...jeg vil nok sige, at når man ser vandet, det synes jeg, at det vækker sådan en eller anden følelse i en. Når man sådan, nå, nu er man i havnen igen. Der er sådan et eller andet specielt sammenhold, på en eller anden måde, synes jeg, i Hirtshals. Det der med at man også kan gå ned i en forretning, det hørte jeg at Jan Gintberg også sagde i hans show der, at man bare kan gå ned, jamen så får man lov til at skylde lige ind til ens forældre de kommer ned og betaler. Der er bare sådan et eller andet specielt ved, ja, sådan en lille by, der er dejlig at være i, synes jeg.*

240 Denne tendens bekræftes af vejledere på Stx og Htx i Hjørring.

- R: *Jeg er bare vant til at der er stille og roligt og det vil jeg gerne blive ved med at ha'*
- S: *Men nu det der erhvervsakademi det ligger i Århus, så skal du flytte til Århus eller*
- R: *Jamen det skal jeg jo så nok, hvis det er og så har jeg det også sådan lidt, at hvis nu jeg kan lide Århus, så kan jeg jo blive boende der hvis det er det jeg har lyst til. Jeg tror at det bliver meget sådan, at jeg kommer til at flytte efter mit arbejde. Der hvor jeg kan få arbejde, der må jeg flytte hen så. Men hvis det er København, så tror jeg nok at jeg siger nej. Der gider jeg ikke at flytte over. Så langt væk fra min familie vil jeg ikke bo. Jeg kunne godt tænke mig sådan noget, rejsearbejde, hvor du måske kommer til et andet land og hvor du skal lave noget med det der laborant, kemi. Det kunne jeg godt tænke mig, men det skal ikke være så meget at jeg ikke kommer hjem. Jeg vil også ha det sådan at jeg kan besøge min familie regelmæssigt.*

Om fiskeriarbejder-unge med relativt meget social kapital

Som jeg allerede har berørt, så spiller sted og familie en anden rolle for fiskeriarbejderne og deres børn. Men udover klasse- og kønsforhold er der også tegn på differentieringer mellem de fiskeriarbejderfamilier med relativt meget henholdsvis relativt lidt social kapital. For selvom mange af fiskeriarbejdernes børn kan se sig selv blive boende i Hirtshals, så er det ikke alle, og det har blandt andet at gøre med, hvordan og i hvilket omfang familierne er knyttet til Hirtshals.

Hos Katrine ligger et liv i Hirtshals lige for. Hendes forældre er som vist ovenfor stærkt forankret lokalt og har et godt og omfattende socialt netværk, og selvom Katrine har fundet vej til gymnasiet, så har det ikke udfordret hendes overbevisning om, at hun skal blive boende i Hirtshals. For hende er det den lokale forankring og familiens position i det lokale sociale hierarki, der skal videreføres og ikke et erhverv. Og hvor Julie ikke kan se sig selv pendle under og efter en videregående uddannelse, ser Katrine derfor ikke et alternativ til det. For hende handler det helt anderledes om at bakke op om og tage sit lokale tilhørsforhold på sig – og ingen skal tale ondt om Hirtshals:

Flemming: så du at Jan Gintberg han var i byen

Sune: var det ik' fint nok

Charlotte: jo jo, jamen det var det

F: jamen jeg synes også at han var grov (griner)

C: selvfølgelig sat' han det da på spidsen, men vi ku' da ik' sidde og ryste på hovedet af det han sagde

Katrine: jo han var fand'me grov nogen gange, mor

C: jamen det var han, han var grov

K: han gjorde nar af vores by

C: det gjorde han, men vi ku' ik' sige, at vi ik' ku' genkende

F: nej men de ku' jo også filme noget...

K: mor om sommeren hvor her ser godt ud og der er hyggeligt at være her og der er mennesker i gågaden. Det ku' man også ha filmet

C: jo jo

F: der var jo en grund til at han kom der [om vinteren]

Der er flere ting på spil for Katrine, men helt overvejende handler det om, at hendes klassemæssige habitus på en anden måde og i en anden grad orienterer hende mod familien og Hirtshals. Og det gør den ikke mindst fordi, familien og lokalt tilhørsforhold, to forhold i og effekter af den sociale kapital, er størrelser, man har kunnet konkurrere på og som har sikret en legitim position i det lokale sociale hierarki. At være hirtshalsbo er her en måde at kompensere for en relativt lille beholdning af kulturel og økonomisk kapital og derfor har det også en anden og stærkere værdi hos Katrine, end det har hos Julie. Og i relation til uddannelse kan deres lokale habituelle præferencer fungere som et værn mod de logikker og praktikker, der gør og gøres i skole og uddannelse; dvs. som strategier til at klare og forklare sig som ny i uddannelsessammenhæng. På den måde markerer og garanterer det lokale tilhørsforhold, familiens sociale kapitalbeholdning, også en vis sikkerhed omkring egne dispositioner og fremtidige muligheder.

Hos Katrine, som hos Daniel og Rasmus, anerkender man familiens kampe for at klare sig og gøre sig gældende på havet og havnen og i byen ved at kæmpe og tage de samme kampe på sig; dels gennem en markant fastholdelse af lokale logikker og praktikker – det er her, det stærkest fremhæves, at det er dejligt, at

alle kender alle, at der er natur og hav og havn, at det hedder *krumseboller* og ikke romkugler, etc., og dels ved at understrege at man gerne vil blive boende i Hirtshals. For dem vil en fraflytning være en for stor afvisning af den sociale arv og umiddelbart større end det forhold, at de uddanner sig over deres forældres niveau. De udfordringer af fiskeriarbejderklasselogikker- og praktikker som ellers ligger i, at de må uddanne sig for at sikre en grundlæggende social mobilitet, udlignes i nogen grad af, at den ikke fører til en geografisk mobilitet. Idet det først og fremmest handler om at blive hjemme og videreføre og forstærke familiens beholdning af social kapital, gør de og er de nødt til, i modsætning til *skrivebords*-børnene, at gøre en dyd ud at blive.

Om fiskeriarbejder-unge med relativt lidt social kapital

Mens unge i og af fiskeriarbejderfamilier med et godt navn og et stærkt lokalt tilhørsforhold – familier hvor forældrenes erhvervshistorier har været præget af, at man også havde og fandt beskæftigelse, da der begyndte at være færre jobs inden for fiskeriet, forpligter sig og er forpligtiget på Hirtshals, forholder det sig anderledes for de fiskeriarbejderfamilier, der er immigreret til Hirtshals, eller hvor den ene part kommer udefra.²⁴¹ Her er den objektive og subjektive tilknytningen en anden og svagere. For dels har de ofte en mere spredt familie og er altså ikke lige så lokalt forankret som andre af fiskeriarbejderfamilierne og dels betyder det, at de i mere eller mindre grad er tilflyttere, at de ikke, som andre familier med stærkere lokalt tilhørsforhold, går igen i Hirtshals' historie; deres navn er med andre ord ikke knyttet til den lokale historie – til eksempelvis redningsflåden, foreningslivet, politiske positioner, etc.²⁴² Dette gælder eksempelvis for Pernille og hendes familie, der er kommet til fra henholdsvis Island og Hanstholm og for Maikens, hvor moderen er fra Hirtshals og faderen

241 Som en underbelyst gruppe i afhandlingen er der også dem uden social kapital, der er stærkt knyttet til byen, og som ikke kan flytte (de med et dårligt ry og rygte – arbejdsløse, stofmisbrugere, etc. En gruppe som jeg ikke har været i kontakt med direkte, fordi ingen ville tale med mig, men som fra alle kanter omtales som nogen, der ikke kommer nogen vegne; hverken socialt eller geografisk).

242 Det skal i denne sammenhæng bemærkes, at forskelle i tilhørsforhold også sniger sig ind i benævnelsen af folk. Som når Katrines far ovenfor i relation til en fisker, han kender, bemærker, at han er fra Hanstholm. Dette er en del af den magt, man har som *indfødt*: At man kan benævne andre som tilflyttere.

fra Karup.²⁴³ Her er familien ikke forankret og forgrenet lokalt, og det ser ud til at forplante sig hos de unge, der – fordi deres forældre har haft svært ved at indløse deres kapitalsammensætning til en social kraft – hverken mentalt eller strukturelt er forpligtet på at blive i Hirtshals, som dens bevarere og vogtere. Hos Pernille er det småt med forsvars- og kærlighedserklæringer til Hirtshals og hun har ingen ambitioner om et voksenliv i Hirtshals:

Sune: Men hvis du skal tænke endnu længere frem, hvor kunne du så se dig selv arbejde henne

Pernille: Nu ved jeg ikke helt hvor de steder er henne. Jeg ved der er et i Hjørring, fx med de unge, men jeg kunne godt forestille mig at arbejde et eller andet sted, fx Ålborg eller Århus. At være der et sted

S: En større by

P: Ja, jeg vil gerne til en større by, der er flere muligheder

S: Og hvornår starter det med at være en stor by for dig

P: Altså jeg synes ikke at Hjørring er en stor by, men jeg synes at Ålborg er og så, ja videre

(...)

S: Hvordan med om du skal bo der i fremtiden eller ikke bo der

P: Det vil jeg ikke, der vil jeg gerne til Ålborg eller Århus eller København eller et eller andet. Jeg synes Hirtshals er en hyggelig by, men det er den ikke for evigt. Altså den er lige nu, når man ikke er særligt gammel

S: Hvad er det der gør at du ikke kan se dig selv bo der

P: Jeg tror bare, jeg har det med at der skal ske noget ny. Jeg skal møde nogle nye mennesker og prøve noget nyt. Bo et andet sted.

Flere muligheder og at prøve noget nyt forbindes hos Pernille med livet uden for og et godt stykke væk fra Hirtshals. Det nære og lokale er her bindende og begrænsende og står i modsætning til livet i byerne. Det gør det for så vidt også for de, der vil blive i Hirtshals, men værdisætningen er omvendt. At livet i Hirtshals ikke byder på de nødvendige muligheder for, at man kan opleve

²⁴³ I forhold til at det er mændene, der fylder i Hirtshals' historie – og hovederhverv, er det ikke usandsynligt, at det lokale tilhørsforhold er større i de sammenbragte familier, hvor det er manden, der er fra Hirtshals.

noget, er også et omdrejningspunkt for Maikens uddannelsesstrategier. Hun vil gerne ind til Politiet og er ikke bleg for udsigten til at skulle flytte til København. For det handler om at komme *væk herfra. Altså selvfølgelig jeg har været her hele mit liv og sådan, jeg tror også bare godt at jeg vil komme ud og opleve verden på en anden måde.* Dette lægger sig til og skal ses i relation til, at Pernille og Maiken som piger af fiskeriarbejdere generelt har en anden adgang til og mulighed for at tage uddannelsessystemets værdier til sig end fiskeriarbejderdrengene. Og det jo ikke mindst fordi, de lettere kan distancere sig fra lokale logikker og praktikker; for dem gør det ikke så meget, at Hirtshals klassificeres som et sted for folk uden uddannelse, det er ikke en kamp for dem, for de er ikke interesseret i at blive boende der.

Om plads i søskenderækken

Går man et skridt tættere på, ser det ud til at placering i søskenderækken også spiller en væsentlig rolle i relation til, hvordan de unge håndterer, transformerer og reproducerer deres familiære arv.²⁴⁴ Det er med andre ord et yderligere perspektiv, der ligger sig til og opad klasse, køn og social kapital. Som jeg har været inde på, så knytter der sig på tværs af det lokale sociale hierarki en række dispositioner og forventninger til de nye generationer om at overtage og videreføre lokalt forankrede logikker og praktikker og derigennem værne om familiens position i byen. Forandringer i de erhvervs- og sociale strukturer, som fiskeriarbejderklassen har sit afsæt i, betyder imidlertid, at arven ikke lige sådan kan erhverves. Det kræver i alle henseende uddannelse og afhængigt af familiens kapitalbeholdning og position, at man må fraflytte eller blive i Hirtshals. Blandt *mine* fiskeriarbejderfamilier er der to tilfælde, hvor den unges orientering væk fra Hirtshals bedst kan forklares i relation til placering i søskendeflokken.

244 Hvordan lokale differentieringsprincipper værdisætter logikker og praktikker forskelligt og har transformeret/reproduceret sig over generationer kunne og burde måske også blive analyseret ud fra et fokus på, hvem i en søskendeflok der kan og har taget den kapitalbeholdning, der er i og på spil i en familie(arv) på sine skuldre.

I begge tilfælde er der tale om familier, der er relativt sikkert positioneret i Hirtshals med et godt navn og et forgrenet og lokalt forankret netværk²⁴⁵; familier som har klaret sig i Hirtshals og har haft adgang til jobs, også da det at have et arbejde i løbet af de seneste årtier blev en lokal differentieringsmarkør. Fælles for Mads og Mie er, at de begge har ældre søskende, der så at sige har forpligtet sig på at blive lokalt og reinvestere familie-kapitalerne; Mads' ældste bror i en stilling på et af byens hoteller og bosat i byen og Mies næstældste søster i en kontorlærestilling og bosat i Hjørring. Dette ser ud til at være en faktor i og for deres brud med den lokale tilknytning; brud som også forstærkes af, at de i samme moment også begge har andre ældre søskende, som de ser op til og som er flyttet til henholdsvis Ålborg og København. På den måde har disse søskendes geografiske mobilitet også været med til at præparere en vej ud af Hirtshals for Mads og Mie.

Sune: Og hvad med det her med at du er besluttet på at være Frisør, hvor længe har du været det.

Mie: Det har jeg været lige siden i 5. Klasse, hvor vi fik besked på, at nu skulle vi begynde at finde ud af, hvad vi ville være, der har jeg vidst det, for jeg har altid godt kunne lide at sætte hår og sådan og at det skulle sidde ordentligt og også bare, jeg så meget op til min storesøster dengang og hun ville også være frisør, så hun satte altid hår på mig og jeg har altid syntes at det var spændende og sådan...og jeg kunne godt lide at være ved frisøren og sådan, så det var nok der i femte klasse.

(...)

S: Forestiller du dig at du flytter hjemmefra i forbindelse med at uddanne dig til frisør.

M: Ja, for jeg vil gerne hjemmefra, så det er ligesåsnart at jeg har råd og jeg har snakket med min mor om det og hun har også sagt, at selvfølgelig får jeg først lov at flytte når jeg er 18, så det er også om at jeg har råd og er fyldt 18....jeg er 16 og fylder snart 17 og jeg vil gerne snart flytte hjemmefra...

S: Fordi du har kriller eller

²⁴⁵ Mads er eksempelvis i familie med en af de reddere, der døde under den store ulykke i 1981 – og foreviget med navns nævnelse på mindsten på byens torv.

M: Ja, jeg er træt af at bo i Hirtshals og så også af at bo hjemme. Jeg kan godt li' at klare mig selv, så, men det er også bare generelt at komme væk fra Hirtshals, fordi, jeg synes ikke at de folk der er dernede nu, de bliver til noget og har ikke noget arbejde, eller...er på havnen eller et eller andet, og tager stoffer og alt muligt. Altså bare det der med at du kan se på, hvad det er for folk, ok, de er bare ikke blevet til noget.

&

*Mads: så han var, han var i København som 16-årig og så stå på egne ben(...)
Men nu har han meget sådan socialt netværk over hele Danmark og nu er han også på landsholdet og sådan noget, så de kender sku gud og hver mand indenfor det fag*

Sune: så han er også sådan lidt karriereperson indenfor sit fag

M: ja det ka' man faktisk godt sige, han har meget arbejde og sådan, jeg har ik' set ham i et par måneder nu, men han kommer vist nok hjem i påskeferien, han har simpelthen ik' tid til det andet.

(...)

S: ku' du forestille dig at bo i byen

M: i København eller...det ku' jeg sagtens. Jeg elsker København. Sådan når vi har været derovre, jeg synes at det er skidefedt. Jeg ku' sagtens trives, men jeg ved ik' om mange ka'. Jeg synes det er en dejlig by, mange glade og imødekommende mennesker, sådan

(...)

S: fordele og ulemper ved at bo i Hirtshals

M: ulempen er at der er langt til alting altså hvis man nu ska' ind til noget storby, det tager jo fandme en halv dag at komme til København med tog. Altså jeg ved ik' hvad fordelene de er, der er jo ik' flere fordele end der er i andre byer. Det er meget sådan en neutral by. Den eneste fordel er at man kender hinanden, men jeg ved sku' heller ik' hvor go' en fordel det er.

Der er selvfølgelig flere aspekter end placering i søskenderække, som spiller ind på, at lige netop Mads og Mie distancerer sig fra – i modsætning til at gøre en dyd ud af – forhold, som på tværs af det lokale sociale hierarki fremhæves

som kendetegnende for Hirtshals og hirtshalsboere: naturen, at alle kender alle, familiær nærhed, at være stille og rolig, etc. Men at de begge har søskende, der har bevæget sig væk fra Hirtshals, og længere væk end Hjørring²⁴⁶, er med til at gøre sammenligninger med og orienteringer mod de større byer mere legitime. En åbning mod et liv med folk, hvor de med Mies ord *er mere moderne*.

Opsamling

Jeg har i denne analysedel arbejdet med, hvordan der på tværs af klasserne etableres og eksisterer forventninger til, at børnene skal blive. Forventninger der har rødder i en vis akkumulation af social kapital; en lokalt forankret og forgrenet familie med et godt navn og gode forbindelser. Og forventninger der gør, at det ikke er lige til at tage imod uddannelsessystemets tilbud om social mobilitet. For de lokalt forankrede *skrivebordsfamilier* fordi det betyder, at deres børn skal flytte væk. Deres indstilling til uddannelse og samlede mængde af kapitaler indlejrer sig i kroppen på deres børn på en måde og i en grad, så Hirtshals ikke bliver en legitim mulighed for dem. De jobs og det liv, de er blevet disponeret for, findes ikke i Hirtshals. Og det præger også deres uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder i retning af et liv væk fra, men ikke langt væk fra, Hirtshals. Selvom den mentale afstand til Hjørring og Ålborg generelt er kortere for *skrivebords*-børnene, så betyder det ikke, at de ikke også har Hirtshals i kroppen. Men det er mere som et sted med en flot natur, end det er et sted med mennesker, man kan og vil sammenligne sig med. Og det er i høj grad heri, at bruddet med deres familiære arv og paradokset omkring det liv, de er disponeret for, står. Et liv i Hirtshals, den by som deres forældre hører til i, er ikke for dem.

Hos fiskeriarbejderbørnene ser det noget anderledes ud. Mens unge af fiskeriarbejderfamilier med relativt lidt social kapital – familier der er flyttet til byen og/eller, hvor den ene part er *udenbys fra* – ikke ser sig selv forpligtet til at blive i byen, så gælder det modsatte for unge af fiskeriarbejderfamilier med relativt meget social kapital. Her er de unge anderledes forsvarende omkring og interesseret i Hirtshals. Både i forhold til at gøre brug af de muligheder,

246 Samtidig med at andre søskende er blevet og bevaret og forsvaret den lokale familiære arv.

byen giver for friluftsliv og i forhold til at dyrke familien og de nære sociale relationer, som man er i stand til at have i Hirtshals – og ikke i byerne. Hvor de fiskeriarbejderne af familier med relativt lille beholdning af social kapital – dér hvor det ikke har og har haft nogen særlig værdi, at man i Hirtshals ved, *hvem, hvem er* (som Lars udtrykker det) – ser flere muligheder i byerne, så står byerne for unge af fiskeriarbejderfamilier med store mængder social kapital som negationen på det nære liv og de nære relationer i Hirtshals.

I en situation hvor Hirtshals har svært ved at tilbyde arbejde til de nye og uddannelsestunge generationer, hvor der ikke er noget erhverv, de nye arvinger umiddelbart kan arve uden at give afkald på en grundlæggende social mobilitet, træder stedet frem som alternativt investeringsområde; som noget de unge, afhængigt af deres og familiens position i det sociale rum og i det lokale sociale hierarki, aktivt skal gøre brug af eller op med. Og det gælder særligt for unge af familier med relativt store beholdninger af social kapital. Her spiller det, at forældrene og familien hører hjemme i Hirtshals ind på, hvordan og hvorvidt de er disponeret for og orienteret mod uddannelse og den geografiske mobilitet, det lægger op til.

Afsluttende og konkluderende bemærkninger

Jeg har i afhandlingen forsøgt at få greb om og fremanalysere unges uddannelsesstrategier i et socialt rum under forandring. Hvem der gør hvad og hvorfor. Med afsæt i en oparbejdelse af Hirtshals som sted og socialt rum er der arbejdet systematisk med betydningen af den inkorporerede historie som findes i en lokal sammenhæng – først udfoldet omkring havet og havnen og samlet som en fiskeriarbejderklassens logikker og praktikker, og siden i relation til uddannelse og unges uddannelsesstrategier. Med nedslag i Hirtshals har jeg undersøgt, hvad der går forud for og hvad der går for sig, når unge i Hirtshals – en by der historisk har været tegnet af en erhvervssektor som i vid udstrækning har beskæftiget ufaglærte arbejdere i og omkring fiskeriet, byens absolutte identitetsmarkør – må gå via uddannelsessystemet, for en sikre en grundlæggende social mobilitet.

På et niveau har det handlet om at indfange det særegne i en generel bevægelse, hvis hovedtræk også kan findes andre steder i Danmark – og særligt det Danmark, der fra forskellige positioner kategoriseres som *Udkantsdanmark* – og vise dens mangefacetterede forhold gennem nedslag et enkelt sted: Hirtshals. Her var fokus særligt på fiskeriet, som Hirtshals' dominerende *site effect*, og de særlige og forenende logikker og praktikker som knytter sig til en fiskeriarbejderklasse i Hirtshals: *at tage fra*, dyrkelsen af og tilknytningen til Hirtshals, samt at tage afstand fra og positionere sig i relation til *skrivebordsfolket*. På et andet niveau har det handlet om at indfange hvordan unge af denne baggrund, dvs. unge fra Hirtshals med hver deres specifikke stedssans, anlægger, og har mulighed for at anlægge, bestemte uddannelsesstrategier.

Ét af afhandlingens fund er, at i takt med at de lokale erhvervsstrukturer ændres og fiskeriet, havet og havnen, mister sin tiltrækningskraft og ikke længere kan sikre en stabil social mobilitet med tydelige reproduktionsmuligheder, bliver uddannelsesvejen, ikke kun strukturelt, men også subjektivt, en mulig og nødvendig vej at gå. Når unge fra fiskeriarbejderfamilierne kan og vil gå uddannelsesvejen, er det således forbundet med og til den subjektive oplevelse af, at det er muligt/nødvendigt. Eller med Julies ord fra afhandlingens indledning: *jeg vidste at jeg sku' ik' stå uden en uddannelse*. En oplevelse og subjektiv disposition, der dels har at gøre med nogle strukturelle forhold – formelle uddannelsesrammer og –politikker, lokale og nationale erhvervsforhold, etc., og dels har at gøre med og varierer i relation til familiens sociale klassetilhørsforhold og beholdning af social kapital, samt de unges køn²⁴⁷.

Et andet af afhandlingens fund er i relation hertil, at mens alle på tværs af det sociale rum istemmer sig en dominerende forståelse af, at uddannelse er vigtigt, så praktiseres denne forståelse forskelligt. Og særligt blandt fiskeriarbejderfamilierne, der generelt ikke har de bedste erfaringer med uddannelsessystemet, men som nu befinder sig i en situation, hvor de ældre generationer skal forholde sig til deres børns uddannelse og uddannelsesforløb. En central analytisk pointe er, at der hos fiskeriarbejderne hersker en ganske omfattende mistillid til uddannelsessystemet; til det, der foregår i det og de, der varetager det. Denne mistillid er socialt indlejret i et generelt moralsk system, der helt centralt er forankret i logikker og praktikker, der har sit afsæt i forhold udenfor uddannelsessystemet. Dyder og traditioner, logikker og praktikker, fra havet og havnen – at tage fra og at distancere sig fra *skrivebordsfolket* – viser sig i fiskeriarbejdernes møde med uddannelsessystemet og deres børns uddannelse, som indstillinger, der gør en dyd ud af at klare sig og klare sig selv, være selvforsørgende og aldrig være ked af at arbejde. Det er indstillinger, der først og fremmest har rødder i og sigter på livet udenfor og efter uddannelsessystemet. Så selvom fiskeriarbejderne godt kan italesætte reglen, at uddannelse er vigtigt, er det altså ikke lige til, det ligger ikke lige for, at gå til, forstå og have tillid til uddannelsessystemet.

247 Om end underbelyst synes position i søskenderækken også at spille en rolle.

Og helt afgørende – og her er vi ved afhandlingens tredje fund – handler det ikke om mangel på vilje eller bevidste kalkuler over hvad, der bedst kan betale sig. Med afsæt i Bourdieus åbne begreber – særligt socialt rum, doxa, illusio og habitus – har jeg zoomet ind på og givet prioritet til analyser af, hvordan den enkelte aktørs og sociale gruppes, in casu fiskeriarbejdernes, logikker og praktikker afspejler og står i relation til en udvikling over tid i det sociale rum; dvs. i kapitalformernes volumen og struktur. Så når fiskeriarbejderne gør, som de gør, tolkes det som en praktisk sans for, hvad der bedst kan betale sig, som helt grundlæggende og afgørende har rødder i anden tid – og et andet sted. For selvom Hirtshals stadig hedder Hirtshals og geografisk er placeret det samme sted, så har ændringer i de materielle og symbolske strukturer, det sociale rum, og med det også det lokale sociale hierarki, gjort Hirtshals til et andet sted. Et sted, hvor det ikke er ligeså let at blive for de nye generationer, som det var for forældrene. Dette skyldes netop, at generationernes forhåbninger og forventninger, forældrenes såvel som børnenes, ikke konstitueres under de samme betingelser, men må og skal ses i forhold til de forskellige måder goderne – kapitalerne – og chancerne for at få adgang til disse goder, har været fordelt på til forskellige tider. Og i relation til uddannelse handler det ikke mindst om, at det, der var et særligt privilegium for forældrene, er blevet en i strukturel forstand banal størrelse. Det der for den ældre generation var et helt livs erobring er for den yngre generation noget, der umiddelbart er givet fra fødslen. Alle uddanner sig og med uddannelses nye betydning, indflydelse og udbredthed, ændres stedet, Hirtshals, også. Ikke mindst udfordrers og mister måder at gøre på, lokale logikker og praktikker, værdi, fordi de unge, for at kunne sikre en grundlæggende social mobilitet, må investere i og opnå en eller anden form for statssanktioneret uddannelse; dvs. måder at gøre på, som er nye og forskellige fra forældregenerationen. Når de ældre generationer af fiskeriarbejdere går til uddannelsessystemet og deres børns uddannelse, er der derfor helt centralt tale om brydninger mellem positioner, der er konstitueret på forskellige tidspunkter som resultat af forskellige arbejds- og uddannelsesbetingelser og adgange til arbejde og uddannelse.

Som afhandlingens fjerde fund står analyserne af hvordan de unges – med særligt fokus på unge af fiskeriarbejderfamilier – indstillinger til uddannelse og uddannelsessystemet og deres uddannelsesstrategier, afhænger af deres so-

ciale klassebaggrund, køn og akkumulation af social kapital. Her peger analyserne først på en sammenhæng mellem social klasse og uddannelse. En sammenhæng der hos unge af fiskeriarbejdere viser sig som en generel opmærksomhed på, at penge er noget man selv skal tjene – uanset at det kolliderer med skolearbejdet. Hellere tjene sine penge selv, end få penge af mor og far – som hos *skrivebordsfolket*, hvor skolearbejdet helt anderledes og i højere grad har og får plads som „rigtigt“ arbejde. Og er noget forældrene gerne belønner og betaler for. Hos de unge fiskeriarbejderbørn er der tale om en distinktion, en moralsk grænsedragning, mellem dem selv, der må arbejde for deres penge, og så de andre, der som Mie formulerer det: *bare får i hoved og røv*. At de unge har forskellige kort på hånden, forskellige muligheder for at interessere sig for og investere i uddannelse, viser sig også ved, at mens unge af fiskeriarbejderfamilier overvejende fremhæver de sociale aspekter af skole- og uddannelseslivet, og generelt føler sig fagligt underlegne, så kan *skrivebordsfolkets* unge orientere sig med en anden sikkerhed omkring, og med et fagligt fokus på, skole og uddannelse og hvad de forventer at få ud af det. Som børn af familier med en vis mængde uddannelseskapital, har de så at sige en anden anciennitet i relation til uddannelsessystemet – et kropsliggjort privilegium, der gør det lettere, mere naturligt, at agere indenfor og i relation til uddannelse. Og dette i modsætning til fiskeriarbejdernes børn, der generelt set først er ved at vende sig mod og til en anden social og kulturel verden end den de kommer fra.

Ved i afhandlingen at zoome ind på og arbejde systematisk med et sted og en social klasse – og empirisk afprøve den teoretiske pointe, at sociale aktører er konstitueret i og i relation til et socialt rum – har jeg imidlertid øje for og får jeg øje på, hvordan der er forskelle i dispositioner mellem positioner, der er placeret relativt tæt på hinanden. Hvordan forskelle internt, indenfor fiskeriarbejderklassen og blandt de unge, også har at gøre med køn og med familiers erhvervshistorier og hvordan de har oplevet og overkommet diverse konjunktursvingninger indenfor det sociale rum. I en lokal kontekst som Hirtshals, og hos fiskeriarbejderne, spiller køn og social kapital en specifik og særlig rolle for de unges objektive og subjektive tilknytning til byen; dvs. det er kategorier der gør en forskel. En forskel for de unges muligheder for og fornemmelse for at blive i byen – for deres fornemmelse af at høre til, deres stedssans. Og for deres uddannelsesstrategier.

Afhandlingens gennemgående ambition om at komme tæt på og se, hvem der gør hvad og hvorfor, åbner, som et sidste fund, op for at forstå og forklare forskelle indenfor det, der ellers i objektiverede udgaver af det sociale rum fremstår som en modalitet og ofte også fortolkes ud fra modalitetens særpræg: *udkantsunge, drenge, social klasse*. Ved at zoome ind på og vise hvordan ikke kun klasse, men også bestemte forståelser og produktioner af køn og fordelinger af social kapital, spiller ind på og er med til at gøre, at de unge konverterer og praktiserer deres relative uddannelsesfremmedhed på forskellige måder, håber jeg at have bidraget til en mere nuanceret forståelse af, hvad det vil sige, at komme et bestemt sted fra – i social og fysisk forstand. For på samme tid som der er noget de unge forandrer ved sig selv, er der andre ting, der hænger ved – og hvad der forandres og hænger ved, fordeler sig helt afgørende forskelligt. Og afhængigt af kombinationer af social klasse, erhvervshistorie, køn og social kapital anlægger unge af fiskeriarbejderfamilier uddannelsesstrategier, der varierer mellem at afspejle på den ene side, at det stadig kan betale sig at investere i lokale logikker og praktikker og værne om Hirtshals – at *alle kende alle*, at have familien og naturen tæt på. Det er strategier, der sigter på et liv og et arbejde lokalt. Og på den anden side, at Hirtshals har fremtiden bag sig og er et sted for sociale tabere. Det er et sted uden de store muligheder og her afspejler uddannelsesstrategierne, at et liv væk fra Hirtshals bedre kan betale sig.

Alt dette peger på, at betydningen og værdien af sted, af Hirtshals, og af uddannelse varierer afhængigt af relationer mellem tilstanden og tidligere tilstande i det sociale rum og den enkelte aktørs stedssans. For nogen er Hirtshals en by, man skal væk fra. For andre er det en by, man skal blive i. Men for alle er det den by, man kommer fra.

Litteraturliste

Ambjörnsson, Ronny

1988: *Den Skötsamme arbetaren*. Stockholm: Carlsson Bok förlag.

Andersen, Vibeke, Bering, Ida & Dybbroe, Betina

2004: *Fællesskab kræver fællesskab – Rapport fra projektet Sygepleje i forandring – arbejdsliv, faglighed og fagforening, et analyse- og udviklingsprojekt for DSR Frederiksborg Amt*. Hillerød: Dansk Sygeplejeråd.

Andersen, Anders Siig, Dausien, Bettina & Larsen, Kirsten

2005: *Livshistorisk fortælling og fortolkende socialvidenskab*. Roskilde Universitetsforlag.

Andersen, Ida-Elisabeth & Pedersen, Jørgen L.

1974: *Simpel vareproduktion, kapitalistisk vareproduktion og danske landdistrikter* i Bjerring, Bodil (red): *Lokalsamfund – udvikling eller afvikling*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Andersen, Peter Ø.

1996: *Uddannelsestænkning i pædagoguddannelsen – en forundersøgelse*. Roskilde: Erhvervs- og voksenuddannelsesgruppen.

2002: *Børns liv og læreprocesser i det moderne samfund*. Værløse: Billesø og Baltzer.

Anderson, Gary

1998: *Fundamentals of Educational Research*. Pennsylvania: The Falmer Press
Teacher's Library

Arbejdernes Erhvervsråd

2011: *Fremtidens mænd 2030*. <http://www.ae.dk/analyser/fremtidens-maend-2030-ufaglaerte-og-udkantsdanskere>

Arensberg, C. & Kimball Solon

1940: *Family and Community in Ireland*. Cambridge: Harvard University Press.

Atkinson, P. & Hammersley, M.

1983: *Ethnography: Principles in Practice*. London: Tavistock.

Batchelor, Ray

1994: *Henry Ford – mass production, modernism and design*. Manchester: Manchester University Press.

Baugh, John

1983: *Black Street Speech: Its History, Structure, Survival*. Austin: University of Texas Press.

Beaud, Stéphane & Pialoux, Michel

2001: *Between 'Mate' and 'Scab' – The contradictory inheritance of French workers in the postfordist factory*. *Etnography*, vol. 2(3).

Beck, Steen & Ebbensgaard, Aase B.

2009: *Mellem Bagenkop og Harboøre. Elevfortællinger fra danske udkanter*. *Gymnasiepædagogik*, nr. 75

Beck-Jørgensen, Birthe

2001: *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*. København: Gyldendal.

Bertaux, Daniel

2003: *The Flare and the Firework. Life Stories Analysis*. Paper written for the Life Stories Analysis Workshop, Paris.

2005: *Between generations: Family Models, Myths and Memories*. New Jersey: Transaction Publishers, 2005.

Bertaux, Daniel & Bertaux-Wiame, Isabel

1997: *Heritage and its Lineage: A Case History of Transmission and Social Mobility over Five Generations*. I Bertaux, Daniel & Thompson, Paul (ed.): *Pathways to Social Class – A Qualitative Approach to Social Mobility*. Oxford: Clarendon Press.

Boltanski, Luc

1987: *The Making of a Class Cadres in French Society*. New York: Cambridge University.

Bourdieu, Pierre:

1981: *Men and Machines*. I Knorr-Certina, K. & Cicourel, A.V. (ed.): *Advances in social theory and methodology, toward an integration of micro- and macro-sociologies*, Boston & London, Routledge & KeganPaul.

1983: *The Field of Cultural Production, or the Economic World Reversed*. *Poetics* 12: 311-56.

1984: *Distinction*, Cambridge, Harvard University Press.

1985: *The Social Space and the Genesis of Groups*. I *Theory and Society* 14: 723-744.

1986: *Kultursociologiske tekster* (i urval af Donald Broady og Mikael Palme). Stockholm: Salamander.

1986b: *From Rules to Strategies* i *Cultural Anthropology*, vol.1, No.1. Blackwell Publishing.

1987: *What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups*. *Berkeley Journal of Sociology* 32: 1-18.

1988a: *Social Space and Symbolic Power*. *Sociological Theory*, no.1: 18-26.

1988b: *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.

1994: *In Other Words*. Stanford: Polity Press.

- 1996a: *The Rules of Art*. Stanford: Polity Press.
- 1996b: *The State Nobility*. Stanford: Polity Press.
- 1996c: *De symbolske goders økonomi*. I Bourdieu, P. (red.): *Symbolsk Makt*. Oslo: Pax Forlag.
- 1996d: *Et steds betydning*. I Bourdieu, P. (red.): *Symbolsk Makt*. Oslo: Pax Forlag.
- 1996e: *On the Family as a Realized Category*. *Theory, Culture, Society*, 13:19.
- 1997a: *Af praktiske grunde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- 1997b: *Men hvem skabte skaberne?* København: Akademisk Forlag.
- 1999: *Den maskuline dominans*. København: Tiderne skifter.
- 2000a: *Making the Economic Habitus: Algerian Workers Revisited*. *Ethnography*. Vol. 1(1).
- 2000b: *Pascalian Meditations*. Stanford, CA: Standford Univeristy Press.
- 2002: *Participant Objectivation*, *Journal of the Royal Anthropological Institute* 9(2): 281-94.
- 2005a: *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- 2005b: *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
- 2006: *Kapitalens former*. I: AGORA. *JOURNAL for METAFYSISK SPEKULASJON*, nr. 1-2, 2006. Temanummer om Pierre Bourdieu. Oslo: Aschehoug, 5-26.
- 2007: *Den praktiske sans*. København: Hans Reitzels Forlag.
- 2008: *The Bachelors Ball*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, Pierre, Chamboredon,, Jean-Claude & Passeron, Jean-Claude:
1991: *The Craft of Sociology*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude
2006: *Reproduktionen – bidrag til en teori om undervisningssystemet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc
1996: *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag

Bourdieu, Pierre et al.

1999: *The Weight of the World*. Stanford: Polity Press.

Born, Asmund W. & Jensen, Per H.

1998: *Privilegering af perspektiver – en refleksion over begrebskonstruktionerne inklusion/eksklusion og integrering/marginalisering i den sociologiske iagttagelse*. Dansk Sociologi. København. Vol. 2, pp 22-37.

Brewer, John D.

2000: *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.

Broady, Donald

1998: *Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg*. Uppsala: Skeptron-häftan/Skeptron Occasional Papers

Butler, Judith

1990: *Gender Trouble – Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, Chapman & Hall.

1998: *Merely Cultural*. I *New Left Review*, Vol. 1, No. 227.

Bye, Linda M.

2010: *Bygdas unge menn. En studie av bugdemenns forhandlinger om og utforming av rurale maskuliniteter*. Geografisk Institut: Norges Teknisk-naturvidenskabelige Universitet.

Callewaert, Staf

1990: *Teaching and teacher training in Namibia, today and tomorrow*. Stockholm: SIDA

1992: *Kultur, pædagogik og videnskab: habitusbegrebet og praktikteorien hos Pierre Bourdieu*. København: Akademisk Forlag.

1994: *Pierre Bourdieu: centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*. København: Akademisk Forlag

1997-1999: *Bourdieu-studier, bd. 1-3*. København: Institut for filosofi, pædagogik og retorik, Københavns Universitet, Amager.

- 1998: *Bourdieu-studier II*. Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik.
- 1999: *Utvecklingen av moderna skolsystem i premoderna samhällen i Skolans kris i Afrika*. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2000: *Tanker fra sidelinjen om sygeplejerskeuddannelsen*. Sygeplejersken, nr. 49.
- 2003: *Fra Bourdieu og Foucaults verden: pædagogik og sociologi, diskurser og praktikker, efter det moderne*. København: Akademisk Forlag.
- 2006: *Til kritikken af den pædagogiske teori: en antologi*. Viborg: PUC.
- 2007: *Kritiske refleksioner over den livshistoriske rend*. I Glasdam, S. et al. (red.): *Livshistorieforskning og kvalitative interviews*. Viborg: PUC.

Cameron, A.L.P

- 1885: *Notes on some tribes of New South Wales*. Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, vol. 14., pp. 344-370.

Campbell, Hugh

- 2000: *The Glass Phallus: Pub(lic) Masculinity and Drinking in Rural New Zealand*. I *Rural Sociology*, vol. 65, no. 4.
- 2006: *Real Men, Real Locals, and Real Workers: Realizing Masculinity in Small-Town New Zealand*. I Campbell, Hugh, Mayerfeld Bell, Michael & Finney, Margaret (ed.): *Country Boys – Masculinity and Rural Life*. The Pennsylvania State University Press.

Carlsen, Vilhelm

- 1896: *Hirtshals*. B.U.H.

Carney, Stephen

- 2004: *Reforming the ministry to improve education – an institutional analysis of the Ministry of Education and Sports of Nepal*. Paris: UNESCO, International Institute for Educational Planning.

Charlesworth, Simon J.

- 2000: *A Phenomenology of Working Class Experience*. Cambridge: University Press.

Christens, H.R.

1964: *Minderuner fra Hirtshals*. Vendsyssel Tidendes Bogtrykkeri.

Christensen, Sacha & Nielsen, Helene Pristed

2013: *Udkantsdanmark. Avisernes medproduktion af Nordjyllands territoriale stigma*. Praktiske Grunde. (in press).

Christiansen, Palle O.

1980: *Fire landsbyer – en etnologisk rapport om nutidige livsformer*. København: Landsbykommisionen.

1983: *En livsform på tvangsauktion – en bog om landbrug og mennesker i dagens Danmark*. København: Gyldendal

Corbett, Michael

2007: *Learning to leave – The Irony of Schooling in a Coastal Community*. Fernwood Publishing.

Dahlgren, Rune

1985: *Unga arbetare*. Lund: Studentlitteratur.

Danske Regioner

2010: *Uddannelsesmuligheder til alle unge*. Redegørelse.

Denzin, Norman K. & Loncoln, Yvonna S.

1998: *The Landscape of qualitative research, theories and issues*. Thousand Oaks: Sage.

Dorsey, J.O.

1894: *A study of Siouan cults*. Annual Report of the Bureau of Ethnology. Washington. Vol. 11, pp. 351-544.

Durkheim, Emile & Mauss, Marcel

1963: *Primitive Classification*. Chicago: The University of Chicago Press.

Durkheim, Emile

1961: *Moral Education: A Study in the Theory and Application of the Sociology of Education*. New York: Free Press of Glencoe.

1972a: *Den sociologiske metode*. København: Fremad.

1972b: *Emile Durkheim – Selected Writings*. Cambridge: University Press.

1982: *The Rules of Sociological Method*. New York: The Macmillan Press.

1995: *The Elementary Forms of Religious Life. Translated and with an introduction by Karen E. Fields*. New York: The Free Press.

2000: *Om den sociale arbejdsdeling*. København: Hans Reitzels Forlag.

Ebbensgaard, Aase B., Murning, Susanne & Ulriksen, Lars

2009: *Når gymnasiet er en fremmed verden*. Gymnasieskolens Lærerforening.

Elias, Norbert & Scotson, Thomas L.

1996: *The Established and the Outsiders*. London: Sage Publications Ltd.

Ellis, Carolyn

1986: *Fisher Folk – two communities on Chesapeake Bay*. Lexington: University of Kentucky Press.

Eriksen, Tine Rask

1992: *Omsorg i forandring*. København: Munksgaard.

Faber, Stine

2008: *På jagt efter klasse*. Ph.d.-afhandling. Ålborg Universitet.

Falk, Jørn & Madsen, Allan

1974: *Lokalsamfundsstudier – teoretiske, metodologiske samt politiske problemer* i Bjerring, Bodil (red): *Lokalsamfund – udvikling eller afvikling*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Favret-Saada, J.

1980: *Deadly Words – Witchcraft in the Bocage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Frankenberg, A.

1957: *Village on the Border. A Social Study of Religion, Politics and Football in a North Wales Community*. London: Cohen & West.

Friis, Henning

1966: *Samfundsforskningen og landbruget*. Særtryk fra Socialforskningsinstituttet.

Foucault, Michel

1994: *Viljen til viden – Seksualitetens historie 1*. København: Det lille Forlag.

2003: *Abnormal – Lectures at the Collège De France 1974-1975*. New York: Picador.

Frykman, Jonas

1991: *Klassresanären lever i exil*, i *Klassresan* (af Molin, Kari og Ågren, Britt). Malmö: Alfabeta.

Geckler, Per

2000: *Impacts of basic education reform in independent Namibia*. København: University of Copenhagen, Department of Education, Philosophy and Rhetoric.

Geertz, Clifford

1993: *Deep Play – Notes on the Balinese Cockfight*. I *The interpretation of cultures – selected essays*. London: Fontana.

Glasdam, Stinne

2007: *Interview. En diskussion af ligheder og forskelle i Pierre Bourdieus og Steinar Kvaales metodeovervejelser*. I Petersen, Karin Anna, Glasdam, Stinne & Lorentzen, Vibeke (red.): *Livshistorieforskning og kvalitative interviews*. Viborg: Forlaget PUC, CVU Midt-Vest.

Goffman, Erving

1964: *Stigma, notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

1989: *On Fieldwork*. I *Journal of Contemporary Ethnography*. 18:2.

Goldthorpe, John H.

1998: *Rational Action Theory for Sociology*. I *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 2.

Gravesen, David Thore

2012: *Fra sted til sted – om boligkvarterets betydning for unges uddannelsespositioneringer*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.

Grimsrud, Gro M.

2000: *Kvinner på flyttefot*. ØF-rapport nr. 13. Østlandsforskning.

Hansen, Christian S.

2011: *At gøre en forskel – Socialt arbejde, socialarbejdere og marginaliserede børn og unge, 1945-.* København: Københavns Universitet.

Hansen, Sune Jon

2008: *Dem og os. Et videnskabsarkæologisk studie af integrationstalen dem og os i relation til uddannelse – udfoldet som en undersøgelse af forskelssætningen bonde og borger i sidste halvdel af 1700-tallets Danmark*. Speciale, Københavns Universitet, afdeling for Pædagogik.

2012: *Om fisk, familie og færdigheder – udpluk fra et etnografisk studie af relationer mellem lokalitet, erhverv og uddannelse*. I *Praktiske grunde*, 1-2, 77-86.

Hansen, Henning & Hansen, Finn Kenneth

2003: *Holdninger og synspunkter til fagforeninger og deres rolle og opgaver*. København: Center for Alternativ Samfundsanalyse.

Haslebo, Gitte

1974: *Esbjerg Havn – et lokalsamfund?* i Bjerring, Bodil (red): *Lokalsamfund – udvikling eller afvikling*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Hastrup, Kirsten

1988: *Den tredje person: køn og tid i det islandske landskab*. I Hastrup, Kirsten & Ramløv Kirsten (red.): *Feltarbejde, oplevelse og metode i etnografien*. København: Akademisk Forlag.

1999: *A passage to anthropology – between experience and theory*. London: Routledge.

Hatt, P.K. & Reiss, A.J. (red.)

1961: *Cities and Society – The Revised Reader in Urban Sociology*. New York: The Free Press.

Hauge, Hans

1998: *Hirtshals: Modernitetens spydspids*. I Stjernfelt, Fredrik & Zerlang, Martin (red.): *Barndomsbyer*. København: Samleren.

Hedegaard, Egon

2007: *Uddannelsespolitik og globalisering*. I Andersen, Peter Ø., Ellegaard, Thomas & Muschinsky, Lars Jakob (red.): *Klassisk og Moderne Pædagogisk Teori*. København: Hans Reitzels Forlag.

Henningsen, Peter

2002: *Vejen til Thrinakria*. I *Fortid og Nutid – Tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie*. Nr. 4 – december.

2006: *I sansernes vold*. Landbohistorisk Selskab.

Hermansen, Jonathan

2011: *Udkanten. Hvorfor kragerne vender. En undersøgelse af unge mænds tilknytning til Udkantsdanmark*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Hermansen, Jonathan & Rosenmeier Sara Lea

2011: *Hvorfor bliver unge mand boende på landet? En undersøgelse blandt unge mænd på Horne Land*. København: Rådgivende Sociologer.

Hirtshals Fiskeriforening

2013: *Havnens flåde*. Internt papir.

Hirtshals Havn

2006: *Vision og Strategi*. Hirtshals: Hirtshals Havn.

2010: <http://www.hirtshalshavn.dk/Havnen/Havnens-historie>

Hirtshals Lokalhistorisk Arkiv

1979-2007

udvalgte udg.: *Lokalhistorisk Årbog*. Hirtshals: Lokalhistorisk Selskab.

Hjørring Kommune

2009 *Hjørring Kommune – Kortlægning af skolernes sociale profil med henblik på fordeling af specialundervisningsmidler*. Capacent.

2010: *Befolkningsprognose*. Hjørring Kommune.

Hunt, A.E.

1899: *Ethnographical notes on the Murray Island, Torres Straits*. Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, vol. 28, pp. 5-19.

Hutters, C., Nielsen, M.L. & Görlich, A.

2013: *Drenge og piger på ungdomsuddannelserne – Hvad betyder køn for elevernes uddannelsespraksis?* Center for Ungdomsforskning.

Højrup, Thomas

1983: *Det glemte folk – Livsformer og centraldirigering*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut, Institut for Europæisk Folkelivsforskning.

Ibsen, Aage

1896: *Hirtshals*. B.U.H.

Jensen, Sune Qvortrup

2007: *Fremmed farlig og fræk: Unge mænd og etnisk/racial andenhed – mellem modstand og stilisering*. Ph.d.-afhandling. Ålborg Universitet.

Jensen, Sune Qvortrup & Ann-Dorthe Christensen

2012: *Stemmer fra en bydel: etnicitet, køn og klasse i Aalborg Øst*. Aalborg Universitetsforlag.

Järvinen, Margaretha

2005: *Interview i en interaktionistisk begrebsramme*. I Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kaldal, Inger

2000: *Skog, arbeid og dagligliv i kvinners og menns fortellinger fra Trysil og Nord-Värmland etter 1930*. I Kaldal, I., Johansson, E., Fritzboeger, B. & Snellman, H. (red.): *Skogsliv. Kulturella processer i nordiska skogsbygder*. Lund: Historiska media.

Karlsen, Unni Doris

2001: *Ung i spenningens land. Analyser af preferanser knyttet til valg av utdanning, yrke og bosted blandt nordnorsk ungdom*. Ph.d.-afhandling, University of Tromsø.

Kjørup, Søren

2003: *Menneskevidenskaberne – Problemer og traditioner i humaniores videnskabssteori*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Koudahl, Peter

2013: *Indre motivation eller ydre tvang: Hvordan bliver unge mennesker i stand til at foretage et kvalificeret uddannelsesvalg?* I Gjallerhorn, vol. 16.

Krejsler, John

2007: *At forklare sig i et samfund under forandring*. I Andersen, Peter Ø., Ellegaard, Tomas & Muschinsky, Lars Jakob (red.): *Klassisk og Moderne Pædagogisk Teori*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kvale, Steiner

1997: *Interview*. København: Hans Reitzels Forlag.

Lamont, Michele

2000: *The Dignity of Working Men*. The Russel Sage Foundation.

Laoire, Caitríona Ní

2001: *A Matter of Life and Death? Men, masculinities and Staying 'Behind in Rural Ireland*. I *Sociologica Ruralis*, Vol. 41, No. 2.

2002: *Young farmers, masculinities and change in rural Ireland*. I *Irish Geography*, 35:1.

Löfgren, Orvar

1974: *Indledning i Löfgren, Orvar (red.): Familie, hushold og produktion*. Lyngby: Institut for europæisk folkelivsforskning.

1977: *Fångstmän i industrisamhället*. Lund: LiberLäromedel.

Lønn, Øystein

1992: *Hirtshals Hirtshals*. København: Cicero.

MacCauley, C.

1887: *The Seminole Indians of Florida*. Annual Report of the Bureau of Ethnology. Washington. Vol. 5. Pp.469-531.

Madsen, Ulla A.

2001: *Pædagogisk etnografi – forskning i det pædagogiske praksisfelt*. Århus: Klim.

Mauss, Marcel

1973: *Body Techniques*. I *Economy and Society*, vol.2, No.1

Mead, Margareth

1960: *Coming of age in Samoa. A psychological study of primitive youth for Western Civilization*. New York: Mentor.

Mogensen, G.V. & Mørkeberg, Henrik & Sundby, Jon

1979: *Småbyer i landdistrikter*. København: Socialforskningsinstituttet, publikation 86.

Moldenhawer, Bolette

2001: *En bedre fremtid? Skolens betydning for etniske minoriteter*. København: Hans Reitzels Forlag.

2002: *Skolen – nøglen til integration af etniske minoritetsbørn?* Ålborg: Akademiet for Migrationsstudier i Danmark – Aalborg University.

Moldenhawer, Bolette, et al.

2007: *Migration och tillhörighet, inklusions- og exklusionsprocesser i Skandinavien*. Göteborg: Makadam Förlag.

Nielsen, M.L. & Pless, M.

2012: *Fra taberpiger til vinderpiger? Unge kvindersuddannelsesorientering gennem 40 år i: Er der spor? Feminisme, aktivisme og kønsforskning gennem et halvt århundrede*. Frederiksberg: Frydenlund Academic.

Nisbet, Robert A.

1970: *Social change and history – aspects of western theory of development*. London: Galaxy Books.

Palme, Michael

1990: *Personlighetsutveckling som social strategi*. I Dahlén, Peter & Rönnerberg, Margareta (red.): *Spelrum – om lek, stil og flyt i ungdomskulturen*. Uppsala: Filmförlaget.

Paulgaard, Gry

2006: *Identitetskonstruksjoner. Hvor langt rekker de?* Tidsskrift for ungdomsforskning, 6(1).

Petersen, Sven Aage

1979: *Et dansk fiskerisamfund*. København: Gyldendal.

Pless, Mette

2009: *Udsatte unge på vej i uddannelsessystemet*. Ph.d.-afhandling, Forskerskolen DOCSOL – Danmarks Pædagogiske Universitet.

Prieur, Annick

1998: *Mema's house, Mexico City – on tranvestites, queens, and machos*. Chicago: University of Chicago Press.

2002: *Objektivering og refleksivitet – om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview*. I Jacobsen, Miichael Hviid, Kristiansen, Mikael & Prieur, Annick (red.): *Liv, fortælling, tekst. Strejftog i kvalitativ sociologi*. Aalborg Universitetsforlag.

Prieur, Annick, Rosenlund, Lennart & Skjøtt-Larsen, J.

2008: *Cultural capital today – A case study from Denmark*. *Poetics* 36, 45-71.

Rauhut, Daniel et al.

2008: *The Demographic Challenge to the Nordic Countries*. Nordregio Working Paper.

Rees, Alwyn D.

1950: *Life in a Welsh Countryside*. Aberystwyth: University of Wales Press.

Regeringen

2011: *Et Danmark, der står sammen – Regeringsgrundlag*. Pdf..

Riis, Holger

1900: *Hirtshals – hvor skal havnen bygges?* København: Det Danske Handelsforlag.

Rye, Johan Fredrik

2006: *Rural youths' images of the rural*. I *Journal of Rural Studies*. Nr. 22, 409-421.

Sayad, Abdelmalek

2004: *The Suffering of the Immigrant*. Cambridge: Polity.

Scheper-Hughes N.

2001: *Saints, Scholars and Schizophrenics – mental illness in rural Ireland*. Berkeley: University of California Press.

Simmel, Georg

1998: *Storbyerne og det åndelige liv*. I *Hvordan er samfundet muligt – udvalgte sociologiske skrifter*. København: Moderne Tænkere.

Skeggs, Beverly

1997: *Formations of Class and Gender. Becoming respectable*. London: Sage.

2004: *Class, Self and Culture*. London: Routledge.

Skillbrei, May-Len

2003: *Det er jo bare et husmorjobb. Ufaglærte kvinder i arbejdslivet*. Rapport 17/03. Oslo: NOVA.

Storvik, G.E.

1996: *Ungdom og sentralisering i bygde-Norge*. Oslo: UNGforsk rapport 5.

Sundbo, Jon

1974: *Modsatningen mellem lokalfællesskab og samfund i de udviklede kapitalistiske samfund* i Bjerring, Bodil (red): *Lokalsamfund – udvikling eller afvikling*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Staunæs, Dorte & Søndergaard, Dorte Marie

2005: *Interview i en tangotid*. I Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.): *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.

Sørhaug, Tian

1996: *Fornuftens fantasier: antropologiske essays om moderne livsformer*. Oslo: Universitetsforlaget.

Taylor, Frederick W.

1967: *The Principles of Scientific Management*. New York: W.W.Norton & Co.

Trondman, Mats

1994: *Bilden av en klassresa: sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskolan*. Stockholm: Carlssons.

Tönnies, Ferdinand

1963: *Community and Society*. New York: Harper & Row.

Vandsted, Torben

2004: *Fra smult vand til modstrøm – Hirtshals Fiskeriforening 1904-2004*. Hirtshals: Hirtshals Fiskeriforening.

Vestergaard, Ole

1984: *Et essay om Danmarks Klondyke*. Hjørring: Vestergaards Bogtrykkeri.

Waara, Peter

1996: *Ungdom i gränsland*. Umeå: Boréa bokförlag.

2002: *At the End of the World. Young People in the Barents Area*. Nordic Journal of Youth, vol. 10, nr. 3-4, s. 2-11.

Wacquant, Loïc

- 1991: *Making Class: The Middle Class(es) in Social Theory and Social Structure* in McNall, Scott G., Levine, Rhonda F., & Fantasia, Rick (ed.): *Bringing Class Back In – Contemporary & Historical Perspectives*. Colorado/London: Westview Press, Inc.
- 1999: *Inside „The Zone“*. I Bourdieu, Pierre et al. (red.): *Weight of the World*. Stanford: Stanford University Press.
- 2004a: *Body and Soul – notebooks of an apprentice boxer*. New York, Oxford University Press, 2004.
- 2004b: *Decivilizing and demonizing: the remaking of the black American ghetto* in Loyal, Steven & Quilley, Stephen (eds): *The Sociology of Norbert Elias*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005: „Carnal Connections: On Embodiment, Membership, and Apprenticeship.“ *Qualitative Sociology*, response to the Special issue on „Body and Soul,“ 28-4: 445-471.
- 2005: *Shadowboxing with Ethnographic Ghosts: A Rejoinder*. *Symbolic Interaction*, Vol. 28, Issue 3, pp. 441-447.
- 2007a: *Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality* in Thesis Eleven, Number 91, November. Sage Publications.
- 2007b: *On Symbolic Power and Group-Making: Pierre Bourdieu's Reframing of Class* Forord til Pierre Bourdieu – *Et klassespørsmål*. Oslo: Forlaget Manifest.
- 2008: *Urban Outcasts – A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.
- 2009: *Punishing the Poor*. Duke University Press.
- 2010: *Crafting the Neoliberal state: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity*. I *Sociological Forum*, Vol. 25, No. 2.
- 2011a: *A Janus-Faced Institution of Ethnoracial Closure: A Sociological Specification of the Ghetto* in Hutchinson, Ray & Haynes, Bruce (eds): *The Ghetto: Contemporary Global Issues and Controversies*. Boulder: Westview.
- 2011b: *Habitus as Topic and Tool: Reflections on Becoming a Prizefighter*. *Qualitative Research in Psychology*, 8. Routledge.

Walkerdine, Valerie, Lucey, Helen & Melody, June
2001: *Growing Up Girl. Psychosocial explorations of gender and class*. Hampshire: Palgrave.

Weber, Max

1995: *Den protestantiske etik og kapitalismens ånd*. København: Nansensgade Antikvariat.

2003a: *Magtfordeling inden for fællesskabet. Klasser, stænder, partier*. I Andersen, Heine, Bruun, Hans Henrik & Kaspersen, Lars Bo (red.): Max Weber – udvalgte tekster. København: Hans Reitzels Forlag.

2003b: *Det legitime herredømmes tre rene typer*. I Andersen, Heine, Bruun, Hans Henrik & Kaspersen, Lars Bo (red.): Max Weber – udvalgte tekster. København: Hans Reitzels Forlag.

2003c: *Sociologiske grundbegreber*. I Andersen, Heine, Bruun, Hans Henrik & Kaspersen, Lars Bo (red.): Max Weber – uvalgte tekster. København, Hans Reitzels Forlag.

Williams, W.M.

1956: *The Sociology of an English Village – Gosforth*. London: Routledge & Kegan Paul ltd.

Willis, Paul

1977: *Learning to labor*. Farnborough: Saxon House.

Willmott, Peter & Young, Michael

1976: *Family and Kinship in East London*. Harmondsworth: Penguin Books.

Winther, Ida W.

2006: *Hjemlighed – kulturfænomenologiske studier*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag og forfatteren.

Wolf, Eric

1966: *Peasants*. N.J.: Englewood Cliffs.

UU-Vendsyssel

2012: *Uddannelsesmønstre*. Internt papir.

Åstrøm, Lissie

1991: *Klasseresenärernas arv*, i Molin, Kari & Ågren, Britt: *Klassresan*. Malmö: Alfabeta.

Resumé

Denne afhandling handler om unge i Hirtshals, en havneby i det nordvestlige Jylland, og hvordan sted og en bestemt stedsans gør og gøres til en forskel i og for deres uddannelsesstrategier og migrations- og mobilitetsmuligheder. Med udgangspunkt i Hirtshals som et bestemt geografisk og socialt sted udforskes, hvordan nye generationer er og er kommet i en situation, hvor det er muligt og nødvendigt at orientere sig mod uddannelsessystemet – også selvom man har forældre, der har klaret sig uden. Afhandlingens hovedinteresse knytter sig i relation hertil til, hvad det er for udfordringer unge fra Hirtshals – en by hvor fiskeriet tidligere har domineret og sikret en grundlæggende mobilitet med tydelige reproduktionsmuligheder, lav emigration og lavt behov for videregående uddannelse til følge – står overfor, når ændringer i de lokale erhvervsstrukturer og nationale uddannelsesstrukturer skaber et behov for/krav om videregående uddannelse.

Med Pierre Bourdieus relationelle tilgang til den sociale verden og hans begreber om socialt rum, kapital og habitus som styrende teoretisk optik, oparbejdes og analyseres den lokale og aktuelle erhvervs- og uddannelsesorientering i relation til en reproduktionstilstand under forandring. Og der stilles skarpt på, hvad der går forud for og hvad der går for sig, når unge i og af Hirtshals må investere i uddannelse, idet det ikke i samme grad og på samme måde som tidligere kan betale sig, hverken økonomisk, socialt eller symbolsk, at investere i havet og havnen? Hvilken arv giver forældrene videre, hvordan erhverver de unge denne arv og hvordan aktiverer og konverterer de arven til bestemte uddannelsesstrategier? Og hvad sætter sig igennem som aktive dif-

ferentierings- og orienteringsprincipper, når voksne og unge i Hirtshals skal håndtere den aktuelle reproduktionstilstand?

I afhandlingen kastes lys på hvordan lokalt forankrede logikker og praktikker spiller ind på og på forskellig vis, sætter sig igennem som aktive differentierings- og orienteringsprincipper i og for unges uddannelsesstrategier. I relation til kategorierne social klasse, køn og social kapital og lokalt tilhørsforhold fremanalyseres, hvordan det at tjene sine egne penge, betragte skole og uddannelse som et arbejde, føle sig fagligt underlegen og fokusere på de sociale aspekter af og ved skole og uddannelse, står centralt hos de unge, der kommer fra hjem, hvor man hidtil har klaret sig uden eller med begrænsede mængder af uddannelse. Der gives i afhandlingen analytisk prioritet til visninger af, hvordan særligt denne gruppe af unge balancerer et liv med uddannelse – som børn af forældre og i en by, hvor man har klaret sig, og gjort en dyd ud af at klare sig, uden uddannelse. Her fremanalyseres hvilke unge, der har noget ud af og derfor er interesseret i, at blive i Hirtshals – og hvilke unge der ikke har – og hvordan dette viser sig i og får betydning for deres uddannelsesstrategier.

English Summary

This thesis deals with young people in Hirtshals, a fishing port located in the north of Jutland, and how place and *sense of one's place* make and are made to make a difference in young peoples strategies of education and possibilities of migration and mobility. With Hirtshals as the empirical case I investigate how new generations have come to and find themselves in a situation in which they have to invest and take interest in the educational system – even if their parents have managed without. The main interest of the thesis is concerned with the challenges young people in Hirtshals – a local community in which fishery used to dominate, providing stable mobility, clear and relatively easy possibilities for reproduction and a limited demand for education – have to confront when changes in the structure of industry on the one hand and the enlargement of the welfare state, on the other, cause a need of or demand for post secondary education.

Founded on Pierre Bourdieu's relational conception of social life and his concepts of social space, capital and habitus, ways of looking upon work and education locally are analyzed in relation to a changing state of reproduction. In this process I am zooming in on both the historical dimensions of and actual practices when young people in Hirtshals invest in education – and have to invest in education because it no longer is reasonable economically, socially and symbolically to invest in the harbour and fishery. Key questions are: what does the heritage passed on by the parents consist of and how does the young people make this heritage their own in terms of converting it into certain strategies of education.

Following this line I look into and shed light on how locally established logics and practices play a part, and in different ways are activated, as specific principles of differentiation and orientation in young peoples strategies of education. Centred on the categories social class, gender and social capital attention is especially paid to young people from homes with relatively limited amounts of education. When addressing and attending the educational system these young people give priority to the social aspects and generally feel inferior. Also they value to be self sufficient and think work outside school is, if not as important, then almost as important as school. Throughout the thesis analytical priority is given to illustrations of how this particular group of young people manage and balance a life with education – being brought up in a fishing port by parents who, like the city, have done well without much formal education. In these analyses a connection is established between, on the one side, those who benefit the most from staying in Hirtshals and their strategies of education and, on the other side, those who have little interest in staying and their strategies of education.

Bilag 1 – Interviewguide, voksne

Opvækst/opdragelse:

- Hvor er du født og opvokset?
- Søskende? Plads i søskenderække?
- Hvis du skal beskrive din barndom – hvordan husker du da den?
- Blev du opdraget efter nogle bestemte principper/regler – eller...?
- Læresætninger fra opvæksten?

Forældre/bedsteforældre:

- Hvad lavede dine forældre? Dine bedsteforældre? Etc.
- Hvad er deres uddannelses- og erhvervshistorie?
- Hvordan spilledes dine forældres erhverv/beskæftigelse ind i din opvækst?
- Hvor og hvordan har de boet gennem deres liv?
- Hvordan og hvor har du og din familie boet?

Skolegang og uddannelse:

- Hvor har du gået i skole henne?
- Hvordan var det at gå i skole (lærere, elever, venner, etc. – var der nogle lærere/fag du bedre kunne lide end andre)?
- Var der noget du gerne ville være/Beskriv din uddannelseshistorie
- Var der noget der særligt kendetegnede din skole-/uddannelsestid?
- Hvad med dine søskende? Skolegang og uddannelse!

Arbejde og erhverv (erhvervshistorie):

- Erhvervs-/arbejdshistorie?
- Hvor har du arbejdet?
- Hvad har du arbejdet med?
- Hvad/hvor arbejder du nu? Beskriv din arbejdsdag.
- Hvilken plads/rolle har du på din arbejdsplads (det sociale hierarki)
- Hvad er særligt kendetegnende for dit arbejde?
- Et godt arbejde er? 'In it for the money'?
- Hvorfor er det gået som det er gået (med fiskeri-erhvervet?)

Byen – Hirtshals (i relation til andre byer/København):

- Har byen forandret sig meget? Hvordan?
- Står Hirtshals overfor nogle særlige udfordringer?
- Hvordan ser du Hirtshals fremtid?
- Er der noget/nogle dyder der kendetegner Hirtshals – i modsætning til de store byer? Hvordan er dit forhold til havnen?
- Er nogle mere Hirtshals-boer end andre? Hvem bliver/forlader byen?

Børn, uddannelse og egen familie – forventninger, principper:

- Hvordan er din oplevelse af 'barnets' skolegang/uddannelse?
- Hvilke forventninger har du til skolen og uddannelsessystemet?
- Forventninger til dit barns uddannelse/erhverv?
- Ser du dine egne børn have en fremtid i Hirtshals?

Bilag 2 – Interviewguide, unge

Skolegang:

- Hvor har du gået i folkeskole henne?
- Hvordan var det at gå i skole (lærere, elever, venner, etc. – var der nogle lærere/fag du bedre kunne lide end andre)?
- Hvad var det bedste/værste ved at gå i skole?
- Tror du det er anderledes at gå i skole i Hirtshals end i andre/større byer? Hvordan det?
- Var der noget der særligt kendetegnede din skole-/uddannelsestid?
- Hvad med 10. Klasse?
- Hvad med dine søskende? Hvad laver de?

Gymnasiet og fremtiden:

- Hvorfor lige gymnasiet? Dine forældres rolle?
- Kan du fortælle lidt om den linje du går på? Hvorfor og hvordan?
- Hvad er det bedste ved at gå i skole? Uddyb! Beskriv!
- Hvad er det værste ved at gå i skole? Uddyb! Beskriv!
- Hvorfor går du i skole? Uddyb! Beskriv!
- Hvad er dit yndlingsfag og hvorfor? Uddyb! Beskriv!
- Hvad er du bedst til i skolen? Uddyb! Beskriv!
- Hvad er en god lærer for dig? Prøv at beskriv en situation hvor en lærer er god?
- Hvad er en god elev for dig? Prøv at beskriv den gode elev?
- Hvad vil du gerne lave efter gymnasiet? Dine karrieredrømme?

Opvækst/opdragelse:

- Hvor er du født og opvokset?
- Søskende? Plads i søskenderække?
- Hobbies og fritidsinteresser?
- Arbejde?
- Kan du beskrive sådan en almindelig dag hjemme hos jer?
- Har du nogle faste opgaver? Hvordan er de blevet til?
- Hvordan er fordelingen af opgaver? Hvem laver hvad?
- Har I nogle faste ritualer – spiser i fx sammen?
- Hvem bestemmer i hjemmet og hvordan og over hvad?
- Læresætninger fra opvæksten? Hvad tager du med dig?
- Ser du op til dine forældre eller andre i din familie? Hvordan/hvorfor?

Forældre/Bedsteforældre:

- Hvad lavede dine forældre? Dine bedsteforældre? Etc. Din familie-historie.
- Hvad er deres uddannelses- og erhvervshistorie?
- Hvordan spiller dine forældres erhverv/beskæftigelse ind i din opvækst?
- Hvor og hvordan har de boet gennem deres liv?
- Hvordan og hvor har du og din familie boet?

Byen – Hirtshals:

- Er der noget/nogle dyder der kendetegner Hirtshals – i modsætning til de store byer? Prøv at opstil nogle forskelle?
- Fordele/ulemper ved at bo i Hirtshals?
- Er nogle mere Hirtshals-boer end andre?
- Kunne du tænke dig at blive boende i Hirtshals som voksen? Stifte familie og sådan?
- Hvordan ser du din egen fremtid?
- Familie?
- Job?
- Hus?
- Venner?
- Har byen forandret sig meget? Hvordan?
- Står Hirtshals overfor nogle særlige udfordringer?

- Hvordan ser du Hirtshals fremtid?
- Hvad skulle der til for at du ville blive boende/forlade byen?

Medier:

- Hvordan følger du med i 'verdens gang' (tv, avis, radio, nettet)?
- Hvad ser du helst og mest i tv?
- Læser du skønlitteratur (frivilligt)?

Bilag 3 – Baggrundsoplysninger de unge: Uddannelse og erhverv

Unge af fiskeriarbejdere:

Navn:	Uddan- nelse	Ønske-job	Bostad	Fars uddannelse	Fars beskæfti- gelse	Mors uddan- nelse	Mors beskæfti- gelse
Katrine	STX	Socialrådgiver	Hirtshals	Folkeskole	Selvstændig	Faglært (V)	Plejehjem
Mads	STX	Speditør/ Shipping agent	Hirtshals	Folkeskole	Lagerarbejder	Folkeskole	Køkkenassistent
Mie	10. kl.	Frisør	Nejst	Faglært baker	Arbejdsmand på havnen	Folkeskolen	Arbejdskvinde på havnen
Pernille	10. kl.	SOSU/pædagog	Nejst	Folkeskole	Fisker	Faglært (V)	SOSU
Daniel	10. kl.	Elektriker	Hirtshals	Faglært	Smed	Faglært frisør	SOSU (V)
Rasmus	10. kl.	Automekani- ker	Hirtshals	Folkeskole	Chauffør	Folkeskole	Arbejdskvinde på havnen
Maiken	9. kl.	Politibetjent	Hirtshals	Folkeskole	Chauffør	Faglært (V)	SOSU

Unge af skrivebordsfolket:

Julie	STX	Ingen ide	Hirtshals	Faglært (V)	Leder af mindre virksomhed	Faglært	Revisor
Kasper	HTX	Ingeniør	Emmersbæk	Faglært laborant	Lærer (faglært V)	Faglært	Ergoterapeut
Jakob	HTX	Læge	Emmersbæk	Faglært	Elektromekaniker	Faglært	SOSU
Rikke	HTX	Retsmedicin	Emmersbæk	Folkeskolen	Sæsonarbejder på havnen	Faglært	Kontorassistent

(V), indikerer om uddannelsen er taget som voksen.

Bilag 4 – Baggrundsoplysninger de voksne: Uddannelse, erhverv og arbejdssituation

Fiskeriarbejdere:

Navn:	Alder:	Civilstand og børn:	Bopæl	Uddannelse	Nuværende arbejdssituation	Erhvervshistorie	Nuværende arbejds-situation Ægtefælle/samlever
Christina	Først i 20'erne	Kæreste/ Ingen børn/ Bor alene	Hirtshals / lejebolig	Folke- skole	Arbejdskvinde på havnen		Arbejdsmand på havnen (U)
Fie	Først i 30'erne	Single / ingen børn	Hirtshals / lejebolig	Faglært Frisør	Frisør		
Anita	Sidst i 40'erne	Gift / ingen børn	Hirtshals / ejerbolig	Folke- skole	Arbejdskvinde på havnen	Folkeskole	Pakkemester v. For- svaret. (U)
Erik	Sidst i 40'erne	Single / ingen børn	Hirtshals / lejebolig	Folke- skole	Arbejdsmand på havnen		
Poul	Først i 60'erne	Gift / to børn	Hirtshals / ejerbolig	Folke- skole	Pensionist	Smed, fisker	Sygeplejerske (F)
Charlotte	Midt i 30'erne	Gift / to børn	Hirtshals / ejerbolig	Faglært (V)	Plejehjem	Arbejdskvinde på havnen	Selvstændig (U)
Flem- ming	Midt i 30'erne	Gift / to børn	Hirtshals / ejerbolig	Folke- skole	Selvstændig (U)	Arbejdsmand på havnen	Plejehjem (F, V)
Randi	Sidst i 30'erne	Fraskilt	Hirtshals / ejerbolig	Faglært (V)	SOSU-ass.	SOSU-medhj. (U)	
Søren	Først i 30'erne	Single	Hirtshals / lejebolig	Folke- skole	Fisker		
Henning	Sidst i 40'erne	Fraskilt	Hirtshals / ejerbolig	Folke- skole	Fisker		
Lars	Først i 50'erne	Gift / et barn	Hirtshals / ejerbolig	Faglært Kommis	Faglig konsu- lent	Butiksansat, Fiskeriarbejder	Pædagog (F, V)

(V), indikerer om uddannelsen er taget som voksen. (F) om man arbejder som faglært, (U) om man arbejder som ufaglært.

Bilag 5 – Baggrundsoplysninger de voksne: Uddannelse, erhverv og arbejdssituation

Skrivebordsfolket:

Navn:	Alder:	Civilstand og børn:	Bopæl	Uddannelse	Nuværende arbejdssituation	Erhvervshistorie	Nuværende arbejds-situation Ægtefælle/samlever
Karsten	Først i 40'erne	Gift / to børn	Hirtshals / ejerbolig	Faglært (V)	Daglig leder af mindre virk. (F)	Ufaglært fiskeriarbejder, uaglært reder	Revisor (F)
Villy	Midt i 40'erne	Gift / to børn	Emmersbæk / ejerbolig	Faglært	Bankrådgiver		Sygeplejerske (F)
Sten	Først i 40'erne	Gift / tre børn	Horne / ejerbolig	Faglært	Bankrådgiver		Sygeplejerske (F)
Jørgen	Først i 40'erne	Gift / tre børn	Bjergby / ejerbolig	Faglært	Leder i fiskeindustrien	Souschef i fiskeindustri.	Sygeplejerske (F)

(V), indikerer om uddannelsen er taget som voksen. (F) om man arbejder som faglært, (U) om man arbejder som ufaglært.

Bilag 6 – Migration og lokal tilknytning: Hos unge af fiskeriarbejdere

Navn:	Forældres opvækst	Forældres hjem	Forældres arbejdsliv	Søskendes hjem	Søskendes arbejde	Forældres søsk. hjem	Bedsteforældres hjem
Katrine	Hirtshals	Hirtshals	Hirtshals	Hirtshals (LS)	Folkeskole (LS)	USA (1), Århus (1), Hirtshals (3)	Hirtshals
Mads	Hirtshals	Hirtshals	(F): Hirtshals, Århus, Hirtshals (M): Hirtshals	Hirtshals (SB) København (SB)	Hirtshals København	Hirtshals (1)	Hirtshals
Mie	Hirtshals	Hirtshals	Hirtshals	Ålborg (SS), Ålborg (SS), Hjørring (SS),	Ålborg Ålborg Ålborg	Hirtshals (2)	Hirtshals
Pernille	(M): Island (F): Hanstholm	Hirtshals (M) Sverige (F)	Hirtshals	Hirtshals	Børnehave	Norge (1) Færøerne (1) Hanstholm (1)	Hirtshals (M) Sverige (F)
Daniel	Hirtshals	Hirtshals	Hirtshals	Hirtshals	Hirtshals (SS)	Thailand (1) Hjørring (2) Århus (1)	Horne (M) Hirtshals (F)
Rasmus	(M): Hirtshals (F): Vrå	Hirtshals	(M): Hirtshals (F): Vrå/Hirtshals	Serritslev (SB) Hjørring (SS)	Hjørring (SB) Hjørring (SS)	Hjørring (2), Serritslev (1), København (1)	(M): Hjørring (F): Serritslev
Maiken	(M): Hirtshals (F): Karup	(M): Hirtshals (F): Poulstrup	(M): Hirtshals (F): Karup, Hirtshals	Hirtshals (LB)	Folkeskole (LB)	Hirtshals (2)	(M): Hirtshals (F): Karup

Når andet ikke er angivet, er der tale om begge forældre, eller på begge forældres side. M=mor, F=far, LS=lillesøster, LB=lillebror, SS=storesøster, SB=storebror, tallene i parentes angiver antallet af søskende.

Bilag 7 – Migration og lokal tilknytning: Hos unge af *skrivebordsfolket*

Navn:	Forældres opvækst	Forældres hjem	Forældres arbejdsliv	Søskendes hjem	Søskendes arbejde	Forældres søsk. hjem	Bedsteforældres hjem
Rikke	Hirtshals	Hirtshals	(M): Hjørring (F): Hirtshals			Viborg (2) Hirtshals (1) Mygdal (1)	Hirtshals
Kasper	(F): Hirtshals (M): Brabrand	Hirtshals	(M): Hirtshals (F): Vrå	Hirtshals (SB)	Aalborg	Hirtshals (3)	Brabrand (M) Hirtshals (F)
Jakob	Hirtshals	Hirtshals	(M): Hirtshals (F): Hjørring	Aalborg (SS)	Aalborg	Hjørring (2) Hirtshals (2)	Hirtshals
Julie	Hirtshals	Hirtshals	(F): Hirtshals, Frederikshavn, Hjørring, Hirtshals. (M): Hirtshals	Hirtshals	Folkeskole (LS)	Hirtshals (1) Hjørring (2) København (1)	Hirtshals

Når andet ikke er angivet, er der tale om begge forældre, eller på begge forældres side. M=mor, F=far, LS=lillesøster, LB=lillebror, SS=storesøster, SB=storebror, tallene i parentes angiver antallet af søskende.

Bilag 8 – Kort over Hirtshals by

Bilag 9 – Kort over Hirtshals og omegn

